

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Vytautas Rinkevičius

PRŪSŲ KALBOS KIRČIAVIMO SISTEMA

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Vilnius, 2009

Disertacija rengta 2005–2009 metais Vilniaus universitete.

Mokslinis vadovas

prof. habil. dr. Bonifacas Stundžia (Vilniaus universitetas,
humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Turinys

I. ĮVADAS.....	5
II. PRŪSŲ KALBOS KIRČIAVIMO TYRIMŲ APŽVALGA.....	7
1. AKCENTOGRAFIJA.....	7
2. KIRČIO PERKĖLIMO DĖSNIAI.....	10
3. KIRČIAVIMO SISTEMA.....	11
III. METODOLOGIJA IR TERMINIJA.....	13
1. MORFOLOGINĖS AKCENTOLOGIJOS KONCEPCIJA.....	13
2. SINCHRONINIS TYRIMO ASPEKTAS.....	16
Morfemų akcentinė klasifikacija.....	16
Žodžių akcentinė klasifikacija.....	25
Kirtis žodžių daryboje.....	30
Kirtis ir fonologiniai elementai.....	33
3. DIACHRONINIS TYRIMO ASPEKTAS.....	35
Lyginamasis metodas.....	35
Giminiškų kalbų kirčiavimo sistemos.....	37
Lietuvių kalba.....	37
Latvių kalba.....	42
Rytų baltų prokalbė.....	44
Slavų kalbos.....	45
Baltų-slavų prokalbė.....	52
S. indų ir s. graikų kalbos.....	58
Kitos indoeuropiečių kalbos.....	62
III. PRŪSŲ KALBOS KIRTIS (BENDRIEJI DALYKAI).....	63
1. KIRČIUOTO SKIEMENS NUSTATYMAS TEKSTE.....	63
Brūkšnelis.....	63
Balsiniai digrafai.....	70
Priebalsiniai digrafai (geminatos).....	73
Nekirčiuotų balsių redukcijos atspindys rašyboje.....	78
Apibendrinimas.....	81
2. KIRTIS.....	81
3. PRIEG Aidės.....	83
4. DIACHRONINIAI PROCESAI.....	85
Saussure'o-Fortunatovo dėsnis.....	85
Kortlandto dėsnis.....	89
Dybo kirčio atitraukimo dėsnis.....	92
IV. VARDAŽODŽIŲ KIRČIAVIMAS.....	93
1. KIRTIS VARDAŽODŽIŲ KAITYBOJE.....	94
Galūnių akcentinė galia.....	96
Kamienų akcentinė galia.....	104
Galūninio kirčio akcentinės paradigmos problema.....	109
2. KIRTIS VARDAŽODŽIŲ DARYBOJE.....	112
Priesaginių vardažodžių kirčiavimas.....	113
Priesaga -inīk- / -enīk-.....	113
Priesaga -ik- / -īk-.....	117
Priesaga -ing-.....	119

Priesaga -Vv-ing-	131
Priesaga -isk-	137
Priesaga -sn-(ā)	144
Priesaga -senn-(is)	150
Kitos priesagos	152
Priesaginių vardažodžių kirčiavimas (apibendrinimas)	155
Priešdėlinių ir galūninės darybos vardažodžių kirčiavimas	163
Priešdėlis ni-	163
Kiti priešdėliai	164
Nepriešdėliniai galūnių vediniai	169
Sudurtinių vardažodžių kirčiavimas	170
V. VEIKSMAŽODŽIŲ KIRČIAVIMAS	170
1. ĮVADINĖS PASTABOS	170
2. PRŪSŲ KALBOS VEIKSMAŽODŽIŲ SISTEMA	172
3. KIRTIS VEIKSMAŽODŽIŲ KAITYBOJE	175
Finitinių formų kirčiavimas	175
Infinitinių formų kirčiavimas	183
2. KIRTIS VEIKSMAŽODŽIŲ DARYBOJE	188
Priesaginių veiksmažodžių kirčiavimas	188
Kilnojamasis kirtis	188
Šaknies kirtis	191
Priesagos kirtis	193
Priesaga -in-	197
Priesaga -au-	200
Priesaga -ē- (praes.) / -ī- (inf.)	201
Priesaga -ā- (praes.) / -ī- (inf.)	203
Priesaga -ā- (praes. ir inf.)	204
Priesaga -ū-	205
Priesaga <-i-> (praes.) / -ī- (inf.)	205
Inf. priesaga -ī- ir nežinoma praes. forma	207
Apibendrinimas	207
Priešdėlinių veiksmažodžių kirčiavimas	208
VII. KIRTIS TEKSTE	210
VIII. IŠVADOS	213
IX. LITERATŪRA	217

I. ĮVADAS

§ 1. **Tyrimo objektas.** Disertacijoje aprašoma prūsų kalbos kirčiavimo sistema, galimà atsekti iš jos tekstų rašybos. Pagrindinis sunkumas, su kuriuo susiduriama tyrime – negausiai šaltiniuose paliudytos tyrimui tinkamos medžiagos trūkumas ir jos patikimumas, dėl to visiškai išsamus ir objektyvus prūsų kalbos kirčiavimo sistemos aprašas nėra įmanomas. Daugiausia duomenų šaltiniai teikia priesaginių vardažodžių kirčiavimo analizei, kuriai disertacijoje skiriamas didžiausias dėmesys. Kitų sistemos grandžių aprašai dėl minėtų objektyvių priežasčių yra ne tokie išsamūs ir daugiau ar mažiau hipotetiniai.

§ 2. **Tyrimo šaltiniai.** Pagrindiniu tyrimo šaltiniu laikomas III katekizmas, teikiantis daugiausia duomenų apie spėjamą prūsų kalbos žodžių kirčio vietą, leidžiančių daryti bent kiek patikimesnius apibendrinimus ir svaresnes išvadas. Tik atskirais atvejais medžiaga papildoma nevienodo patikimumo ir esminių išvadų nekeičiančiais pavieniais pavyzdžiais iš kitų šaltinių – pirmųjų dviejų katekizmų ir Elbingo žodynėlio.

§ 3. **Tikslai ir uždaviniai.** Disertacijos tikslas – atkurti kiek įmanoma išsamesnį sinchroninį prūsų kalbos kirčiavimo sistemos vaizdą ir nustatyti galimas šios sistemos raidos tendencijas. Šiam tikslui pasiekti keliami uždaviniai: a) aiškiai apibrėžti prūsų kalbos žodžių kirčiuoto skiemens nustatymo iš šaltinių rašybos principus; b) nustatyti kirčiavimą lemiančias kaitomų žodžių (atskirai vardažodžių ir veiksmažodžių) morfemų ypatybes ir pateikti jomis grįstą akcentinę morfemų klasifikaciją; c) nustatyti šaltiniuose paliudytų prūsų kalbos žodžių akcentines paradigmas (pateikti žodžių akcentinę klasifikaciją); d) nustatyti išvestinių žodžių kirčiavimą lemiančius veiksnius; e) palyginti prūsų kalbos kirčiavimo sistemą su giminiškų kalbų kirčiavimo sistemomis, konstatuoti jų sutapimus ir motyvuoti skirtumus.

§ 4. **Metodologija.** Disertacijoje atliekamo sinchroninio tyrimo metodologinis pagrindas – morfologinės akcentologijos koncepcija, išplėtota lietuvių ir, daugiausia, slavų kalbų akcentologijos tyrimuose. Pagal šią

konceptiją kirtis laikomas morfonologiniu reiškiniu, o jo vieta žodyje (kirčiuotas skiemuo) priklausančiu nuo žodį sudarančių morfemų akcentinių savybių. Taigi tyrimo esmę sudaro tokių morfemų charakteristikų ir jų poveikio kirčio vietai nustatymas. Diachroninio tyrimo pagrindas – lyginamasis metodas. Sinchroniniu tyrimu aprašyta sistema ir jos atskiros grandys lyginamos su giminiškų kalbų (visų pirma lietuvių ir slavų kalbų) kirčiavimo sistemų duomenimis, nesutapimų atvejais konstatuojant galimas prūsų kalbos kirčiavimo sistemos raidos tendencijas.

§ 5.**Disertacijos naujumas ir aktualumas.** Disertacija aktuali tuo, kad tai yra pirmas bandymas minėtąja metodika aprašyti visą prūsų kalbos kirčiavimo sistemą – taip ji ne tik užpildo iki tol buvusią spragą prūsistikos tyrimuose, bet ir, greta panašaus pobūdžio lietuvių ir slavų kalbų aprašų, gali turėti reikšmės tolimesniems sinchroniniams ar diachroniniams baltų bei slavų kalbų akcentologijos tyrimams. Iš kitų prūsų kalbos akcentologijos darbų ji išsiskiria visų pirma sisteminiu požiūriu į paliudytus prūsų kalbos kirčiavimo faktus. Joje operuojama *visa* tyrimui tinkama prūsų kalbos medžiaga, atsirenkama remiantis susidaryta išsamia kompiuterine prūsų kalbos leksikos duomenų baze, leidžiančia rūšiuoti visus šaltiniuose paliudytus ar rekonstruojamus iš kitų darybos grandžių prūsų kalbos žodžius pagal pasirinktus kriterijus (gramatines charakteristikas, pavartojimo šaltinį, tam tikrų kirčiavimą galinčių atspindėti rašybos elementų buvimą ar nebuvimą etc.). Taip pat pabrėžtina, kad, kitaip nei nemažoje dalyje kitų prūsų kalbos kirčiavimui skirtų darbų, tyrimo išėities tašku laikomi visų pirma šaltiniuose paliudyti daugiau ar mažiau patikimi pačios prūsų kalbos faktai. Giminiškų kalbų duomenys, sutampantys su prūsų kalbos medžiaga arba ne, pateikiami palyginimui tik kaip papildomas argumentas, kartais galintis motyvuoti tam tikras diachronines tendencijas, bet ne kaip prūsų kalbos kirčiavimo sistemos rekonstrukcijos priemonė.

Ginamieji teiginiai:

1. Prūsų kalbos šaltiniuose kirtis nežymimas ir galimas nustatyti tik iš netiesioginių rašybos elementų: brūkšnelio vartojimo ar sistemingo

nevarojimo, balsinių digrafų, skirtingų raidžių vartojimo vienam garsui žymėti.

2. Gālma skirti mažiausiai vieną kaitomų žodžių morfemų akcentinę savybę – akcentinę galią, pagal kurią morfemos skirstytinos į stipriąsias ir silpnąsias, o remiantis žodžių kamienų akcentine galia atitinkamai skirtinos mažiausiai dvi kaitomų žodžių (bent jau vardažodžių) akcentinės paradigmos – baritoninė ir mobilioji.

3. Nemažos dalies žodžių kirčiavimą galima apibrėžti paveldėtąja sintagmine kirčio vietos nustatymo taisykle: kirtį gauna pirmoji akcentiškai stiprioji žodžio morfema, o tokių nesant – pirmoji žodžio morfema apskritai.

4. Prūsų kalbai buvusi būdinga silpnųjų nedominacinių vardažodžio priesagų virtimo stipriosiomis tendencija (jos šalutinis požymis – cirkumfleksinė metatonija), susijusi su linksniavimo tipo ir/ar kalbos dalies pakeitimu bei siekiu panaikinti mobilųjį priesaginių vardažodžių kirčiavimo tipą.

5. Prūsų kalboje būta fonologinių žodžių, sudarytų vien iš klitikų ir kirčiuojamų automatinio pirmojo skiemens kirčiu.

II. PRŪSŲ KALBOS KIRČIAVIMO TYRIMŲ APŽVALGA

1. AKCENTOGRAFIJA

§ 6. Prūsų kalbos III katekizme virš kai kurių balsių vartojamas specialus diakritinis ženklas (prūsistikos literatūroje tradiciškai transkribuojamas brūkšneliu¹), kuris yra pagrindinis žinių apie prūsų kalbos kirtį šaltinis. Pirmasis šio ženklo vartojimu ir apskritai prūsų kalbos akcentologijos problemomis XIX a. pabaigoje susidomėjo F. Fortunatovas. 1880 m. prabėgom užsiminęs apie VR tipo tautosilabinių junginių priegaidžių atitikimus lietuvių ir prūsų kalbose (Fortunatov 1880, 580t.), 1895 m. jis

¹ Iš šiandienos autorių, ko gero, tik V. Dybo, cituodamas prūsų kalbos pavyzdžius, minimam ženklui perteikti naudoja tildę, pvz., *gennāmans* (žr. Дыбо 1998b; 2009a)

išspausdina specialų straipsnį, skirtą prūsų kalbos kirčiavimui (Фортунатовъ 1895). Pagrindiniai Fortunatovo teiginiai – III katekizmo brūkšnelis žymi ilgąjį balsį, kuris įmanomas tik kirčiuotame skiemenyje, ir tuo remiantis galima nustatyti kai kurių žodžių kirčio vietą, kuri iš esmės sutampa su giminiškų lietuvių ir slavų kalbų atitikmenų kirčiavimu; brūkšnelis, dedamas ant dvibalsių ar *VR* tipo junginių pirmojo dėmens, atitinka giminiškų lietuviškų žodžių kirčiuotų skiemenų dvibalsių ar mišriųjų dvigarsių cirkumfleksinę priegaidę, o jei brūkšnelis dedamas ant dvibalsių antrojo dėmens, tokie atvejai atitinka lietuvių kalbos akūtą; ant antrojo *VR* tipo junginių dėmens (sonanto) brūkšnelio niekada nebūna. Fortunatovas aptaria ir kai kuriuos akcentologijai reikšmingus Elbingo žodynėlio rašybos niuansus, pvz., teigia, kad *ā* kamieno daiktavardžių kirčiuotą resp. nekirčiuotą galūnę atspindi užrašymai <-o> resp. <-e> (plg. pr. *mergo* : lie. *mergà*, bet pr. *warne* : lie. *várna*), o cirkumfleksinę priegaidę dvigarsiuose, nebūtinai kirčiuotuose, rodo balsiniai digrafai, pvz., *roaban*, *moasis*, *spoayno*².

§ 7. Fortunatovo teiginiai apie brūkšnelio vaidmenį III katekizme netrukus buvo pakartoti kitų tyrėjų (žr. Berneker 1896; Bezenberger 1907; Trautmann 1910, 184–203) ir juos, daugiau ar mažiau patikslintus, pripažįsta beveik visi vėlesni kapitalinių prūsistikos veikalų autoriai (plg. Endzelīns 1943, 19–22 [= DI 4(2), 26–30]; Endzelin 1944, 25–31; Schmalstieg 1974, 22–25; Mažiulis 2004, 13–14). Remiantis aptartuoju brūkšnelio vartojimo dvigarsiuose dėsningumu, tradiciškai daroma išvada apie diametraliai priešingą lietuvių ir prūsų kalbų priegaidžių fonetinį pobūdį ir prūsų priegaidžių didesnę artimumą latviškosioms; nuomonę, kad prūsų priegaidės buvusios artimesnės žemaičių priegaidėms žr. Гирденис 1973 [= Girdenis KD 1, 318–321].

§ 8. Fortunatovo postulatus kvestionuoti bando J. Rysiewiczzius, suabejojęs III katekizmo vertėjo sugebėjimu skirti prūsų kalbos priegaides. Ypač akcentuodamas įvairius išimtinius atvejus, kai brūkšneliu pažymėti prūsiško teksto dvigarsiai neatitinka priegaidžių giminiškuose lietuviškuose

² Pastarąją mintį, regis, iškėlęs buvo jau C. Paulis (žr. Pauli 1870, 239, 426 [n.v.], plg. Larsson 2005, 359).

žodžiuose ar prūsiškame tekste nėra brūkšnelio, kur jis būtų laukiamas, Rysiewiczzius teigia, jog brūkšnelis III katekizme neatspindi prūsų kalbos priegaidžių, o tik žymi kirčio vietą ir dvigarsiuose dedamas pasirinktinai ant pirmojo (dažniausiai) ar antrojo dėmens. Fakultatyviai esą kirtį galinti žymėti ir priebalsių geminacija – pagrindinė kirčio žymėjimo priemonė I ir II katekizmuose (Rysiewicz 1938–40 [= 1956, 112–161]). Nepaisant to, kad kruopšti Rysiewiczziaus statistinė analizė ir padeda išryškinti visas Fortunatovo teorijos neatitinkančias išimtis, kurios reikalauja savo paaiškinimo, vis dėlto ji galutinai nepaneigia pagrindinių Fortunatovo teiginių apie brūkšnelio funkciją III katekizme ir prūsų bei lietuvių kalbų kirčio bei priegaidžių santykį. Brūkšnelio vartojimo ne pagal Fortunatovo nustatytą dėsningumą atvejus paaiškinti bando, pvz., W. Schmalstieg (2001) ir S. Youngas (2008). Rysiewiczziaus teorijos kritiką žr. Endzelin 1942, 110t. [= Endzelīns DI 3(2), 382t.].

§ 9. Sudėtingą prūsų kalbos šaltinių, visų pirma III katekizmo, akcentografijos sistemą buvus spėja W. Smoczyński, toliau išplėtojęs Rysiewiczziaus mintį, kad brūkšnelis laikytinas ne priegaidės ar ilgumo, o tik kirčio ženklu. Pasak Smoczyńskio, be brūkšnelio, kirtis III katekizme dar žymimas ir kitomis, esą iš I bei II katekizmų perimtomis, priemonėmis, t. y. įvairiomis papildomomis raidėmis: priebalsių dvigubiniu, balsių dvibalsiniu ir pan. Teorija paskelbta dviem skirtingais variantais (Smoczyński 1989a, 128–132 ir 1990); atskiri aspektai nagrinėti ir konkrečioms prūsų kalbos šaltinių rašybos problemoms skirtuose straipsniuose (1989a; 1991; 1992; 1997 etc.). Smoczyńskio koncepcijos laikosi ir N. Ostrowskis, aprašydamas prūsų kalbos veiksmažodžių morfologiją (Ostrowski 1994); jos nuosekliai laikomasi ir Smoczyńskio prūsų kalbos veiksmažodžių žodyne (Smoczyński 2005).

§ 10. Iš Fortunatovo pastabų apie Elbingo žodynėlio kirčiavimą didesnio ar mažesnio pripažinimo bei tolimesnio plėtojimo sulaukė tik teiginys apie cirkumflekso žymėjimą papildomom balsėm (plg. Berneker 1896, 251, 255; Mažiulis 2004, 14; kitaip nei Fortunatovas, Mažiulis teigia, kad taip cirkumfleksas žymimas tik kirčiuotuose skiemenyse). J. H. Larsson,

išanalizavusi visus Elbingo žodynėlio užrašymus su <oa>, <ea>, priėjo išvadą, kad šiais raidžių junginiais visada žymimas tik metatoninės kilmės cirkumfleksas, sietinas su kirčio atitraukimu, be to, ne tik dvigarsiuose, bet ir ilguosiuose balsiuose (žr. Larsson 2005; kritiką žr. Derksen 2005). Kitaip kalbamąjį rašybos reiškinių interpretuoja L. Palmaitis, manęs, kad <oa>, <ea> vartojimas žodžių šaknyse atspindi kirčiuotą, o <o> resp. <e>/<ee> – nekirčiuotą šaknį (žr. Palmaitis 1990; Klusis 1989, 22t.).

2. KIRČIO PERKĖLIMO DĖSNIAI

§ 11. Nemažą prūsų kalbos akcentologijai skirtų darbų dalį sudaro svarstymai apie galimą Saussure'o-Fortunatovo dėsnio veikimą prūsų kalboje (žr., pvz., Bezenberger 1907, 74t.; Trautmann 1910, 194; Endzelīns DI 4(2) 27t.; Milewski 1966, 119–126 etc.). N. van Wijkas iškelia mintį, kad kirtis tikrai nebuvęs pagal šį dėsnį nukeliamas į žodžio galą (plg. acc. pl. pr. *rānkans* : lie. *rankàs*), tačiau galėjęs būti nukeliamas į vidurinę žodžio skiemenį (pvz., *kīrdimai* : *kirdijti*) (žr. Van Wijk 1924a; plg. Bonfante 1932 [= 2008, 76–85, 203–211]; Stang 1966, 174). Iš šiandienos tyrėjų Saussure'o-Fortunatovo dėsnį su apribojimais prūsų kalboje pripažįsta V. Dybo (žr. Дыбо 1998b, 7; 2009a, 134, 153t., 174).

§ 12. 1974 m. F. Kortlandtas iškėlė mintį, kad prūsų kalboje turėjęs veikti dėsnis (vėliau mokslinėje literatūroje pavadintas „Kortlandto dėsniu“), pagal kurį kirtis tam tikru prūsų kalbos raidos laikotarpiu buvęs nukeltas iš trumpojo skiemens į po to einantį skiemenį, plg. pr. *semmē*, *weddē* : lie. *žėmė*, *vėdė*. Kartu su dėsniu Kortlandtas suformuluoja teiginį (toliau disertacijoje vadinamą „Kortlandto rašybos taisykle“), kad kirčiuotą žodžio skiemenį III katekizmo tekste liudija ne tik brūkšnelis, bet ir prieš kirčiuotą skiemenį esančios priebalsės sudvigubinimas (Kortlandt 1974; plg. dar 1999; 2000). Prie panašių išvadų paskaitose, skaitytose Illič-Svityčiaus Nostratistikos seminare Maskvoje, 1973 m. priėjo, nors tuo metu ir nepublikavo, V. Dybo. Kortlandto dėsnis ir rašybos taisyklė iki šių dienų išlieka viena

kontroversiškiausių ir labiausiai diskutuojamų prūsų kalbos akcentologijos problemų (plg. Дыбо 1982, 246t.; 1998, 6t.; Rasmussen 1992 [= 1999, 475]; Derksen 1996, 28t., 365–367; 2009a, 133 vs. Schmalstieg 1976, 236–238; 2000; Parenti 1998, 136t.; Young 1999; Dini 2000, 259; Olander 2006, 109).

3. KIRČIAVIMO SISTEMA

§ 13. Daugelyje minėtų darbų prūsų kalbos akcentologijos faktai tiriami atsietai nuo sistemos: pasitenkinama vien laisvojo kirčio kalboje konstatavimu ir stengiamasi išryškinti atskirų pavienių žodžių kirčiavimo sutapimus ar skirtumus nuo atitinkamų žodžių kirčiavimo kitose kalbose – visų pirma lietuvių, kiek mažiau slavų ir kitose ide. kalbose. Jau pradėdant Fortunatovu, kai kurių autorių darbuose mėginama pavienius prūsų kalbos žodžius priskirti kokiai nors bendresnei akcentinei žodžių klasei (pvz., kamieninio ar galūninio kirčio žodžiams ir pan.), tačiau pagrindą skirstymui dažniausiai sudaro atitikmenys kitose kalbose. Pačios prūsų kalbos faktais menkai pagrįstas ir T. Milewskio, pripažįstančio Saussure'o-Fortunatovo dėsnio veikimą prūsų kalboje, mėginimas klasifikuoti vardažodžius akcentologiniu požiūriu ir skirti 4 vardažodžių akcentines paradigmas (Milewski 1966, 119–126). Tokia tariama sistema tėra tik mechaniškas lietuvių kalbos vardažodžių akcentinės sistemos modelio perkėlimas į prūsišką dirvą, neatsižvelgiant į ne vieną tam prieštaraujantį prūsų kalbos faktą (plg. Kazlauskas 1967 [= RR 2, 245t.]; Schmalstieg 1976, 125–128). Gausiais prūsų kalbos pavyzdžiais iliustruotą tiek vardažodžių, tiek veiksmažodžių klasifikaciją siūlo Dybo (žr. Дыбо 1998b; 2007b; 2009b), pripažįstantis tiek Saussure'o-Fortunatovo, tiek Kortlandto dėsnį ir skiriantis penkis žodžių akcentinius tipus³, tačiau, bent jau neišvestinių žodžių atveju, dažnai konkrečiau žodžio priskyrimą kuriam nors

³ Tiksliau, dirbtinai (t. y. kartojant lietuvių kalbos modelį) skiriamos keturios akcentinės paradigmos, atitinkančios keturias lietuvių kalbos kirčiuotes, o antroje ir ketvirtojoje dar išskiriami poklasiai žodžių su trumpa šaknimi, taigi pagal Kortlandto dėsnį visada kirčiuota galūne. Vertinant sinchroniškai, pastarieji du poklasiai turėtų būti traktuojami kaip atskira akcentinė paradigma.

tipui motyvuodamas ne pačios prūsų kalbos duomenimis, bet žodžio atitikmenų kitose kalbose kirčiavimu.

§ 14. Ypač mažai nagrinėtas kirčio vaidmuo prūsų kalbos žodžių daryboje. Šiuo požiūriu vertos dėmesio jau kai kurios pavienės R. Trautmanno pastabos apie, jo žodžiais tariant, „sakinio kirtį“ (*Satzakzent*): pvz., kad veiksmažodžių priešdėliai niekada negauna kirčio, be to, nekirčiuojami priešdėliai ir iš tokių veiksmažodžių padarytuose abstraktuose su priesagomis *-sen-*, *-snā*, tuo tarpu į priešdėlį visuomet atitraukiamas kirtis priešdėlinės darybos vardažodžiuose ir pan. (Trautmann 1910, 200t.). Vienintelis išsamesnės prūsų kalbos išvestinių žodžių kirčiavimo analizės pavyzdys – Dybo parengtas priesaginių vardažodžių kirčiavimo ir jo santykio su pamatinių žodžių akcentinėmis paradigmomis aprašymas (žr. Дыбо 2009a, 154–175).

§ 15. Atsižvelgiant į glaustai apžvelgtų prūsų kalbos akcentologijos darbų specifiką, diskutuotinus dalykus ir iškeltus trūkumus, šioje disertacijoje keliamas tikslas pateikti kuo išsamesnį sinchroninį visos prūsų kalbos kirčiavimo sistemos aprašą, pagrįstą visų pirma rašytiniuose šaltiniuose paliudytų pačios prūsų kalbos faktų analize, ir, antrajame tyrimo etape, nustatyti galimas prūsų kalbos kirčiavimo raidos tendencijas, lyginant atkurtą sinchroninį sistemos vaizdą ar jo fragmentus su giminiškų kalbų duomenimis. Be to, nesibaigiantys ir iki šiol neišspręsti ginčai dėl prūsų kalbos akcentografijos, sudarantys, kaip rodo pateiktoji apžvalga, didžiausią ir daugiausia diskusijų keliančią problemą prūsų kalbos akcentologijoje, verčia prieš pereinant prie gilesnės kirčiavimo sistemos analizės tvirtai apsibrėžti prūsų kalbos žodžių kirčiuoto skiemens nustatymo remiantis tekstais principus bei kritiškai įvertinti visus skirtingų autorių nurodomus kirčiuoto skiemens žymėjimo ar netiesioginio atspindėjimo tekstuose būdus.

III. METODOLOGIJA IR TERMINIJA

1. MORFOLOGINĖS AKCENTOLOGIJOS KONCEPCIJA

§ 16. Prūsų kalbai buvęs būdingas laisvasis kirtis (žr. § 120), t. y. ji priskirtina kalboms, kuriose žodžių kirčio vietą lemia ne fonetinės ar fonologinės taisyklės, apibrėžiančios kirčiuoto skiemens padėtį žodžio ribų atžvilgiu, o žodį sudarančių morfemų akcentinės charakteristikos. Vadinas, norint aprašyti prūsų kalbos kirčiavimo sistemą, būtina atsižvelgti ne tik į fonologinius, bet ir į gramatinius, konkrečiau, morfologinius, kriterijus ir taikyti metodiką, pasitelkiamą kitų laisvojo kirčio kalbų (visų pirma genetiškai ir tipologiškai artimiausių baltų bei slavų kalbų) šiuolaikiniuose kirčiavimo sistemų aprašuose.

§ 17. Teoriniai morfonologinės kirčio sampratos pagrindai ir akcentologijos santykis su morfologija laisvojo kirčio kalbose nuodugnai išdėstomi P. Garde'o programiniame straipsnyje „Accentuation et morphologie“ (1965 [= 2006, 85–93]) bei teorinėje studijoje „L'accent“ (1968a), kurioje pateikiami ir aptariamąja koncepcija grindžiami glausti sinchroniniai įvairių laisvojo kirčio kalbų (vokiečių, anglų, italų, rusų, serbų-kroatų, slovėnų, lietuvių) kirčiavimo sistemų aprašai. Teoriniai principai nuosekliai pritaikomi konkrečioms kalboms bei toliau plėtojami ir Garde'o vėlesniuose darbuose, visų pirma sinchroninėje rusų kalbos gramatikoje (1980) ir stambioje studijoje apie slavų kalbų kirčiavimo istoriją (1976).

§ 18. Aptariamoji koncepcija susiformavo ir labiausiai išplėtotą buvo visų pirma istoriniuose slavų kalbų kirčiavimo tyrimuose – juose atsirado ir pati „morfologinės akcentologijos“ sąvoka, pirmąkart pavartota V. Illič-Svityčiaus 1967 m. straipsnyje, apžvelgiančiame paskutiniųjų ano meto dešimtmečių akcentologijos pasiekimus, kurių esminis laimėjimas buvęs perėjimas nuo iki tol dominavusio „fonetinio“ prie iš principo kitokio, „morfologinio“, požiūrio į kirčiavimą. Šio požiūrio užuomazgų būta jau L.

Vasiljevo ir M. Dolobkos darbuose, tačiau esminis lūžis siejamas su Ch. Stango 1957 m. studija „Slavonic accentuation“ bei paties Illič-Svityčiaus veikalu „Именная акцентуация в балтийском и славянском“ (1963), padėjusiu pamatus visai tolimesnei Maskvos akcentologijos mokyklos veiklai. Didžiausi pasiekimai istorinės slavų kalbų akcentologijos srityje siejami su V. Dybo, nuo XX a. 6 dešimtmečio iki šiol aktyviai besireiškiančio mokslinėje spaudoje, vardu. Svarbiausi Dybo veikalai, kuriuose apibendrinami atskiruose straipsniuose pasiekti tyrimų rezultatai, yra monografijos „Славянская акцентология“ (1981) ir „Морфонологизованные парадигматические акцентные системы. Типология и генезис 1“ (2000). Istoriniai slavų kalbų kirčiavimo tyrimai plėtojami taip pat V. Kolesovo, R. Bulatovos, G. Zamjatinos, A. Zaliznjako, S. Nikolaevo darbuose. Išsamų istorinės slavų kalbų akcentologijos pasiekimų apibendrinimą žr. Lehfeldt 2001 (1993), vėlyvosios Maskvos akcentologijos mokyklos kritiką žr. Vermeer 2001.

§ 19. Sinchroniniame lygmenyje morfologinės akcentologijos koncepcija daugiausia išplėtota rusų kalbos kirčiavimo tyrimuose. Be minėtosios Garde'o gramatikos, visų pirma dar atkreiptinas dėmesys į Garde'o 1978 m. straipsnį apie rusų kalbos kirčiavimą, taip pat J. Kuryłowicziaus (Курилович 1962), A. Zaliznjako (Зализняк 1967, 151–192; ГСРЯ, 31–34; 1985, 8–112) darbus, nemažą dalį kitų XX a. antrosios pusės rusų kalbos kirčiavimo sistemos aprašų (plg. Федянина 1976; Редькин 1970; Суханова 1980; 1990; Lehfeldt 2003 [= Лефельдт 2006]). Pietų slavų kalbų sinchroninius akcentologinius aprašus žr., pvz., Garde 1966a; 1966b; 1968b [= 2006, 109–136].

§ 20. Lietuvių kalbos tyrimuose morfonologinės kirčio bei priegaidės sampratos užuomazgų jau matyti atskiruose XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės autorių straipsniuose, plg. Saussure 1896 (=1922, 526–538; Соссюр 1977, 620–632); Hjelmslev 1936–1937. Atskirą skyrelį, skirtą lietuvių kalbos kirčiavimui, bet dar toli gražu neaprepiantį visos lietuvių kalbos kirčiavimo sistemos, į minėtąją 1968 m. studiją įtraukia Garde'as (p. 160–165). Kiek modifikuota Garde'o koncepcija toliau plėtojama ir lietuvių autorių darbuose, plg. sinchroninius lietuvių kalbos kirčiavimo sistemos

aprašus: Girdenis 1994 [= KD 3, 237–242]; Stundžia 1993; 1995a; 1996. Morfonologinė kirčio bei priegaidės samprata dominuoja A. Pakerio (1988; 1994; 2002; 2008), D. Mikulėnienės (1989; 2005) tyrimuose. Iš diachroninės lietuvių kalbos akcentologijos darbų visų pirma minėtini atskiri skyreliai knygoje Garde 1976, taip pat specialiai baltų ar baltų-slavų kalbų istorinei akcentologijai skirti Dybo straipsniai (Дыбо 1981a; 2000a; 2005; 2006; 2009b), atskiras problemas nagrinėjantys pavieniai kitų autorių darbai (pvz., Girdenis 1972; Mikulėnienė 1998; 2003; Stundžia 1981; 1995b ir kt.).

§ 21. Nors visus išvardytus tiek teorinius, tiek atskiroms kalboms skirtus sinchroninius bei diachroninius veikalus – besiremiančius vienas kitu ar parengtus nepriklausomai vienas nuo kito – vienija bendras laisvojo kirčio kaip morfonologinio reiškinių suvokimo principas, vis dėlto atskirų autorių pateikiamos koncepcijos tarpusavyje labai įvairuoja. Visų pirma skiriasi nevienodi skirtingų autorių siūlomi morfemų akcentinės klasifikacijos kriterijai, kartais ir to paties tyrėjo darbuose nevienodai taikomi sinchroniniame bei diachroniniame lygmenyje. Skaitant skirtingų mokyklų atstovų veikalus, dažnai klaidina terminologinė painiava, pvz., iš esmės skirtingų dalykų vadinimas tuo pačiu terminu arba, atvirkščiai, to paties reiškinių nevienodas įvardijimas ne tik skirtingų autorių darbuose, bet net ir to paties autoriaus atskiruose veikaluose. Norint išvengti painiavos vertinant šios disertacijos vietą kitų morfoliginės akcentologijos veikalų kontekste, prieš plačiau aptariant darbo metodiką būtina bent trumpai apžvelgti minėtąsias koncepcijas, išryškinti būdingesnius jų skirtumus bei motyvuoti vieno ar kito faktų interpretacijos kelio ar termino pasirinkimą tolimesniame darbo etape.

2. SINCHRONINIS TYRIMO ASPEKTAS

Morfemų akcentinė klasifikacija

§ 22. Kirtis vadinamosiose laisvojo kirčio kalbose, kaip minėta, laikytinas morfonologijos mokslo objektu. Pagal įprastą apibrėžimą, kirtis – tai vieno kurio nors skiemens išryškinimas žodyje (fonologiniame) kitų skiemenų atžvilgiu (plg. Girdenis 2003, 250). Taigi visų pirma kirtis bet kurioje kalboje funkcionuoja kaip supersegmentinis fonologinis elementas, siejamas su kitais išraiškos plano vienetais – skiemeniu (kai kuriose kalbose mora), fonologiniu žodžiu. Todėl daugelyje pasaulio kalbų kirčio vietą žodyje (kirčiavimo vienetė, žr. § 43) galima apibrėžti remiantis nesudėtingomis fonologinėmis taisyklėmis, apibrėžiančiomis kirčiuoto skiemens padėtį žodžio ribų atžvilgiu, kitaip sakant, nulemiančiomis visuomet kirčiuotą, pvz., pirmąjį, paskutinįjį, antrąjį nuo galo ar kurį kitą žodžio skiemenį (tokios yra vadinamosios fiksuotojo kirčio kalbos). Laisvojo kirčio kalbose, t. y. kalbose, kuriose kirčio vietai nustatyti fonologinių taisyklių nepakanka, žodžio kirčiavimas neatsiejamas nuo jo morfologinės struktūros, o tai, kuris žodžio skiemuo gauna kirtį, priklauso jau nuo reikšminių kalbos elementų – morfemų – įtakos. Įeinančios į žodžio sudėtį morfemos struktūrą sudaro ne tik segmentiniai fonologiniai elementai (fonemos), bet ir tam tikros prozodinės charakteristikos, P. Garde'o vadinamomis „morfemų akcentinėmis savybėmis“ (*propriétés accentuelles des morphèmes*, Garde 1968a, 110), kurios, sudarydamos kombinacijas su atitinkamomis kitų žodžio morfemų akcentinėmis savybėmis, ir nulemia to žodžio kirčiavimą, t. y. kirčiuotą skiemenį, o tam tikrose kalbose ir kirčiuoto skiemens tarimo būdą – priegaidę. Morfemos akcentinė savybė, pasak Garde'o, – tai morfemos „gebėjimas daryti įtaką kirčio vietai“ (*aptitude à influencer sur la place de l'accent*, *ibid.*).

§ 23. Žodžio kirčio vietos ryšys su morfemų akcentinėmis savybėmis, ko gero, būdingas visoms laisvojo kirčio kalboms, tačiau konkretus šių akcentinių savybių pobūdis ir skaičius kiekvienoje kalboje skirtingas.

Vienokių ar kitokių savybių skyrimas paprastai priklauso nuo individualios kiekvieno autoriaus tam tikrų dalykų interpretacijos. Pvz., italų kalboje P. Garde'as visas kalboje egzistuojančias morfemas suskirsto į dvi grupes: potencialiai kirčiuojamas (*morphèmes accentuables*) ir nekirčiuojamas (*morphèmes inaccentuables*) ir suformuluoja paprastą sintagminę kirčio vietos nustatymo žodyje taisyklę, pagal kurią kirtį gauna paskutinioji potencialiai kirčiuojama žodžio morfema, plg. 'oper-a, bet oper-'os-o (potencialiai kirčiuojamos morfemos pabrauktos) (žr. Garde 1968a, 124–127). Bandydamas aprašyti gerokai sudėtingesnę rusų kalbos kirčiavimo sistemą, Garde'as ankstyvojoje savo koncepcijoje skiria dvi vieną nuo kitos priklausančias morfemų akcentines savybes: 1) „kirčiavimo vietą“ (*la place de l'accentuation*) ir 2) „akcentinę galią“ (*la force accentuelle*). Pastaroji savybė – santykinis dydis: visos žodžio morfemos tarpusavyje skiriasi nevienodu gebėjimo nulemti žodžio kirčio vietą (t. y. akcentinės galios) laipsniu. Pvz., žodžio *вытрезвитель* morfemų akcentinė galia gali būti sužymėta arabiškais skaitmenimis nuo silpniausios iki stipriausios: $вы_3-трезв_1-и_2-тель_4$. Stipriausia, t. y. didžiausios akcentinės galios, morfema žodyje (aptariamuoju atveju – priesaga *-тель-*) tarsi gauna teisę realizuoti pirmąją akcentinę savybę – kirčiavimo vietą. Kirčiavimo vietos savybė nulemia, kuris konkrečiai skiemuo (jau nebe morfema!) žodyje gaus kirtį. Pagal šią savybę morfemos skirstomos į 4 grupes: a) autoakcentines (kirčiuojamas skiemuo, įeinantis į stipriausios morfemos sudėtį); b) preakcentines (kirčiuojamas skiemuo, žodyje esantis tiesiai prieš kalbamąją morfemą); c) postakcentines (kirčiuojamas skiemuo, žodyje einantis iškart po kalbamosios morfemos) ir d) recesyvines (kirčiuojamas pirmasis žodžio skiemuo nepriklausomai nuo atstumo iki kalbamosios morfemos). Kadangi žodžio *вытрезвитель* didžiausios akcentinės galios morfema *-тель-* skiriama preakcentinių morfemų klasei, aptariamajame žodyje kirtis realizuojamas prieš pat šią morfemą esančiame skiemenyje *-ви-*, t. y. *вытрезви́тель* (žr. Garde 1968a, 127–136).

§ 24. Toks rusų kalbos kirčiavimo sistemos aprašas dar toli gražu nėra išsamus, kadangi laikantis siūlomos akcentinės galios sampratos lieka neaiškūs kriterijai, pagal kuriuos būtų galima nustatyti kiekvienos konkrečios

morfemos akcentinės galios laipsnį. Dėl to vėlesnėje savo koncepcijoje Garde'as kiek susiaurina akcentinės galios sampratą, palikdamas tik du galimus galios laipsnius (stipriąsias bei silpnąsias morfemas), ir prideda naują morfemų akcentinę savybę, būdingą tik darybiniam afiksams, konkrečiau, priesagoms, – akcentinę dominaciją (*la dominance*). Pirmą kartą dominacijos sąvoką Garde'as pristato 1976 m. aprašydamas prabaltų–slavų kirčiavimo sistemą. Čia dominacija suvokiama kaip morfemos (priesagos) savybė nulemti išvestinio kamieno, į kurio sudėtį ji įeina, kirčiavimą nepriklausomai nuo pamatinio kamieno akcentinių savybių. Skiriamos dominacinės ir nedominacinės, arba paprastosios, priesagos. Paprastosios priesagos pagal akcentinę galią skirstomos į stipriąsias ir silpnąsias, tuo tarpu dominacinės priesagos gali būti stipriosios, silpnosios arba neigiamosios. Dominacinių stipriųjų priesagų (*suffixes dominants forts*) vediniai kirčiuojami pastoviu priesagos kirčiu (pvz., lie. *beržynas* 1), silpnųjų (*suffixes dominants faibles*) – kilnojamuoju iš šaknies (tiksliau, pamatinio kamieno, žr. § 41) į galūnę kirčiu priklausomai nuo galūnės akcentinės galios, priesagai išliekant visuomet nekirčiuotai (pvz., lie. *ámžinas*. -à 3a), neigiamųjų (*suffixes dominants négatifs*) – pastoviu šaknies kirčiu (pvz., lie. *bróliškas* 1). Paprastųjų (nedominacinių) priesagų vedinių kirčiavimas priklauso nuo šaknies akcentinės galios. Paprastųjų stipriųjų priesagų (*suffixes ordinaires forts*) vediniai iš žodžių su stipriosiomis šaknimis kirčiuojami pastoviu šaknies, o vediniai iš žodžių su silpnosiomis šaknimis – pastoviu priesagos kirčiu (pvz., lie. *úkininkas* 1 vs. *darbiniňkas* 2). Paprastųjų silpnųjų priesagų (*suffixes ordinaires faibles*) vediniai iš žodžių su stipriosiomis šaknimis kirčiuojami pastoviu šaknies, o vediniai iš žodžių su silpnosiomis šaknimis – kilnojamuoju iš šaknies į galūnę kirčiu (pvz., s. lie. *gédingas* 1 vs. *náudingas*, -à 3a) (Garde 1976, 55t.). Aprašant neišvestinių žodžių kirčiavimą užtenka skirti tik stipriąsias ir silpnąsias morfemas (kadangi dominacija būdinga tik darybinėms morfemoms, o kirčiavimo vietos savybė prabaltų–slavų sistemai išvis nerekonstruojama): stiprieji kamienai – tie, kurie visada kirčiuojami; silpnieji – linkę nukelti kirtį už savo ribų; stipriosios galūnės – tos, kurios kirčiuojamos, jei žodžio

kamienas silpnasis; silpnosios – nekirčiuojamos, jei žodžio kamienas silpnasis (t. y. niekada nekirčiuojamos) (Garde 1976, 19).

§ 25. Visomis trimis minėtosiomis morfemų akcentinėmis savybėmis (galia, vieta ir dominacija) Garde'as operuoja vėlesniuose sinchroniniuose rusų kalbos kirčiavimo sistemos aprašuose (žr. Garde 1978 [=2006, 158–176]; 1980, 119–132 – pastarajame akcentinės galios sąvoka pakeičiama kirčiavimo [*accentuation*] sąvoka, atitinkamai ankstesnės koncepcijos stipriosios ir silpnosios morfemos atitinka naujosios koncepcijos kirčiuotąsias [*accentué*] resp. nekirčiuotąsias [*inaccentué*] morfemas). Šiuose aprašuose dominacija suvokiama kaip morfemos savybė nulemti išvestinio žodžio kirčiavimą nepriklausomai nuo visų kitų tą žodį sudarančių morfemų (taip pat ir galūnės, jau nebe tik pamatinio kamieno) savybių. Be to, atsisakoma dominacinių neigiamųjų morfemų sąvokos, šias morfemas pavadinant dominacinėmis silpnosiomis (pagal 1980 m. koncepciją – kirčiuotomis), o tai, kas 1976 m. veikale vadinta dominacinėmis silpnosiomis priesagomis, sinchroniniame apraše eliminuojama išvis, nes pagrindo šiai morfemų klasei išskirti šiuolaikinėje rusų kalboje nėra. Taip pat atsisakoma recesyvinės kirčiavimo vietos sąvokos, vietoj jos įvedant recesyvinio kirčio sąvoką. Pastarąją sąvoką žymima jau ne konkrečiai tam tikros morfemos akcentinė savybė, o automatinis kirčio realizavimas pirmajame žodžio skiemenyje, susidarius tam tikrai morfemų kombinacijai. Taigi morfemos gali būti stipriosios (kirčiuotos) arba silpnosios (nekirčiuotos). Stipriosios morfemos gali būti autoakcentinės, postakcentinės arba preakcentinės. Be to, dalis morfemų (konkrečiau, darybinės priesagos) dar gali būti dominacinės arba nedominacinės. Kirčio vieta žodyje nustatoma remiantis keliomis paprastomis taisyklėmis: jei žodyje yra dominacinių stipriųjų morfemų, kirtį lemia (t. y. savo kirčiavimo vietą realizuoja) paskutinioji jų; jei žodyje nėra dominacinių stipriųjų morfemų, kirtį lemia pirmoji nedominacinė stiprioji morfema; jei žodyje yra tik silpnosios (dominacinės ar nedominacinės) morfemos, žodis kirčiuojamas recesyviniu kirčiu, t. y. pirmajame žodžio skiemenyje.

§ 26. Panašiais principais grįstą šiuolaikinės rusų kalbos kirčiavimo sistemos metodiką siūlo ir A. Zaliznjakas (žr. Зализняк 1985, 35–39; tą

patį, tik nežymiai patikslintą, aprašymą vėliau kartoja ir W. Lehfeldtas, žr. Lehfeldt 2003, 61–73 [= Лефельдт 2006, 87–102]). Zaliznjakas skiria dvi pagrindines⁴ morfemų „akcentines charakteristikas“ (terminas, atitinkąs Garde'o *propriétés accéтуelles*): 1) „kirčio poziciją“ (*позиция ударения*) ir 2) „dominaciją–nedominaciją“ (*доминантность–недоминантность*), atitinkančias Garde'o *la place de l'accentuation* ir *la dominance*. Žodžio kirčiavimui apibūdinti taikoma „akcentinio ženklavimo“ (*акцентная маркировка*) technika, žodžius užrašant schemomis, kuriose morfemos sužymėtos ženklais ↓, →, ← (nurodančiais morfemos kirčio poziciją: a) morfemos balsyje, b) balsyje prieš morfemą, c) balsyje po morfemos) ir D (žyminčiu dominacinę morfemą). Žodžio formos kirčiavimas nustatomas remiantis „bazine taisykle“ (*базисное правило*), pagal kurią kirtį nulemia atitinkamai sužymėtų morfemų sintagminio išsidėstymo santykis. Kitaip nei Garde'as, Zaliznjakas „akcentiškai ženklina“ (t. y. priskiria akcentines charakteristikas) tik į išvestinio žodžio kamieną įeinančias morfemas: šaknis, priešdėlius, priesagas. Kalbėti apie galūnių akcentines charakteristikas šiuolaikinėje rusų kalboje nėra tikslinga dėl pernelyg didelės rusų kalboje egzistuojančios formų kirčiavimo įvairovės ir dėl to kylančios būtinybės skirti labai didelį kiekį tokių charakteristikų (Garde'o siūlymas skirti nepastovios akcentinės galios galūnes, pasak Zaliznjako, nėra metodiškai nepriekaištingas, žr. Зализняк 1985, 37, išn. 13). Dėl to šiuolaikinės rusų kalbos kirčiavimo apraše Zaliznjakas išsiverčia be Garde'o „akcentinės galios“ (1978) / „kirčiavimo“ (1980) atitikmens ir pasitenkina tik dviem minėtomis pagrindinėmis morfemų akcentinėmis charakteristikomis, taikydamas savąją akcentinio ženklavimo techniką tik išvestinio žodžio kamieno, o ne kiekvienos konkrečios žodžio formos kirčiavimui nustatyti (t. y. aprašydamas kirčio vaidmenį tik žodžių daryboje, o ne kaityboje). Neišvestinių žodžių kirčiavimo aprašas pateikiamas kitokia forma – kirčiavimo schemų (žr. § 35) ir joms priklausančių žodžių sąrašu (žr. Зализняк 1985, 14–17; ГСРЯ, 30–34). Tuo tarpu rekonstruojamoje gerokai paprastesnėje senosios rusų (resp.

⁴ Ir dar šešias papildomas, kurios, kaip bendram principui suprasti neesminės, čia neapartiamos.

praslavų) kalbos kirčiavimo sistemoje ženklinamos jau visos be išimties morfemos, be to, apsieinama be šiai sistemai nebūdingos akcentinės charakteristikos „dominacija–nedominacija“, bet įtraukiama nauja, nors atskirai ir neįvardyta, morfemų charakteristika, atitinkanti Garde'o akcentinę galią ir ženklinama ženklais + (pliusas) bei – (minusas), žr. Зализняк 1985, 121.

§ 27. Dybo koncepcijoje akcentinę galią atitinka „akcentinio valentingumo“ sąvoka (*акцентная валентность*)⁵. Rekonstruojamose praslavų ir prabaltų–slavų kirčiavimo sistemose pagal santykį su žodžio kirčiu (iktu) skiriamos dvejopo valentingumo morfemos: „dominacinės“, t. y. tos, kurioms „priklauso“ iktas (*доминирующие / доминатные морфемы*, atitinkančios Garde'o stipriąsias / kirčiuotąsias, Zaliznjako plusines morfemas) ir „recesyvinės“, t. y. tos, kurioms „nepriklauso“ iktas (*рецессивные морфемы*, atitinkančios silpnąsias / nekirčiuotąsias / minusines morfemas). Schemiškai užrašytose rekonstruojamų žodžių formose dominacinės morfemos žymimos ženklų +, recesyvinės –. Kirčio vieta žodyje nustatoma vadinamąja „kontūrine taisykle“ (*контурное правило*), kurios supaprastintas variantas skamba „iktas krenta ant pirmos aukštesnio valentingumo morfemos“, o atsižvelgiant į tipologinius argumentus taisyklė formuluojama taip: „iktas krenta pirmos aukštesnio valentingumo morfemų sekos pradžioje“ (Дыбо 1981b, 260–262; 2000b, 11–14). Pastebėtina, kad sąvokas *dominacinis* ir *recesyvinis* Dybo vartoja visiškai kitokia prasme nei prieš tai minėtieji autoriai. Dominacijos sampratą pagal Garde'o ir Zaliznjako koncepcijas Dybo teorijoje daugmaž atitinka „kategorinio kirčio“ sąvoka, apie kurią plačiau žr. § 78.

§ 28. Pirmąją šiuolaikinės lietuvių kalbos morfemų akcentinę klasifikaciją pasiūlė F. de Saussure'as, suskirstęs vardažodžių priesagas į tris grupes: 1) visada kirčiuotas (pvz., *-ýnas*)⁶, atitinka Garde'o dominacines stipriąsias); 2) visada nekirčiuotas, t. y. neatitraukiančias kirčio iš pamatinio

⁵ Lehfeldtas ne visai korektiškai vartoja tiesiogiai iš Dybo veikalų perimtą akcentinio valentingumo sąvoką (vok. *Akzentvalenz*) kiek kita prasme, t. y. ne kaip Garde'o akcentinės galios, o kaip akcentinės savybės resp. Zaliznjako akcentinio ženklinimo sinonimą (plg. Lehfeldt 2003, 63t. [= Лефельдт 2006, 90]).

⁶ Originale *-ýnas*.

kamieno (pvz., *-iškas*, tai Garde'o dominacinės neigiamosios priesagos); 3) atitraukiančias arba ne kirtį iš pamatinio kamieno priklausomai nuo pamatinio žodžio kirčiuotės (pvz., *-iniñkas*, Garde'o nedominacinės stipriosios priesagos) (Saussure 1896 [= 1922, 528t.; Cocco 1977, 624t.]). Nedarybines morfemas (šaknis ir galūnes) į dvi klases – „stipresnes“ ir „silpnesnes“ – 1968 m. suskirsto Garde'as (Garde 1968a, 165). Labiau išplėtotą ir visą kalbos kirčiavimo sistemą aprėpiančią morfemų klasifikaciją pagal morfemų „santykinę akcentologinę vertę“ (daugmaž atitinkančią ankstyvosios Garde'o koncepcijos akcentinę galią) „Dabartinėje lietuvių kalbos gramatikoje“ pristato A. Girdenis, nedarybines morfemas (kamienus, galūnes) skirstąs į stipriąsias ir silpnąsias, be to, vienskiemenius kamienus (šaknis) dar skaidąs į tvirtapradžius bei netvirtapradžius, o galūnes – į atrakcines, t. y. atitraukiančias kirtį iš netvirtapradžio prieš jas einančio kamieno paskutinio skiemens, ir neatrakcines. Aprašydamas darybines morfemas (visų pirma, vardažodžių priesagas), Girdenis į lietuvių akcentologiją įveda priesagų skirstymo į stiprinančiąsias ir silpninančiąsias (t. y. kamieno sustiprinimo / susilpninimo žodžių darybos grandinėje sampratos) tradiciją. Silpninančiosiomis vadinamos priesagos, kurios stipriuosius pamatinius kamienus paverčia silpnaisiais (atitinkamai silpnuosius išlaiko silpnus) – tai tos pačios priesagos, kurias Garde'as 1976 m. studijoje vadina dominacinėmis silpnosiomis. Stiprinančiosios priesagos silpnuosius pamatinius kamienus paverčia stipriaisiais (atitinkamai stipriuosius išlaiko stiprius). Šios priesagos toliau skirstomos į stipriąsias, silpnąsias ir neutralias, atitinkančias Garde'o dominacines stipriąsias, dominacines neigiamąsias ir nedominacines stipriąsias priesagas bei tris Saussure'o priesagų klases (žr. Girdenis 1994, 52t. [= KD 3, 241]).

§ 29. Ypač išsamią lietuvių kalbos morfemų akcentinę klasifikaciją pateikia B. Stundžia, skirias tris pagrindines morfemų akcentines savybes: 1) galią (stiprusis : silpnasis); 2) kirtį (ir jo vietą) (kirčiuotas : nekirčiuotas : prieškirtinis : pokirtinis⁷); 3) dominaciją; – ir tris papildomas: 4) priegaidę (ir

⁷ Skirtina nuo Garde'o preakcentinių resp. postakcentinių morfemų (žr. § 23).

kiekybę) (akūtinis : neakūtinis); 5) mutageniją (savybę sukelti prozodinę kaitą kitoje morfemoje); 6) atrakciją (žr. Stundžia 1995a, 4–22). Stundžia įtraukia į lietuvių kalbos kirčiavimo sistemos aprašą dominacijos sąvoką, tačiau susiedamas jos sampratą su Girdenio siūloma kamieno sustiprinimo / susilpninimo samprata, dažnai vartoja dominacijos terminą kiek platesne prasme nei Garde'as ar Zaliznjakas (o juo labiau Dybo). Pvz., priesaga *-inis, -ė* (**n**edominacinė [!] stiprioji pagal Garde'ą, stiprinančioji neutralioji pagal Girdenį) vadinama tarpine tarp dominacinių ir nedominacinių, t. y. funkcionuojančia kaip nedominacinė vedinio kirčio vietos atžvilgiu, bet kaip dominacinė stiprinančioji kamieno akcentinės galios atžvilgiu, kadangi ji sustiprina pamatinį kamieną (vedinio kamienas visada būna stiprus) (žr. Stundžia 1993, 59; 1995, 73–76). Dar toliau žengia A. Pakerys, siūlęs apskritai keisti dominacijos apibrėžimą ir suvokti ją ne kaip savybę nepaisyti kitų žodžio morfemų akcentinių savybių, o kaip savybę sustiprinti ar susilpninti kamieną ⁸ (Pakerys 2008, 21). Pagal tokį apibrėžimą dominacinėmis laikytinos visos lietuvių kalbos vardažodžių priesagos, taip pat ir tos, kurias Garde'as vadina nedominacinėmis stipriosiomis (pvz., *-inis, -ė*). Pāstarosios priesagos siūlomos vadinti vidutinio stiprumo stiprinančiaisiais (taigi dominaciniais) afiksais. Be to, Pakerys pabrėžia būtinybę į stipriąsias bei silpnąsias skirstyti ne tik stiprinančiąsias, bet ir silpninančiąsias dominacines morfemas. Silpninančiosios stipriōsios (t. y. kirčiuotos) morfemos pavyzdys galėtų būti komparatyvo priesaga *-ėsnis*. Pagal tokią dominacijos sampratą į nedominacinių morfemų kategoriją papuola tik tokios morfemos, kurios nedaro visiškai jokios įtakos žodžio kirčiavimui, tiksliau – nelemia apskritai jokių formalių skirtumų tarp pamatinio žodžio ir vedinio segmento, gaunamo atskyrus šią morfemą, pvz., vardažodžių priešdėlis *ne-*, plg. *láimė 1 : ne-láimė 1; dárbas 3 : ne-dárbas 3*. Tókios morfėmos vėnos pāčios sudaro darybos formantą be jokių šalutinių darybos rodiklių, tokių kaip, pvz., galūnė, ir jos jungiamos ne prie pamatinio žodžio dalies (kamieno), o prie viso žodžio, t. y. kamieno kartu su visa jo gramatine charakteristika, taigi ir informacija apie

⁸ Tiksliau, pagal Pakerio formuluotę (žr. Pakerys 2008, 18t.), nulemti vedinio kamieno stiprumą resp. silpnumą.

kirčiavimą (plg. Urbutis 1978, 182, 214, 219t.). Pasak Garde'o, tokios morfemos apskritai neturi akcentinių savybių (žr. Garde 1980, 121). Zaliznjakas šias morfemas vadina „neglaudžiojo prisijungimo“ (*неплотное присоединение*) morfemomis ir teigia, kad jų skyrimas akcentologijai nėra reikšmingas (Зализняк 1985, 11t.).

§ 30. Tokiōs dominacijos sampratos naujausioje savo koncepcijoje laikosi ir Stundžia (žr. Stundžia 2009a), tačiau kaip dominacijos sinonimą jau vartoja „akcentinės galios“ terminą, kuris ankstesnėje koncepcijoje reiškė ką kita, t. y. morfemų savybę gauti kirtį (pagal kurią morfemos skirstomos į stipriąsias ir silpnąsias). Pastarajai savybei įvardyti pasitelkiamas naujas „akcentinės vertės“ terminas, šiaip jau, beje, skirtinas nuo gerokai platesnės apibendrintos Girdenio „santykinės akcentologinės vertės“. Pastebėtina, kad „akcentinės galios“ termino vėlyvojoje savo koncepcijoje atsisakė ir pats Garde'as, pakeisdamas ją tiesiog „kirčiavimo“ sąvoka (Garde 1980, 120).

§ 31. Kaip matyti, labiausiai skirtingų tyrėjų darbuose įvairuoja dominacijos termino, vienokia ar kitokia reikšme vartojamo kone visų minėtų autorių, samprata. Šioje disertacijoje dominacija vadinama darybinių morfemų savybė nulemti vedinio kirčiavimą nepaisant pamatinio kamieno akcentinių savybių, t. y. taip, kaip ji suvokiama Garde'o 1976 m. studijoje apie slavų kalbų kirčiavimo istoriją, kadangi tokia samprata patogiausia aprašant galimus / lauktinus prūsų kalbos kirčiavimo sistemos pakitimus lyginant su giminiškų kalbų ir rekonstruojama prokalbės sistemomis, t. y. spėjamą nedominacinių (būtent „Garde'iškąją“ prasme) darybinių morfemų nykimą ir dominacinių radimąsi (kalbant Dybo terminologija, perėjimą nuo paradigminio prie kategorinio kirčio sistemos, žr. § 78 – „kategorinio kirčio“ sąvoka, iš dalies atitinkanti Garde'o dominaciją, tinkama kalbant apie bendras kalbos raidos tendencijas, beje, irgi nėra labai patogi, kai norima įvardyti konkrečių morfemų akcentines savybes). Lietuvių kalbotyroje dominacijos sąvoka, nors ir perimta tiesiogiai iš Garde'o darbų, pamažu ėmė reikšti visai ką kitą: poveikį vedinio kamienui apskritai, – kas prūsų kalbos kirčiavimo sistemos – kaip parodys tyrimas, pakankamai archajiškos – aprašui nėra taip aktualu. Esant reikalui, galima būtų vartoti Parkerio siūlomą

lietuvišką dominacinių / nedominacinių morfemų pavadinimo atitikmenį „veikliosios“ / „neveikliosios“, nors šios disertacijos tikslams visiškai užtenka apsieiti ir su „neglaudžiojo morfemų prisijungimo“ (Zalznjak), akcentinių savybių nebuvimo (Garde) samprata ar atitinkama žodžių darybos teorijos terminologija, pvz., šalutinių darybos rodiklių nebuvimas formante, grynoji prefiksacija / sufiksacija ir pan. (Urbutis). Praplėtusi Garde'o dominacijos sampratą, lietuvių akcentologijos tradicija naujo termino reiškiniui, kurį pats Garde'as vadino dominacija, kol kas, deja, nėra pasiūlusi.

§ 32. Kadangi dominacija šioje disertacijoje vadinama ką tik minėtoji morfemų akcentinė savybė, morfemos, kurias dominacinėmis vadina V. Dybo, čia, sekant Garde'u bei jau išsigalėjusia lietuvių akcentologijos tradicija, vadinamos stipriosiomis (atitinkamai Dybo recesyvines morfemas atitinka silpnosios morfemos). Savybė, pagal kurią morfemos skirstomos į stipriąsias ir silpnąsias, vadinama akcentine galia, kuri suvokiama kaip morfemų savybė gauti ir išlaikyti paradigmoje kirtį (plg. Garde 1978; Stundžia 1995a, 5). „Akcentinės galios“ terminas vartojamas taip pat daugiausia dėl tradicijos ir siekiant išlaikyti terminijos vientisumą su jau paskelbtais disertacijos autoriaus darbais (pvz., Rinkevičius 2006; 2009), nors „akcentinės vertės“ sąvoka taip pat iš principo priimtina.

Žodžių akcentinė klasifikacija

§ 33. Kaitomus žodžius laisvojo kirčio kalbose įprasta grupuoti į tam tikras klases, lietuvių kalbotyroje vadinamas kirčiuotėmis. Kiti galimi terminai, kuriais literatūroje vadinamos žodžių akcentinės klasės – akcentinė paradigma (kirčiavimo paradigma), akcentinis tipas (kirčiavimo tipas). Dažniausiai šios sąvokos vartojamos sinonimiškai, nors kai kurie autoriai linkę skirti akcentinę paradigmą nuo akcentinio tipo.

§ 34. Bendrais bruožais akcentinę paradigmą (kirčiuotę) galima apibrėžti kaip vienodai kirčiuojamų žodžių klasę (plg. Girdenis 1999, 320 [= KD 3, 407]), kiek konkrečiau – kaip tam tikrai žodžių grupei, priskirtinai kuriai nors gramatinei kategorijai, būdingą akcentinių santykių tarp skirtingų

formų visumą (plg. Иллич-Свитыч 1963, 4, išn. 1). Norint akcentiškai klasifikuoti kaitomus žodžius, jie skaidytini į du segmentus: kamieną bei galūnę – ir, atsižvelgiant į vienodą kirčio pasiskirstymą šiose morfemose (pvz., kirčiuotas ar nekirčiuotas kamienas resp. kirčiuota ar nekirčiuota galūnė) tose pačiose kaitomo žodžio formose, susieti tokius žodžius į vieną klasę. Kirčio buvimą ar nebuvimą tam tikroje morfemoje konkrečioje žodžio formoje, kaip minėta, lemia tų morfemų akcentinės savybės. Norint priskirti žodį kuriai nors kirčiuotei, iš esmės užtenka remtis tik vieno iš minėtų segmentų (pvz., kamieno) akcentinėmis savybėmis. Pasak Garde'o, akcentinė paradigma (*paradigme accentuel*) – tai žodžių, kurių kamienai turi vienodas kamieno akcentines savybes, grupė (Garde 1976, 19; 1980, 125). Lietuvių kalboje galimos keturios dviejų kamienui (kaip nedarybinei morfemai, kuriai nebūdinga akcentinė dominacija) būdingų savybių – akcentinės galios ir priegaidės – reikšmių kombinacijos, nulemiančios žodžių skyrimą kuriai nors kirčiuotei: a) stiprusis + akūtinis⁹ kamienas (1 kirčiuotė); b) stiprusis + neakūtinis kamienas (2 kirčiuotė); c) silpnasis + akūtinis kamienas (3 kirčiuotė); d) silpnasis + neakūtinis kamienas (4 kirčiuotė). Rusų (taip pat praslavų) kalbos kamienų akcentinės savybės (akcentinė galia ir kirčiavimo vieta) leidžia skirti tris akcentines paradigmas: a) stiprusis + autoakcentinis kamienas (a. p. a); b) stiprusis + postakcentinis kamienas (a. p. b); c) silpnasis kamienas (a. p. c).

§ 35. Taip traktuojant akcentinę paradigmą, į vieną klasę patenka žodžiai, turintys vienodas kamienų akcentines savybes, tačiau akivaizdžiai besiskiriantys savo kirčiavimu. Pvz., lietuvių kalbos žodžiai *dárbas* ir *viltis* abu gali būti priskirti 3 kirčiuotei, tačiau plg. skirtingai kirčiuojamas tas pačių šių žodžių formas: nom. sg. *dárb-as* (kirčiuotas kamienas) : *vilt-ìs* (kirčiuota galūnė); plg. dar: gen. sg. *dárb-o* : *vilt-iēs*; instr. sg. *dárb-u* : *vilt-imì*. Šių formų kirčiavimo skirtumą nulemia jau nebe kamieno, o skirtingų galūnių

⁹ Akūtinis kamienas laikytinas kamienas, kurio paskutinis skiemuo yra akūtinis. Visi kiti kamienai (taip pat ir turintys ne paskutinio skiemens kirtį) laikytini neakūtiniais. Vengiant fonetinio apibrėžimo, galima į tokias pačias dvi klases kamienus skirti ir pagal atrakcinių galūnių poveikį: akūtiniai kamienai – tie, kurie išlaiko kirtį kombinacijoje su atrakcinėmis galūnėmis; neakūtiniai – tie, kurie kirčio šioje kombinacijoje neišlaiko.

nevienodos akcentinės savybės. Dėl to iškyla būtinybė skirti tam tikrus akcentinių paradigmų poklasius, kuriems bendro termino lingvistinėje literatūroje sukurta nėra. Lietuvių kalboje (kaip ir senosiose slavų kalbose bei slavų prokalbėje) šie poklasiai visuomet priklauso nuo žodžių priklausymo skirtingoms gramatinėms klasėms, dėl to lietuvių akcentologijoje problema dėl tokių poklasių skyrimo, kurio poreikis teoriškai akivaizdus, praktiškai niekada nebuvo iškilusi. Tuo tarpu dabartinėje rusų kalboje tam tikrų formų kirčiavimu skirtis gali taip pat ir tai pačiai gramatinei klasei priklausantys žodžiai, nesiskiriantys jokiais kitais formaliais požymiais išskyrus kirčiavimą, plg. acc. sg. *з́лов-у* : *борозд-у́* (abu žodžiai skirtini tai pačiai akcentinei paradigmai [c], remiantis vienodomis kamienų akcentinėmis savybėmis, t. y. pagal Garde'o akcentinės paradigmos sampratą). Garde'as akcentinių paradigmų poklasius vadina „akcentiniais tipais“ (*types accentuels*), o žodžių priskyrimą jiems grindžia įsivesdamas kintamos akcentinės galios galūnių (tokių kaip acc. sg. -у) sampratą. Kaip pabrėžia Zaliznjakas, dėl tokios neapibrėžtos sampratos nukenčia akcentinės žodžių klasifikacijos aprašo tikslumas, dėl to rusų akcentologų darbuose kirčio vaidmuo dabartinės rusų kalbos žodžių kaityboje aprašomas pasitelkiant „akcentinės schemas“ sąvoką. Akcentinė schema (kirčiavimo schema, *схема ударения*¹⁰) Zaliznjako apibrėžiama kaip užrašas, rodąs, kuriame komponente (kamiene ar galūnėje) yra kirtis kiekvienoje tam tikros paradigmos žodžio formoje (Зализняк 1967, 152; 1985, 14; dar plg. Федянина 1976, 30tt.). Akcentinės schemas sinonimas – „akcentinė kreivė“ (*акцентная кривая*), dažniau vartojamas istorinėje baltų-slavų akcentologijoje (plg. Илич-Свитыч 1963, 4, išn. 1; Зализняк 1985, 127t; Дыбо 2000b, 15t. ir kt.; sinchroniniame dabartinės rusų kalbos apraše „akcentinės kreivės“ terminas vartojamas, pvz., Редькин 1970, 427). Kartais šia prasme vartojama ir nevienareikšmė (žr. toliau) „akcentinio tipo“ sąvoka (plg. Суханова 1980, 94t.; 1990, 37t.).

¹⁰ Referuodamas vokiečių kalba Zaliznjako teoriją, W. Lehfeldtas vartoja terminą *Akzentschema* (žr. Lehfeldt 2003, 41tt.), kuris rusiškame Lehfeldto knygos leidime verčiamas į *акцентная схема* (žr. Лефельдт 2006, 63tt.). Lehfeldtas skiria sąvokas *Akzent* ir *Betonung* (r. *акцент* : *ударение*) kaip atitinkamus abstrakčiojo ir konkrečiojo kalbos lygmens vienetus, žr. Lehfeldt 2003, 3tt. [= Лефельдт 2006, 13tt.].

Pastebėtina, kad pagal apibrėžimą akcentinės schemos (kreivės) terminas taikytinas kalbant ne apie žodžių klasių (tiksliau, akcentinės paradigmos poklasių), o tik apie konkrečių žodžių kirčiavimą, tačiau literatūroje dažnai jis vartojamas ir kaip klasę apibūdinanti sąvoka, kartais tam pasitelkiant „etaloninės akcentinės schemos“ terminą (plg. Зализняк 1967, 152t.). Šiuolaikiniuose dabartinės rusų kalbos kirčiavimo aprašuose akcentinė schema (kreivė) yra pagrindinė žodžių akcentinės klasifikacijos sąvoka. Skiriamas ribotas skaičius tokių akcentinių schemų (plačiąja prasme)¹¹ ir pateikiami baigtiniai žodžių (bent jau nekaitomų) sąrašai arba nurodomi schemų simboliai žodynuose. Pāčios akcentinės schemos iliustruojamos grafiškai – surašant konkretaŭ žodžio paradigmos (ar jos dalies) visas formas stulpeliu, atskiriant (pvz., brūkšneliu) morfemas (kamienus ir galūnes, pateiktas rašytine forma ar tik pažymėtas sutartiniais ženklais, pvz., geometrinėmis figūromis), pažymint kirčiuotą morfemą kiekvienoje formoje ir / arba sujungiant kirčiuotas morfemas linija¹² (plg. Зализняк ГСРЯ; Федянина 1976; Суханова 1980; 1990; Lehfeldt 2003, 46–61 [= Лефельдт 2006, 69–87]) – arba žodine forma: pažymint, kad tam tikrai schemai priklausančių žodžių vienos konkrečios formos kirčiuojamos kamienne, o kitos – galūnėje (plg. Редькин 1970).

§ 36. Laikant pagrindiniu žodžių akcentinės klasifikacijos kriterijumi akcentinę schemą (kreivę), akcentinę paradigmą galima suvokti kaip tam tikrą visumą tokių akcentinių kreivių, tarpusavyje susijusių fonologinės, morfonologinės ar morfologinės papildomosios distribucijos santykiu (plg. Дыбо 2000b, 8t., 16). Sinchroniniuose rusų kalbos tyrimuose panašia prasme vartojamos „akcentinio tipo“, „akcentinių kreivių klasės“ sąvokos, kurios ne visada sutampa su Garde'o akcentinės paradigmos samprata. Tokia

¹¹ Atskirų autorių darbuose naudojama skirtinga jų įvardijimo metodika, dėl to vieningos sistemos, tokios kaip, pvz., lietuvių kalbos kirčiuočių numeracija, nėra. Paprastai akcentinės schemos žymimos lotyniškais raidėmis, kurios skirtingų autorių papildomos įvairiais diakritikais ar jungiamos į kelių raidžių kombinacijas, atspindinčias schemų tarpusavio santykius ir hierarchiją.

¹² Tam tikrais atvejais, pvz., lietuvių 1 kirčiuotėje arba praslavų akcentinėse paradigmose *a* ir *b*, kai visose formose kirčiuojama ta pati morfema, linija išeina tiesi, dėl to, kaip pastebi Dybo, „akcentinės kreivės“ sąvoka nėra visiškai tiksli. Kaip tikslesnis siūlomas „akcentinių kontūrų kortėžo“ (*кортёж акцентных контуров*) terminas, žr. Дыбо 2000b, 15t.

prasmė suvokiamas akcentinis tipas (kreivių klasė) bei jo(s) skyrimo principai tiksliai niekur nėra apibrėžiami, tačiau paprastai šiuo terminu vadinamos akcentinės žodžių klasės, jungiančios kelias akcentines schemas pagal tam tikrą akivaizdų (nors ne visų autorių vienodai suprantamą) galūninio ir kamieninio kirčiavimo formų tarpusavio santykio panašumą. Pvz., gali būti skiriami tokie keturi tipai: a) pastovaus kamieninio kirčio; b) pastovaus galūninio kirčio; c) kilnojamojo iš galūnės į paskutinįjį kamieno skiemenį kirčio; d) kilnojamojo iš galūnės į pirmąjį kamieno skiemenį kirčio (plg. Курилович 1962; Зализняк 1985, 18; pagal kitokius požymius grįstą klasifikaciją plg. Редькин 1970, 432; Суханова 1980, 511; 1990, 185–186). Galimà ir struktūrinė tipų hierarchija, pvz., jungiant trečiąjį ir ketvirtąjį tipus į vieną kilnojamojo kirčio tipą (tokiu atveju gaunami trys tipai atitiktų Garde'o tris paradigmas) ir pan. Viena aišku, kad nors ir galima pagal kamieno akcentines savybes skiriamų žodžių akcentinių paradigimų poklasius tapatinti su tuo, kas vadinama akcentinėmis schemomis, dėti lygybės ženklą tarp Garde'o „akcentinės paradigmos“ ir šiuolaikinės rusų kalbos aprašuose vartojamų sąvokų, žyminčių apibendrintų akcentinių schemų klases, vis dėlto negalima.

§ 37. Mažiausiai apibrėžta yra „akcentinio tipo“ („kirčiavimo tipo“) sąvoka. Ja kartais vadinami akcentinių paradigimų poklasiai, priklausantys nuo tam tikrų galūnių akcentinių savybių (Garde), kartais ji suvokiama kaip „akcentinės schemas“ („kreivės“) sinonimas (Suchanova), kartais – kaip akcentinių schemų klasė (Zaliznjak). Dažnai šiai sąvokai nebūna suteikiama konkreti reikšmė ir ja to paties autoriaus priklausomai nuo konteksto gali būti pavadintos įvairios skirtingo pobūdžio žodžių klasės, plg. šio termino vartojimą kaip akcentinės paradigmos sinonimą vienoje ir kaip žymintį išvestinių žodžių rūšis kitoje to paties veikalo vietoje: Дыбо 2000b, 16 vs. 97tt.

§ 38. Šioje disertacijoje žodžių akcentinės klasifikacijos išėties tašku laikoma akcentinė paradigma kaip žodžių su vienodomis kamieno akcentinėmis savybėmis klasė (Garde) ir tik esant reikalai kalbama apie jos poklasius. Norint aptarti vienai akcentinei paradigmai priklausančių konkrečių

žodžių kirčiavimo skirtumus (kurie prūsų kalboje dėl paliudytos medžiagos stygiaus dažnai tėra tik numanomi, o ne neabejotinai paliudyti), užtenka tų žodžių akcentinių schemų (kreivių) sąvokos, tačiau esant būtinybei vartoti tikslų klasifikacinį terminą akcentinės paradigmos poklasiui įvardyti, galima būtų siūlyti kad ir, pvz., „akcentinės subparadigmos“ sąvoką. Atvirkštinis kelias (pradėti nuo akcentinių schemų ir eiti prie jų apibendrinimo į makroklasses) kažki ar būtų tikslingas, kadangi bent jau paliudytoji prūsų kalbos medžiaga nerodo tokios didelės formų kirčiavimo įvairovės, kokia būdinga, pvz., dabartinei rusų kalbai. „Akcentinės paradigmos“ ir „kirčiuotės“ sąvokos disertacijoje vartojamos sinonimiškai, santykis tarp jų komplementinis: „kirčiuotė“ tradiciškai dažniau pasitelkiama kalbant apie lietuvių kalbą, „akcentinė paradigma“ – apie kitas kalbas. „Akcentinis tipas“ konkrečiai neapibrėžiamas ir priklausomai nuo konteksto gali būti vartojamas bet kokioms galimoms konkrečiau neapibrėžtomis žodžių klasėms įvardyti, pvz., kalbant apie pastoviojo ir kilnojamojo kirčiavimo tipus, kai nėra aktuolios konkrečios akcentinės paradigmos (šiuo atveju tipas suvokiamas kaip stambesnė už akcentinę paradigmą klasė). Ypač patogi ši sąvoka išvestinių žodžių klasėms įvardyti (pvz., pastovaus šakninio kirčiavimo tipas vs. pastovaus priesaginio kirčiavimo tipas – klasės, siauresnės už akcentinę paradigmą).

Kirtis žodžių daryboje

§ 39. Aprašant išvestinių žodžių kirčiavimą, galima dvejopa tyrimo metodika. Vienas būdas, taikomas, pvz., Garde'o, Zaliznjako, dalyje sinchroninių lietuvių akcentologų darbų, yra aprašyti vedinio kirčiavimą remiantis jį sudarančių morfemų akcentinėmis savybėmis (praktiškai užtenka operuoti tik išvestinį kamieną sudarančių morfemų savybėmis, kadangi galūnių akcentinės savybės aktualesnės žodžių kaitybai). Pagal šią metodiką iš pradžių nustatomos morfemų akcentinės savybės, o tada kirčio vieta vedinyje (jo kamiene) apibrėžiama pagal atitinkamas savybes turinčių morfemų

sintagminio išsidėstymo santykius, taigi iš esmės taikomas tas pats principas kaip ir neišvestinių žodžių kirčiavimo analizėje (žr. § 25).

§ 40. Kitas išvestinių žodžių kirčiavimo analizės kelias, kurį renkasi, pvz., Dybo, yra vedinio akcentinio tipo santykio su pamatinio žodžio akcentine paradigma nustatymas. Šis metodas ypač patogus nedominacinių (pagal Garde'o terminologiją) priesagų vedinių kirčiavimui, tiesiogiai priklausančiam nuo pamatinių žodžių kirčiavimo, aprašyti. Pvz., lietuvių kalbos priesaginio daiktavardžio *jūr-inink-as* 1 šakninį kirčiavimą nulemia pamatinio žodžio *jūr-a* 1 kirčiuotė, tuo tarpu žodžio *darb-iniñk-as* 2 priesaginį kirčiavimą lemia pamatinio žodžio *dár-b-as* 3 kirčiuotė. Tik apibūdinęs tokiu pat principu visų priesagų vedinių kirčiavimą, Dybo pereina prie apibendrinimo, kuriame, remdamasis atlikto tyrimo rezultatais, suklasifikuoja morfemas pagal jų akcentines savybes (konkrečiau, akcentinį valentingumą, žr. § 27) (plg., pvz., Дыбо 1981b, 256–262). Pastarasis metodas laikomas patogesniu¹³, be to, geriau išryškinančiu kirčio vaidmenį žodžių daryboje, ir jam teikiama pirmenybė šioje disertacijoje, juoba kad jau paviršinė analizė rodo prūsų kalboje nedominacines darybines morfemas tikrai gausiai egzistavus, plg. nevienodai kirčiuojamus tų pačių priesagų vedinius: *grīk-enix : auschaut-enik-amans; nigīd-ing-s : druw-īng-in, aucktimm-isk-ū : perōn-isk-u* etc. Tik tais atvejais, kai pamatinis žodis nėra paliudytas tekstuose arba neaiški paliudytojo žodžio akcentinė paradigma, kaip pagalbinė priemonė pasitelkiamos pamatinio kamieno morfemos akcentinės savybės, nustatomos lyginant kelių skirtingų vedinių kirčiavimą, pvz., priesagoje kirčiuoto *naun-īng-s*, padaryto iš neaiškios akcentinės paradigmos būdvardžio *nauns*, šaknies savybę neišlaikyti kirčio (bent jau vediniuose) liudija taip pat kitas priesaginis daiktavardis *er-naun-īs[n]-an* (plg. § 204).

§ 41. Nurodant kirčio vietą išvestiniame žodyje, pravartu jo kamieną skaidyti ne struktūriškai, t. y. skirti šaknį, priešdėlį, priesagą ar kelias priesagas (taip, pvz., elgiasi Garde'as 1980 m. gramatikoje), bet darybiškai, t. y. skirti

¹³ Praktiškai ir Garde'as diachroninėje studijoje (1976) akc. savybes nustato ir iliustruoja akc. paradigmų pavyzdžiais. Jo paties siūlomas metodas patogesnis nebent tik dabartinės kalbos, kurios visi faktai žinomi, sinchroniniam aprašui, pvz., Garde 1980.

dvi išvestinio kamieno dalis: darybinę morfemą ir tą kamieno dalį, kuri lieka atmetus darybinę morfemą. Pastarąjį išvestinio kamieno segmentą Zaliznjakas vadina „baziniu komponentu“ (*базовый компонент*, Зализняк 1985, 31t.). Remiantis lietuvių žodžių darybos teorijos terminija (žr. Urbutis 1978, 178–183), šis elementas (t. y. išvestinio kamieno dalis, gaunama atmetus darybinę morfemą) toliau disertacijos tekste vadinamas „pamatinio kamieniu“ ir griežtai skiriamas nuo „pamatinio žodžio kamieno“. Būtinybę skirti šias dvi sąvokas galima pailustruoti paprastu pavyzdžiu, plg. formaliai, taip pat ir akcentiniu požiūriu, besiskiriančius lietuvių kalbos išvestinio žodžio *kubilius* pamatinį kamieną *kubiľ-* ir pamatinio žodžio kamieną *kùbil-* (plg. pamatinį žodį *kùbilas*). Pamatinis kamienas tolimesnėje analizėje prilyginamas atskirai savarankiškai morfemai, kuriai galima priskirti atitinkamas akcentines savybes. Pvz., prūsų kalbos priesagos *-isk-* vedinį *deiwūt-isk-u* galima apibūdinti kaip kirčiuotą pamatiniame kamiene (nors struktūriškai tai būtų priesaga *-ūt-*, plg. pamatinį priesaginį būdvardį *deiw-ut-s*, kuris savo ruožtu padarytas iš *deiw-s*); šį pamatinį kamieną pagal akcentinės galios savybę galima klasifikuoti kaip stiprųjį, kadangi jis išlieka kirčiuotas priesagos (greičiausiai nedominacinės silpnosios) *-isk-* vedinio nom. sg. fem. formoje, kurioje vediniai su silpnaisiais pamatiniais kamienais kirčiuojami galūnėje (plg. *aucktimm-isk-ū*) (plačiau žr. §§ 231–232). Tais atvejais, kai pamatinis kamienas struktūriškai neskaidomas į daugiau morfemų, t. y. susideda tik iš vienos šakninės morfemos, o tokių atvejų yra dauguma, paprastumo dėlei, pvz., vengiant tokių gremėzdiškų terminų konstrukcijų kaip „pastovaus pamatinio kamieno kirčio akcentinis tipas“ arba „kilnojamo iš pamatinio kamieno į galūnę akcentinis tipas“, vietoj „pamatinio kamieno“ sąvokos gali būti vartojama tiesiog „šaknies“ sąvoka, atitinkamai „pamatinio kamieno kirčiavimą“ gali pakeisti „šakninis kirčiavimas“ ir pan., tačiau neužmirština, kad kalbant apie vedinių kirčiavimą, jei nėra konkrečiu atveju nurodyta kitaip, turimas omeny darybinis, o ne struktūrinis kamieno skaidymas.

Kirtis ir fonologiniai elementai

§ 42. Nors kirčio vietą žodyje lemia morfologiniai kriterijai, visiškai ignoruoti fonologinius elementus aprašant laisvojo kirčio kalbų akcentines sistemas ne visada galima. Pvz., norint aprašyti kirčio vaidmenį lietuvių kalbos žodžių kaityboje, būtina skirti akūtinius ir cirkumfleksinius kamienus, kurių skyrimo neįmanoma paaiškinti nepasitelkiant fonologinių kriterijų, t. y. kamieno paskutiniojo skiemens (vienskiemenių kamienų atveju vienintelio skiemens) supersegmentinio fonologinio elemento priegaidės. Taip pat bet kurioje kalboje neužtenka vien morfemos kirčio sampratos, jei morfemos struktūrą sudaro daugiau nei vienas skiemuo. Tokiais atvejais kaip būtina morfemos akcentinę charakteristiką reikia nurodyti ir tai, kuris skiemuo kirčiuojamas (plg. Pakerys 2008, 28), kas dažnai būna pamirštama grynai teoriniuose kirčiavimo sistemų aprašuose.

§ 43. Kita su fonologiniais elementais susijusi problema, aktuali šios disertacijos problematikai, išplaukia iš paties kirčio apibrėžimo (žr. § 22). Fonologinio žodžio, t. y. fonologinio elemento, kurį iš kalbėjimo srauto išskiria kirtis, sąvoka skirtina ne tik nuo žodžio kaip leksinio vieneto, kitaip vadinamo paradigminiu žodžiu (r. *парадигматическое слово* [Зализняк 1967, 20]) (plg. du skirtingus galimus fonologinius žodžius *mīškas* ir *mīško*), bet ir nuo žodžio formos, arba sintagminio žodžio (r. *словоформа*¹⁴, *синтагматическое слово* [Зализняк *ibid.*]), sąvokos (plg. vieną fonologinį žodį iš *mīško*, sudarytą iš dviejų leksinių žodžių konkrečių formų). Fonologinis žodis akcentologinėje literatūroje dar vadinamas „kirčiavimo vienetu“ (pranc. *unité accentuelle* [Garde 1968a, 16–20; 1976, 5])¹⁵ arba „taktine grupe“ (r. *тактовая группа* [Дыбо 1981b, 52; Зализняк 1985, 118; Лефельдт 2006, 129]; vok. *Taktgruppe* [Lehfeldt 2003, 94]). Kai taktinę grupę sudaro daugiau nei viena žodžio forma, kirtį gauna viena kuri jų. Įprasta tokius kirtį gaunančius žodžius vadinti ortotonais, o likusius – klitikais.

¹⁴ Vok. *Wortform*, žr. Lehfeldt 2003, 1.

Dažnai jie taip ir apibrėžiami: klitikai – kaip kalbėjimo sraute nekirčiuojami arba galintys netekti kirčio žodžiai (leksine prasme)¹⁶, o ortotonai – kaip privalomai kirčiuojami (plg. Girdenis 1999, 181, 510; Stundžia 1995a, 25). Tokio apibrėžimo visiškai užtenka lietuvių kalbai, kurioje visą kalbos leksiką galima suskirstyti į dvi grupes tik pagal kirčio būtinumo kalbėjimo sraute būdingumą konkrečiam žodžiui ar ne, tačiau jis reikalauja patikslinimo, jei norima panašiai suklasifikuoti, pavyzdžiui, rusų kalbos leksiką. Pagal minėtąjį apibrėžimą išeitų, kad taktinėje grupėje r. *на голову* žodis *на* yra ortotonas, o *голову* – klitikas, tuo tarpu grupėje *на голову* (dar plg. *на книгу, на башню, на друга* etc.)¹⁷ – atvirksčiai. Kad kirtį vienokio tipo taktinėse grupėse galėjo gauti žodžiai, nekirčiuoti kitokiose grupėse, ir prūsų kalboje, rodo kad ir tokie pavyzdžiai: *ēnstan, ēn mans* vs. *enstēismu, en stēimans* (žr. §§ 372–375; apie proklitikų kirčiavimą šiaurės žemaičių tarmėje žr. Girdenis 1967, 76t. [= KD 1, 92t.]; Murinienė, Girdenis 2001). Dėl to disertacijoje remiamasi slavų kalbų akcentologijoje jau įprasta praktika žodžius skirstyti ne pagal tai, ar jiems būtinas kirtis, bet pagal tai, ar jie vieni patys gali sudaryti taktinę grupę: skiriami akcentogeniniai (pranc. *mots accentogènes*, Garde), arba akcentiškai savarankiški (r. *акцентно самостоятельные*, Zaliznjak), žodžiai, t. y. galintys savarankiškai sudaryti taktinę grupę, ir klitikai, t. y. savarankiškai negalintys sudaryti taktinės grupės žodžiai. Klitikai dar skirstomi į proklitikus (sudarančius grupę su po jų einančiais žodžiais) ir enklitikus (sudarančius grupę su prieš jais einančiais žodžiais). Keli klitikai kai kuriose kalbose taip pat gali sudaryti atskirą taktinę grupę ir be akcentogeninio žodžio: tokios yra, pvz., vadinamosios proklitinės-enklitinės grupės s. rusų (pvz., *на ся, не за мя, не бо, ни же, и ли, да бы* [Зализняк 1985, 119]) arba čekų (pvz., [*Ráda jsem,*] *žè si ho [něsetkal ná mostě]* [Garde 1968a, 98]) kalboje. Akcentogeniniai žodžiai savo ruožtu irgi

¹⁵ Sąvoka skirtina nuo *unité accentuable* ‘kirčiuojamas vienetas’, kuria vadinamas fonologinis elementas, išryškinamas fonologiniame žodyje – skiemuo arba mora (žr. Garde 1968a, 13–15).

¹⁶ Apibrėžimą, pagal kurį klitikai laikomi ne atskirais žodžiais, o ortotoninių žodžių, prie kurių prišlyja, neafiksinėmis morfemomis žr. MLS 309.

¹⁷ Plg. *Молодой чиновник надёл шляпу на голову : Молодой чиновник надёл шляпу на голову своего сына* (žr. Lehfeldt 2003, 94 [= Лефельдт 2006, 129]).

skirstomi į dvi grupes. Pirmajai priklauso žodžiai, kuriems kirtis būtinas, t. y. visąlaik būna kirčiuoti taip pat ir junginiuose su klitikais, pvz., r. *бáшня*. Tokie žodžiai vadinami ortotonais (Garde'o *mots accentogènes accentuables*). Lietuvių (taip pat ir fiksuoto kirčio latvių) kalboje visi akcentogeniniai žodžiai yra kartu ir ortotonai. Antrosios grupės žodžiams, vadinamiems enklinomenais (Garde'o *mots accentogènes inaccentuables*), kirtis nėra būtinas. S. rusų kalboje ir slavų prokalbėje (žr. § 63, 66) visi tokie žodžiai junginiuose su klitikais netekdavo kirčio. Dabartinėje rusų kalboje enklinomenai tėra tik kai kurių konkrečių ortotonų semantiniai variantai (jų vartojimą lemiančius motyvus žr. Lehfeldt 2003, 97–110 [= Лефельдт 2006, 132–147]). Kitaip nei lietuvių ar latvių kalboje, fiksuoto kirčio čekų kalboje visi akcentogeniniai žodžiai laikytini enklinomenais.

3. DIACHRONINIS TYRIMO ASPEKTAS

Lyginamasis metodas

§ 44. Sinchronine analize gauti rezultatai kiekviename tyrimo etape: morfemų akcentinių savybių nustatymo ir klasifikacijos, žodžių akcentinės klasifikacijos, kirčio vaidmens žodžių daryboje nustatymo – disertacijoje nuosekliai lyginami su giminiškų kalbų (pirmiausia baltų, toliau slavų, jei įmanoma ir kitų ide. kalbų) duomenimis. Kalbų lyginimas čia atlieka dvejopą paskirtį. Visų pirma, tiek pavienių elementų (konkrečių morfemų akcentinių savybių, giminiškų žodžių akcentinių paradigmų ir pan.), tiek visos sistemos ar jos dalių lyginimas padeda verifikuoti ir įvertinti sinchroniniais metodais atkurto pakankamai trūktino rašytiniuose šaltiniuose negausiai paliudytos prūsų kalbos kirčiavimo sistemos vaizdo patikimumą. Pabrėžtina, kad šiam tikslui pasitelkiamas lyginamasis metodas tėra tik pagalbinė priemonė. Prūsų kalbos kirčiavimo sistema atstatoma remiantis visų pirma pačios prūsų kalbos faktais, t. y. tekstuose paliudytomis formomis, apie kurių kirčio vietą galima spręsti iš šaltinių rašybos. Kitų kalbų atitikmenys gali būti pateikiami

palyginimui kaip papildomas argumentas, tačiau vieni jie įrodomosios galios, žinoma, negali turėti. Dėl medžiagos stokos sistemos apraše liekančių spragų užpildymas kitų kalbų faktais arba, pvz., prūsų kalbos žodžių akcentinės paradigmos nustatymas remiantis ne pačios prūsų kalbos duomenimis, o atitikmenų giminiškose kalbose kirčiavimu (taip ne vieno pavyzdžio atveju elgiasi, pvz., Дыбо 1998b; 2009a, 134–154) laikoma iš principo ydingu ir realų sistemos vaizdą potencialiai iškraipančiu metodu.

§ 45. Antra, lyginimas su giminiškų kalbų duomenimis padeda išryškinti tam tikras prūsų kalbos kirčiavimo sistemos raidos tendencijas. Pasitelkiant lyginamąjį metodą šiam, t. y. diachroninių procesų nustatymo, tikslui, ypač svarbu yra vengti paviršinio pavienių žodžių (kurių kirčiavimo sutapimas ar nesutapimas atskirose kalbose gali būti apgaulingas) lyginimo ir lyginti išties sistemas ar tam tikras aktualias sistemos grandis. Pvz., atomistiniu lyginimu postuluojamą iš pirmo žvilgsnio atrodantį akivaizdų žodžių lie. *vertīngas* ir pr. *wertīngs* akcentinį tapatumą nesunku paneigti giliau panagrinėjus priesagos *-ing-* vedinių kirčiavimą senuosiuose lietuvių tekstuose ir konstatavus, kad ši priesaga anksčiau niekada negaudavusi kirčio. Tik išanalizavus (kiek leidžia paliudytos medžiagos kiekis) visų prūsų kalbos priesaginių vardažodžių kirčiavimo sistemą, atradus paralelių su priesagos *-s(e)n-* vedinių kirčiavimu ir palyginus šią sistemą su rekonstruojama prokalbės sistema, galima konstatuoti antrinį priesagos *-ing-* kirčio pobūdį prūsų kalboje bei ieškoti priesaginio kirčio atsiradimo motyvų (žr. § 264–267). Patogu šiam tikslui, ypač išvestinių žodžių kirčiavimo sistemų atveju, prūsų kalbos duomenis lyginti ne su giminiškų dabartinių kalbų, bet su pakankamai patikimai rekonstruotomis prabaltų (tiksliau, pralietuvių), praslavų, prabaltų-slavų kirčiavimo sistemomis (plg. Gardė 1976; Дыбо 1981a; 1981b; 2000b; 2006; 2009b; Olander 2006, 111–131 ir kt.). Kaip minėta, lyginimui imama prūsų kalbos kirčiavimo sistema ar jos dalys, gautos kaip griežtės sinchroninės analizės, paremtos visų pirma paliudytais pačios prūsų kalbos faktais, rezultatas. Toks kelias padeda tik išryškinti galimas raidos tendencijas ir dėl medžiagos stokos neleidžia susidaryti išsamaus bei tikslaus diachroninio vaizdo, tačiau, disertacijos autoriaus nuomone, yra priimtinesnis nei ganėtinai

rizikingas, atsižvelgiant į paliudytos medžiagos kiekį bei ginčytiną tekstų rašybos patikimumą, bandymas (dažnai nepakankamai motyvuotas) iš rekonstruotos prokalbės sistemos tiesiogiai išvesti atskirus prūsų kalbos faktus, o neatitikimus pagrįsti griežtai formuluojamais fonetiniais dėsniais ar jų išimtimis (pvz., Дыбо 1998b; 2009a; Kortlandt 1974).

Giminiškų kalbų kirčiavimo sistemos

§ 46. Kad būtų aiškesnis lyginimui pateikiamų įvairių kalbų duomenų santykis su prūsų kalbos atitikmenimis, toliau pateikiami glausti atskirų tyrimui aktualių kalbų akcentinių sistemų aprašai ir apibūdinamas genetinis šių sistemų tarpusavio santykis, t. y. nušviečiami pagrindiniai istoriniai jų susiformavimo aspektai. Istorinė baltų-slavų kalbų akcentologija aprėpia labai plačią ir skirtingų autorių bei mokyklų kartais labai nevienodai traktuojamą problematiką, tad šis disertacijos skyrelis nė nepretenduoja į išsamų kalbamosios disciplinos įvadą¹⁸. Jame pateikiami esminiai dalykai, pripažįstami daugumos šiandienos akcentologų, o iš probleminių aspektų minima tik tai, kas aktualu šios disertacijos problemų sprendimui, ir pristatomas disertacijos autoriui priimtinausias požiūris, taip pat apibrėžiami disertacijoje vartosimi istorinės akcentologijos terminai.

Lietuvių kalba

§ 47. Lietuvių kalbai būdingas laisvasis kirtis. Kirčiuotiems ilgiesiems skiemenims būdingas papildomas prozodinis elementas – priegaidė. Lietuvių kalbotyroje įprastų terminų priegaidėms pavadinti „tvirtapradė“ / „tvirtagalė“ disertacijoje sąmoningai vengiama visų pirma dėl jų fonetinio turinio, t. y. pavadinime slypinčių užuominų apie vienokį ar kitokį skiemens tarimo būdą, galinčių kelti painiavą lyginamajame-istoriniame kontekste (pvz.,

¹⁸ Kaip išsamų, įvairias teorijas apžvelgiantį baltų-slavų istorinės akcentologijos įvadą būtų galima nurodyti veikalo Olander 2006 pirmąją dalį (pirmuosius tris skyrius); Maskvos akcentologijos mokyklos koncepcija glaustai referuojama leidinyje Lehfeldt 2001.

lyginant su kitų kalbų pavyzdžiais, kuriuose tų pačių priegaidžių atitikmenims būdinga visiškai kitokia fonetinė prigimtis), ir antra, dėl to fonetinio turinio netikslumo (bent jau ilgųjų balsių atveju, plg. Stundžia 1996, 30). Todėl pirmenybė teikiama neutraliems „akūto“ ir „cirkumflekso“ terminams, tinkamiems ir kitų kalbų, visų pirma rekonstruotų akcentinių sistemų, priegaidėms pavadinti.

§ 48. Pagal kamieno akcentinę galią ir paskutinio skiemens priegaidę (bei kiekybę) skiriamos keturios vardažodžių akcentinės paradigmos (kirčiuotės), žymimos arabiškais skaitmenimis (žr. § 34). Disertacijoje pateikiamų lietuviškų pavyzdžių kirčiuotės numeris nurodomas iškart po cituojamo žodžio, pvz., *výras* 1, *piřštas* 2, *dáiktas* 3, *diėvas* 4. Pastebėtina, kad konkretaus žodžio priklausymas kuriai nors kirčiuotei nėra erdvėje ir laike nekintantis reiškinys, t. y. tas pats žodis skirtingose tarmėse gali priklausyti skirtingoms kirčiuotėms, taip pat gali pereiti į kitą kirčiuotę kalbos raidoje. Tokiais atvejais nurodomi visi galimi kirčiuočių variantai. Pagrindinis dabartinės kalbos (ir tarmių) kirčiavimo duomenų šaltinis – „Lietuvių kalbos žodynas“, senosios lietuvių kalbos – kirčiuoti senieji tekstai, visų pirma M. Daukšos raštai. Daukšos tekstų formos cituojamos pagal P. Skardžiaus monografiją „Daukšos akcentologija“ (Skardžius 1935 [= RR 5, 37–347]) ir Cz. Kudzinowskio parengtą Daukšos „Postilės“ indeksą (Kudzinowski 1977).

§ 49. Išvalgia vidine rekonstrukcija F. de Saussure'as parodė, kad, eliminuojant tam tikru lietuvių kalbos raidos etapu veikusį fonetinį kirčio perkėlimo iš neakūtinio į po jo einantį akūtinį skiemenį dėsnį (Saussure'o-Fortunatovo dėsnis, plačiau žr. §§ 126–129), dabartinę keturių kirčiuočių sistemą galima išvesti iš ankstesnės dviejų akcentinių paradigmų, Saussure'o vadinamų „kilnojamąja“ (*paradigme mobile*) bei „nekilnojamąja“ (*paradigme immobile*)¹⁹, sistemos. Kilnojamosios paradigmos akcentinės kreivės išlikusios dabartinės kalbos 3 kirčiuotėje, nekilnojamosios – 1 kirčiuotėje. Pradėjus veikti minėtajam dėsniui, t. y. buvusioms akūtinėms galūnėms atitraukus kirtį

¹⁹ R. подвижная парадигма : неподвижная парадигма (Соссюр 1977, 621).

iš kamienų su paskutiniu neakūtinu skiemeniu, susiformavo dabartinės 2 (iš nekilnojamosios a.p.) ir 4 (iš kilnojamosios a.p.) kirčiuotės.

§ 50. Lietuvių kalbotyros tradicijoje, pradedant K. Būga (žr. 1924b [= RR 3, 717–719]), minėtasias pralietuvių akcentines paradigmas įprasta vadinti „baritonine“ ir „oksitonine“, o joms priklausančius žodžius „baritonais“ resp. „oksitonais“ (plg. Zinkevičius LKIG 1, 38), kildinant Saussure'o kilnojamąją paradigmą iš dar senesnės galūninio kirčio (oksitoninės) paradigmos, kokia paliudyta, pvz., s. indų ir s. graikų kalbose. Kadangi pastarasis kildinimas nėra neginčijamas, be to, atsižvelgiant į visiškai identiško kilnojamojo kirčiavimo tipo egzistavimą slavų kalbose (žr. § 63), jis negali būti datuojamas pernelyg vėlyvai, t. y. savarankiškos lietuvių kalbos raidos laikotarpiu (kaip mano Būga 1924a, XXX [RR 3, 40]; plg. dar Girdenis, Kuzavinis 1997 [= Girdenis KD 3, 396t.]), tikslesniais laikomi ir disertacijoje vartojami „baritoninės“ ir „mobiliesios“ paradigmos terminai. Baritoninėje paradigmoje visoms formoms būdingas kamieno kirtis (kitai sakant, būdingas akcentiškai stiprusis kamienas), mobiliojoje – kilnojamas iš kamieno vienos formose į galūnę kitose kirtis (kitai, silpnasis kamienas). Kalbant apie pralietuvių kirčiavimo sistemą, „baritoninio“ ir „pastoviojo“ („nekilnojamojo“) kirčio sąvokos gali būti vartojamos daugmaž sinonimiškai, tačiau pastebėtina, kad „pastoviojo“ kirčio sąvoka yra platesnė, t. y. ja gali būti įvardyti ir pastovaus galūninio kirčio žodžiai, pvz., s. indų ar s. graikų kalbų oksitonai, taip pat rekonstruojami slavų kalbų galūninio kirčiavimo žodžiai (a. p. b). Kadangi praslavų a. p. b žodžiai genetiškai nėra susiję su kitų ide. kalbų oksitonais (žr. § 85), „oksitono“ terminas vartojamas tik pastarųjų kalbų galūninio (tiksliau, kamiengalinio) kirčiavimo žodžiams įvardyti (kitai, pvz.: Иллич-Свитыч 1963, 89tt.)

§ 51. Panašiai disertacijoje skiriami ir „mobiliojo“ resp. kiek platesnis „kilnojamojo“ kirčio terminai. „Mobilumo“ sąvoka apibūdina tik senąjį paveldėtąjį kirčio šokinėjimą paradigmoje iš kamieno į galūnę. Seniausias tokio mobilumo modelis būtų šokinėjimas iš kamieno pirmojo skiemens į galūnę (vadinamasis „marginalinis mobilumas“, plg. Зализняк 1985, 17), pvz., *vākar-as* : *vakar-aĩ*, *pātiekal-as* : *patiekal-aĩ*. Kirčio šokinėjimas į galūnę

iš tolimesnio nuo žodžio pradžios kamieno skiemens, pvz., *patiēkal-as* : *patiekal-aĩ*, kuriam pradžią greičiausiai davęs Saussure'o-Fortunatovo dėsnis, yra vélesnio laikotarpio reiškinyis ir gali būti pavadintas „naujuoju mobilumu“ arba „neomobilumu“²⁰ (S. Youngo terminas, plg. Stundžia 2009b). Mobilumu nevadinamas kirčio šokinėjimas į galūnę, atitraukiančią kirtį pagal Saussure'o-Fortunatovo dėsnį (atrakcinę galūnę), pvz., *piršt-as* : *piršt-ù*, taip pat šokinėjimas kamieno ribose, pvz., iš šaknies į priesagą, plg. lie. *giřd-i* : *gird-ėti* (atitinkamai pr. *kĩrd-i-mai* : *kird-it-wei*). Tuo tarpu kilnojamojo kirčio sąvoka tinka apibūdinti bet kuriam minėtajam kirčio šokinėjimo atvejui.

§ 52. Dabartinėje lietuvių kalboje būdvardžiai linkę apibendrinti silpnąjį kamieną, taigi ir kilnojamąjį kirčiavimo tipą, t. y. 3 ir 4 kirčiuotes (plg. Stundžia 1995a, 38), dėl to kalbų lyginimo tikslams reikalingos yra praktiškai tik senosios lietuvių kalbos būdvardžių formos, o ypač dvejopai kirčiuojami senoviniai būdvardiniai priesagos *-umas* vediniai, pvz., *grýnumas* : *jaunùmas*, fiksuojami visų pirma Daukšos tekstuose (plg. Endzelīns 1911b [= DI 2, 381–389]; Būga 1924a, XLVII–XXLIX [= RR 3, 73–79]; Skardžius 1935, 56–65, 140–155 [= RR 5, 92–101, 176–191]).

§ 53. Vienodą kirčiavimą (neatsižvelgiant į Saussure'o-Fortunatovo dėsnio poveikio rezultatus) apibendrinę ir visi veiksmožodžiai (plg. Stundžia 1995a, 119)²¹, tačiau ankstesnę baritoninių ir mobiliųjų veiksmožodžių priešpriešą dar liudija kai kurios archajiškos, daugiausia senųjų tekstų ir tarmių liudijamos, formos: dvejopai kirčiuojami priesagų *-imas* ir *-tuvas* (*-tuvė*, *-tuvis*) vediniai (daugiausia tik iš akūtinių šaknų), pvz., *blióvimas* : *audìmas*; *kùltuvas* : *leistùvas*; veikiamieji es. l. dalyviai, pvz., *púolq̄s* : *augq̄s* etc. Kartais manoma, kad su tuo galėtų būti susijęs dabartinės

²⁰ Ang. *neomobility*, plg. Stundžia 2009c.

²¹ Kitaip nei būdvardžių atveju, nesant galimybių nustatyti dabartinės kalbos veiksmožodžių galūnių akcentinės galios, sinchroniniame lygmenyje nėra pagrindo teiginiui apie veiksmožodžių kamienų stiprumą ar silpnumą. Tradiciškai visi veiksmožodžių kamienai laikomi stipriaisiais (baritoniniais) (plg. Zinkevičius LKIG 2, 96; Stundžia 1995a, 120), nors, remiantis išvestinių daiktavardžių su priesaga *-imas* kirčiavimu, pirminius kamienus galima būtų laikyti ir silpnaisiais, negaunančiais kirčio prieš silpnąsias galūnes (jeigu visos galūnės laikomos silpnosiomis) (A. Parkerio pastaba, 2009-09-28).

kalbos priešdėlinių veiksmažodžių es. l. formų kirčiavimas, pvz., *neteñka* : *nùslenka*, tačiau kadangi jis labai priklauso nuo žodžių morfologinių ir fonologinių ypatybių, greičiausiai laikytinas antriniu (plg. Stundžia 1995b) (apie ankstesnį veiksmažodžių kirčiavimą dar žr. Endzelin 1913–14b; 1923 [= Endzelīns 1913–1914b [= DI 2, 528t.; DI 3, 360–377]; Būga 1924a, XXXIV–XLV [= RR 3, 48–71]; Skardžius 1935, 65–75, 210–218 [= RR 5, 101–111, 246–254]; Stang 1966, 449–451; Kazlauskas 1968 [= RR 1], 92–94; Zinkevičius LKIG 2, 98; Дыбо 2005, 196–204).

§ 54. Svarbiausiu išvestinių žodžių kirčiavimo raidos procesu laikytinas dominacinių darybinių morfemų radimasis ir įsigalėjimas. Kirčiuoti senieji tekstai rodo, kad anksčiau dar nebuvo taip kaip dabartinėje kalboje įsigalėjusios, pvz., dominacinės vardažodžių priesagos, o priesaginių vardažodžių kirčiavimas buvo gerokai įvairesnis, t. y. tam pačiam darybos tipui galėjo priklausyti keliems skirtingiems akcentiniams tipams priklausantys žodžiai. Kruopšti senųjų tekstų ir dabartinės kalbos bei tarmių priesaginių vardažodžių kirčiavimo analizė leidžia rekonstruoti ankstesnę sistemą, kuriai buvusios būdingos tik nedominacinės priesagos, o jų vedinių kirčiavimas priklausė ne tik nuo pačios priesagos, bet ir nuo pamatinio kamieno akcentinių savybių (konkrečiau, akcentinės galios), t. y. pamatinio žodžio akcentinės paradigmos. Rekonstruojamos dviejų rūšių priesagos (nedominacinės): stipriosios ir silpnosios. Stipriųjų priesagų vediniai iš baritoninio kirčiavimo pamatinių žodžių būdavo kirčiuojami pastoviu pamatinio kamieno kirčiu, o vediniai iš mobiliųjų pamatinių žodžių – pastoviu priesagos kirčiu, pvz., *príešinykas* 1 ← *príešas* 1, bet *darbinỹkas* 2 ← *dárbas* 3. Silpnųjų priesagų vediniai iš baritoninio kirčiavimo žodžių būdavo kirčiuojami pastoviu kirčiu pamatiniame kamiene (*gédingas*, -a 1 ← *géda* 1), o vedinių, padarytų iš mobiliojo kirčiavimo žodžių, kirtis buvo kilnojamas iš pamatinio kamieno pirmojo skiemens į galūnę (**náudingas*, -à 3a ← *naudà* 3) (plg. Garde 1976, 54–92; Дыбо 1981a; 2006; hipotezę, kad anksčiau egzistavusios tik silpnosios priesagos, žr. Girdenis 1972 [= KD 1, 258–265]).

Latvių kalba

§ 55. Latvių kalbai būdingas fiksuotas pirmojo skiemens kirtis. Ilgiesiems skiemenims (kirčiuotiems ir nekirčiuotiems) būdingos priegaidės. Archajiškiausią priegaidžių sistemą (perimtą ir bendrinės kalbos) išlaikiusiose tarmėse skiriamos trys kirčiuotų ilgųjų skiemenų priegaidės: tęstinė (la. *stieptā*, pvz., *māte*), krintančioji (la. *krītošā*, pvz., *māize*) ir laužtinė (la. *lauztā*, pvz., *dēls*); nekirčiuotuose skiemenyse (bent jau Endzelyno nurodytoje tarmėje) pirmosios dvi priegaidės sutapusios į vieną (plg. *apsēju* ← *sēju* : *apsēju* ← *sēju*) (žr. Endzelin 1899, 259–261 [= Endzelīns DI 1, 117–119]). Daugumoje tarmių ir kirčiuotuose skiemenyse skiriamos tik dvi priegaidės: vakarinėse sutapusios į vieną (žymimą [^]) krintančioji su laužtine, rytinėse – tęstinė su krintančiąja (žymima [˘]) (plačiau apie tarmių priegaides ir jų pozicinius variantus žr. Rudzīte 1964, 49–52; LVDA, 16t.; apie nekirčiuotų, tiksliau, priesaginiu ir šalutiniu kirčiu kirčiuojamų, skiemenų priegaides visose tarmėse: Seržants 2003).

§ 56. Istorinei akcentologijai reikšmingas latvių kalbos priegaidžių santykis su lietuvių kalbos priegaidėmis ir ypač akcentinėmis paradigmomis. Kaip 1899 m. parodė J. Endzelynas²², latvių krintančiąją priegaidę lietuvių kalboje paprastai atitinka cirkumfleksas (pvz., la. *bāss* : lie. *baĩsas*), o likusias dvi – akūtas priklausomai nuo žodžio kirčiuotės: tęstinę atitinka akūtas pastovaus kirčiavimo (1 kirčiuotės) daiktavardžiuose (pvz., la. *vĩrs* : lie. *vĩras* 1), laužtinę – kilnojamojo kirčiavimo (3 kirčiuotės) daiktavardžiuose (pvz., la. *daĩbs* : lie. *dārbas* 3) (žr. Endzelin 1899; 1911a; 1913–14a; 1922; Эндзелин 1901 [= Endzelīns DI 1, 117–132; 196–203; DI 2, 379–381, 513–527; DI 3, 160–172]). Šis dėsningumas turi nemažai išimčių (plg. Stundžia 1985), nulemtų galimų kirčiavimo pakitimų abiejose kalbose ir visų pirma didžiulės kirčiavimo variantų įvairovės (t. y. žodžio priklausymo skirtingoms kirčiuotėms tarmėse ar skirtinguose raidos etapuose) lietuvių kalboje. Pastebėtina, kad latvių kalbos žodžiai, bent jau turimais duomenimis,

²² Dar prieš Endzelyną tą pastebėjęs jau buvo Fortunatovas, plg. Endzelin 1911a, 49 [= Endzelīns DI 2, 381]; Poliakovas 2005, 114t.

turi gerokai mažiau akcentinių variantų nei lietuvių ir, bent jau Miūlenbacho-Endzelyno žodyne nurodomomis priegaidėmis, pakankamai nuosekliai atitinka atitikmenų slavų kalbose kirčiavimą. Tad, nors teoriškai priegaidės ir galėjo pakisti abiejose kalbose, vis dėlto abejoti latvių kalbos priegaidžių pranašumu prieš lietuvių kalbos kirčiuotes, nustatant pirmykštes akcentines paradigmas (plg. Stundžia *ibid.*, 150), vargu ar yra pagrindo (žinoma, nesumenkinant ir kitų senovinio kirčiavimo nustatymo būdų: senųjų lietuvių tekstų duomenų, pamatinio kamieno elgesio išvestiniame žodyje analizės ir t. t.). Ypač aktualūs latvių kalbos duomenys tampa veiksmažodžių, taip pat daugumos būdvardžių, lietuvių kalboje apibendrinusių ar linkusių apibendrinti vieną kirčiavimo tipą, senųjų akcentinių paradigimų nustatymo atvejais.

§ 57. Nors latvių kalbos priegaidžių ryšiu su senosiomis akcentinėmis paradigmomis šiandien jau niekas neabejoja, dėl paties tęstinės ir laužtinės priegaidės kontrasto atsiradimo motyvų vieningos nuomonės nėra. Pats Endzelynas laužtinės priegaidės atsiradimą siejo su kirčio atitraukimu mobiliosios paradigmos formose, anksčiau kirčiuotose galūniniu kirčiu (pvz., nom. sg. *gal̃va* < **galvā*, plg. lie. *galvā*), ir vėlesniu apibendrinimu formose su iš seno kirčiuotu kamieno pirmuoju skiemeniu (pvz., acc. sg. *gal̃vu* vietoj senesnio *gal̃vu*, plg. lie. *galvą*). Kaip pastebi vėlesni tyrėjai, tokia interpretacija, deja, nepaaiškina kelių dalykų: 1) dėsningo tik laužtinės priegaidės apibendrinimo ir akcentinių dubletų (kaip, pvz., °*gal̃va* : *gal̃va*) nebuvimo tarmėse, neįmanomo analoginio išlyginimo atveju; 2) laužtinės priegaidės apibendrinimo o kamieno *singularia tantum* daiktavardžiuose, kurių visos formos mobiliojoje paradigmoje turėjusios būti kirčiuotos kamiene (pvz., *ārs*, *sviēsts*, *zuōds*); 3) laužtinės priegaidės egzistavimo nekirčiuotuose skiemenyse (loc. sg. *gal̃vās*, inf. *cel̃tiēs*, nom. sg. *prāt̃gs* etc.), kuriuose, laikantis Endzelyno požiūrio, kaip pastebi Stangas (1966, 142), reikėtų postuluoti du skirtingus kirčio atitraukimus: iš pradžių į vidurinį, po to – į pradinį skiemenį. Išvardyti argumentai verčia manyti, kad tęstinės ir laužtinės priegaidės opozicija nesusijusi su kirčio atitraukimu ir datuotina laikotarpiu iki šio atitraukimo. Minėtų prieštaravimų galima išvengti, laikantis nuomonės, kad

pralatių kalboje mobilišios paradigmos žodžių formos, kurios lietuvių kalboje kirčiuojamos kamiene, išvis neturėdavusios kirčio, t. y. buvo vadinamieji „enklonomenai“ – reiškiny, visai patikimai rekonstruojamas ir slavų prokalbei (žr. § 67). Tokiu atveju latvių kalbos laužtinė priegaidė interpretuotina ne kaip kirčio atitraukimo rezultatas, o kaip tiesioginis nekirčiuoto akūto refleksas (plg. Garde 1976, 195t.; Young 1994; Olander 2006, 104t.; 2009, 88t.; kiek kitaip: Derksen 1995; 1996, 15t.).

Rytų baltų prokalbė

§ 58. Sistemoje, iš kurios išriedėjo dabartinių lietuvių ir latvių kalbų prozodinės sistemos, neabejotinai egzistavo laisvasis kirtis ir priegaidžių opozicija. Kaip rodo Saussure'o-Fortunatovo dėsnis, priegaidės, iki šiam dėsniai pradėdant veikti lietuvių kalboje, turėjusios kontrastuoti tiek kirčiuotuose, tiek nekirčiuotuose skiemenyse. Teorinę prielaidą, kad priegaidės iš principo tegalinčios egzistuoti tik kirčiuotuose skiemenyse, kuria grindžiama visa sudėtinga J. Kuryłowicziaus baltų-slavų istorinės akcentologijos koncepcija, taip pat ir kitaip formuluojamas Saussure'o-Fortunatovo dėsnis (žr. Kuryłowicz 1958, 162–356), nesunkiai paneigiama remiantis nekirčiuotų skiemenų priegaidžių opozicija latvių kalboje, taip pat lietuvių kalbos tarmių faktais (plg. Girdenis 1972, 72 [= KD 1, 264t.]; 2003, 275; Гирденис 1973, 73 [= KD 1, 320]; atskirų Kuryłowicziaus teorijos aspektų kritiką dar žr. Endzelīns 1932; Endzelin 1938 [= Endzelīns DI 3(2), 69–75, 321–326]; Булаховский 1959, 56–62).

§ 59. Įtikima, nors ir ne visuotinai pripažinta, yra hipotezė, kad priegaidės (tiek akūtas, tiek cirkumfleksas) buvo nevienodai realizuojamos baritoninių ir mobiliųjų žodžių šaknyse (t. y. stipriosiose resp. silpnosiose šaknyse). Šis teiginys grindžiamas § 57 minėtais argumentais dėl latvių kalbos laužtinės priegaidės susiformavimo, taip pat tokiomis lietuvių kalbos tarmių minimaliosiomis poromis kaip subst. *kâłts* 1 : part. *ka.ĭts* 3 (plg. Гирденис 1982; Гирденис, Качюшкене 1987; Каčiuškienė, Girdenis 1997 [= Girdenis KD 2, 272–284; 327–332; KD 3, 279–284]; Girdenis,

Каčiuškienė 2006). Šis reiškinys gali būti aiškinamas kaip kirčio atitraukimo rezultatas mobiliajai paradigmai formuojantis iš oksitoninės (plg., Гирденис, Качюшкене 1987; taip, deja, neįmanoma paaiškinti latvių kalbos nekirčiuotų skiemenų laužtinės priegaidės) arba, laikantis nuomonės dėl enklinomenų egzistavimo, kaip kombinaciniai priegaidžių variantai kirčiuotoje ir nekirčiuotoje padėtyje. Dybo šioje baritoninio ir mobiliojo akūto resp. cirkumflekso priešpriešoje išvelgia kadaise egzistavusios prozodinės aukšto resp. žemo tono skiemenų opozicijos relikтус (plg. Дыбо 2000a, 97; žr. § 79).

Slavų kalbos

§ 60. Dabartinėms slavų kalboms būdinga didelė tipologinė akcentinių sistemų įvairovė, t. y. būdingas tiek laisvasis (visoms rytų, daugumai pietų slavų kalbų, taip pat kašubų kalbai [daugumai tarmių]), tiek fiksuotas (lenkų – priešpaskutinio skiemens; čekų, slovaku, sorbų – pirmojo; makedonų – trečiojo nuo galo) kirtis; daliai kalbų (serbų-kroatų, slovėnų) būdingos sudėtingos priegaidžių sistemos; senovinio kirčiavimo relikтус atspindi vakarų slavų kalbų balsių kiekybės opozicijos. Dėl pernelyg sunkiai užčiuopiamo ryšio su kitų, t. y. neslavų, kalbų atitikmenų kirčiavimu, aptemdyto daugybės įvairių tiek bendraslaviškų, tiek atskirose kalbose vykusių fonetinių bei analoginių procesų, lyginimui patogiau naudoti ne dabartinių kalbų pavyzdžius, o rekonstruotas slavų prokalbės formas. Prokalbės kirčiavimo sistemos santykį su dabartinių kalbų duomenimis žr., pvz., Carlton 1991, 186–333. Rekonstruotos formos disertacijoje pateikiamos įprasta slavistikoje rašyba, nepaisant to, kad istorinės akcentologijos duomenys liudija slavų prokalbėje iki pat vėlyviausio raidos etapo egzistavus tam tikrus, daugumos slavistų paprastai ignoruojamus, reiškinius, pvz., fonologinę balsių kiekybės opoziciją (kokybiniai senųjų trumpųjų vs. ilgųjų, pvz., $\check{u} > \check{v} : \bar{u} > \bar{y}$, balsių skirtumai fonologiškai reikšmingi tapo jau po kirčio atitraukimo iš tam tikrų pozicijų, vad. Stango dėsnio, palikusio nevienodus rezultatus atskirose kalbose, žr. Якобсон 1963

[= Jakobson 2002, 664–689]; alternatyviu, t. y. mažiau anachronistinės ir labiau tinkamos akcentologijai, slavų prokalbės rašybos sistemos bandymus, be Jakobsono, žr. dar: Andersen 1996, 186; 1998, 423; Holzer 2003, 34; Olander 2006, 111; 2007).

§ 61. Rekonstruotose formose vartojama Stango įvesta diakritinių ženklų sistema, atspindinti tradicinį požiūrį į praslavų priegaides²³. Skiriamos dvi priegaidės, būdingos tiek ilgiesiems, tiek trumpiesiems skiemenims: krintančioji ir kylančioji. Krintančioji priegaidė, dar vadinama cirkumfleksu, ilguosiuose skiemenyse žymima ženklu $\overset{\sim}$, trumpuosiuose – $\overset{\sim}$. Kylančioji priegaidė, kitaip vadinama akūtu, dar skiriama į senąjį akūtą ($\overset{\cdot}$), būdingą tik ilgiesiems skiemenims, ir naująjį akūtą, arba neoakūtą (ilguosiuose skiemenyse žymimą $\overset{\cdot}$, trumpuosiuose – $\overset{\cdot}$). Nežinomos ar neaktualioms priegaidėms atveju kirčiui žymėti vartojamas ženklas ' (kai kuriuose leidiniuose – $\overset{\cdot}$). Priegaidžių pobūdis (tono kritimas : kilimas) nustatomas remiantis *Ce/oRC* tipo junginių refleksų rusų kalboje kirčio vieta ir (iš dalies) pietų slavų kalbų priegaidžių tonu judėjimo kryptimi, plg. cirkumfleksas: sl. **vŏrnp̃* > r. *вѡрон*, s.-kr. *vr̃an*; senasis akūtas: sl. **vŏrna* > r. *ворѡна*, slov. *vr̃ana*; naujasis akūtas: sl. **kŏrlb* > r. *корѡль*, s.-kr. (čak.) *kr̃alj* (plg. Stang 1957, 21–23; Дыбо 2000b, 17–20). Pastebėtina, kad, nors slavų priegaidėms pavadinti dažnai vartojami tie patys terminai kaip ir baltų, tiesioginis minėtų dabartinių slavų kalbų reiškinių siejimas su baltų kalbų duomenimis neatsižvelgiant į įvairius slavų prokalbės ir atskirų kalbų kirčiavimo sistemas(-ų) raidos procesus, atleistinas ankstyvosios („ikistanginės“) istorinės baltų-slavų akcentologijos veikalams, paprastai pabrėžiantiems latvių (taip pat prūsų) ir slavų kalbų priegaidėms būdingą vienodą, o lietuvių ir slavų – atvirkštinį tonu judėjimo krypties santykį (pvz., Fortunatov 1880; panašaus pobūdžio teiginiai baltistų, deja, dažnai kartojami ir iki šių dienų, plg. Zinkevičius LKIG 1, 44) yra pernelyg paviršutiniškas. Toks lyginimas iliustruoja tik

²³ T. y. Stango požiūrį, vėliau bent jau rašyboje perimtą Dybo ir jo mokinių. Pats Stangas, atsisakęs ankstyvojoje slavų istorinėje akcentologijoje gajės įvairių metatonijų teorijos ir tokių sąvokų kaip „naujasis cirkumfleksas“, savo laikui buvo novatoriškas.

nedidelę dalį atitikmenų, pvz., r. *ворона* : lie. *várna*, r. *ворон* : lie. *vařnas*, bet negali paaiškinti tokių neatitikimų kaip, pvz., r. *голову* : lie. *gálvq* ir pan.

§ 62. Slavų prokalbėje rekonstruojamos trys kaitomų žodžių (tiek vardažodžių, tiek veiksmažodžių) akcentinės paradigmos, tradiciškai (pradedant Stangu) žymimos lotyniškėmis raidėmis *a*, *b*, *c*. Paradigmai *a* priskirtini žodžiai, kirčiuojami pastoviu kamieno kirčiu; kirčiuotas skiemuo visada ilgas ir jam būdingas senasis akūtas (pvz., **vórna* a). Paradigmai *b* priklauso žodžiai, kirčiuojami pastoviu galūnės, tiksliau pirmojo pokamieninio skiemens, kirčiu (pvz., **žená* b). Paradigmai *c* priklauso kilnojamuoju (mobiliuoju) kirčiu kirčiuojami žodžiai; šaknies (kirčiuoto kamieno skiemens – tiek ilgojo, tiek trumpojo) priegaidė – krintančioji (cirkumfleksas) (pvz., nom. sg. **golvá* : acc. sg. **gólvo* c; nom. sg. **nogá* : acc. sg. **nògq* c). Pirminių veiksmažodžių akcentinės paradigmos daug mažiau nei lietuvių kalboje (plg. § 53) priklauso nuo morfologinių bei fonologinių ypatybių, išskyrus aplinkybę, kad *je*, *ne* kamienų veiksmažodžiai su priebalsiu pasibaigiančia šaknimi visi yra baritonai, o tos pačios struktūros šaknų *e* kamieno veiksmažodžiai labiau linkę į mobilųjį kirčiavimą (išskyrus 11 išimčių) (žr. Дыбо 1981b, 203tt.; 2000b, 227–366). Problemų nekeliančios ir visuotinai pripažįstamos slavų prokalbės žodžių akcentinės paradigmos, jei tam tikru konkrečiu atveju nenurodoma kitaip, disertacijoje cituojamos pagal leidinį Derksen 2008, likusiais atvejais (daugiausia veiksmažodžių) remiamasi Dybo rekonstrukcijomis minėtuose veikaluose.

§ 63. Slavų mobiliosios a. p. *c* ir prabaltų mobiliosios a. p. tapatumą – tiek konkrečių formų kirčiavimo, tiek paradigmoms priklausančių žodžių atžvilgiu – neginčijamai įrodė Stangas. Esminis skirtumas tarp abiejų kalbų šakų – priegaidžių kontrasto šaknies skiemenyje (tiksliau, pirmajame kamieno skiemenyje) nebuvimas slavų kalbose (žr. Мелъе 1902). Lietuvių kalbos tiek akūtinės, tiek cirkumfleksinės šaknies mobiliuosius (3 ir 4 kirčiuočių) žodžius visais atvejais atitinka slavų kalbų žodžiai su cirkumfleksu kamieną kirčiuojančiose formose, plg. lie. *gálvq* 3, *žiẽmq* 4 : sl. **gólvo* c, **zĩmq* c. Akūtinų mobiliųjų žodžių šaknų virtimas cirkumfleksinėmis mokslinėje literatūroje kartais vadinamas Meillet dėsnium (plg. Kortlandt 1975, 10–12,

27–29; Collinge 1985, 117t.; Olander 2006, 113t.). Kitas svarbus skirtumas – praslavų a. p. c žodžių formos, kurios vienos sudarydamos taktinę grupę būna kirčiuotos kamiene (pvz., acc. sg. *vòdŕ, l-part. *dâlŕ), junginiuose su klitikais kirtį visada nukelia į proklitiką (*nà vodŕ, *pròdalŕ – vad. Šachmatovo dėsni) resp. enklitiką (*rodilŕ sŕ – Vasiljevo-Dolobkos dėsni) (plg. Дыбо 1971).

§ 64. Slavų akcentines paradigmas *a* ir *b* Illič-Svityčius ir Dybo, konstatavę tarp jų papildomosios distribucijos santykį, susiejo su lie. 1 resp. 2 kirčiuotėmis. Šios paradigmos kildintinos iš ankstesnės pastovaus kamieno kirčio paradigmos (atitinkančios pralietuvių baritoninę paradigmą), rekonstruojamoje slavų prokalbėje išlaikiusios savo akcentinę kreivę tik žodžiuose su senuoju akūtinu kamienu (a. p. *a*). Akcentinės paradigmos *b* susiformavimo pagrindas – kirčio perkėlimo iš neakūtinio (ikislaviškąja resp. baltiškąja prasme) skiemens į po jo einantį skiemenį dėsni (pvz., *žēna > *ženà; *pŕstv > *pŕstb), literatūroje vadinamas Dybo (Kortlandt 1975, 2; Collinge 1985, 31–33; Olander 2006, 121–124) arba Illič-Svityčiaus (Garde 1976, 16t.) dėsniu. Lietuvių kalboje panašiai, t. y. dėl Saussure'o-Fortunatovo dėsni poveikio, susiformavusios 2 ir 4 kirčiuotės; pagrindinis skirtumas – pagal Dybo dėsni kirtis buvo perkeltas į bet kokį (ne tik akūtinį) skiemenį, be to, tik iš stipriųjų kamienų, t. y. tik senuosiuose pastovaus kirčiavimo žodžiuose.

§ 65. Iš kai kurių galūnių, atitraukusių kirtį pagal Dybo dėsni, vėliau kirtis buvo vėl grąžintas į kamieną (tiksliau, į skiemenį, einantį prieš galūnę) pagal Stango dėsni (dėl termino žr. Kortlandt 1975, 2; Collinge 1985, 179; Olander 2006, 114t.) ir taip susiformavęs naujas kilnojamojo kirčio tipas. Skiemenyse, gavusiuose kirtį pagal šį dėsni, rekonstruojama neoakūtinė priegaidė (*pŕstv < *pŕstb; *dvŕv < *dvorb) (plg. Stang 1957, 21t.). Stango dėsni, nors ir veikęs visose slavų kalbose, datuotinas laikotarpiu jau po prokalbės suskilimo²⁴. Disertacijoje cituojamos slavų prokalbės formos

²⁴ Bent jau tokia interpretacija laikytina priimtinesne už vėlyvojoje Maskvos akcentologijos mokykloje plėtojamą teoriją apie slavų prokalbės dialektus (nesusijusius su slavų kalbų

priskirtinos paskutiniajam bendros slavų akcentinės sistemos raidos etapui, t. y. epochai po Dybo, bet prieš Stango dėsni, todėl į dažnai slavistikos literatūroje rekonstruojamas ir tik sąlyginai prokalbei priskirti galimas formas su neoakūtu neatsižvelgiama.

§ 66. Pastebėtina, kad tiek Dybo, tiek Meillet (taip pat Šachmatovo ir Vasiljevo-Dolobkos) dėsniai veikę vieno kurio kirčiavimo tipo – vienas baritoninio, kitas mobiliojo – ribose. Tai verčia manyti, kad pirminiai baltų akūto ir cirkumflekso refleksai praslavų kalboje (tiksliau, ankstyvojoje jos raidos stadijoje) turėję fonologiškai skirtis baritoninėse ir mobiliosiose šaknyse (plg. panašią hipotezę apie prabaltų priegaides, § 59). Bandyamas aiškinti Meillet dėsni priegaidžių opozicijos neutralizacija nekirčiuotuose skiemenyse, pvz., mobiliųjų žodžių galūninio kirčio formų šaknyse, ir vėlesniu apibendrinimu pagal analogiją taip pat ir kamieninio kirčio formose (nom. sg. *gólva, acc. sg. *gólvo > *gólva [po neutralizacijos], *gólvo ⇒ gólva, *gólvo [pagal analogiją]) (Stang 1957, 10) arba apriboti pirminį Dybo dėsni veikimą tik konstrukcijoms su proklitais (neatitraukdavošiais kirčio iš baritonų) ir vėlesniu analoginiu išlyginimu (*lókq ⇒ *lokq̇ b pagal *vb lokq̇ [*< *vb lókq* pagal dėsni]) (Илич-Свитыч 1963, 160t.) susiduria su panašiais sunkumais kaip ir mėginimas latvių kalbos laužtinę priegaidę sieti su kirčio atitraukimu: analogijos procesams nebūdingu variantų nebuvimu (tokiame dideliame kiekyje kalbų!) (plg. Дыбо 2000b, 47) ir, Meillet dėsni atveju, veikimu taip pat ir *singularia tantum* žodžiuose, pvz., *smôrdь, *tûkь (plg. Olander 2006, 114). Iš principo ydingu metodu laikytinas ir bandymas motyvuoti fonetinio dėsni neveikimą nefonologinio pobūdžio apribojimais, pvz., žodžio (kaip leksinio vieneto) akcentine paradigma (plg. Ebeling 1967, 585t.; Kortlandt 1975, 2, 13–14; Rasmussen 1992, 173 [= 1999, 469]).

§ 67. Visus minėtus sunkumus išspręsti padeda hipotezė, teigianti, kad slavų prokalbėje mobilišios paradigmos žodžių formos, kurioms tradiciškai rekonstruojamas kamieno kirtis, buvusios bekirtės (plg. Garde 1976, 7, 19; Дыбо 1981b, 52; 2000b, 65; Olander 2006, 113tt.). Laikantis šio požiūrio,

skyrimu į rytų, vakarų bei pietų grupes) (žr., pvz., Дыбо, Замятина, Николаев 1990, 109–159), kurios neremia jokie kiti duomenys, išskyrus akcentologinius.

minėtus dėsnius galima interpretuoti griežtai fonologiškai: Meillet dėsni – kaip priegaidžių opozicijos neutralizaciją nekirčiuotoje padėtyje, o Dybo – kaip dėsningą kirčio perkėlimą (taigi, neįmanomą iš nekirčiuoto skiemens). Kalbamosios fòrmos, Garde'o įvardijamos kaip *mots accentogènes inaccentuables* (Garde 1976, 7; plg. § 43), mokslinėje literatūroje, sekant Jakobsonu, dar vadinamos „enclinomenais“ (gr. *ἐγκλινόμενα*)²⁵ (žr. Якобсон 1963 [= Jakobson 2002, 672]; plg. Дыбо 1981b, 52; Зализняк 1985, 119). Pastebėtina, kad Jakobsonas jas slavų prokalbei rekonstravo remdamasis grynai fonologiniais kriterijais, t. y. visai kita metodika nei morfologinės akcentologijos atstovai. Pagal Jakobsono rekonstrukciją, „fonologiniu kirčiu“ kirčiuoti žodžių pradiniai skiemenys (įmanomi tik a. p. *a* žodžių kamienuose) dėl Dybo dėsnio galėjo būti tik ilgi. Kirčiuoti nepradiniai skiemenys (visų a. p. *b* žodžių formų ir a. p. *c* žodžių formų–neenclinomenų galūnėse ar formose su akcentiškai stipriuotu enklitiku) galėjo būti ir trumpi, ir ilgi. Be to, enclinomenams, bent jau vėlyvučiu slavų prokalbės raidos etapu, galima rekonstruoti „nefonologinį kirtį“ (fonetiškai realizuotą kitaip nei „fonologinis“), kurį visuomet automatiškai gaudavo taktinės grupės, į kurią įeidavo enclinomenas, pirmasis skiemuo (Šachmatovo dėsni). Tokį kirtį Jakobsonas, remdamasis Kuryłowicziumi, dar vadino „recesyvinu“ (Якобсон *ibid.*; plg. Kuryłowicz 1958, 162; Garde 1980, 121 [žr. § 25]). Pastarasis terminas laikytinas korektiškesniu, atsižvelgiant į Jakobsono ne visai adekvatų fonologinio ir distinktyvinio elemento sąvokų tapatinimą (plg. Girdenis 2003, 41). Kiti galimi „fonologinio“ ir „nefonologinio“ kirčio terminų atitikmenys – Zaliznjako siūlomos „autonominio“ resp. „automatinio“ kirčio sąvokos (*автономное : автоматическое ударение*, žr. Зализняк 1985, 120).

§ 68. Taigi slavų prokalbei galima rekonstruoti dvejopą kirtį, tiksliau, du fonetiškai skirtingai realizuotus prozodinius elementus, kurių vienas atliko distinktyvinę funkciją (autonominis kirtis), o kitas – delimitatyvinę

²⁵ Tiesa, pats Jakobsonas šiuo terminu vadina ne žodžių formas, o pačius žodžius, kuriems tokios formos būdingos, ir apibrėžia juos kaip tarpinius tarp ortotonų ir enklitikų žodžius, kuriems būdinga kombinacinė kirčiuotų ir nekirčiuotų formų kaita (plg. § 43).

(automatinis / recesyvinis kirtis). Abu kartu jie atliko pagrindinę kirčio funkciją – kulminatyvinę (plg. panašią sinchroninę dabartinės serbų–kroatų kalbos štokavų tarmių prozodinės sistemos interpretaciją: Trubetzkoy 1977, 190t. [= Трубетцкой 2000, 225t.]). Vėlesnėje kai kurių slavų kalbų, pvz., rusų, raidoje šie elementai sutapo į vieną distinktyvinį kirtį. Kitur, pvz., čekų kalboje, autonominiam kirčiui virtus balsių kiekybės opozicija (t. y. segmentiniu fonologiniu elementu), senasis automatinis kirtis buvo apibendrintas visiems žodžiams, kitaip sakant, vienas pats ėmė atlikti kulminatyvinę funkciją.

§ 69. Laikantis nuomonės, kad tam tikros mobilišios paradigmos formos buvusios bekirtės (autonominio kirčio požiūriu), iš praslavų prozodinės sistemos galima eliminuoti priegaidės sąvoką. Tai, kas tradiciškai vadinta (senuoju) akūtu (‘’) ir cirkumfleksu (˘), tebūtų tik autonomiškai kirčiuoto resp. nekirčiuoto ilgojo skiemens kombinaciniai fonetiniai požymiai.

§ 70. Kaip rodo senųjų kirčiuotų slavų kalbų tekstų duomenys ir jų lyginimas su dabartinių kalbų duomenimis, išvestinių žodžių kirčiavimui buvo būdinga ta pati kaip ir pralietuvių kalboje dominacinių priesagų įsigalėjimo tendencija. Pirminėje praslavų sistemoje taip pat rekonstruojamos tik dviejų tipų darybinės morfemos (priesagos): (nedominacinės) stipriosios ir (nedominacinės) silpnosios. Jų vedinių kirčiavimas priklausęs ne tik nuo priesagos tipo (jos akcentinės galios), bet ir nuo pamatinio žodžio akcentinės paradigmos (pamatinio kamieno akcentinės galios) (žr. Garde 1976, 54–92; Дыбо 1981b, 55–196; 2000b, 97–209). Antrinių veiksmažodžių priesagos laikytinos stipriosiomis (taigi visi antriniai veiksmažodžiai – baritonai). Disertacijoje iliustracijai pateikiami išvestinių žodžių kirčiavimo pavyzdžiai nurodomi tokia forma, kokia jie (nuosekliai laikantis principo visas slavų prokalbės formas pateikti iš to paties sinchroninio pjūvio) rekonstruojami vėlyviausiuoju prokalbės raidos etapu, t. y. po Dybo dėsnio veikimo, nepaisant to, kad idealus rekonstruotos išvestinių žodžių kirčiavimo sistemos vaizdas (kuriam būdingos tik nedominacinės morfemos) greičiausiai turėtų būti datuojamas gerokai ankstesniais laikais.

Baltų-slavų prokalbė

§ 71. Rekonstruojamos prabaltų ir praslavų kirčiavimo sistemos sutampa kone iki smulkmenų, dėl to neišvengiamai turi būti kildinamos iš bendro šaltinio, kuris neabejotinai skyrėsi nuo sistemos, rekonstruojamos remiantis kitų ide. kalbų kirčiavimo duomenimis (žr. §§ 80–88). Šis šaltinis disertacijoje vadinamas „prabaltų-slavų“ kirčiavimo sistema, paliekant nuošalyje diskusinį, tačiau šiuo atveju neesminį baltų-slavų prokalbės klausimą. Bendrės prabaltų-slavų kirčiavimo sistemos egzistavimas yra neginčijamas, nepriklausomai nuo to, ar baltų ir slavų vienybė suvokiama kaip prokalbė schleicheriškąja prasme, ar kaip pakankamai artimų, kad galėtų patirti bendrus raidos procesus, indoeuropiečių prokalbės dialektų visuma (plačiau apie baltų-slavų prokalbės problemos santykį su istorine akcentologija, žr. Булаховский 1959 ir урач Дыбо 2005, 177–181).

§ 72. Prabaltų-slavų kirčiavimo sistemoje rekonstruotinos dvi žodžių akcentinės paradigmos: baritoninė (atitinkanti baltų baritoninę, o slavų *a* ir *b* paradigmas) ir mobilioji (atitinkanti baltų mobiliąją, slavų *c* paradigmą). Baritoninei paradigmai būdingas pastovus kamieno kirčiavimas, mobiliąjai – kirčio šokinėjimas iš kamieno į galūnę ar, greičiau (atsižvelgiant į slavų ir latvių kalbų duomenis), bekirčių formų (enklinomenų) ir galūninio kirčio formų kaita. Laikantis enklinomenų teorijos, tektų pripažinti, kad bendrajai baltų-slavų epochai neabejotinai galima rekonstruoti tik autonominio tipo kirtį. Automatinis kirtis baltų ir slavų prokalbėse funkcionavęs nevienodai. Slavų prokalbėje juo kirčiuotas pirmasis taktinės grupės (kirčiavimo vieneto) skiemuo, baltų (bent jau rytų) prokalbėje tam tikru raidos etapu (epochoje, kai proklitiniai preverbai jau buvo susilieję į vieną akcentogeninį žodį su veiksmažodžiais, t. y. tapę jų priešdėliais) automatiniu kirčiu imtas kirčiuoti pirmasis akcentogeninio žodžio skiemuo. Atsižvelgiant į paralelę su lietuvių priešdėlinių veiksmažodžių kirčiavimu ir didesnę fonologinę motyvaciją (ryšį su fonologiniu, o ne akcentogeniniu žodžiu), slaviškąjį modelį linkstama laikyti archajiškesniu ir galbūt rekonstruotinu baltų-slavų epochai. Rekonstruojant enklinomenus ne tik baltų-slavų, bet ir vėlesnėms slavų bei

baltų prokalbėms, motyvuotas tampa ir tokių formų ar jų relikto egzistavimo prūsų kalboje klausimas (žr. § 169).

§ 73. Bendrojoje baltų-slavų epochoje (ar bent jau tam tikru jos etapu po laringalų išnykimo, bet prieš ilgųjų diftongų sutrumpėjimą, tradicinėse rekonstrukcijose nemotyvuotai pernelyg anksti datuojamą) prozodinę baltų priegaidžių opoziciją negaliniuose skiemenyse atitiko kiekybinė balsių (t. y. segmentinių fonologinių elementų) opozicija. Baltų akūtas kildintinas iš ilgojo balsio (tiek laringalinės, tiek apofoninės kilmės [kitaip: Kortlandt 1985; Derksen 1996, 20–24], taip pat atsiradusio pagal Winterio dėsnį [žr., pvz., Winter 1978 {= 2005, 655–670} ir kt.]) ir ilgojo balsio junginio su sonantu (ilgojo diftongo), pvz., lie. *výras* < b.-sl. **ūīras*; lie. *várna* < bl.-sl. **uārnā*; atitinkamai cirkumfleksas – trumpojo balsio junginio su sonantu (trumpojo diftongo), pvz., lie. *vařnas* < bl.-sl. **uarnas* (plg. Saussure 1894 [= 1922, 490–512; Соссюр 1977, 598–619]). Šiuo etapu priegaidės jau galėjusios egzistuoti galiniuose žodžių skiemenyse, kuriuose prozodinė priegaidžių opozicija taip pat kildintina iš dar ankstesniam etapui (iki laringalų išnykimo) buvusios būdingos neprozodinės (t. y. segmentinių elementų) priešpriešos: *-VH (> akūtas, pvz., lie. nom. sg. [galv]-à < bl.-sl. *-á < *-ah < ide. *-eh₂) : *-V̄, *-V(H)V (> cirkumfleksas, pvz., lie. [dukt]-ē < bl.-sl. *-ē < *-ē[R]; lie. [galv]-ū < bl.(-sl.?) *-ōn < ide. *-eh₂-ōm etc.) (plg. Jasanoff 2004; Olander 2006, 126t.; visiškai kitokią priegaidžių kilmės teoriją žr. Kuryłowicz 1958).

§ 74. Probleminis yra segmentinės negalinių skiemenų balsių kiekybės opozicijos virtimo supersegmentine (prozodine) priegaidžių opozicija datavimo klausimas. Kadangi sinchroniškai aprašomoje vėlyvojoje slavų prokalbėje prozodinę priegaidžių opoziciją rekonstruoti nėra būtino pagrindo (žr. § 69), kai kurie slavistai linkę manyti, kad tokia priegaidžių opozicija slavų prokalbės negaliniuose skiemenyse niekada ir nebuvo susiformavusi, t. y. iki pat vėlyviausio prokalbės raidos etapo negaliniuose skiemenyse egzistavo kiekybinė (tiek ilgųjų vs. trumpųjų balsių, tiek ilgųjų vs. trumpųjų diftongų, monoftongizuotų jau vėliau) opozicija (plg. Илич-Свитыч 1963, pvz., 157; Якобсон 1963 [= Jakobson 2002, 667–670];

Andersen 1998, 423, 426t.; Olander 2006, 112). Pagal tokią sampratą racionaliau skamba ir Dybo bei kitų dėsnių formuluotės, nereikalaujančios į vieną – neakūtinųjų skiemenų – klasę suplakti skirtingų planų (segmentinio ir supersegmentinio) reiškinių: trumpųjų ir cirkumfleksinių skiemenų. Jei prozodinės priegaidžių opozicijos nebūta slavų prokalbėje, nėra būtina negaliniuose skiemenyse ją rekonstruoti ir baltų prokalbei (pvz., tik atskirų rytų baltų kalbų egzistavimo laikais priegaidžių opozicijos atsiradimas datuojamas Kortlandt 1977, 324tt.; Derksen 1995), o į tai atitinkamai atsižvelgtina ir diachroniškai įvertinant prūsų kalbos prozodinę sistemą (žr. § 123).

§ 75. Prozodinė priegaidžių opozicija negaliniuose skiemenyse turėjo atsirasti tada, kai šiuose skiemenyse atsirado cirkumfleksiniai ilgieji balsiai, nebūdingi pradinei prozodinei sistemai (tiksliau, toje sistemoje egzistavę tik galiniuose skiemenyse). Pagrindiniai tokių balsių šaltiniai – skoliniai (pvz., lie. *vỹnas*, *põnas* etc.) ir metatonija, t. y. priegaidės pasikeitimas arba naujo tipo ilgųjų balsių atsiradimas žodžių darybos grandinėje (pvz., lie. *púodas* → *puõdžius*, **grāžų* → *grõžis*). Cirkumfleksinė metatonija, dažniausiai siejama su kirčio atitraukimu (plg. Stang 1966, 144–169), yra ypač išplėtota lietuvių kalboje (plg. Mikulėnienė 2005) ir kai kurių autorių datuojama ne ankstesne nei baltų ar net rytų baltų epocha (plg. Derksen 1996, 377; Olander 2006, 127), kaip rodo S. Nikolaevo tyrimai, savo ištakomis gali siekti ir baltų-slavų vienybės laikus. Pasak Nikolaevo, pirmiausia metatonija (akūtas ⇒ cirkumfleksas) besireiškusi tik stipriųjų („dominacinių“, pagal Maskvos akcentologijos mokyklos terminologiją, žr. § 27) pirminių (sinchroniškai: priebalsinių) priesagų vediniuose iš žodžių su silpnosiomis („recesyvinėmis“) akūtinėmis šaknimis, t. y. mobiliojo kirčiavimo žodžių. Metatonijos rezultatas buvo kirčiuota, kitaip sakant, „antrinė stiprioji“ (*вторично доминантный* [корень]), cirkumfleksinė šaknis. Tų pačių priesagų vediniams iš žodžių su stipriosiomis šaknimis (baritoninio kirčiavimo žodžių), taip pat antrinių (balsinių) bei silpnųjų pirminių priesagų vediniams metatonija iš pradžių nebuvo būdinga. Reiškinį galima iliustruoti tiek baltų, tiek slavų kalbų pavyzdžiais, plg. lie. *dėklas* 2, sl. **dēdlò* b (< **dēdlo* pagal

Dybo dėsni) ← lie. *dėti*, la. *dēt*, sl. **dějŕ* c (silpnoji šaknis), bet lie. *dūrklas* 1 ← lie. *dūrtili*, la. *duřt* (stiprioji šaknis), sl. **bǐdlo* ← **bǐjŕ* a (stiprioji šaknis) (žr. Николаев 1986, 119–166; 1989, 75–101; plg. dar Дыбо 1989, 244–248; 1997, 163–178; 1998a, 118–124; 2000a, 59–68; 2008b; kritiką žr. Derksen 1996, 103–122; apie cirkumfleksinės metatonijos ryšį su mobiliąja akcentine paradigma lietuvių kalboje žr. Stundžia 1981). Tokie pavyzdžiai kaip **dēdlò* b, **staddlò* b, *židlò* b, **bydlò* b (jei neabejojama jų rekonstrukcija) lyg ir rodytų, kad slavų prokalbėje, bent jau prieš pat pradedant veikti Dybo dėsniui, jau turėjo egzistuoti cirkumfleksiniai ilgieji balsiai.

§ 76. Prūsų kalbos problematikai (konkrečiau, priesagų *-ing-* ir *-sen-* vedinių kirčiavimo klausimui, žr. §§ 211, 249) aktualus Nikolaevo metatonijos teorijos aspektas yra metatonija antrinėse (balsinėse) priesagose. Kadangi antrinę priesagą, pvz., bl.-sl. **-āka-*, galima interpretuoti kaip susidedančią iš balsinio komponento (*-ā-*), pakeičiančio pamatinio žodžio kamiengalį (temą), ir pirminės priesagos (*-ka-*), tais atvejais, kai pirminė priesaga yra stiprioji, o balsinis komponentas – silpnasis akūtinis, pastarajame pagal Nikolaevo teoriją lauktina cirkumfleksinė metatonija, be to, silpnojo balsinio komponento virtimas stipriuoju (kitai sakant, silpnosios akūtinės priesagos virtimas stipriąja cirkumfleksine; jei balsis trumpasis, tik silpnosios priesagos virtimas stipriąja), plg. lie. subst. *naujōkas* 2 (priesagos *-ok-* < **-āk[-a]*- akūtą liudija adj. *naujōkas*, silpnumą – sl. **jākv* c; pirminė priesaga **-ka-* daiktavardžiuose funkcionuoja kaip stiprioji, būdvardžiuose – kaip silpnoji). Pirminės stipriosios priesagos **-ja-* (**-jā-*) poveikiu aiškinamas ir šių lietuvių kalbos antrinių priesagų akcentinės galios (bei priegaidės) skirtumai: *-ýb-a*, *-in-as*, *-išk-as* (nedominacinės silpnosios priesagos, remiantis senųjų tekstų duomenimis): *-ýb-é²⁶*, *-in-is*, *-išk-is* (nedominacinės stipriosios priesagos) (žr. Николаев *ibid.*; Дыбо *ibid.*).

§ 77. Būtent baltų-slavų vienybės epochai turėtų būti rekonstruojamas ir idealus išvestinių žodžių kirčiavimo sistemos vaizdas, kuriame būta tik nedominacinių darybos afiksų, o vedinių kirčiavimas visais atvejais priklausęs

²⁶ Akūtą priesagoje *-ýb-é* Dybo laiko analoginiu pagal *-ýba* (plg. Дыбо 2006, 225t.)

ir nuo pamatinio žodžio kirčiavimo. Nedominacinių afiksų virtimas dominaciniais atskirose baltų ir slavų prokalbėse, tikėtina, jau turėjo būti prasidėjęs.

§ 78. Pernelyg didelis rekonstruojamos ideališs prabaltų-slavų akcentinės sistemos, kurioje kirčiavimas buvęs griežtai priklausomas nuo leksinių-morfologinių kriterijų, sudėtingumas kelia pagrįstų abejonių dėl tokios sistemos egzistavimo realumo (vadinasi, ir rekonstrukcijos patikimumo) ir reikalauja vienaip ar kitaip paaiškinti jos susiformavimo motyvus. Jau Garde'as 1976 m. priėjo išvadą, kad baltų-slavų laisvojo kirčio sistema turėjusi atsirasti iš ankstesnės fiksuoto kirčio sistemos, kurioje egzistavusią ir vėliau išnykusią nežinomą fonologinę opoziciją dar ide. prokalbės raidoje pakeitė morfemų akcentinės galios priešprieša (žr. Garde 1976, 377–379). Remdamasis gausia tipologine medžiaga, grakščią baltų ir slavų kalbų kirčiavimo kilmės ir raidos teoriją, dalimis skelbtą ištisa serija skirtingų publikacijų, išplėtojo Dybo (plg. Dybo, Nikolaev, Starostin 1978; Дыбо 1980; 1989; 1997; 1998a; 2000b; 2003 etc.). Pasak Dybo, visų laisvojo kirčio kalbų, kurių kirčiavimo istorija žinoma, akcentinės sistemos yra susiformavusios iš ankstesnių fiksuoto kirčio sistemų, išnykus šiose fonologinei opozicijai, sudariusiai kirčio fiksavimo pagrindą. Skiriami du kirčio morfonologizavimo tipai: 1) „paradigminis kirtis“, atsirandantis, kai fiksuoto kirčio morfonologizacija nulemia leksinį akcentinių tipų pasiskirstymą, ir 2) „kategorinis kirtis“, atsirandantis, kai kirčio morfonologizacija nulemia akcentinių tipų pasiskirstymą pagal morfologines formas ir kategorijas. Pastarojo tipo pavyzdys galėtų būti romanų kalbų kirtis, atsiradęs iš fiksuoto lotynų kalbos kirčio, priklausiusio nuo priešpaskutinio skiemens (kuris dažniau nei baltų-slavų kalbų akcentinės sistemos pirmtakėje priklausydavo afiksinei morfemai), fonologinių požymių (kiekybės). Paradigminiam kirčiui priskirtinos laisvojo kirčio baltų ir slavų kalbos. Paradigminio kirčio kalbose žodžiai klasifikuojami į akcentinius tipus (paradigmas), remiantis vienu iš šių principų: 1) neišvestinių žodžių priklausymas kuriam nors akcentiniam tipui nepriklauso nuo jokios šio žodžio formoje ar reikšmėje esamos informacijos ir yra nulemtas tradicijos (tai

„pirmasis paradigminio kirčio principas“) ; 2) išvestinių žodžių priklausymas kuriam nors akcentiniam tipui yra nulemtas pamatinio žodžio akcentinio tipo (tai „antrasis paradigminio kirčio principas“). Grynų paradigminio kirčio kalbų, turimųs duomenimis, pasaulyje užfiksuota nėra. Visose gyvosiose tokio tipo kalbose, net ir geriausiai atitinkančiose paradigminio kirčio kalbos apibrėžimą, dalies leksikos kirčiavimas būna nulemtas mechaniškai, pvz., kai kurių išvestinių žodžių kirčiavimas gali nepriklausyti nuo pamatinio žodžio akcentinio tipo. Taigi galima kalbėti apie antrinę kategorinio principo prasiskverbimą ir palaipsnį įsigalėjimą bent jau dalyje paradigminio kirčio kalbos leksikos. Šiuo atveju visų pirma minėtina tiek baltų, tiek slavų kalbose paliudyta dominacinių priesagų įsigalėjimo tendencija, dar plg. tokius lietuvių kalbos reiškinius kaip vieno akcentinio tipo (baritoninio) apibendrinimas veiksmazodžiams, polinkis vienodai kirčiuoti būdvardžius arba skolintus vardažodžius. Lauktinas galutinis tokios raidos rezultatas (prie kurio jau beveik priartėjusi dabartinės lietuvių kalbos išvestinių žodžių kirčiavimo sistema) – visiškas antrojo (arba ir abiejų) paradigminio kirčio principo(-ų) pakeitimas kategoriniu.

§ 79. Taigi rekonstruojama paradigminė prabaltų-slavų kirčiavimo sistema yra tik idealus teorinis konstruktas (grýna forma niekada gal ir neegzistavęs), atspindintis tarpinę padėtį raidoje iš fiksuotojo į laisvojo kirčio sistemą. Kategorinio kirčio elementai kalboje turėję atsirasti (ir pradėti pamažu plisti) tuo pat metu, kai išnyko anksčiau kirčio vietą sąlygojusi fonologinė opozicija (Dybo manymu, baltų-slavų kalbų atveju tokia opozicija turėjusi būti ide. prokalbei buvusi būdinga aukšto ir žemo tono balsių/skiemenų priešprieša, vėliau virtusi stipriųjų [pasak Dybo, „dominacinių“] ir silpnųjų [„recesyvinių“] morfemų morfonologine priešprieša). Atsižvelgiant į tai, ir prūsų kalbos kirčiavimo sistemos, neabejotinai išlaikiusios baltų-slavų paradigminio kirčio sistemos bruožus, analizėje būtina įvertinti galimų kategorinio kirčio apraiškų (pvz., dominacinių priesagų, vienos akcentinės paradigmos apibendrinimo kuriai gramatinei kategorijai etc.) egzistavimo tikimybę.

S. indų ir s. graikų kalbos

§ 80. Iš ide. kalbų senovinį laisvąjį kirtį turi ar jo relikthus išlaikiusios, taigi lyginimui su baltų ir slavų kalbų akcentologijos duomenimis ypač svarbios yra s. indų bei s. graikų kalbos. Šių dviejų kalbų kirčiavimo sistemos tarpusavyje sutampa esminiais bruožais, tačiau kai kuriais bendrais elementais aiškiai skiriasi nuo rekonstruojamos prabaltų–slavų akcentinės sistemos.

§ 81. S. indų kalbai buvęs būdingas laisvasis kirtis. Žodžio kirčiuotas skiemuo nustatomas remiantis Vedose naudota ženklų sistema, atspindinčia tono judėjimą fonetiniame lygmenyje. Kirčiuotas skiemuo paprastai visada sutampa su aukšto tono skiemeniu, vadinamu *udātta* ‘pakeltas’ ir transkripcijose žymimu ´, pvz., *vīrá*, arba, tam tikroje aiškiai apibrėžiamoje pozicijoje, su kylančio–krintančio tono skiemeniu, vadinamu „nepriklausomuoju *svarita* ‘skambantis’“ ir transkribuojamu ` arba ', pvz., *vīryām* (fonologiškai nereikšmingi elementai *anudātta* ‘nepakeltas’ ir „priklausomasis *svarita*“ s. indų kalbos pavyzdžių transkripcijose nenurodomi) (plačiau žr. Whitney 1879, 28–34; Macdonnell 1968, 76–82; Allen 1953, 87–93; Елизаренкова 1982, 104–112; Lubotsky 1988, 22–23; Зализняк 2005, 884–891). S. indų kalbos vardažodžių pavyzdžiai, jei nėra aktualus konkretus linksnis, disertacijoje pateikiami įprasta žodynine forma, t. y. be galūnių, pvz., *vīrá-*.

§ 82. S. graikų kalbai būdingas pusiau laisvas kirtis. Kirčiuotas gali būti ne tolesnis nei trečias nuo galo žodžio skiemuo. Trečiajame nuo galo skiemenyje kirtis gali būti tik tuo atveju, jei paskutinis skiemuo trumpas. Galiniuose žodžių skiemenyse egzistuoja priegaidžių opozicija akūtas (žymima ´²⁷, pozicijoje prieš pauzę – `) : cirkumfleksas (žymima ~, kai kuriuose leidiniuose – ^), susiformavusi nepriklausomai, tačiau tuo pačiu pagrindu kaip ir lietuvių kalboje (plg. § 73), ir sietina su kitais to paties reiškinių refleksais ide. kalbose: Rigvedos ir Avestos (gatų) paprastomis resp. dviskiemenėmis ilgosiomis galūnėmis, pragermanų žodžio galo balsių kiekybės reiškiniais. Priešpaskutiniame skiemenyje tarp akūto ir cirkumflekso yra papildomosios

distribucijos santykis: akūtas galimas tik tuo atveju, jei paskutinis skienuo ilgas, cirkumfleksas – jei trumpas, pvz., *δῶρον* : *δῶρον* (*σωτήρα* dėsniš). Trečiajame nuo galo skiemenyje galimas tik akūtas, pvz., *πράγματος*. Kirčiuojamu vienetu (*unité accentuable*, žr. išn. 15) laikytinas ne skienuo, o skiemens dalis mora, atitinkamai priegaidės interpretuotinos kaip pirmosios (cirkumfleksas) ar antriosios (akūtas) skiemens moros kirtis. Taigi kirčio vieta s. graikų kalboje yra apribota trimis paskutiniais žodžio skiemenimis (tiksliau, keturiomis paskutinėmis žodžio moromis – vadinamasis limitacijos, arba trijų skiemenų, dėsniš²⁸), tačiau šiose ribose kirtis funkcionuoja kaip laisvasis ir gali atlikti distinktyvinę funkciją, plg. *τόμος* : *τομός* (plačiau žr. Jakobson 1937 [= 2002, 262–271]; Vendryes 1938; Bally 1945; Garde 1968a, 144–148; Probert 2003; 2006, 15–124).

§ 83. S. indų ir s. graikų kalbose galimas trejopas žodžių kirčiavimas: baritoninis (pastovus kirtis pirmajame kamieno skiemenyje, pvz., *ῥῆνᾱ-*), oksitoninis (pastovus kirtis paskutiniame kamieno skiemenyje, t. y. balsiniame kamiengalyje, arba, vertinant iš baltiškos-slaviškos perspektyvos, galūnėje, pvz., *vīrā-*) ir mobilusis (pvz., s. i. acc. sg. *pādām* : gen. sg. *padāh*; s. gr. acc. sg. *πόδα* : gen. sg. *ποδός*; s. i. acc. sg. *duhitáram* : dat. sg. *duhitré*; s. gr. acc. sg. *θυγατέρα* : gen. sg. *θυγατρος*²⁹). Baritoniniam tipui galėję priklausyti visi žodžiai be jokių gramatinių apribojimų, tuo tarpu tarp oksitoninio ir mobiliojo tipų konstatuotinas papildomosios distribucijos santykis. Oksitoniškai kirčiuojami buvo balsinių kamienų (*o, ā, i, u*)³⁰, mobiliai – priebalsinių kamienų žodžiai. Kaip rodo pavyzdys *duhi-tár-am* : *duhi-tr-é*, kirčio mobilumas buvo susijęs su balsių kaita. Nuodugnūs ide. kalbų balsių kaitos tyrimai atskleidė, kad anksčiau kirčio mobilumas turėjęs būti būdingas visiems atematiniams (t. y. ne tik *C*, bet ir *i, u*) kamienams

²⁷ Tuo pačiu ženklu žymimas ir trumpojo skiemens kirtis.

²⁸ Pranc. *loi de limitation* Bally 1945, 18–22, vok. *Dreisilbengesetz* (Rix 1994, 42).

²⁹ Sinchroniškai vertinant, tokiuose žodžiuose kaip s. i. *duhitáram* : *duhitré* mobilumas įvelgtinas tik morfologijos lygmenyje, t. y. kaip kirčio šokinėjimas iš kamieno į galūnę, plg. *duhi-tár-am* : *duhi-tr-é*; fonologijos lygmenyje čia susiduriame su pastoviu to paties kamieno skiemens, skaičiuojant nuo žodžio pradžios, kirčiavimu, t. y. *du-hi-tá-ram* : *du-hi-tré* (plg. Зализняк 2005, 886; Olander 2006, 62, 79t.).

(galbūt epochoje, kai \bar{a} [$<$ ide. $*-eh_2$] kamienas dar nebuvo susiformavęs). Pagal kirčiuotų morfemų tarpusavio santykį vad. stipriosiose resp. silpnosiose formose rekonstruojami keli tokio mobilumo tipai: a) histerokinetinis (priesagos vs. galūnės kirtis, pvz., ide. $*d^hugh_2-tér-m$: $*d^hugh_2-tr-éi$ $>$ s. i. $duhi-tár-am$: $duhi-tr-é$); b) proterokinetinis (šaknies vs. priesagos kirtis, pvz., ide. $*mén-ti-m$: $*mṇ-téi-s$ $>$ s. i. $ma-tí-m$: $ma-té-s$); c) amfikinetinis, priesaginių žodžių atveju dar vadinamas holokinetiniu (šaknies vs. galūnės kirtis, pvz., ide. $*pént-oh_2-m$: $*pṇt-h_2-és$ $>$ s. i. $pánth-ām$: $pa-tháh$, av. $pañtam$: $paṭṭhō$) (žr. Pedersen 1926 24t.; Kuiper 1942, Eichner 1973, 91; Schindler 1975, 262–264; Rix 1982, 121–124, Meier-Brügger 2002, 203–220; Fortson 2004, 107–110; Widmer 2004, 49–54). Baltų ir slavų kalbose tiesiogiai išlikęs amfikinetinis (holokinetinis) tipas vienskiemenių priebalsinių kamienų žodžiuose, plg. lie. $šùn-i$: $*šun-ès$ ($>$ $šūns$), be to, į jį perėję ir senieji histerokinetiniai priebalsinio kamieno vardažodžiai, plg. lie. $dūkterį$: $*dukter-ès$ ($>$ $dukteřs$) (plg. Saussure 1896 [= 1922, 533t.], Pedersen 1933, 24tt.; kitaip: Дыбо 2003). Proterokinetinio i ir u kamienų kirčiavimo tipo ryšys su baltų-slavų i ir u kamienų mobilumu (plg. lie. $miñt-i$: $mint-iēs$) yra ginčytinas (plg. Pedersen 1933, 22).

§ 84. S. indų ir s. graikų kalbų baritoninį, oksitoninį bei mobiliųjį kirčiavimo tipus Stangas (1957, 1966), sekdamas Meillet (1902), tiesiogiai siejo su trimis slavų akcentinėmis paradigmomis a , b , c . Jis neabejojo slavų galūninio kirčiavimo (a. p. b), jo kildinamo iš ide. oksitoninio kirčiavimo, archajiškumu ir nedvejodamas rekonstravo tokias pačias tris akcentines paradigmas (baritoninę, oksitoninę, mobiliąją) taip pat ir prūsų kalboje (žr. § 169). Saussure'as (1896) pirmasis baltų-slavų (konkrečiau, lietuvių) mobiliąją paradigmą susiejo su s. indų ir s. graikų oksitonine (jo rekonstruojama ir ide. prokalbei), kurios vartimą mobiliąją nulėmusi analogija su priebalsinių kamienų kirčiavimu. Šią teoriją toliau plėtojo Pedersenas (1933). Mobiliąją paradigmą iš oksitoninės kildino taip pat ir Būga su Endzelynu, siedami šį reiškinį su kirčio atitraukimu tam tikrose paradigmos formose, Būgos

³⁰ Išskyrus tokius negausius archaizmus su balsių kaita kaip, pvz., nom. sg. $dār-u$: gen. sg.

priskiriamu tik lietuvių kalbai (žr. § 50), o Endzelyno laikomu prasidėjusiu dar baltų (bent jau rytų) prokalbėje ir užsibaigusiu lietuvių kalboje (Эндзелін 1916 [= Endzelīns DI 2, 591–606]). Galų gale Kuryłowiczius iškelia mintį (1958), kad tarp baltų-slavų ir graikų-indų kirčiavimo sistemų išvis nėra jokio genetinio ryšio. Visos minėtos koncepcijos grindžiamos aprioriniu įsitikinimu dėl vieno kurio kirčiavimo modelio didesnės senovės ir nesiremia bent kiek sistemiškesniu konkrečių skirtingų kalbų pavyzdžių lyginimu.

§ 85. Sistemine lyginamąja baltų, slavų, s. indų ir s. graikų kalbų pavyzdžių analize, nors ir neišvengiančia „aprioriškumo ir tendencingumo“ (plg. Girdenis, Kuzavinis 1997, 76 [= Girdenis KD 3, 396]) Illič-Svityčius (1963) įrodo baltų-slavų mobiliosios paradigmos tapatumą su s. indų ir s. graikų kalbų oksitonine (priebalsinio kamieno atveju mobiliąja) paradigma, o slavų galūninio kirčio paradigmos (a. p. *b*) kilmę iš senesnės baritoninės, paneigdamas Stango ir Kuryłowicziaus teorijas ir kartu padėdamas pagrindus naujai teorijai dėl baltų-slavų mobiliosios paradigmos galimo archajiškumo, o s. indų bei s. graikų kalbų oksitoninės paradigmos galimo antrinio pobūdžio. Pastarąją mintį galutinai išplėtoja Dybo (2003). Illič-Svityčiaus konstatuotas santykis (bl.-sl. *barytona* [sl. *a*, *b*; lie. 1, 2] = s. i., s. gr. *barytona*; bl.-sl. *mobilia* [sl. *c*; lie. 3, 4] = s. i., s. gr. *oxytona* + *mobilia*) šioje disertacijoje pripažįstamas neabejotinai, tačiau klausimas (disertacijos problematikai neesminis) dėl to, kuris (baltų-slavų ar graikų-indų) kirčiavimo modelis yra pirminis, laikomas dar neišspręstu (išsamią šio klausimo tyrimų istoriją ir siūlomą visiškai naują problemos sprendimą, deja, irgi paliekantį neatsakytų klausimų, žr. Olander 2006; kitą originalią baltų ir slavų kalbų kirčiavimo sistemų susiformavimo teoriją dar žr. Kortlandt 1975; 1977 etc.).

§ 86. Illič-Svityčiaus nustatyto dėsningumo išimtis, daugiausia susijusias su baltų-slavų baritono atitikimu s. indų / s. graikų oksitoną (pvz., s. i. *dhūmá*, s. gr. *θυμός* vs. lie. *dūmas* 1, la. *dūmi*, sl. **dýmь* a), galima paaiškinti fonetiniu kirčio perkėlimo dėsniu, suformuluotu H. Hirto (1895),

d-ró-h (*u* kam.) ir kt.

vėliau patikslintu G. Bonfante's (1931 [= 2008, 61, 189]) bei Illič-Svityčiaus (1963, 78–81) ir šiuolaikine formuluote interpretuotinu kaip kirčio perkėlimo iš kirčiuoto skiemens į prieš tai einantį skiemenį su iškart po skiemens pagrindo einančiu priebalsiniu (neskiemeniniu) laringalu, dėsnis (plg. Kortlandt 1975, 2; 1977, 321t.; Collinge 1985, 81–83; Rasmussen 1985 [= 1999, 170–198]; Olander 2006, 127t.).

§ 87. Lyginimui pasitelkiant s. graikų kalbos faktus, nepamirština, kad šioje kalboje kai kuriose gramatinėse kategorijose linkstama apibendrinti vieną kirčiavimo tipą (t. y. įsigali kategorinis kirtis, plg. § 78), pvz., o kamieno bevardės giminės daiktavardžiai, taip pat visi *i* bei dauguma *u* kamieno daiktavardžių kirčiuojami baritoniškai, tuo tarpu *u* kamieno būdvardžiai linkę apibendrinti oksitoninį kirčiavimą (plg. Lubotsky 1988, 121–125). Visos asmenuojamosios veiksmažodžių formos kirčiuojamos „recesyvinu“ kirčiu, t. y. arčiausiai žodžio pradžios esančiame limitacijos dėsnio leidžiamame skiemenyje (moroje) – reiškinys, galintis būti gretinamas su lietuvių kalbos veiksmažodžių visad baritoniniu kirčiavimu ir galbūt s. indų kalbos ypatybe, pagal kurią asmenuojamosios veiksmažodžio formos nešalutiniuose sakiniuose ir (kaip ir vokatyvo formos) ne sakinio pradžioje niekada nebūna kirčiuotos, t. y. funkcionuoja kaip klitikai. Pastaroji ypatybė savo ruožtu tipologiškai pagrindžia baltų-slavų prokalbės(-ių) enklinomenų teoriją (plg. §§ 67–68, 72; apie s. i. kalbos veiksmažodžių kirčiavimą žr. Klein 1992).

Kitos indoeuropiečių kalbos

§ 88. Iš kitų ide. kalbų pavyzdžių disertacijoje lyginimui pateikiami tik germanų kalbų žodžiai, kuriuose senąjį kirčiavimą atspindi Vernerio dėsnio refleksai: *b*, *d*, *g*, *z* pozicijoje ne žodžio pradžioje ir ne po nekirčiuoto skiemens vs. *f*, *þ*, *h*, *s* likusiais atvejais, plg. germ. **moder* : **broþar* ir s. i. *mātár-* : *brátar-* (žr. Verner 1876; Collinge 1985, 203–216; Ringe 2006, 93–116). Į ginčytinas teorijas, kad ide. akcentines paradigmas galėtų

atspindėti germanų kalbų šaknies balsių kiekybė ir priebalsių dvigubinimas (Дыбо 2008a), skirtingi ide. ilgųjų balsių ir skiemeninių sonantų refleksai keltų ir italikų kalbose (Дыбо 1961, 2007a; kritiką žr. Schrijver 1991), šiuolaikinių iranėnų kalbų kirčiavimas (pvz., Дыбо 1974; kritiką žr. Lubotsky 1988, 16t.), albanų kalbos vardažodžių morfologinės klasės (Orel 2000, 130–139), disertacijoje neatsižvelgiama.

III. PRŪSŲ KALBOS KIRTIS (BENDRIEJI DALYKAI)

1. KIRČIUOTO SKIEMENS NUSTATYMAS TEKSTE

§ 89. Kaip minėta (§§ 6–10), prūsų kalbos kirčiavimo tyrėjų iki šiol nėra prieita prie bendros nuomonės dėl kirčio vietos žymėjimo (ar netiesioginio atspindėjimo) prūsų kalbos tekstuose. Prieš pradėdant detalesnę kirčiavimo sistemos analizę, būtina apsibrėžti, kuo remiantis vienas ar kitas skienuo tolimesniame tyrime bus laikomas kirčiuotu ar, nesant konkretaus žymėjimo tekste, galinčiu turėti kirtį. Skyrium aptartini ir įvertintini visi prūsų kalbos tekstų rašybos elementai, mokslinėje literatūroje minimi kaip žymintys ar bent jau netiesiogiai atspindintys kirčio vietą: III katekizmo brūkšnelis, balsiniai ir priebalsiniai digrafai, nekirčiuotų balsių redukciją atspindinčios raidės.

Brūkšnelis

§ 90. Tradiciškai įprasta kirčiuotu laikyti skiemenį, kurio pagrindą sudarantis balsis ar dvigarsio dėmuo III katekizme žymimas balse su brūkšneliu. Iškart pastebėtina, kad brūkšnelis kirčio vietą nusako tik netiesiogiai, kadangi pagrindinė jo funkcija – ilgojo balsio žymėjimas, ką aiškiai įvardija Abelis Willis katekizmo pratarmėje: „...durch eine lange Pronunciati=on außgeprochen werden“ (žr. Mažiulis PKP 2, 105). Kadangi katekizmo tarmėje ilgieji balsiai greičiausiai buvo galimi tik

kirčiuotuose skiemenyse, galima teigti, kad brūkšnelis netiesiogiai atspindi ir kai kuriuos (t. y. tik ilguosius) kirčiuotus skiemenis. Kirčiuotų trumpųjų skiemenų brūkšnelis nežymi.

§ 91. Brūkšneliu pažymėtas balsio ilgumas gali būti tiek prigimtinis (skiemenyje, kurio pagrindas – iš seno ilgasis balsis), tiek pozicinis (dvigarsyje, kaip priegaidės požymis). Kadangi dvigarsiuose žymėtas ne tono kilimas ar kritimas, o vokiečio ausiai aiškiai girdimas pozicinis balsio pailgėjimas (plg. Schleicherio lietuvių kalbos priegaidžių „žymėjimą“ [žr. § 93]), nepagrįstomis laikytinos Rysiewicziaus abejonės dėl A. Willio gebėjimo skirti prūsų kalbos priegaides (bent jau dvigarsiuose) ir jomis paremtas teiginys, kad brūkšneliu iš tiesų težymėtas kirtis (plg. Rysiewicz 1956, 153tt.). Rysiewicziaus atliktoje statistinėje su brūkšneliu ir be jo paliudytų pavyzdžių analizėje, neva paneigiančioje bet kokį brūkšnelio vartojimo ant kurį nors (pirmąjį ar antrąjį) dvigarsio komponentą žyminčios raidės ryšį su lietuvių kalbos priegaidėmis, neatsižvelgiama į gana reikšmingą aplinkybę, kad lietuvių kalbos cirkumfleksinių dvigarsių prūsiškuose atitikmenyse brūkšnelis nuosekliai vartojamas tik ant pirmojo dvigarsio komponento (kartais brūkšnelio nebūna išvis, tačiau niekada jo nebūna ant antrojo dvigarsio komponento), o akūtinųjų – tiek ant pirmojo, tiek ant antrojo (pvz., *pogaūt* : *pogāunai*, plg. lie. *gáuti*), be to, daug dažniau nei cirkumfleksinių dvigarsių atitikmenų atveju brūkšnelio nebūna išvis (plg. *ainan* 19x : *aīnan* 1x : lie. *vīeną*). Šis santykis rodo, kad lietuvių kalbos priegaidės (bent jau dvigarsių) turėjo atitikmenis prūsų kalboje, tačiau jų (konkrečiau, akūto) atspindys III katekizmo rašyboje yra kiek komplikuočiau, nei teigta Fortunatovo.

§ 92. Brūkšnelio nebuvimas ant mišriojo dvigarsio antrojo komponento (riebalsės) kartais aiškinamas tipografinėmis priežastimis, tačiau tokie atvejai kaip *s̄nditwti* (KIII 39₁) rodo, kad išspausdintiriebalsę su brūkšneliu spaustuvė iš principo galėjo. Daug racionaliau skamba argumentas, kad, atsižvelgiant į A. Willio nurodytą brūkšnelio funkciją – ilgumo žymėjimą, šiais atvejais paprasčiausiai nėra ilgumo, t. y.riebalsis iš principo negalėjęs, bent jau pagal to meto vokiečio lingvistinės minties lygį, būti ilgas. Dažną brūkšnelio nebuvimą ant balsės, žyminčios akūtinio dvigarsio antrąjį

komponentą, irgi patogiausia aiškinti akūtinio dvigarsio antrojo komponento fonetiniu nepailgėjimu (bent jau iki tokios trukmės kaip cirkumfleksinio dvigarsio pirmasis komponentas). Nenuosekliai vartojamas brūkšnelis akūtinių dvigarsių pirmajame komponente (pvz., *aulāut, pogāunai, lāiskas, pogālbenikan, pīrmonnien, kakīnt, kārtaī*) savo ruožtu galėtų atspindėti A. Willio okazionaliai pastebėtą nežymų (t. y. gerokai silpnesnį nei cirkumflekso atveju) pirmojo balsio pailgėjimą (apie prūsų kalbos priegaides žr. dar §§ 122–124).

§ 93. Įdomi, nors mažai tikėtina hipotezė, kad brūkšnelis laikytinas ne ilgumo, o kirčio ženklų tik mišriuosiuose dvigarsiuose. Schmalstiegas mano, kad A. Willis, skyręs prūsų kalbos dvigarsių priegaides, tačiau negalėjęs tekste brūkšneliu pažymėti akūtinių mišriųjų dvigarsių antrojo dėmens (priebalsės), siekė pažymėti bent jau kirčiuotą skiemenį, dėdamas brūkšnelį ant dvigarsio pirmojo dėmens (balsės) (plg. Schmalstieg 2001). Panašiai mąsto ir įdomią paralelę su A. Schleicherio lietuvių kalbos priegaidžių „žymėjimo“ sistema išveda Youngas, teigiant, kad A. Willis neskyrė alofoninio mišriųjų dvigarsių balsio ilgumo ir todėl visais atvejais dėjo tik kirčio žymėjimo funkciją atlikusį brūkšnelį ant balsės (Young 2008). Atkreiptinas dėmesys, kad Schleicheris, kitaip nei A. Willis, diakritiniais ženklais sąmoningai žymėjo ir kirtį (pabrėžtina: visų skiemenų – tiek trumpųjų, tiek ilgųjų), ir kirčiuotų balsių kiekybę (kirčiuoti ilgieji balsiai [taip pat abu dvibalsių, t. y. nemišriųjų dvigarsių, komponentai], neskiriant prigimtinio ir pozicinio ilgumo, žymimi ´: *lóva, pónas, dávé, géras, áiszkus, várpa, báltas*; trumpieji – `: *kítas, ùpé, zolès*). Schleicherio užrašymai *vilkas* : *pilkas* (plg. lie. *vilkas* : *pilkas*) yra motyvuoti, kadangi jis tuo pačiu ženklu žymi kirtį ir trumpajame skiemenyje, pvz., *kítas*. A. Willis, kaip pats teigia katekizmo pratarmėje, brūkšneliu žymėjo ne kirtį, o tik balsių ilgumą (nors ir įmanomą tik kirčiuotuose skiemenyse). Kad III katekizme kirčiuoti trumpieji skiemenys brūkšneliu nežymimi, beje, pripažįsta ir Schmalstiegas su Youngu.

§ 94. Kad A. Willis pajėgė mišriuosiuose dvigarsiuose skirti priegaides (tiksliau, šių dvigarsių pirmojo komponento nevienodą kiekybę), rodo, pvz., akivaizdus dvigarsio *in* užrašymų su brūkšneliu resp. be jo pasiskirstymas

priesagose *-ing-* (vardažodžių) resp. *-in-* (veiksmažodžių). Abiejų priesagų atitikmenys rytų baltų kalbose akūtiniai, plg. lie. *-īng-*, *-īnti*, la. *-īg-*, *-īt-*, tačiau visiškai tikėtina, kad prūsų kalbos vardažodžių priesagoje *-ing-* pirmykštis akūtas buvo pavirtęs cirkumfleksu – priešingai nei panašioje veiksmažodžių priesagoje *-in-*. Priesagos *-ing-* vedinių atveju paliudytas daugmaž apylygis kiekis žodžių, kirčiuotų šaknyje (pvz., *aulāikings* etc.) resp. priesagoje (pvz., *labbīngs* etc.) (žr. §§ 197–198). Tuo tarpu veiksmažodžių su priesaga *-in-* paliudyta nemažai kirčiuotų šaknyje (pvz., *smūnint* etc.), vos vienas – kirčiuotas priesagoje (*kakīnt*) ir santykinai gerokai didesnis nei priesagos *-ing-* atveju kiekis formų be brūkšnelio. Labai tikėtina, kad bent dalyje pastarųjų formų kirtis buvęs priesagoje, tačiau dėl priesagos akūtinės priegaidės, t. y. nepailgėjusio balsio, nežymimo brūkšneliu, neatsispindi rašyboje (žr. § 92, 119). Taigi lietuvių kalbos priegaidžių ir brūkšnelio vartojimo kuriame nors dvigarsio komponente III katekizme pavienių neatitikimo atvejų nereikėtų pernelyg sureikšminti, kadangi bet kurioje iš kalbų priegaidė galėjusi pasikeisti tam tikruose žodžiuose ar morfemose (plg. dar pr. *lāiskas* = lie. *laiškas* ≠ lie. *láiškas*).

§ 95. Kaip matyti, Rysiewicziaus teorijos dalis, teigianti, jog brūkšnelio vartojimo dėsningumai prūsų kalbos dvigarsiuose neatspindi priegaidžių (ar bent jau rytų baltų kalbų priegaidžių refleksų prūsų kalboje), nėra pakankamai pagrįsta. Tuo tarpu teiginys, kad brūkšnelio vartojimas neatspindi priegaidžių ilguosiuose monoftonguose, yra visai įtikinamas. Brūkšneliu trečiajame katekizme žymimi visi ilgieji balsiai, tiek atitinkantys lie. akūtinčius, tiek cirkumfleksinius balsius (plg. pr. *brāti* : *sālin*, *gīdan* : *īdis*, *kaimīnan* : *dellīks* vs. lie. *brólis* : *žolę*, *gėda* : *ėdis*, *kaimýnas* : *dalýkas*; žr. dar § 123). Visiškai nemotyvuota yra tik Rysiewicziaus galutinė išvada (vėliau nekritiškai kartojama Smoczyńskio), kad brūkšnelis visais atvejais laikytinas tik kirčio, o ne balsio ilgumo ženklu. Iš šio teiginio išplaukia, kad brūkšneliu III katekizme turėtų būti žymimi tiek ilgieji, tiek trumpieji kirčiuoti skiemenys. Deja, pavyzdžių, kuriuose brūkšneliu būtų pažymėtas kirčiuotas trumpasis skienu, Rysiewiczius nepateikia. Smoczyńskio (1990, 184) minimo (o vėliau ir paties kitaip traktuojamo, plg. 1997, 34; 2005, 132) *etwēre*

(greičiausiai klaida, plg. Mažiulis PKEŽ 1, 303) kalbamajam teiginiui pagrįsti, žinoma, nepakanka.

§ 96. Pagaliau, jeigu brūkšnelis laikomas kirčio ženklų, nemotyvuotas tampa jo vartojimas vienskiemeniuose žodžiuose, pvz., *dāt, ēit, gērbt, īmt, īst, krūt, quāits, rīks, soūns, tāws, wīrds, kāi, tīt*, plg. dar Endzelin 1942, 110 [= Endzelīns DI 3(2), 383].

§ 97. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, konstatuotina, kad III katekizmo brūkšnelis laikytinas ne kirčio, o balsio ilgumo (prigimtinio ar pozicinio) ženklų, žodžio kirčio vietą atspindinčiu tik netiesiogiai. Jis gana nuosekliai dedamas ant raidžių, žyminčių ilguosius balsius (nepriklausomai nuo atitikmenų kitose kalbose priegaidės) ir cirkumfleksinių dvigarsių pirmuosius dėmenis. Brūkšnelio nebuvimas arba nenuoseklus pavartojimas tiek ant pirmąjį, tiek ant antrąjį akūtinio dvigarsio balsį žyminčios raidės gali būti paaiškintas akūtinių dvigarsių fonetine prigimtimi, t. y. balsių nepailgėjimu ar nežymiu pailgėjimu.

§ 98. Neužmirština, kad be minėtosios balsio ilgumo žymėjimo funkcijos, brūkšnelis III katekizme (kaip ir Elbingo žodynėlyje) vartojamas dar kita, to meto vokiečių rašybos tradicijai įprasta (būdinga ir III katekizmo vokiškoms pratarmėms) funkcija, t. y. rašyboje praleidžiamam nosiniam garsui *n* arba *m* žymėti. Problemiška yra tai, kad ne visi atskirų prūsistų nurodomi tokio brūkšnelio vartojimo pavyzdžiai visuotinai pripažįstami ir visų vienodai traktuojami. Atsižvelgiant į tai, būtina įvertinti tam tikrų kirčiavimo sistemos apraše pasitelkiamų formų su brūkšneliu perskaitymo patikimumą. Literatūroje minimi tokie raidžių su brūkšneliu, interpretuojamų kaip VN tipo dvigarsių abreviatūros, atvejai: Trautmann 1910, 184, 407, 420: acc. sg. *ispresnā*, acc. sg. *teikūs nā, potaukīs nan* (greta *potaukinsnas*), *powartīs nan* (plg. *wartint*), adj. *sausā* (plg. lie. *saūs q*) (Trautmannas taip pat siūlo taisyti *smunets* į *°smūnēts*, plg. *smūnents* 4x, o KI formą *sindats* skaityti kaip *°sindāts*, t. y. *sindants*); Endzelīns 1935, 92t. [= DI 3(2), 219]: *rettēnikan* (plg. *retenīkan*), *trēnien* (sk. *trennien*), [sen] *māim* (pastarasis žodis kitaip interpretuojamas: Berneker 1986, 208; Trautmann 1910, 269; Stang 1966, 248t.; Palmaitis 1976, 160), *aulausē*; Smoczyński 1989b: *sīdans* (plg. *sindats*

KI, s. sl. *sędq*), *pobītas īdin* (**(a)bintas* iš vok. *Abend*), *rīgewings* (plg. lie. *surinkù*), *dūrai* (**dunrai* – metatezė iš **durn-*), *sen senditmai rānkān* (**sen senditami rānkann = rānkami*). Veiksmažodžių kirčiavimo sistemos interpretacijai, pvz., aktuali Smoczyńskio mintis, kad visi iteratyvinių-kauzatyvinių veiksmažodžių dalyviai, besibaigią *-īuns* (taip pat ir *-iuns*), pvz., *isrankīuns*, interpretuoti kaip turį priesagą *-in-*, t. y. **isrankinuns* (plg. *auginnons*), plg. taip pat Trautmanno skaitymus: *potaukīsnan* (= **potaukinsnan*), *powartīsnan* (= **powartinsnan*). Laikantis tokios interpretacijos, iš kirčiavimo sistemos aprašo kaip nerelevantiški atkristų labai didelis kiekis veiksmažodžių, kurie pagal tradicinį požiūrį būtų laikomi kirčiuotais priesagoje. Atsižvelgiant į tokias sinonimiškas poras kaip, pvz., lie. *mókyti* : *mokìnti*, ši įdomi teorija laikytina reikalaujančia papildomos argumentacijos, o disertacijoje kalbiamieji veiksmažodžiai interpretuojami tradiciškai. Įdomu tai, kad vėliau išleistame prūsų kalbos veiksmažodžių žodyne Smoczyńskis šio požiūrio pats nebesilaiko (žr. Smoczyński 2005, 443–449, 453–459).

§ 99. Smoczyńskis nurodo dar vieną su kirčiu nesusijusią brūkšnelio funkciją. Pasak jo, žodžio gale brūkšnelis visais atvejais laikytinas ne kirčio (ar juo labiau ilgumo) ženklų, o dvibalsio abreviatūra, t. y. *semmē* (= **semmei*, plg. *giwei*), *aulausē* (= **aulausei*), *mensā* (= *mensai*), *cixtisnā* (= *cixtisnai*), *preibillīsna* (= *preibillīsnai*), *aucktimmiskū* : (= *aucktimmiskai*), *sausā* (= *saisai*), *billā* (= *billai*) etc. (žr. Smoczyński 1991; 1997; kritiką žr. Parenti 1998, 313t.). Nepaisant to, kad Smoczyńskis, postulodamas fonetinį procesą *-i#*, *-ī#* > *-ei#*, į vieną iš pirmo žvilgsnio atrodytų darnią sistemą susieja tokius skirtingus dalykus kaip neva lietuvių kalbos faktams prieštaraujantys užrašymai *semmē*, *aulausē*, vienbalsių ir dvibalsių galūnių (pvz., *-a* : *-ai*) variavimas vardažodžių formose ir identišką reiškinį veiksmažodžių formose, atskiri jo teorijos segmentai vis dėlto sunkiai atlaiko kritiką. Visų pirma abejoti šia hipoteze verčia pats sunkiai įtikimas ir analogų to meto rašybos sistemose neturintis brūkšnelio vartojimas dvibalsiams žymėti. Kaip rodo III katekizmo pratarmė, A. Willis jautė pareigą skaitytojui pakomentuoti paties įsivestą savo laiko rašybos tradicijai neįprastą metodą

brūkšneliu žymėti balsių ilgumą, tad iš tiesų stebina tai, kad jis nė menkiausiu žodeliu pratarmėje neužsimena apie tokią, dar specifiškesnę, to paties ženklo funkciją. Smoczyński argumentas, kad toks žymėjimas atsirado žodžio galo nosiniams dvigarsiams *an*, *en*, iš pradžių tradiciškai kartais žymėtiems < \bar{a} >, < \bar{e} >, išvirtus dvibalsiais *ai*, *ei* (plg. Smoczyński 1992; 1997, 47), galėtų būti laikomas pagrįstu tik tuo atveju, jei III katekizmo rengimo metu jau būtų egzistavusi pakankamai gausi nuo ankstesnių laikų plėtota prūsų kalbos rašto tradicija, kuria A. Willis būtų galėjęs remtis. Deja, to įrodyti neįmanoma. Argumentuodamas savo teoriją, Smoczyński neišvengia ir akivaizdžių logikos nenuoseklumų, pvz., kaip argumentą, kad brūkšnelis žodyje *semmē* negali reikšti kirčio, nurodo neatitikimą su lie. baritonu *žēmē* 2 (plg. 1991, 81; 1997, 42), tačiau nemato prieštaravimo tarp kirčio vieta nesutampančių, pvz., lie. *galvā* ir pagal savo teoriją postuluojuo pr. *gallū* [*gallai*], kuris prūsų kalboje neaišku kodėl virtęs, pasak Smoczyński, „antriniu baritonu“, (plg. 1997, 43; kodėl pr. *semmē* lygiai taip pat nebūtų galėjęs virsti „antriniu oksitonu“, plg. sl. **zemljā* c, žinoma, nepaaiškinama). Net ir pripažįstant šią interpretaciją (kuri tėra tik viena iš įmanomų aptariamąsios galūnių variacijos aiškinimo galimybių; kitokias interpretacijas žr., pvz.: Palmaitis 1998, 223; Mažiulis 2004, 44 etc.), dar nereiškia, kad visais be išimties atvejais žodžio gale brūkšnelis privalo būti traktuojamas kaip abreviatūra, t. y. kad bent dalyje atvejų negali žymėti ir ilgumo (kirčiuoto). Juk didžiojoje daugumoje pavyzdžių, liudijančių variaciją tarp balsės su brūkšneliu ir dvibalsės, iš tiesų susiduriama su etimologiškai ilguoju balsiu, pvz., veiksmažodžių priesagose ar vardažodžių \bar{a} bei \bar{e} kamienų nom. sg. galūnėse. Visiškai nemotyvuotas abreviatūrinio brūkšnelio vartojimas formose, paliudytose su dvibalsiu, pvz., *kelsāi*, *enwackēimai*. Galų gale, kyla klausimas, kodėl niekada su abreviatūra nerašoma, pvz., veiksmažodžių 1 pl. galūnė *-mai* arba infinityvo formantas *-twei*. Visa tai verčia manyti, kad ir ši Smoczyński hipotezė nepakankamai pagrįsta.

§ 100. Tam tikrais atvejais žodžio kirčio vietą gali atspindėti ir sistemingas brūkšnelio nebuvimas pozicijoje, kurioje jis teoriškai įmanomas. Jau minėta, kad akūtinuose diftonguose brūkšnelio nebuvimas gali būti

paaškinamas priegaidės fonetine prigimtimi. Esant paliudytam pakankamai dideliam to paties žodžio ar tos pačios morfemos pavyzdžių kiekiui be brūkšnelio (pvz., akūtinės priesagos *-in-* veiksmažodžių), konstatuotina didelė tikimybė, kad skiemuo su spėjamu akūtiniu diftongu gali būti kirčiuotas (plg. § 340). Kartais sistemingas brūkšnelio nebuvimas akivaizdžiai nurodo bent jau nekirčiuotą skiemenį. Pvz., beveik visos, t. y. penkios iš septynių, žodžio *kērmens* (2x) kamiene kirčiuotos formos paliudytos su brūkšneliu pirmojo skiemens cirkumfleksiniame diftonge, plg. dar acc. sg. *kērmenen*, *kērmenan*, *kērmnen* (bet taip pat ir *kermenen* [1x], *kermnen* [1x]). Dėl to aplinkybė, kad iš penkis kartus paliudytos gen. sg. formos *kermenes* nė vienoje nėra brūkšnelio šioje pačioje fonetinėje pozicijoje, akivaizdžiai rodo, kad pastarojoje formoje pirmasis skiemuo yra nekirčiuotas. Remiantis giminiškų kalbų duomenimis (lie. *dukteřs* < **dukterēs*, gr. *θυγατρός* etc.) visai patikimai šioje formoje rekonstruojamas galūnės kirtis, kuris dėl galūnės balsio trumpumo paprasčiausiai neatspindimas rašybos, kadangi brūkšneliu, kaip minėta, žymimi tik kirčiuoti ilgieji balsiai (žr. § 119). Taigi brūkšnelio nebuvimas ne sykį gali būti irgi iškalbingas.

Balsiniai digrafai

§ 101. Jau A. Willis, savo prakalboje aptardamas ilgųjų balsių žymėjimą Enchiridione, į vieną eilę su ilgosiomis balsėmis *ā*, *ē*, *ī*, *ō*, *ū* įrašo dviraidį *ij* (žr. Mažiulis PKP 2, 105). Šio raidžių junginio, vartojamo tautosilabinėje pozicijoje, reikšmė III katekizme beveik visuomet lygi raidės *ī* reikšmei (dėl išimtinių atvejų plg. §§ 162, 324).

§ 102. Balsių (taip pat ir cirkumfleksinių diftongų pirmojo sando) ilgumas iki III katekizmo prūsų tekstuose dažnai, nors ir nereguliariai, buvo žymimas įvairiomis papildomomis balsėmis, prirašomomis prie žymimojo ilgojo balsio (plg. Endzelīns 1943, 18 [= DI 4(2), 25]; Endzelin 1944, 24; Schmalstieg 1974, 13t.). Plg. pavyzdžius iš pirmųjų dviejų katekizmų:

daeczt (KII, plg. *dāts* KIII), *laeims* (I), *nienbænden* (II, plg. *ni enbāndan* KIII) *pallapsaey* (I, II), *turryetwey* (II, plg. *turrītwei* KIII).

§ 103. Tokių balsių dvigubinimą Smoczyński, kaip ir brūkšnelį, irgi laiko atliekančiu ne balsio ilgumo, bet kirčio žymėjimo funkcija, be to, mano, kad tokią funkciją ši rašybos priemonė atliko ir III katekizme, pvz., tokiais atvejais kaip pagal tradicinę teoriją postuluojuama *ū*, *ī* diftongizacija (*bouton*, *baulai*, *noumans*, *iouson*, *geiwans* etc.), paprastai dvibalsiniu laikomas imperatyvo formantas (*weddeis* [= **vedi:s*], *poskuleis* [= **paskuli:s*]), tradiciškai interpretuojami priebalsių palatalizacijos ženklai (*nierties* [= **nirtis*], *auskiēndlai* [= **auskindlai*], *piēncts* [= **pinkts*], *tiēnstwei* [= **tinstvei*]) etc. (žr. Smoczyński 1989a, 128–132; 1990, 194–197), tačiau nepaaiškina, kodėl reikėjo žymėti kirtį viensiemeniuose žodžiuose (*daeczt*, *droeffs*, *joes*, *bout*, *piēncts* etc.), kodėl tokie grafiniai diftongai pasitaiko keliuose skiemenyse (*nierties*), kodėl taip dažnai jie dubliuojasi su tą pačią funkciją atliekančiu brūkšneliu (*boūton*, *geīwan*, *auskiēndlai*, *piēncts*), kodėl grafiniai diftongai vienoje gramatinėse formose, pvz., imperatyvo formante, vartojami, o kitose, pvz., infinityvo priesagoje, ne (išskyrus dviraidį *ij*, paties A. Willio nurodytą kaip žymintį ilgumą, plg. *auschaidijt*) arba kodėl paneigus raidei *i* tradiciškai priskiriamą palatalizacijos žymėjimo funkciją ir raidžių junginį <ie> (<iē>) interpretuojant kaip žymintį garsą /i/ tokiuose žodžiuose kaip *piēncts* etc., kitaip tas pats raidžių junginys traktuojamas, pvz., žodyje *semmien* [= **zēmān*] (plg. Smoczyński 1997, 47) ir pan. Taip pat neužmirština, kad ir to meto vokiečių žemaičių rašyboje balsių dvigubinimas tradiciškai buvo vartojamas ne kirčiui, o balsių ilgumui žymėti (žr. Lasch 1914, 25; plg. Schmalstieg 1974, 13t.).

§ 104. Ypač dažnai balsiniai digrafai balsių ilgumui žymėti naudojami Elbingo žodynėlyje, pvz., <ie> = /ī/: *liede*, *krixtieno*; <ey> = /ē/: *pleynis*, *plieynis*, *seyr*; <oa> = [ā], [ō]?: *soalis*, *doalgis*; <ea> = [ē] *peadey*, *mealde*; <ee> = [ē]: *steege*, *wosee*. Tokie atvejai kaip *doalgis* (plg. lie. *dal̃gis*) patvirtina katekizmų duomenis, kad cirkumfleksiniuose diftonguose buvęs ilginamas pirmasis dvigarsio dėmuo. Užrašymai *moasan*, *roaban* netgi liudija antrojo cirkumfleksinių dvibalsių komponento redukciją. Laikantis tradicinės

nuomonės, kad Elbingo žodynėlio tarmėje balsių kiekybės (o gal ir priegaidžių) opozicija nebuvo neutralizuota nekirčiuotuose skiemenyse, pagrįstai iškyla klausimas, kiek tokia rašyba gali atspindėti žodžių kirčio vietą.

§ 105. Pasak Fortunatovo, balsinis digrafas žymi tik cirkumfleksinio diftongo pirmojo dėmens pailgėjimą nepriklausomai nuo kirčiuoto skiemens, pvz., žodis *spoayno* jo laikomas kirčiuotu galūnėje (žr. § 117), o digrafas <oa> žymi nekirčiuoto dvigarsio cirkumfleksą (Фортунатовъ 1895, 276). Nepripažįstant Fortunatovo tezės apie galūnių <-o> ir <-e> ryšį su kirčiu ir atsižvelgiant į tai, kad balsiniai digrafai niekada nepaliudyti keliuose to paties žodžio skiemenyse, galimybė, kad jie gali atspindėti kirtį, nėra atmestina. Dauguma tyrėjų aprioriškai įsitikinę, kad balsinių digrafų vartojimas vienaip ar kitaip susijęs su kirčiu (plg. Mažiulis 2004, 14)

§ 106. Iš visų Elbingo žodynėlio balsinių digrafų galima išskirti <oa> ir <ea>, galbūt žymėjusius ne tik (ar ne tiek) balsių pailgėjimą, bet ir platesnį balsių tarimą tam tikroje pozicijoje, skirtingą nuo siauresnio tarimo, atspindimo raidžių <o>, <e> ir, greičiausiai, <ee>. Pasak Palmaičio, platieji balsių alofonai buvo būdingi kirčiuotiems negaliniams skiemenims, o siaurieji – nekirčiuotiems ir galiniams žodžių skiemenims nepriklausomai nuo kirčio, vadinasi, tokie užrašymai kaip *boadis*, *doalgis*, *geasnis*, *geauris*, *greanste*, *mealde* etc. turėtų atspindėti kamieno, o *dongo*, *gorme*, *grosis*, *wosee*, *peempe*, *seese*, *sosto*, *steege*, *semo* – galūnės kirtį (žr. Palmaitis 1990; Klusis 1989, 22t.). Palmaitis pripažįsta, kad digrafai gali žymėti ir balsių ilgumą (bent jau spėjamuose cirkumfleksiniuose dvigarsiuose, pvz., *peempe*), tačiau nepaaiškina, kodėl, pvz., žodžiuose *seese*, *steege* papildoma balse pažymėtas būtent nekirčiuotas ilgumas, kas atrodo gana keistai. Ne visų žodžių taip atstatomą kirčiavimą patvirtina kitų kalbų duomenys, plg. *peadey* : lie. *pèdà* 3, la. *pêda*; *soalis* : lie. *žolē* 4; *peempe* : lie. *pémpé* 1 (nesutampa nei priegaidė, nei kirčiuotė); *sosto* : lie. *sóstas* 1.

§ 107. Kita galimybė interpretuoti <oa>, <ea> ir <o>, <e>, <ee> santykį – sieti jį su priegaidėmis. Pasak Larsson, digrafai <oa>, <ea> žymi metatoninės kilmės, t. y. su kirčio atitraukimu išvestiniuose *üa* resp. *ē* (< **üā*) kamienų vardažodžiuose susijusį, cirkumfleksą (plg. lie. *bēgis* ← *bégiti*, *grōžis*

← *gràžų), nesutapusį nei su senuoju cirkumfleksu, nei su akūtu. Plg.: metatoninis cirkumfleksas: *mealde* (← verb. **meld-*), *seamis* (← *semo*), *doalgis* (plg. lie. *dal̃gis* 2 ← *dálgyti*, *dilgėti*) etc. vs. senasis cirkumfleksas: *bordus* (plg. lie. *bařzdą*), *warnis* (plg. lie. *vařnas*), *dangus* (plg. lie. *daņgy*); akūtas: *wolti* (plg. lie. *váltis*), *gorme* (plg. la. *gařme*) (žr. Larsson 2005). Ši teorija gerai paaiškina <oa>, <ea> vs. <o>, <e> distribuciją ilguosiuose ne žodžio galo monoftonguose, kuriuose, kaip žinoma, paveldėtas yra tik akūtas, o cirkumfleksas visais atvejais turįs būti antrinis (pvz., atsiradęs vediniuose dėl metatonijos) (žr. § 75). Plg.: metatoninis cirkumfleksas: *soalis* (plg. lie. *žōlę* ← *žėlti*), *boadis* (← verb. **bed-*, plg. *embaddusisi*), *peadey* (← *pedan*), *seabre* (← **žebrią-*, plg. lie. *žēbras*) etc. vs. akūtas: *brothe* (plg. lie. *brólis*, sl. *brátrv* a), *sosto* (plg. lie. *sósta[s]*), *wosee* (plg. lie. *óži*, la. *âzis*), *creslan* (plg. lie. *kréslas*, la. *kręsls*, sl. **krěslo* a), *pedan* (plg. lie. *péda[s]*, la. *pêda*, *pêds*), *thewis* (plg. lie. *tévas*, la. *têvs*) etc. Tuo tarpu teiginys, kad prūsų kalboje buvo skiriamas metatoninis ir nemetatoninis cirkumfleksas dvigarsiuose, dėl paliudytos medžiagos skurdumo ir iš principo visuomet subjektyvios prūsų kalbos žodžių darybos interpretacijos negali būti laikomas neabejotinu.

§ 108. Prūsų kalbos kirčiavimo tyrimams Elbingo žodynėlio faktais galima naudotis tik labai atsargiai. Neatmetant galimybės, kad balsiniais digrafais žymimas balsių ilgumas gali būti susijęs su kirčiu, disertacijoje Elbingo žodynėlio duomenys kartais pasitelkiami kaip papildomas argumentas, pats savaime nieko neįrodantis, tačiau galintis padėti pagrįsti vieną ar kitą teiginį.

Priebalsiniai digrafai (geminatos)

§ 109. Dar vienas rašybos elementas, kuriuo remiantis dažnai mėginama nustatyti prūsų kalbos kirčio vietą – priebalsių dvigubinimas, arba geminacija. Egzistuoja kelios viena kitai kardinaliai priešingos teorijos, aiškinančios, kaip geminatos žymi kirčiuotą skiemenį. Kad ir kaip bebūtų

paradoksalu, remiantis šiomis teorijomis kirčiuotu gali būti laikomas tiek prieš geminatą, tiek po jos, tiek tarp kelių geminatų esantis skiemuo.

§ 110. Pagal tradicinę nuomonę, suformuluotą R. Trautmanno (1910, 196t.)³¹, geminatos žymi prieš tai einančio trumpojo skiemens kirtį, pvz., *abbai, adder, arrien, beggi, neggi, buttan, dessimton, gallan, garrin, gemmons, gennan* etc. Šiam teiginiui neginčijamai prieštarauja užrašymai ir su brūkšneliu, ir su geminata skirtinguose skiemenyse ar su keliomis geminatomis viename žodyje, pvz., *kūmpinna, skijstinnons, crixtissennien, isspressennien, isstallit* etc. Pagrindinė geminatos funkcija, matyt, buvusi ne kirčio, o prieš ją esančio balsio kiekybės (trumpumo) žymėjimas – kaip ir to meto vokiečių kalbos rašyboje (plg. Berneker 1896, 102; Endzelīns 1943, 17 [= DI 4(2), 24t.]; Endzelin 1944, 23t.; Schmalstieg 1974, 25)³². Neneigiant, kad geminata iš tiesų gali būti vartojama ir po kirčiuoto trumpojo skiemens, vis dėlto pastebėtina, kad prūsistikoje dažna praktika nustatinėti KIII be brūkšnelio paliudytų žodžių kirčio vietą remiantis geminata, net ir pripažįstant, kad šiaip geminatos žymi balsio trumpumą (pvz., Stang 1966, varii loci; Mažiulis PKEŽ, pvz., 3, 94; Klusis 1989, 29; Klusis, Stundžia 1995, 76–87) yra metodiškai ydingas. Dažnu atveju tai, ar žodis paliudytas su brūkšneliu ar be, priklauso tik nuo atsitiktinumo. Pvz., laikantis minėtos praktikos, žodyje *tenna* būtų galima nustatyti pirmojo skiemens kirtį, kuri paneigia tik atsitiktinė aplinkybė, jog šiuo konkrečiu atveju yra paliudytas ir užrašymas su brūkšneliu *tennā*.

§ 111. Pasak Smoczyńskio, geminata žymi kirčiuotą skiemenį nepriklausomai nuo jo kiekybės. Iš tiesų neįmanoma paneigti argumento, kad tam tikrais atvejais pirmuosiuose katekizmuose ir Elbingo žodynėlyje geminata vartojama po raidės, žyminčios ilgąjį balsį, pvz., *audasseisin* KI (plg. *audāsin* KIII), *betten* KI (plg. *bītas* KIII), *menissnan* KI (plg. *minīsnan* KIII), *muttin* KI (plg. *mūtin* KIII), *pallapsittwey* KI (plg. *pallaipsītwei* KIII), *glossis* E

³¹ Pirmąsyk mintis apie geminatų ryšį su kirčiu Elbingo žodynėlyje, berods, buvo iškelta dar C. Paulio (žr. Pauli 1870 [n.v.]; plg. Berneker 1896, 270).

³² Trautmanno formuluotė, beje, irgi tik skelbia, kad po kirčiuoto trumpojo skiemens priebalsė (-is?) dvigubinama (plg. *Kurzem betonten Vokal folgt intervokalischer Konsonant*,

plg. lie. *glúos[n]is*) etc. (žr. Smoczyński 1990), tačiau tai neįrodo, kad ja žymimas kirtis. Smoczyńskio pateikiami KIII dubletai, neva rodantys, kad geminata atlieka tą pačią funkciją kaip brūkšnelis (išskyrus gal tik *drūktai* : *drucktai*; *tīt* : *tittet*, kurių, žinoma, nepakanka tokiai neįprastai teorijai pagrįsti), iš tiesų irgi nieko neįrodo, nes beveik visi pavyzdžiai yra abejotino patikimumo ir gali būti paaiškinti kitaip, pvz., Smoczyńskis kaip identiškai kirčiuojamas nurodo skirtingas formas, teoriškai galinčias tarpusavyje nesutapti kirčio vieta ar kirčiuoto balsio kiekybe (pvz., *giwāntei* : *giwammai*; *etwēre* : *etwerreis*; *nosēilis* : *naseilliwingiskan*; *empijrint* : *emperrī*) arba atspindėti nevienodą dvigarsio balsio ilgumą tautosilabinėje ir heterosilabinėje pozicijoje (pvz., *pickūls* : *pikullis*), kai kurie užrašymai gali būti laikomi paprasčiausiomis klaidomis (pvz., *ebsignāsnan* : *signassen* [s vietoj n]; *etwēre* [brūkšnelis padėtas be reikalo arba ne ant to skiemens, plg., beje, ir Smoczyński 2005, 132] : *etwerreis*) etc. Smoczyńskis akcentogramomis laiko ne tik dviejų vienodų priebalsių junginius, bet ir tokius raidžių kompleksus kaip <qu>, <gw>, <ngg>, <ngn>, <sch>, <ssch>, o norėdamas paaiškinti kelių geminatų buvimą viename žodyje, iškelia menkai pagrįstą hipotezę, kad kirčiuotu laikytinas skiemuo, esantis tarp geminatų (pvz., *cixtissennien*). Tai vadinama „ambigeminacija“, kuri skiriama nuo prieš tai aprašytosios „postgeminacijos“. Be to, galimà ir dar neįtikimesnė (tiksliau, visiškai nepagrįsta) „netikroji ambigeminacija“, kurią sudaro viena tikroji geminata ir paprastas tikrųjų priebalsių (tiksliau, raidžių, žyminčių tikrus garsus) junginys (pvz., *tennesmu*). Geminatos ir brūkšnelio buvimas viename žodyje aiškinamas būtinybe pavartoti brūkšnelį kaip paaiškinančią akcentogramą tais atvejais, kai netikroji ambigeminacija atsitiktinai susidaro nekirčiuotame skiemenyje (pvz., *epwarrīsnan*), tačiau tuomet natūraliai iškyla klausimas, kam tokiu atveju apskritai teksto autoriui buvo būtina vartoti geminatą. Ir šiuo požiūriu Smoczyńskis neišvengia nenuoseklumo: vienur paneigęs geminatos ryšį su balsio kiekybe ir priskirdamas jai tik kirčio žymėjimo funkciją, kitur vėl teigia,

der verdoppelt wird), tačiau neteigia, kad yra atvirkščiai, t. y. kad prieš kiekvieną geminatą būtinai turi būti kirčiuotas balsis.

kad, pvz., žodyje *preibillīsnai* geminata <ll> žymi prieškirtinio skiemens trumpumą (žr. Smoczyński 1997, 40).

§ 112. Visi minėti Smoczyńskiego teiginiai apie prūsų kalbos tekstų kirčio žymėjimą – postgeminaciją kaip kirčio (ne balsių trumpumo) ženklą, ambigeminaciją, balsinius digrafus kaip kirčio (ne balsių ilgumo ar dvibalsių) ženklą, brūkšnelį kaip kirčio (ne balsių ilgumo) ženklą ne žodžio galo pozicijoje ir kaip dvibalsio abreviatūrą žodžio gale etc. – sudaro vientisą prūsų kalbos akcentografijos teoriją, kuri, kaip parodyta, laikytina gana nenuosekliu daugelio nepakankamai pagrįstų ar išvis nepagrįstų, dažnai viena kitai prieštaraujančių hipotezių rinkiniu. Siūlomoji akcentografijos sistema, neturinti analogų nė vienoje to meto žinomoje rašto tradicijoje, yra paprasčiausiai pernelyg dirbtina ir per daug sudėtinga, kad atrodytų įtikima (dar plg. Stundžia 1990, 191; Dini 2000, 259–260). Atsižvelgiant į tai, šioje disertacijoje nustatant kirčiuotą prūsų kalbos žodžių skiemenį į Smoczyńskiego argumentus neatsižvelgiama.

§ 113. Visiškai priešingai geminatos funkciją suvokia Kortlandtas, teigiant, kad dvigubos priebalsės žymi po jų einančio skiemens kirtį (žr. Kortlandt 1974, 300). Kortlandto pateikiami argumentai (tokių formų kaip *semmē, weddē, billīt, seggīt* etc. gausa; raidžių *e* ir *a* painiojimas prieškirtiniame skiemenyje; pr. *kadden, dabber* ir lie. *kadà, dabař* santykis) iš tiesų tik paneigia Trautmanno teoriją, kad geminata žymimas prieš tai einantis skiemuo, tačiau neįrodo, kad visais atvejais ji vartojama prieš kirčiuotą skiemenį. Pvz., balsio /a/ redukcija, atspindima raidžių <e> ir <a> painiojimo, kaip pastebi ir pats Kortlandtas (1974 303t.), vienodai galimà taip pat ir pokirtiniuose skiemenyse, plg. *ainawijdei : ainawīdai*; voc. *tāwa : tawe* etc. Kad paaiškintų sunkiai su savo teorija suderinamus faktus, Kortlandtas priverstas formuluoti šūsnį sunkiai įrodomų fonetinių ir ortografinių reiškinių: du kirčius žodžiuose, paliudytuose su brūkšneliu ir geminata arba su dviem geminatomis resp. brūkšneliais (*aūpallai, pērgimmans, prēipīrstans, buttantāws*), prieškirtinio balsio redukciją dėl *v* poveikio iki šva tipo garso, neaišku kodėl žymimo rašte (*widdewū*), kitų panašių žodžių rašybos poveikį (pvz., *kūmpinna, skijstinnons* dėl *mukinna, isrankinna; pallaipsītwei* – dėl *pallaips* įtakos ir pan.). Atsakant į oponentų

kritiką Kortlandto iškeltas argumentas (ypač akcentuojamas ir Dybo³³), kad analogiška kirčio žymėjimo priešskirtine geminata technika buvo būdinga ir seniesiems Mažosios Lietuvos tekstams lietuvių kalba (pvz., *rásq* : *rassôs*, plg. Bense 1958, 655–659; Илич-Свитыч 1963, 20t.; Derksen 1996, 16t.; Kortlandt 1999a, 76t.; 2000, 195) yra niekinis, kadangi taip šiuose tekstuose iš tiesų težymėtas tik priešgeminatinių balsių trumpumas, kuris balsių *a*, *e* (kirčiuotoje padėtyje lietuvių kalboje paprastai pailgėjančių) atveju sutampa su kirčiu. Kirčiuotoje padėtyje niekada nepailgėjantys trumpieji balsiai *i*, *u* visada žymimi geminata nepriklausomai nuo kirčio – kaip, beje, ir kirčiuoti nepailgėję *a*, *e* (pvz., *turrés* : *turrim*; *zinnau* : *zinno*; *supraffu*, plg. Parenti 1998, 135; Young 1999, 10). Jeigu A. Willis būtų sąmoningai siekęs žymėti kirtį, kaip ir Smoczyński teorijos atveju, kyla klausimas, kodėl jis tai darė savo meto rašto tradicijai neįprastu būdu, apie kurį nieko neužsimena katekizmo pratarmėje (plg. jo pastabas apie brūkšnelį). Jeigu tokio tikslo jis neturėjo (taip, beje teigia ir pats Kortlandtas!³⁴), galima kalbėti ne apie griežtą rašybos taisyklę, o tik apie statistinį dėsnį (galbūt neatsitiktinį), kad geminata dažnai (bet nebūtinai visada) pasitaiko prieš kirčiuotą skiemenį. Dažnas geminatos vartojimas prieš neabejotinai kirčiuotą (pažymėtą brūkšneliu) antrąjį žodžio skiemenį (*semmē*, *weddē*, *billit* etc.) gali būti paaiškintas vokiečio ausiai neįprasta pirmo trumpo nekirčiuoto ir antro ilgo kirčiuoto žodžio skiemens kombinacija, kurią norėta tiksliau atspindėti rašte, tačiau tai nereiškia, kad visos be išimties KIII tekste paliudytos geminatos žymi po jų esančio skiemens kirtį. Kortlandto postuluojamas kirčio perkėlimo iš trumpojo skiemens į kitą skiemenį dėsnis, paaiškinantis kai kurių prūsų kalbos žodžių kirčiavimo nesutapimą su giminiškų kalbų duomenimis (pvz., *semmē* : lie. *žėmė* 2), nepriklausomai nuo savo realumo, negali būti

³³ Dybo kalbamąją rašybos taisyklę, beje, formuluoja ne taip griežtai kaip Kortlandtas. Pasak jo, geminata žymi ne tai, kad po jos esantis skienuo yra kirčiuotas, bet tik tai, kad prieš ją esantis trumpasis skienuo yra nekirčiuotas (... удвоением согласных отмечались краткие безударные гласные, в подавляющем большинстве случаев непосредственно предшествующие ударному слогу [išretinta originale], žr. Дыбо 1998, 6; 2009a, 132).

³⁴ Plg.: *It goes without saying that the use of double consonants to indicate that the following syllable was stressed cannot be attributed to a conscious effort on the part of the writer to mark the place of stress.* (Kortlandt 1999a, 76; 2000, 195).

pasitelkiamas kaip argumentas rašybos taisyklei pagrįsti, todėl yra aptartinas atskirai (žr. §§ 130–135).

Nekirčiuotų balsių redukcijos atspindys rašyboje

§ 114. Nesant galimybės iš rašybos nustatyti žodžio kirčiuoto skiemens, gali būti tikslinga remiantis rašybos atspindimais tam tikrais fonologiniais ar fonetiniais procesais, vykstančiais nekirčiuotoje pozicijoje (pvz., balsių redukcija), atpažinti bent jau nekirčiuotą žodžio skiemenį. Kaip rodo žodžių, kurių kirčio vieta aiški, užrašymai, toje pačioje morfemoje nekirčiuotoje padėtyje dažnai būna painiojamos raidės <a> ir <e>, plg. *attrātwei* : *ettrāi*; *skallīsnan* : *skellānts*; *skellāntai* : *skellāntei*; *ainawīdai* : *ainawijdei*; *kelsāi* : *kaltzā*; *tāwa* : *tawe*; *dellīks* (plg. lie. *dalỹkas*); *widdewū* (plg. sl. **vdova*). Taigi, jeigu žodyje, paliudytame be brūkšnelio, kuriame nors skiemenyje fonema /a/ (atstatoma remiantis kitų kalbų duomenimis) žymima raide <e>, galima daryti prielaidą, kad šis skiemuo nekirčiuotas (raidė <e> atspindi redukuotą balsio tarimą [ə]), pvz., *wirdemmans* (a kamieno galūnė, plg. *waikammans*). Atvirkštinis atvejis, t. y. fonemos /e/ žymėjimas raide <a> (pvz., *gannan*, plg. *gennan*, sl. **žena*) turėtų būti vertintinas atsargiau, atsižvelgiant į spėjama platų balsio e pobūdį prūsų kalboje ir kai kurių prūsistų netgi teigiamą a : e defonologizaciją (plg. E *same*, *kraclan*, *ladis*, *addle*, *assaran*; K *ast* : *est* : *æst*, *bhæ*, *stæsmu*) (plg. Schmalstieg 1959; 1974, 18t.; Mažiulis 2004, 15). Nekirčiuoto balsio redukcija (galbūt tik sonantų aplinkoje?), o ne to paties žodžio priklausymu kelioms fleksinėms klasėms (plg. Mažiulis 2004, 36), ko gero, racionaliau yra aiškinti ir raidžių <a> : <i> variavimą tokiuose žodžiuose kaip, pvz., *wijran* : *wijrin*; *dīlans* : *dīlins*; *madlan* : *madlīn*; *pickullas* : *pikullis*; [malnijkik]-*amans* : [wijr]-*imans*; gal netgi *pogāunai* : *pogauni* : *pogaunimai* (plg. lie. *gáuna*); *imma* : *immati* : *immimai* (plg. lie. *īma*) etc. (plg. Smoczyński 2005, 418) Nekirčiuoto balsio /e/ redukciją galėtų iliustruoti kad ir šie pavyzdžiai: *enkermenints* : *enkērminints* (ide. priesaga *-men-); *semmien* : *semmin* (KI) : *semman* (ē kamieno acc. sg. galūnė); *seggīt* : *siggīt*.

Tuo tarpu balsio /i/ žymėjimas raide <e> (plg. *pycullien* : *pekollin* KI) gali būti susijęs ir su prūsų kalbai buvusiu būdingu šio balsio spėjamu platumu (plg. *E camenis, meltan*) (plg. Girdenis, Mažiulis 2000 [= Girdenis KD 3, 413–415]; Mažiulis 2004, 14).

§ 115. Laikantis tradicinio požiūrio į bl. *ē* vartimą katekizmų (II, III) *ī*, t. y. manant, kad *ē* buvęs išlaikytas kirčiuotame žodžio gale (pvz., *semmē, druwē*) (plg. Mažiulis 2004, 17), žodžiuose, kuriuose paliudytas žodžio galo <-i> (< *-ī), galima konstatuoti nekirčiuotą paskutinį skiemenį, pvz., *teisi, kurpi, duckti, tapali* (plg. *brāti, mūti, kīrki, rīki, supūni, perōni*).

§ 116. Net ir nepripažįstant Smoczyńskio teiginio apie balsinių digrafų kirčio žymėjimo funkciją (žr. § 103), galima daryti prielaidą, kad katekizmų rašyba <ou>, <ei> ilgiesiems (diftongizuotiems?) *ū, ī* žymėti turėtų atspindėti kirčiuotą skiemenį, kadangi spėjamas diftong(oid)izacijos procesas buvęs būdingas ilgiesiems, taigi tik kirčiuotuose skiemenyse įmanomiems, balsiams (plg. Endzelīns 1935, 101 [= DI 3(2), 230]; Дыбо 1998b, 7; 2009a, 133). Praktiškai galimybė šiuo metodu nustatyti kirčiuotą skiemenį niekada neiškyla, nes visais atvejais būna paliudyti ir variantai su brūkšneliu, plg. *bousei* 2x : *boūsei* 2x; *iouson* 2x, *ioušan* 1x : *ioūšan*; *noumans* 5x : *noūmans* 11x; KI *staweidan* 1x : KIII *stawīdan* 6x etc. (atmetant tokius abejotinus atvejus kaip *enkausint, pausan, weddeis* etc., plg. Smoczyński 1990, 195t.). Kita vertus, tokie atvejai kaip *ioušā, nousā* rodo, kad kalbamasis reiškinytis vargu ar galėtų signalizuoti kirčiuotą skiemenį (plg. Parenti 1998, 138). Problemiškas yra žodis *bousennis*, kurio paliudytų formų be brūkšnelio resp. su juo santykis (9 : 1), taip pat sisteminės priežastys (priesagos -sen- vedinių kirčiavimo dėsniumais) verčia manyti, kad skienuo <bou-> šiame žodyje greičiausiai laikytinas nekirčiuotu, nepaisant diftonginės rašybos (plg. § 248).

§ 117. Fortunatovo manymu, spėjamų *ā* kamieno daiktavardžių nom. sg. galūnės grafiniai variantai <-o> ir <-e> Elbingo žodynėlyje atspindi kirčiuotą resp. nekirčiuotą galūnę, pvz., *mergo* (plg. KIII *mergūmans*, lie. *mergà* 4), *genno* (plg. KIII *gennāmans*, sl. *žená b [slaviškas pavyzdys adekvatus tik pripažįstant Kortlandto dėsnį]), *swestro* (plg. lie. *sesuō* 3b, sl.

**sestrà* b [tik pripažįstant Kortlandto dėsni] vs. *warne* (plg. lie. *várna* 1, sl. **vórna* a), *sarke* (plg. lie. *šárka* 1, sl. **sórka* a), *berse* (plg. lie. dial. *béržas* 1, sl. **bérza* a), *pore* (Fortunatovo kildinamas iš le. *para*, kitaip: Mažiulis PKEŽ 3, 327). Fortunatovas pats nurodo dvi šio dėsningumo išimtis: *ylo* (germanizmas, be to plg. lie. *ýla*, la. *īlens*), *pettegislo* (plg. lie. *gýsla* 1, sl. **žíla* a; bet la. *dzísla*). Be to, šiandienos mokslo požiūriu šiai teorijai prieštarauja ir pavyzdžiai, kuriuose galūnės kirtis lietuvių kalboje nulemtas Saussure'o-Fortunatovo dėsniu, pvz., *giwato* (plg. lie. *gyvatà* 2 – bl. stipriodios nedomiancinės priesagos *-at-* vedinys, plg. Дыбо 1981a, 82t.; 2006, 204–208), *melato* (plg. lie. *meletà* 2) (šie pavyzdžiai neprieštarautų teorijai, pripažįstant Kortlandto dėsni). Mažai ką įrodo ir germanizmas lie. *rindà* 2, 4 (plg. pr. *rindo*). Atsižvelgiant į tokias linksniavimo tipų variacijas kaip lie. *kárvė* : sl. **kórova*; lie. *líepė* : *líepa*; lie. dial. *béržė* : la. *bērza*, sl. **bérza* : lie. *béržas* (dar plg. Būga 1922, 115 [= RR 2, 138]), nėra būtina priskirti *ā* kamienui tokius žodžius kaip *warne*, *sarke*, *berse* etc. Fortunatovo teorijai prieštarauja ir, pvz., pr. *laxde* : lie. *lazdà* 4 arba pr. *spoayno* : sl. **pěna* a santykis. Taigi remtis šia teorija nustatant kirčiuotus prūsų kalbos žodžių skiemenis, o juo labiau bandant nustatyti žodžių akcentines paradigmas, yra pernelyg rizikinga.

§ 118. Nepaisant to, kad nekirčiuotų balsių redukcija prūsų kalbos katekizmuose pakankamai gerai paliudyta, tais atvejais, kai nėra kitų būdų nustatyti kirčiuotam žodžio skiemeniui, aptartaisiais nekirčiuoto skiemens nustatymo būdais, paremtais raidžių painiojimu atskiruose to paties žodžio ar morfemos užrašymuose, reikia naudotis kiek įmanoma atsargiau ir, atsižvelgiant į bendrą prūsų kalbos tekstų rašybos nenuoseklumą, visada įvertinti galimų užrašymo klaidų ir su kirčiu nesusijusių vieno ar kito garso fonetinių požymių atspindėjimo tekste tikimybę.

Apibendrinimas

§ 119. Kaip parodė prūsų kalbos tekstų rašybos elementų, vienaip ar kitaip atspindinčių ar teoriškai galinčių atspindėti kirtį, analizė, šių tekstų autoriai neturėjo sąmoningo tikslo žymėti žodžių kirtį. Žodžių kirčiuoti resp. nekirčiuoti skiemenys tekstuose atspindimi tik netiesiogiai. Daugiau ar mažiau patikimais kirčio vietos rodikliais laikytini ir tolimesniame tyrimo etape nustatant žodžių kirčio vietą pasitelkiami šie prūsų kalbos tekstų rašybos elementai:

- 1) raidės su brūkšneliu III katekizme ($\bar{a}, \bar{e}, \bar{o}, \bar{u}, \bar{i} = ij$), žyminčios:
 - ilguosius balsius (pvz., *wīrans*);
 - cirkumfleksinių dvigarsių pirmąjį sandą (pvz., *gēide, rānkan*);
 - (retai) akūtinių dvigarsių pirmąjį (*pogāunai*) ar antrąjį (*pogaūt*) sandą; dažniausiai akūtinių dvigarsių priegaidė rašyboje neatspindima (plg. *ainan* 19x : *aīnan* 1x);
- 2) sistemingas brūkšnelio nebuvimas, atspindintis akūtinių dvigarsį arba nekirčiuotą skiemenį (pvz., *kermenes* 5x [gen. sg.], plg. *kērmen-* 5x [kitos formos]);
- 3) balsiniai digrafai, kituose tekstuose (t. y. ne III katekizme) atlikę tą pačią funkciją kaip brūkšnelis (pvz., *daeczt, pallapsaey*);
- 4) skirtingų raidžių vartojimas tam pačiam garsui žymėti, atspindintis nekirčiuotų balsių redukciją (pvz., *attrātwei* : *ettrāi*)

Geminatos laikytinos tik balsio trumpumo ženklu, nežyminčiu nei prieš jas, nei po jų esančio skiemens kirčio.

2. KIRTIS

§ 120. Prūsų kalbos kirtis buvo laisvas, t. y. galėjo būti bet kuriame žodžio skiemenyje, skaičiuojant nuo jo ribų, ir nepriklausė nuo jokių kitokių fonetinių ar fonologinių apribojimų. Kirtį pirmajame žodžio skiemenyje, pvz., liudija šie užrašymai: *grīkai, dīlnikans, kīsmingiskai, stūrnawingisku*; antrajame:

mensā, mergūmans, druwīngimans, pogālbenikan; trečiajame: *widdewū, engraudīwings, prewerīngiskan*; ketvirtajame: *aucktimmiskū, perdwibugūsnan, auschautenīkamans* etc. Be to, kirtis galėjęs būti kilnojamas, t. y. skirtingose to paties žodžio formose galėjo būti skirtinguose skiemenyse³⁵, plg. *mērgan* : *mergūmans*; *spīgsnan* : *spīgsnā*; *kīrdimai* : *kirdītwei*; *lāikumai* : *laikūt* etc. Pagal Dybo laisvojo kirčio kalbų klasifikaciją (žr. § 78), prūsų kalba priskirtina paradigminio kirčio kalbų tipui, kadangi joje tai pačiai gramatinei kategorijai priklausantys žodžiai gali skirtis savo kirčiavimu, plg. nom. pl. *griakai* : *pallapsaey* (*a* kamieno daiktavardžiai); nom. sg. *semmē* : *kīrki* (*ē* kamieno daiktavardžiai); nom. sg. *aucktimmiskū* : *deiwūtisku* (*ā* kamieno daiktavardžiai; priesagos *-isk-* vediniai); nom. sg. *ni-gīdings* : *wert-īngs* (priesagos *-ing-* vediniai) etc.; vadinasi, kaitomieji žodžiai prūsų kalboje skirstytini į akcentines paradigmas, be to, yra lauktinas išvestinių žodžių kirčiavimo priklausymas nuo pamatinių žodžių akcentinių paradigmų.

§ 121. Greičiausiai prūsų kalbai konstatuotinas vadinamasis „fonologinis dinaminis kirtis“ (plg. Girdenis 2003, 253), t. y. kirtis, susijęs su įvairiomis fonologinių opozicijų neutralizacijomis nekirčiuotuose skiemenyse (nepriklausomai nuo kirčio fonetinės realizacijos). Šios neutralizacijos, Garde'o vadinamos „neigiamaisiais kirčio požymiais“³⁶ (žr. Garde 1968a, 57–62), konstatuotinos, atsižvelgiant į §§ 114–118 minimus rašybos reiškinius. Tikėtina, kad nekirčiuotoje padėtyje buvo neutralizuojamos trumpųjų balsių kokybinės opozicijos (galbūt buvo tariamas vienas ar keli redukuoto tipo balsiai, pvz., /-amans/ = [-əmæns] = <-amans>, <-imans>, <-emmans>, plg. *malnijikamans* : *wijrimans* : *wirdemmans*, žr. § 143) ir kiekybinės ilgųjų vs. trumpųjų balsių opozicijos (jas gali atspindėti ta aplinkybė, kad brūkšnelis paprastai pasitaiko tik viename skiemeyje, išskyrus negausius atvejus, galimus paaiškinti kaip klaidas ar šalutinius kirčius, pvz., sudurtiniame žodyje).

³⁵ Šiuo atveju kilnojamas kirtis suprantamas kaip kirčio šokinėjimas ne tarp morfemų (plg. § 49), bet tarp skiemenų ir turima omenyje ne konkreti akcentinė paradigma, o kalbos savybė turėti kalbamąją ypatybę. Plačiau apie laisvojo tipo kalbų skirstymą į kilnojamojo laisvojo ir nekilnojamojo (koloninio) laisvojo kirčio kalbas žr. Зализняк 1985, 9; Lehfeldt 2003, 30 [= Лефельдт 2006, 48]; plg. dar Derksen 1996, 9.

3. PRIEGAIÐĖS

§ 122. Brūkšnelio vartojimo III katekizme dėsningumai (žr. §§ 90–94) rodo, kad bent jau dvigarsiuose prūsų kalboje turėjo būti skiriami prabaltų (resp. prabaltų–slavų) cirkumflekso ir akūto refleksai. Cirkumfleksiniams dvigarsiams buvęs būdingas pirmojo dėmens pailgėjimas, akūtinių dvigarsių dėmenys greičiausiai nebuvo pastebimai ilginami (bent jau iki tokios trukmės kaip cirkumfleksinių). Šiuo požiūriu prūsų dvigarsių priegaidės priešingos lietuvių aukštaičių priegaidėms, kuriose ilginamas akūtinių dvigarsių pirmasis, o cirkumfleksinių antrasis dėmuo, ir labiau primena žemaitiško tipo priegaides, kuriose akūtinių dvigarsių pirmasis dėmuo yra beveik trumpas, o cirkumfleksinių – ilgas (žr. Гирденис 1973 [= Girdenis KD 3, 318–321]). Pastebėtina, kad brūkšneliu žymimas tik balsio pailgėjimas, t. y. spėjamas šalutinis priegaidės požymis, todėl jokių išvadų apie bent kiek tikslesnį fonetinį priegaidžių pobūdį, pvz., tono kilimą resp. kritimą, daryti negalima.

§ 123. Įrodyti priegaidžių egzistavimą skiemenyse, kurių pagrindas – ilgasis balsis, remiantis III katekizmo duomenimis, neįmanoma. Kaip minėta (žr. § 95), brūkšneliu vienodai nuosekliai žymimi visi ilgieji balsiai nepriklausomai nuo atitikmenų kitose kalbose priegaidės. Teiginys, kad diftong(oidi)izuotų pr. *ū*, *ī* užrašymas <oū>, <eī>, t. y. su brūkšneliu ant antrosios balsės, atspindi jų akūtinę (tradiciiniu supratimu, kylančiąją) priegaidę (plg. Фортунатовъ 1895, 263–268) nėra korektiškas, kadangi pavyzdžių, galinčių įrodyti, kad egzistavo ir atitinkami cirkumfleksiniai ilgieji balsiai / diftongoidai (kaip nors ypatingai atspindėti rašte, pvz., užrašyti su brūkšneliu ant pirmosios balsės, nuosekliai rašyti be brūkšnelio arba išvis nediftongizuoti), paliudyta nėra. Su brūkšneliu antrajame dėmenyje paliudyti tiek iš seno akūtiniai paveldėtieji ilgieji balsiai (pvz., *boūsei*, *ioūsan*, *toūlan*, *geīwan* plg. lie. *būti*, *jūsų*, *tūlas*, *gyvas*), tiek ilgieji balsiai skoliniuose (pvz., *doūsin*, *salaūban*, plg. lie. *dūšiq*, *šliūbas*). Turint omenyje, kad baltų (ir slavų?) kalbose cirkumfleksas ilguosiuose negalinių skiemenų balsiuose (daugiausia metatoninės kilmės) yra santykinai vėlesnis nei akūtas (žr. §§ 73–75),

³⁶ Pranc. *les procédés accentuels négatifs*.

pagrįstai galima kelti klausimą, ar cirkumfleksiniai ilgieji balsiai buvo atsiradę prūsų kalboje, t. y. ar nebūtų galima bl. akūto ir cirkumflekso atitikmenų prūsų kalbos dvigarsiuose traktuoti ne kaip prozodinę, o kaip segmentinę balsių kiekybės opoziciją. Kad prozodinė priegaidžių opozicija prūsų kalboje turėjusi būti susiformavusi, rodo tai, kad joje ilginamas cirkumfleksinių dvigarsių pirmasis balsis, istoriškai kildinamas iš trumpojo balsio; tuo tarpu iš ilgojo balsio (junginyje su sonantu) kildinamas (žr. § 73) akūtinių dvigarsių pirmasis dėmuo prūsų kalboje, kaip minėta, greičiausiai neilgintas. Toks balsių kiekybės opozicijos apsvertimas sunkiai įsivaizduojamas prozodinės opozicijos nebuvimo atveju. Be to, metatoninės kilmės cirkumfleksinių ilgųjų balsių egzistavimą prūsų kalboje (bent jau Elbingo žodynėlio tarmėje), pripažįstant Larsson teoriją, galėtų liudyti Elbingo žodynėlio užrašymai su <oa>, <ea>, skiriami nuo žodžių su akūtinius ilguosius balsius žyminčiais <o>, <e> (žr. § 107). Tačiau abu šie argumentai, žinoma, negali paneigti ir galimos vėlesnės priegaidžių niveliacijos ar išnykimo katekizmų tarmėje (ar epochoje).

§ 124. Aprašant kirčiavimo sistemą, atsižvelgti į priegaides būtina tik tuo atveju, jei nuo jų priklausytų kurio nors žodžio ar jo formos kirčio vieta. Pvz., į baltų prokalbės, kurioje kirtis visiškai nepriklausė nuo priegaidės, kirčiavimo sistemos aprašą įtraukti priegaidės sąvoką visai nėra jokio reikalo. Tuo tarpu lietuvių kalboje nuo žodžių kamieno paskutinio skiemens priegaidės priklauso 2 ir 4 kirčiuočių skyrimas, atitinkamai šioms kirčiuotėms priklausančių žodžių formų su atrakcinėmis morfemomis kirčiavimas (žr. § 28). Atrakcinės morfemos yra anksčiau kalbės raidoje vykusio istorinio kirčio perkėlimo dėsnio (Saussure'o-Fortunatovo dėsnio) poveikio rezultatas. Apie šio dėsnio galimą veikimą prūsų kalboje žr. §§ 126–129). Kokius nors kitus nuo priegaidžių priklausančius kirčiavimo reiškinius prūsų kalboje dėl paliudytos medžiagos skurdumo kažgi ar galima būtų įrodyti.

4. DIACHRONINIAI PROCESAI

§ 125. Mėginant paaiškinti įvairius prūsų kalbos žodžių ar atskirų jų formų kirčiavimo sutapimus ar skirtumus nuo atitikmenų kitose kalbose kirčiavimo, prūsų kalbos akcentologijos darbuose dažnai minimi, tačiau ne visų autorių pripažįstami ar vienodai traktuojami, įvairūs prūsų kalboje galėję veikti istoriniai kirčio perkėlimo iš vieno skiemens į kitą dėsniai. Nuo šių dėsnų veikimo pripažinimo ar nepripažinimo tiesiogiai priklauso prūsų kalbos kirčiavimo sistemos interpretacija, todėl prieš aprašant šią sistemą būtina įvertinti minėtųjų dėsnų veikimo prūsų kalboje realumą ir jiems pagrįsti pateikiamos argumentacijos patikimumą.

Saussure'o-Fortunatovo dėsnis

§ 126. Saussure'o-Fortunatovo dėsniu vadinamas istorinis dėsnis, pagal kurį tam tikru lietuvių kalbos raidos laikotarpiu kirtis žodyje buvo perkeltas iš neakūtinio skiemens į iškart po to einantį akūtinį skiemenį. Saussure'as šį dėsni formulavo tik lietuvių kalbai (žr. Saussure 1896 [= 1922, 526–538; Соссюр 1977, 620–632]), tuo tarpu Fortunatovas teigė jį veikus „lietuvių-slavų kalboje“ (plg. Фортунатовъ 1897, 62). Įsitikinimas bendra baltiška-slaviška dėsnio kilme vertė savu laiku prūsistus ieškoti jo veikimo apraiškų ir prūsų kalboje (žr. § 11). Kaip galimi dėsnio veikimo pavyzdžiai buvo nurodomi kone visi prūsų kalbos žodžiai, kirčiuoti galūnėje (t. y. paliudyti su brūkšneliu galūnės balsyje), paprastai *ā* kamieno vardažodžių nom. sg., pvz., *antrā*, *imtā*, *piencktā*, *spignā*, *etwerpsnā* etc. Nors kai kurie autoriai ir bandė tariamą dėsni paveiktas formas atskirti nuo galimų mobiliojo kirčiavimo žodžių („oksitonų“), daugiausia remdamiesi kitų kalbų pavyzdžiais, dažnai ne visada tinkamais (pvz., slavų a. p. *b*, plg. § 64) (plg. Trautmann 1910, 194; Endzelīns 1943, 20 [= DI 4(2), 28]; Endzelin 1944, 28), pernelyg daug dėmesio tai aplinkybei, kad visos dėsniui paklūstančios formos turi stipriąsias (t. y. kirčiuotas mobiliojoje paradigmoje) galūnes, o dėsnio išimtys –

silpnąsias (nekirčiuojamas nei bl.[-sl.] baritoninėje, nei mobiliojoje paradigmoje, plg. acc. pl. pr. *rānkans* ≠ lie. *rankàs*; pr. *āusins* ≠ lie. *ausìs*), nebuvo skiriama. Pastarosioms išimtims būdavo ieškoma įvairių *ad hoc* paaiškinimų – analoginio išlyginimo (pvz., pagal nom. pl. **rānkas*, žr. Trautmann 1910, 190) arba kirčio nenukėlimo į skiemeninį sonantą (pvz., pr. *āusins* < ide. **ausņs* vs. lie. *ausìs* < **aūsís*, žr. Trautmann 1910, 188).

§ 127. Įrodžius, kad Saussure'o-Fortunatovo dėsnis (bent jau tradiciniame formuliuote) neveikė slavų kalbose, tiksliau, neturėjo jokios įtakos mobiliojo kirčiavimo paradigmos susiformavimui (žr. Stang 1957, 15–20; plg. Дыбо 1977, 592–596), išskyla ir pagrįstų abejonių dėl jo akivaizdumo prūsų kalboje. Visas minėtąsias galūninio kirčio *ā* kamieno nom. sg. formas laikant priklausančiomis mobiliškai akcentinei paradigmai (plg. pr. *antrā* : lie. *añtras* 4 [nors Daukšos kirčiuojama ir loc. sg. *ántrame*]), o acc. pl. formas – išlaikiusiomis senesnę kirčiavimą, galima manyti, kad Saussure'o-Fortunatovo dėsnis prūsų kalboje neveikė. Toks požiūris, motyvuojamas pavyzdžiais ar tik aprioriškai priimamas, dominuoja daugumoje pastarojo meto prūsų kalbos kirčiavimo problemas nagrinėjančių darbų (plg. Kazlauskas 1967 [= RR 2, 245t.]; Schmalstieg 1976, 119–128; Mažiulis PKEŽ varii loci; Olander 2006, 106–111). Laikantis nuomonės, kad dėsnis prūsų kalboje neveikė, tenka ieškoti bendraties priesagos kirčio paaiškinimo tokiuose veiksmažodžiuose kaip *lāiku* : *laikūt* (plg. lie. *laiko* : *laikyti* vs. *móko* : *mókyti*, žr. Zinkevičius LKIG 1, 20). Pasak van Wijko, su didele tikimybe galima teigti, kad Saussure'o-Fortunatovo dėsnis prūsų kalboje galėjęs veikti tik žodžio vidurio pozicijoje (Wijk 1924a, 34; prie to paties rezultato, tik kitaip formuluodamas Saussure'o ir Leskieno dėsnius, iš esmės prieina ir Bonfante 1932 [= 2008, 76–85, 203–211]; dar plg. Stang 1966, 174). Nepaisant to, kad iš tiesų nėra paliudyta nė vienos priesaginės bendraties su kirčiuota cirkumfleksine šaknimi (išskyrus *dīnkaut*, kuri, postuluojuojant bendrabaltišką dėsnio kilmę, nėra reikšminga dėl vėlyvos kilmės, liudijamos skolintinio pamatinio žodžio; cirkumfleksą, o ne atsitiktinai brūkšneliu pažymėtą akūtą, išduoda pakankamai dažnas brūkšnelio vartojimas šioje leksemoje, plg. §§ 92, 94), nėra jokio pagrindo teigti, kad priesagos kirtis prūsų kalboje įmanomas

tik dėl nukėlimo iš neakūtinės šaknies. Labai norint prie to galima būtų pritempti lietuvių kalbos veiksmažodžių priesagų kirčio susiformavimą, turint omenyje apibendrintą baritoninį veiksmažodžių kirčiavimą, bet ir tokia interpretacija būtų pakankamai abejotina. Slavų prokalbėje priesagos kirtis rekonstruojamas mobiliųjų veiksmažodžių infinityvo kamiene, plg. praes. 1 *zōvǫ : praes. 3 *zovetb̄ : inf. *zovāti : (su nelauktinu mobiliojoje paradigmoje slaviškuoju akūtu, dar labiau netikėtu tam tikros struktūros šaknų mobiliųjų nepriesaginių veiksmažodžių bendratyse, plg. praes. 1 *vījǫ : praes. 3 *vijetb̄ : inf. *vīti), kur jo neįmanoma paaiškinti niekaip kitaip nei Hirto dėsnio (žr. Дыбо 1981b, 213t., 230–245; 2000b, 537–541; Дыбо, Замятина, Николаев 1990, 68–78), taip pat antrinių veiksmažodžių, padarytų (su nedominacinėmis stipriosiomis priesagomis, žr. § 70) iš mobiliųjų pamatinių žodžių, visose formose, pvz., *goldāti ← *gōldь c (žr. Дыбо 1981b, 201). Atsižvelgiant į nuo pamatinio kamieno priegaidės nepriklausančio priesaginio kirčio bendračių egzistavimą dar iki pradėdant veikti Saussure'o-Fortunatovo dėsniai, o ypač į paliudytų prūsų kalbos faktų skurdumą, konstatuotina, kad įrodyti Saussure'o-Fortunatovo dėsnio veikimui žodžio vidurio pozicijoje duomenų taip pat nepakanka.

§ 128. Vėlyvojoje savo koncepcijoje Dybo, toliau plėtodamas Nikolaevo teoriją apie slavų akcentinės paradigmos *b* susiformavimą kaip daugiapakopį kirčio perkėlimo iš neakūtinio skiemens procesą³⁷, susieja šį reiškinį su Saussure'o-Fortunatovo dėsnio lietuvių kalboje ir iškelia mintį apie abiejų reiškinų galimą bendrą kilmę. Patį Saussure'o-Fortunatovo dėsnį Dybo, išsamiau panagrinėjęs senųjų lietuvių kalbos tekstų kirčiavimą, performuluoja, t. y. apriboja jo veikimą tam tikrose pozicijose. Pasak Dybo, žodžio viduryje kirtis buvo perkeltas iš neakūtinio skiemens į gretimą akūtinį

³⁷ Pagal šią, vad. „dešininio dreifo“ (r. *правостаронний дрейф*), teoriją Dybo dėsnis traktuojamas ne kaip paprastas kirčio perkėlimas iš neakūtinio skiemens į bet kokį tolimesnį skiemenį (žr. § 64), o kaip serija daugybės skirtingose pozicijose vykusių perkėlimų, prasidėjusių dar slavų prokalbėje, o pasibaigusiu jau atskirose slavų kalbose ir jų tarmėse. Atitinkamai Stango dėsnis interpretuojamas ne kaip kirčio grąžinimas tam tikrose pozicijose, bet kaip palaiapsnis dreifo pozicinių apribojimų šalinimas (žr. Дыбо, Замятина, Николаев 1993, 18–21; Дыбо 2000a, 41–56; 2000b, 65–96; teorijos kritiką žr. Vermeer 2001, 156–160, dalinį paneigimą – Ослон 2009, 20).

tik tuo atveju, jei jie abu buvo vienodos akcentinės galios („akcentinio valentingumo“ – plg. teoriją, kad fonologinė opozicija, davusi pradžia stipriųjų ir silpnųjų morfemų priešpriešai, lietuvių kalboje turėjusi būti išlikusi iki palyginti nesenu laikų: § 59), t. y. *žàlingas (← žalà 4) (silpnoji šaknis + silpnoji priesaga) > *žalìngas, bet tik *gàlingas (← galià 2) (stiprioji šaknis + silpnoji priesaga). Kirčio perkėlimas į galinį skiemenį nepriklausomai nuo šio akcentinės galios laikomas vėlesne lietuvių kalbos naujove – baltų-slavų prokalbėje dėsnių turėjęs veikti su minėtuoju apribojimu tiek žodžio viduryje, tiek gale (žr. Дыбо 2000a; 2000b, 65–96). Postuluodamas Saussure'o-Fortunatovo dėsnio bendrą baltišką-slavišką kilmę (grindžiamą, kaip matyti, visai kitu pagrindu nei ankstyvojoje slavų istorinėje akcentologijoje), Dybo neabejoja ir jo veikimu prūsų kalboje. § 126 minėtąjį prieštaravimą Dybo išsprendžia teigdamas, kad prūsų kalboje kirtis buvo nukeliamas tik į akcentiškai stipriąsias („dominacines“) akūtines galūnes (pvz., ā kamieno nom. sg.), o į silpnąsias („recesyvines“) galūnes (pvz., acc. pl.) – ne (žr. Дыбо 1998b; 2009, ypač p. 153t.). Deja, visi penki pateikiami spėjami baritoninio kirčiavimo ā kamieno vardažodžių pavyzdžiai, kuriuose galūnės kirčio neva negalima paaiškinti mobiliąja paradigma, yra labai ginčytini. Visų pirma, Dybo klaidingai laiko stipriąja veiksmažodinių abstraktų priesagą -snā, siedamas ją su lietuvių kalbos priesaga -sna (-šna), o ne tapačios reikšmės veiksmo pavadinimų priesaga -sena, kurios buvusį silpnumą liudiją tokios formos kaip lie. dial. *eisenà* 3b (žr. § 235). Taigi žodžius *etwerpsnā*, *spignā*, *cixtisnā* daug patikimiau yra laikyti mobiliaisiais. Žodžio *maddla* 6x galūniniu kirčiu, nepripažįstant Kortlandto rašybos taisyklės (žr. § 113), abejoti verčia pernelyg didelis be brūkšnelio galūnėje paliudytų formų kiekis, greičiau jau atspindintis šaknies kirtį, kuris būtų lauktinas ir pripažįstant (Dybo neigiamą) lenkišką žodžio kilmę. Vienas vienintelis pr. *imtā* ir sl. **jmō* : **jmětъ* b (žr. Дыбо 1981b, 203; 2000b, 264) „sutapimas“ kažgi ar gali įrodyti visą dėsnį (be to, formuluojamą netradiciškai), ypač turint omenyje, kad tai yra vienintelė paliudyta nepriesaginio veiksmažodžio part. praet. pass. forma su stipriąja galūne ir žinoma kirčio vieta (žr. § 167, 321), nedaug ką leidžianti spręsti apie tokių dalyvių kirčiavimą prūsų kalboje (žodžio kirčio

vietos nustatymas remiantis geminata formoje *immimai* nėra metodiškai nepriekaištingas, plg. § 113).

§ 129. Reziumuojant galima pasakyti, kad tradiciškai formuluojamas Saussure'o-Fortunatovo dėsnis prūsų kalboje neveikė. Tą liudija šaknies kirtis acc. pl. formose *rānkans*, *āusins*; *ā* kamieno nom. sg. formų galūninis kirtis gali būti paaiškintas žodžio priklausymu mobiliojo kirčiavimo tipui. Mėginimams teigti dėsnį veikus su apribojimais (pvz., žodžio vidurio pozicija ar stipriosiomis galūnėmis) turimų prūsų kalbos duomenų nepakanka.

Kortlandto dėsnis

§ 130. Pagal Kortlandto dėsnį kirtis prūsų kalboje esą buvęs nukeltas iš trumpojo skiemens į po jo einantį bet kokios kiekybės ar kokybės skiemenį (žr. Kortlandt 1974, 302). Kadangi Kortlandto rašybos taisyklė, pagal kurią nustatomos kirčio vietos žodžiai dažnai pateikiami dėsniai motyvuoti, yra nepagrįsta (žr. § 113), relevantiškai dėsnio patikimumui įvertinti yra tik su brūkšneliu paliudyti žodžiai, pvz., *semmē*, *weddē*, *gennāmans*, *widdewū*, *twaiā*, *tennā* (< **zēmē*, **vèdē*, **gēnāmans*, **oidāvā*, **tvājā*, **tānā* ?). Šių žodžių atitikmenys giminiškose kalbose paprastai yra baritonai (lie. 2 kirčiuotės, sl. a. p. *b*), plg. lie. *žēmē* 2; *vèdē*; sl. **ženā* b, s. i. *jāni-*; **vbdovā* b, s. i. *vidhāvā-*; sl. **mojā* b; **tvojā* b; **onā* b.

§ 131. Ne visų šių žodžių pirmąsėtė baritonezė yra tokia neginčijama. Pvz., sl. **zemljā* c visose slavų kalbose išlikęs kaip mobiliojo kirčiavimo žodis, nors galimus a. p. *b* relikтус galėtų liudyti pavieniai užrašymai s. rusų kalbos tekstuose (pvz., nom. pl. *землѹ*) ir vienos iš kaikavų šnektų kirčiavimas (*zāmljō*, acc. sg. *zāmljū*). Illič-Svityčius teigia, kad slavų prokalbėje šis žodis perėjęs iš galūninio (a. p. *b*) į mobiliojo (a. p. *c*) kirčio paradigmą dėl iš seno mobiliojo *i* kamieno **zemy* įtakos (plg. r. *наземь*, *обземь* etc.) (Иллич-Свितыч 1963, 108), tačiau tai nepaaiškina, kodėl pastarasis žodis buvęs mobilus arba kodėl taip pat nebūtų galėję nutikti ir prūsų kalboje. Kita vertus, ir lietuvių kalboje, kur žodis *žēmē* 2 visose tarmėse ir senuosiuose tekstuose

nuosekliai kirčiuojamas baritoniškai, galima rasti mobiliojo kirčiavimo relikto, plg. lie. dial. *žemē* (Tvr., žr. Otrębski 1934, 25), adv. *žemēn* (Prng., Ml., žr. eLKŽ, s. v. *žēmė* [3.]; Tvr., žr. Otrębski ibid.). Net jei tokį kirčiavimą būtų nulėmusi žodžio *žēmas* 4 (resp. *žemŷn*) įtaka (plg. Otrębski ibid.; Дыбо 2009a, 143), tai nepaneigia Daukšos *žēmės* DP 434₁₄, o ypač *žēmiβkām* DP 439₄₅ (Skardžiaus laikomo klaida arba analoginiu naujadaru, žr. Skardžius 1935, 159 [= RR 5, 195]) egzistavimo. Visiškai nepriklausomai nuo to, kuris variantas (lietuvių baritonezė, t. y. 2 kirčiuotė, ar slavų mobilumas, t. y. a. p. c) laikytini pirminiais, pats tokių variantų egzistavimas skirtingose kalbose liudija, kad žodis galėjęs pereiti iš vienos akcentinės paradigmos į kitą. Taigi ir pr. *semmē* galėtų būti mobiliojo kirčiavimo, nepriklausomai nuo to, ar jis laikytinas archajišku, ar inovaciniu. Kirčio nukėlimą pagal Kortlandto dėsnį galėtų įrodyti nebent tik formos, su paliudytu kirčiu silpnojoje galūnėje (nekirčiuojamoje bl.-sl. mobiliuosiuose žodžiuose), pvz., acc. sg. °*semmēn*. Deja, galūnės balsio redukciją atspindintys užrašymai *semmien* : *semmīn* (KI) : *semmān* greičiau jau rodo nekirčiuotą acc. sg. galūnę, taigi tik patvirtina pr. *semmē* kirčio mobilumą.

§ 132. Lygiai taip pat nieko neįrodo pr. *tennā* ir sl. **onā* b santykis, kadangi lietuvių kalboje šio žodžio atitikmuo *anàs*, -à 4 visose formose kirčiuojamas galūniniu kirčiu, tradiciškai, beje, laikomu archaizmu, t. y. uždaroje įvardžių klasėje išlaikytu ide. oksitoniniu kirčiavimu, neperėjusiu į mobilųjį. Net jei pr. acc. sg. *tennan*, acc. pl. *tennans*, *tannans* iš tiesų kirčiuoti galūnėje (remiantis ne Kortlandto rašybos taisykle, o raidės <e> vartojimu garsui /a/ žymėti, plg. nom. sg. *tāns*, žr. § 114), šis galūnės kirtis nebūtinai turėtų būti siejamas su Kortlandto dėsniu, plg. lie. *anq̄*. Nėra neįmanoma, kad ir slavų įvardžio kirčiavimas būtų ne nulemtas Dybo dėsnio, o atspindintis bendrą baltų-slavų įvardžio galūninį kirtį. Matyt, panašiai reikėtų aiškinti ir pr. *twaīā* santykį su sl. **twojā* b. Pastebėtina, kad tos pačios šaknies įvardžiai lietuvių kalboje taip pat kirčiuojami mobiliuoju ar galūniniu kirčiu, plg. *tāvas*, -à 4, *tavęš*, *tavė*, *tavimì*.

§ 133. Pernelyg rizikinga yra grįsti dėsni negausiai paliudyto spėjamo *ē* kamieno preterito pavyzdžiu *weddē* (plg. lie. *vēdē*), dar plg. *ismigē*. Visų pirma, tai gali būti apokopuotos priesaginių veiksmažodžių formos (< **vedēiā*, plg. lie. *vedėti*; **izmigēiā*, plg. Trautmann 1910, 290; Stang 1966, 460). Antra vertus, žodžio galo kirtis čia teoriškai galėtų atspindėti mobiliojo kirčiavimo relikтус, plg. sl. **vèdǫ* : **vedetb* : **vesti* c (plg. Дыбо 2000b, 365t.; Derksen 2008, 517). Bandyką *weddē-din* kirtį aiškinti enklitiko poveikiu žr. Klussis 2007, 369, išn. 356. Nė vienam aiškinimui negali būti teikiama pirmenybė dėl nepakankamai aiškaus prūsų kalbos veiksmažodžių preterito formų darybos sistemos vaizdo (plg. § 296).

§ 134. Tik žodžiams *gennāmans* ir *widdewū*, turintiems neabejotinus baritoninius atitikmenis slavų (**ženā* b, **vǫdovā* b) ir s. indų (*jāni-*, *vidhāvā-*) kalbose, bet neturintiems atitikmenų kitose baltų kalbose, negalima rasti papildomų argumentų, motyvuojančių jų galimą kirčio mobilumą. Žinoma, tai nereiškia, kad šie žodžiai prūsų kalboje negalėjo pereiti į mobiliąją paradigmą. Pastebėtina, kad, kaip ir Saussure'o-Fortunatovo dėsniu atveju, visos Kortlandto dėsni galinčios patvirtinti vardažodžių formos turi stipriąsias galūnes (be nurodytųjų nom. sg. fem. formų dar plg. dat. pl. *widdewūmans*, galbūt ir dat. sg. masc. *maiāsmu*, *swaiāsmu*, *twaiāsmu*), taigi teoriškai gali būti interpretuojamos kaip mobiliojo kirčiavimo žodžiai. Dėsniu paveikti žodžiai turėtų sudaryti atskirą galūninio kirčio akcentinę paradigmą (plg. § 168), vadinasi, neginčijamai ji įrodyti galėtų tik pavyzdžiai, paliudyti su brūkšneliu bl.-sl. akcentiškai silpnosiose galūnėse. Tokia galūnė, pvz., yra acc. sg. galūnė. Kortlandtas teigia, kad skiemens, į kurį nukeltas kirtis, priegaidė turėjusi būti krintančioji (*falling*), t. y. cirkumfleksas – tą esą liudija priesagos *-ing-*, į kurią kirtis nukeltas iš pradžių tik iš trumpųjų šaknų, o vėliau išplitęs ir kituose žodžiuose (Kortlandt 1974, 304t.), cirkumfleksas, nesutampantis su rytų baltų kalbų akūtu (žr. § 196). Tad jeigu acc. sg. galūnės priegaidė buvusi cirkumfleksinė (net nepriklausomai nuo to, kad cirkumfleksą liudija ir lietuvių kalba), ji privalėjo būti pažymėta brūkšneliu santykinai nemažame kiekyje paliudytų formų su spėjamu galūnės kirčiu. Išskyrus labai abejotiną atvejį *sen isspresnān* (greta *ispresnā*, *isspresnan*), tokių formų paliudyta nėra,

plg. *gennan* 5x, *gannan* 4x; *semmien* 8x, *semien* 2x; plg. taip pat atvejus, kur galūnės kirtis postuluojamas remiantis Kortlandto rašybos taisykle: *buttan* 4x; *etwerpsennian* 2x; *gallan* 8x; *isspressennien* 2x, *isspressennen* 1x; *labban* 9x; *packan* 1x, *packun* 1x, *packe* 1x; *warrin* 2x, *warrien* 1x, *warein* 2x; *winnen* 1x; *wissan* 37x etc. Visais šiais atvejais priešgalūninio skiemens balsis trumpas (ką greičiausiai ir žymi geminata), o kadangi tokio skiemens kirtis negali būti atspindėtas rašte, įtikimiau atrodo, kad kirčiuotas šiuose žodžiuose turėtų būti kamienas, ypač atsižvelgiant į galūnės balsių painiojimą, plg. *buttan* : *butten* KII; *semmien* : *semmin* (KI) : *semman* (plg. § 114); *packan* : *packun* : *packe*; *etwerpsennian* : *isspressennien* : *atwerpsannan* (KI) : *gulsennin* : *gulsennien* etc.

§ 135. Taigi nors Kortlandto dėsnis ir gražiai paaiškintų kai kurių prūsų kalbos žodžių kirčiavimo nesutapimą su atitikmenų kirčiavimu giminiškose kalbose, neginčijamai jam įrodyti duomenų nepakanka.

Dybo kirčio atitraukimo dėsnis

§ 136. Dybo atsargiai teigia prūsų kalboje galbūt veikus dar vieną dėsnį, pagal kurį kirtis buvęs atitrauktas iš galinių cirkumfleksinių skiemenų. Taip aiškinamas kirčio nebuvimas tam tikrose spėjamų mobiliųjų žodžių stipriosiose galūnėse: gen. sg. *-as*, gen. pl. *-an*, nom. pl. *-ai* (žr. Дыбо 2009a, 153t.). Dybo, remdamasis vien III katekizmo medžiaga, neatsižvelgia į KI ir KII paliudytą nom. pl. formą *pallapsaey*, greičiausiai liudijančią nom. pl. galūnės kirtį. Nedaug ką gali įrodyti formos *īdai* ir *īstai*, kadangi, visų pirma, jų interpretacija kaip nom. pl. masc. formų yra gana subjektyvi: teoriškai jos gali būti laikomos ir acc. sg. (nom.-acc. neutr.?) (pvz., taisant *īstai* į **īstan*, plg. Endzelīns 1934, 99; 1935, 102; 1943, 58, 185 [= DI 3(2), 144t., 232; 4(2), 74, 230], Endzelin 1944, 85), nom. sg. fem. (plg. Mažiulis PKEŽ 2, 16, 53) ar netgi dat. sg. (neutr.) (plg. Trautmann 1910, 348; Schmalstieg 1974, 49) formomis; be to, galimą jų baritonezę liudija lie. subst. *éda* 1 (bet plg. la. *êst*, subst. *êda*), tai pat sl. **ědà* b (plg. r. *eďá*, *eďý* etc., žr. Дыбо 2009a, 146). Pastarųjų žodžių kirčiavimas Dybo siejamas su

Nikolaevo metatonija (žr. § 75), beje, iš principo neneįmanoma ir prūsų kalboje (atsižvelgiant į Larsson teoriją [§ 107] ir pr. *īdin* : lie. *ēdis* santykį; Dybo tokią metatoniją išvelgia, pvz., pr. *spignā, crixtisnā* etc. atveju, žr. Дыбо 2009a, 141t.). Vienintelis pavyzdys, galintis patvirtinti aptariamąjį dėsnį, yra gen. sg. *ālgas* (plg. lie. *algà* 4, s. i. *arghá-*, s. gr. *ἀλφή*), tačiau nėra jokių duomenų, kurie neabejotinai patvirtintų, kad šis žodis buvęs mobilus prūsų kalboje (žr. § 152). Išvelgti tą pačią *ā* kamieno gen. sg. galūnę ir *a* kamieno formose *geijwas, sīras*, neatsižvelgiant į kitas šios formos galūnės kilmės hipotezes (apžvalgą žr. Mažiulis 2004, 37 t.), žinoma, yra kiek per drąsu, tačiau net ir pripažįstant *ā* kamieno galūnės perkėlimą į *a* kamieną, nėra jokio reikalo manyti, kad gen. sg. forma negalėjo išlaikyti savo pirmąsias kirčio vietas. Senoji *a* kamieno gen. (< abl.) sg. galūnė **-ā* buvusi silpnoji tiek lietuvių, tiek slavų kalbose, taigi ji buvusi nekirčiuota tiek baritoninėje, tiek mobiliojoje paradigmoje. Dėl paliudytų pavyzdžių stygiaus nieko neįrodo ir gen. pl. formos (žr. § 151). Vadinasi, įrodyti kalbamąjį dėsnį galima tik aklai pasitikint kitų kalbų duomenimis, o tai, atsižvelgiant į galimus žodžio perėjimus iš vienos akcentinės paradigmos į kitą (ypač dažnus, pvz., lietuvių kalboje), yra pernelyg rizikinga.

IV. VARDAŽODŽIŲ KIRČIAVIMAS

§ 137. Dėl paliudytos medžiagos skurdumo nesant galimybių išsamiau aptarti kiekvienos kalbos dalies kirčiavimą atskirai, disertacijoje visų linksniuojamųjų žodžių – daiktavardžių, būdvardžių, įvardžių, skaitvardžių, dalyvių – kirčiavimo sistema aprašoma viename skyriuje. Tik būtiniais atvejais, t. y. esant pagrindui manyti, kad kurios nors kalbos dalies žodžiai galėję pasižymėti specifinėmis akcentinėmis ypatybėmis, nebūdingomis kitiems vardažodžiams, šie dalykai paminimi aptariant konkrečius pavyzdžius. Tikslinga būtų atskirai analizuoti pirminių (neišvestinių) ir antrinių (išvestinių) vardažodžių kirčiavimą, tačiau, bent jau neišvestinių žodžių atveju, paliudytų pavyzdžių ne visada pakanka išsamiai analizei ir neišvengiamai tenka pasitelkti

ir išvestinius žodžius (pvz., dėl paliudytos medžiagos stokos nėra užfiksuota pirminių vardažodžių su neabejotinai nekirčiuota *ā* kamieno nom. sg. galūne, plg., *mensā*, *twaiā* etc., tačiau tai jokiu būdu negali reikšti, kad ši galūnė niekada nebuvo nekirčiuota, plg. vedinį *enteikūsna*). Dėl to šiame skyriuje atskirai aprašomas ne pirminių ir antrinių vardažodžių kirčiavimas, o kirčio vaidmuo vardažodžių kaityboje (t. y. aptariamai nedarybinių morfemų akcentinių savybių nustatymo ir žodžių akcentinės klasifikacijos principai) ir kirčio vaidmuo žodžių daryboje (t. y. darybinių morfemų akcentinių savybių ir išvestinių kamienų tipų nustatymas). Aprašant kirčio vaidmenį žodžių kaityboje, remiamasi tiek išvestinių, tiek neišvestinių vardažodžių pavyzdžiais.

1. KIRTIS VARDAŽODŽIŲ KAITYBOJE

§ 138. Žodžių akcentinės klasifikacijos, t. y. skirstymo į akcentines paradigmas, pagrindas yra jų kamienų akcentinės savybės (žr. §§ 34, 38). Paliudytoji prūsų kalbos medžiaga leidžia skirti mažiausiai vieną tokią vardažodžių kamienų savybę – akcentinę galią, pagal kurią kamienus galima suskirstyti į dvi grupes: stipriuosius ir silpnuosius (žr. § 24) Stipriaisiais laikytini tie kamieniai, kurie gauna kirtį visose kaitomo vardažodžio formose (plg. *wijr-s*, *wijr-an*, *wijr-ai*, *wijr-imans*, *wīr-ans*), silpnaisiais – tie, kurie gauna kirtį tik dalyje formų (konkrečiau, pozicijoje prieš silpnąsias galūnes, žr. toliau) (plg. *mērg-an*, bet *merg-ūmans*). Atitinkamai skirtinos mažiausiai dvi vardažodžių akcentinės paradigmos: baritoninė, arba pastoviojo (kamieno) kirčiavimo, ir mobilioji, arba kilnojamojo (iš kamieno į galūnę) kirčiavimo. Pirmajai priskirtini žodžiai su stipriaisiais kamienais, antrajai – žodžiai su silpnaisiais kamienais. Tiesiogiai paliudytas tik penkių vardažodžių akcentinis mobilumas: 1) acc. sg. *mērg-an* : dat. pl. *merg-ūmans*; 2) acc. sg. *spīgsnan* : nom. sg. *spīgsnā*; 3) acc. sg. fem. *aīnan* : nom. sg. fem. *ainā*; 4) acc. sg. (masc.?) *āntran* : nom. sg. fem. *antrā*; 5) nom. sg. masc. *piēncts* : nom. sg. fem. *piencktā*.

§ 139. Kiekvienos konkrečios linksniuojamojo žodžio formos kirčiavimą nulemia žodžio kamieno ir tos formos afikso, t. y. galūnės, akcentinės galios kombinacija. Galūnės taip pat gali būti dvejopos: stipriosios arba silpnosios. Silpnosios yra tos, kurios niekuomet nebūna kirčiuojamos; stipriosios – kurios gauna kirtį, jei žodyje eina po silpnųjų šaknų.

§ 140. Toks būtų paprasčiausias galimas kaitomų vardažodžių kirčiavimo sistemos aprašas, iš esmės sutampantis su lietuvių kalbos vardažodžių kirčiavimo sistemos vaizdu iki pradedant veikti Saussure'o-Fortunatovo dėsniai ir slavų kalbų sistema iki Dybo dėsnio. Pripažįstant prūsų kalboje veikus Saussure'o-Fortunatovo ir/ar Kortlandto dėsnius, tektų skirti daugiau tiek kamienų, tiek galūnių akcentinių savybių (atitinkamai ir daugiau akcentinių paradigų). Saussure'o-Fortunatovo dėsnio atveju, kaip ir lietuvių kalboje, reiktų visus kamienus dar skirstyti į akūtinius (t. y. su paskutiniu akūtinu skiemeniu) ir cirkumfleksinius (t. y. su paskutiniu cirkumfleksiniu skiemeniu), o galūnes – į atrakcines (atitraukiančias į save kirtį iš cirkumfleksinių kamienų) ir neatrakcines (neatitraukiančias kirčio iš cirkumfleksinių kamienų) (plg. § 28). Kadangi vienintelis galimas atrakcinės galūnės pavyzdys tėra tik *ā* kamieno nom. sg. galūnė, kuri yra kartu ir stiprioji (pvz., *ainā* – kirčiuota ir po akūtinio kamieno, plg. *aīnan*, lie. *vīenas*, la. *viēns*) (plg. § 143), o atrakcinių silpnųjų galūnių paliudyta nėra (acc. pl. galūnė, kitaip nei lietuvių kalboje, neatitraukdavusi kirčio, plg. *rānkans*, *āusins*; spėjami instr. sg. pavyzdžiai [pvz., *sen isspresnān*] yra pernelyg abejotini), jokių iš paliudytų pačios prūsų kalbos faktų išplaukiančių kriterijų aptariamoms morfemų akcentinėms savybėms skirti – išskyrus subjektyvų įsitikinimą Saussure'o-Fortunatovo dėsnio veikimu prūsų kalboje ir metodiškai ydingą prūsų kalbos žodžių akcentinių paradigų nustatymą remiantis kitų kalbų duomenimis – nėra.

§ 141. Pripažįstant Kortlandto dėsnį, kamienams būtų galima priskirti papildomą savybę, atitinkančią Garde'o slavų kalboms postuluojamą „kirčiavimo vietą“ (Zaliznjako „kirčio poziciją“) (žr. §§ 23, 26), pagal kurią kamienai būtų skirstomi į autoakcentinius ir postakcentinius. Postakcentiniai kamienai (iš kurių istoriškai kirtis nukeltas pagal Kortlandto dėsnį) sudarytų

atskirą pastovaus galūninio kirčio paradigimą. Kitaip nei slavų kalbose, ši savybė ir sinchroniniame lygmenyje būtų susijusi su kamieno (tiksliau, paskutiniojo jo skiemens) fonologine struktūra. Postakcentinius kamienus būtų galima apibūdinti kaip kamienus su trumpuoju paskutiniu skiemeniu, autoakcentinius – su ilguoju. Pastarieji dar būtų skirstomi į stipriuosius (baritoninius) ir silpnuosius (mobiliuosius). Atsižvelgiant į abejotinę Kortlandto dėsnio patikimumą (žr. §§ 130–135) ir neabejotiną galūninio kirčio paradigmos egzistavimą prūsų kalboje liudijančių pavyzdžių nebuvimą tekstuose (žr. § 168), ši vardažodžių kamienų resp. pačių žodžių akcentinė klasifikacija laikytina taip pat nepakankamai motyvuota.

§ 142. Manant, kad prūsų kalboje buvusios tik dvi vardažodžių akcentinės paradigmos (baritoninė ir mobilioji), patikimiausias būdas nustatyti vardažodžio akcentinei paradigmai yra paliudytų formų su stipriosiomis galūnėmis analizė: baritonų stipriosios galūnės esti nekirčiuotos, mobiliojo kirčiavimo žodžių – kirčiuotos. Deja, realiai tekste toli gražu ne kiekvieno žodžio yra paliudytos tokios formos, o ir tos ne visada būna „sukirčiuotos“, t. y. pažymėtos brūkšneliu ar kaip nors kitaip atspindinčios kirčio vietą žodyje. Tai apsunkina ne tik konkrečių žodžių akcentinių paradigimų, bet ir kai kurių galūnių akcentinės galios nustatymą.

Galūnių akcentinė galia

§ 143. Akcentiškai stipriosiomis, t. y. bent viename žodyje kirčiuotomis, daugiau ar mažiau patikimai galima laikyti šias prūsų kalbos vardažodžio linksnių galūnes:

- *ā* kamieno nom. sg. -*ā*, -*ū*: pvz., kirtis galūnėje: *ainā*, *antrā*, *gallū*, *imtā*, *iousā*, *mensā*, *nousā*, *pienctā*, *tennā*, *twaiā*, *widdewū*; *cixtisnā* (jei ne klaida, plg. § 243), *etwerpsnā*, *spignā*; *aucktimmiskū* (jei ne klaida, plg. § 321); kirtis kamiene: *enteikūsna*, *billīsna* (je ne gen. pl. forma [žr. § 242], plg. dar *preibillīsna*), *powackīsna*, *salūbsna*; *deiwūtisku*, *empijreisku* (sk. *empijrenisku*), *perōnisku*. Tokia pati akcentinė galia būdinga ir atitinkamoms

lietuvių ir slavų kalbų galūnėms, plg. lie. *galvā* : *jūra*. Neaišku, ar šios formos galūnės variantas *-ai* (nelaikant jo, bent jau tam tikrais atvejais, atspindinčio **-an*, plg., pvz., Endzelīns 1935, 102 [= DI 3(2), 232]) irgi galėjo būti kirčiuotas: visais KIII pavartotais atvejais brūkšnelis būna arba viename kamieno skiemenų (*kērmenskai īdai, īstai* [plg. dar § 136], *perdāsai, poklūsmai* [ko gero, klaida: turėtų būti *poklusmai*], *schlūsnikai*), arba (taip pat ir galimų mobiliojo kirčiavimo žodžių atvejais) jo nebūna išvis (*mensai* [plg. *mensā*], *aucktimisikai* [plg. *aucktimmiskū*], *swintai, crixtisnai* [plg. *crixtisnā*, jei ne klaida], *deiwutiskai* [plg. *deiwūtisku*]). Net ir pripažįstant nuomonę, kad šios galūnės raidė *i* težymi balsio *a* ilgumą (plg. Schmalstieg 1974, 14), negalima teigti, kad toks ilgumas atspindi ir žodžio kirčiuotą skiemenį, kaip kad yra brūkšnelio atveju;

- *ē* kamieno nom. sg. *-ē, -i*: pvz., kirtis galūnėje: *semmē* (vienintelis katekizmuose paliudytas kirčiuotas galūnės atvejis; dar plg. § 317 dėl formos *aulausē*); kirtis kamiene: *kīrki, rīki, kaāubri* (jei ne acc. sg., plg. Mažiulis PKEŽ 2, 60); *perōni*; laikantis nuomonės, kad nekirčiuota galūnė *-ē* virsta *-i* (plg. § 115), galima manyti, kad užrašymai *kurpi, teisi, tapali* (gal ir Mažiulio *ī/jā* kamienui priskiriami *supūni, ludini, trintawinni* etc.) irgi atspindi formas su kirčiu kamiene; manant, kad senieji *C* kamieno žodžiai *brāti, duckti* katekizmo tarmėje galėj būti perėję į *ē* kamieną (plg. *mūti*, lie. *mótē*, la. *māte*), jie irgi galėtų liudyti kamieno kirtį; dar plg. E *wosee* (vienintelis Elbingo žodynėlio atvejis su spėjama kirčiuota galūne) : *mealde, peempe* etc. ir lie. *aikštē* : *gėrvė*; galūnės varianto *-ei* atžvilgiu padėtis analogiška *ā* kamieno nom. sg. galūnės varianto *-ai* atvejui: iš dviejų užfiksuotų pavyzdžių (*giwei, peisālei*) negalima spręsti, ar galūnė galėjusi gauti kirtį;

- *a* kamieno nom. pl. *-ai*: pvz., kirtis galūnėje: *pallapsaey* (K I, K II) (vienintelis kirčiuotas galūnės atvejis); kirtis kamiene: *dūrai, grīkai, kārtai, kawīdai, mīlai, rūkai, wijrai; bratrīkai, gurijnai, malnijikai, malnijikikai* (jei netaisoma į acc. sg. *malnijikikan*, plg. pvz., Endzelīns 1935, 102 [= DI 3(2), 232]), *schlūsīnikai, sendraugiwēldnikai, tickrōmai, weldūnai, absignātai, enkaitītai (ankaitītai), milijtai* (voc. pl.); *skellāntai (skellāntei)*; galbūt

nekirčiuotą galūnę atspindi užrašymai su <-ei> vietoj -ai šiuose žodžiuose *kaulei* (jei *e* nežymi priebalsio *l* minkštumo, plg. Pal maitis 1991, 68), *wertei*, *pogautei* (jei šiuose žodžiuose susiduriama ne su galūne -ei, plg. lie. *verti*, *pagauti*); plg. lie. *langaĩ* : *výrai*;

- įvardžių (ir būdvardžių?) dat. sg. masc. -*āsmu*: pvz., kirtis galūnėje: *maiāsmu* 2x, *twaiāsmu* 3x, *swaiāsmu* 10x – šios galūnės kirtis (tiksliau, kirčiuotas jos pirmasis skiemuo), kaip ir jos iki šiol įtikinamai nepaaiškintas ilgasis balsis (plg. Mažiulis 2004, 70), yra probleminis ir laikytinas antriniu visų pirma dėl dubletu *twaiāsmu* : *twaismu* egzistavimo; tikėtina, kad visi trys su kirčiuota galūne paliudyti įvardžiai *maiāsmu*, *twaiāsmu*, *swaiāsmu* priklausę mobiliojo kirčio paradigmai (plg. nom. sg. *twaiā*), tačiau atvirkštinis teiginys, t. y. kad nekirčiuota galūnė turi atspindėti baritoną, kažgi ar yra teisingas, plg. dat. sg. masc. *antersmu* 6x : nom. sg. fem. *antrā*; dat. sg. masc. *erainesmu* (<-nes-> = [-nəs-]?) : nom. sg. fem. *ainā* (dar plg. baritoną dat. sg. masc. *kawijdsmu* : nom. pl. masc. *kawīdai*);

- *ā* kamieno dat. pl. -*āmans* (-*ūmans*): pvz., kirtis galūnėje: *gennāmans*, *mergūmans*, *widdewūmans*; dėl santykiškai mažo daugiskaitos datyvo dažnumo tekste nėra paliudyta nė vienos šio linksnio baritoninės formos (t. y. su kirčiu kamienne);

- *a* kamieno dat. pl. -*amans*: pvz., *wijrimans*, *cixtiānimans* (šiuos žodžius galima priskirti *a* kamienui, raidę <*i*> laikant atspindinčia nekirčiuotą balsį /*a*/, o ne *ia* kamieno galūnę, žr. § 114, plg. acc. sg. *wijran* : *wijrin*, nom. sg. *cixtiani*, acc. pl. *cixtiānans*, kitaip: Mažiulis PKEŽ s.v.v.; 2004, 36) *malnijikamans*, *auschautenīkamans*. Kirtį ne galūnėje, tiksliau – ne pirmajame galūnės skiemenyje, galbūt atspindi redukuoto nekirčiuoto trumpojo balsio *a* žymėjimas tekste raide *e* žodžiuose *wirdemmans*, *uremmans*. Kadangi galūnės pirmojo skiemens balsis *a* trumpas, t. y. negali būti pažymėtas brūkšneliu, tad jeigu kirčiuotos galūnės atveju būtų kirčiuojamas pirmasis jos skiemuo (kaip kad lietuvių kalboje, žr. § 144), III katekizmo rašyba iš principo negalėtų atspindėti galūnės kirčio. Toks atvejis, pavyzdžiui, galėtų būti forma *waikammans* – vienintelė *a* kamieno dat. pl. forma, kurios

kirčiavimo visiškai neatspindi rašyba. Lietuvių kalbos atitikmuo *vaikas* 4, kaip žinome, irgi yra mobiliojo kirčiavimo žodis.

§ 144. Manytina, kad ir kitų kamienų dat. pl. galūnės buvo stipriosios, t. y. gaudavusios kirtį mobiliojo kirčiavimo tipo žodžių paradigmoje, tačiau dėl pavyzdžių stokos negalima to patikimai argumentuoti. Be minėtų pavyzdžių, dar plg. galimus *ja* kamieno vardažodžius: *cixtiānimans* (jei ne *a* kamieno žodis, žr. § 143) bei priesaginį *druwīngimans* – abiejų galūnės nekirčiuotos. Visų kamienų daugiskaitos datyvo galūnės yra stipriosios ir lietuvių kalboje (pvz., *výrams* : *lángams*; *júroms* : *galvóms*; *géróems* : *aikštéms*; *krósnims* : *širdìms*; *tuřgums* : *sūnùms* etc.), taip pat rekonstruojamoje slavų prokalbės kirčiavimo sistemoje (žr. Stang 1957; Garde 1976, 30–31; Дыбо 1981b, 26–28; 2000b, 55–58). Atskiras klausimas – kuris tokių senų dviskiemenių galūnių skiemuo būdavęs kirčiuotas kiekvienoje iš šių atskirų kalbų kirčiavimo sistemų. Visų senosios lietuvių kalbos balsinių kamienų vardažodžių dat. pl. galūnių *-amus*, *-omus*, (*-émus*), *-imus*, *-umus*, remiantis kirčiuotų Daukšos tekstų duomenimis, taip pat atsižvelgiant į dabartinės kalbos redukuotų galūnių akūtinę priegaidę, buvo kirčiuojamas pirmasis dėmuo (t. y. senasis kamiengalio balsis), pvz., DP *darbâmus*, *wergâmus*, *tarnâmus*; *małdômus*; *wagîmus*; *funûmus*. Praslavų kirčiavimo sistemoje pirmasis dat. pl. galūnės skiemuo neabejotinai kirčiuojamas tik *ā* kamieno vardažodžių paradigmoje, pvz., **golvāmъ* (plg. loc. pl. **golváxъ*). Tuo tarpu (ide.) o kamieno dat. pl. galūnėje patikimiau rekonstruoti paskutinio skiemens kirtį, t. y. **zǫbomъ* (kaip ir loc. pl. **zǫběxъ*) (Stang 1957, 63, 75; plg. Дыбо 1981b, 26–27; 2000b, 55–58). Kuris modelis – lietuviškasis ar slaviškasis – laikytinas archajiškesniu, vieningos nuomonės nėra. Pasak Dybo, laikančio balsinių kamienų marginalinį žodžių mobilumą indoeuropietiškos kilmės, visoms dviskiemenėms galūnėms iš pradžių turėjęs būti būdingas tik antrojo skiemens (t. y. žodžio galo) kirtis, vėliau formose su ilguoju pirmojo galūnės skiemens balsiu, pvz., *ā* kamieno dat. pl. galūnėje, kirtis į pirmąjį galūnės skiemenį nukeltas dėl Hirto dėsnio; lietuvių kalboje vėliau buvęs apibendrintas kurio nors skiemens kirtis tam tikriems linksniams: visų kamienų dat. pl. – pirmojo skiemens; inst. pl. – antrojo etc. (žr. Дыбо

1981b, 243–245; panašiai, tik mažiau argumentuotai, mažo ir Kazlauskas 1968 [= RR 1], 167t.; slavų *ā* kamieno dviskiemenių galūnių pirmojo skiemens kirtį apibendrintu dėl vienskiemenių galūnių įtakos laikyti linkęs ir Garde'as, plg. Garde 1976, 30t.). Pasak Olanderio, mobiliuosius balsinių kamienų žodžius kildinančio iš ide. oksitonų (kamiengalio kirčio žodžių), iš pradžių visoms dviskiemenėms galūnėms turėjęs būti būdingas pirmojo skiemens (senojo kamiengalio) kirtis, vėliau iš trumpojo skiemens slavų kalbose nukeltas į žodžio galą dėl Dybo dėsnio, o lietuvių kalboje kai kuriose formose, pvz., inst. pl., – dėl Saussure'o–Fortunatovo dėsnio; dat. pl. galūnės šis dėsnis esą neturėjęs paveikti (žr. Olander 2004). Kad ir kaip bebūtų, prūsų kalbos *ā* kamieno dat. pl. galūnės taip pat kirčiuotas pirmasis dėmuo. Kuris skiemuo galėjo būti kirčiuotas *a* kamieno galūnėje, remiantis vos keliais be brūkšnelio paliudytais pavyzdžiais, pasakyti negalima. Atsižvelgiant į minėtąją nuomonių įvairovę, diachroniniu požiūriu vienodai tikėtinas tiek pirmojo, tiek antrojo galūnės skiemens kirtis. Jei būtų kirčiuotas pirmasis skiemuo (kaip lietuvių kalboje), jis rašte nebūtų atspindimas, nes trumpųjų balsių kirtis nežymimas brūkšneliu, o vienintelis tokios spėjamai kirčiuotos galūnės atvejis galėtų būti žodis *waikammans* (plg. lie. *vaikas* 4). Jei kirčiuojamas būtų buvęs antrasis galūnės skiemuo (kaip slavų prokalbėje), kirčiuota galūnė teoriškai nebūtų neįmanoma ir žodžiuose *wirdemmans*, *uremmans* (su nekirčiuotu galūnės pirmuoju skiemeniu, plg. § 143).

§ 145. Silpnosioms, t. y. niekuomet nekirčiuotoms, galūnėms, remiantis III katekizmo duomenimis, galima būtų priskirti visų kamienų acc. sg. galūnes, plg. *wijran*, *soūnon*, *mērgan*, *skijstan*, *kīrkin* etc.; vienaskaitos akuzatyvas yra vienas iš dažniausiai tekste vartojamų linksnių, tačiau nė sykio neužfiksuota forma su kirčiu galūnėje, nors brūkšnelis dvigarsiuose *-an*, *-in* etc. iš principo įmanomas (plg. dar § 168). Vienintelis atvejis *sen isspresnān* (yra ir acc. sg. *ispresnā*, *isspresnan*) greičiausiai laikytinas klaida ir skaitytinas *isspresnan* (plg. Endzelīns 1943, 184t. [= DI 4(2), 229]; Mažiulis PKEŽ 2, 46). Dar mažiau patikimas užrašymas su dviem brūkšneliais *rānkān* (konstrukcijoje *sen senditmai rānkān*, plg. § 98). Niekuomet nekirčiuojamos ir

atitinkamos lietuvių bei praslavų (iki Dybo dėsnio veikimo) kalbų acc. sg. galūnės (plg. lie. *výrq* : *lángq* etc.).

§ 146. Galbūt silpnosios buvusios visų kamienų acc. pl. galūnės: *wīrans*, *dīlans*, *grīkans*, *malnijkans*, *rūkans*, *tāwans*, *rānkans*, *kaūlins*, *swīrins*; adj. *gijwans* (*geīwans*) etc.; plg. lie. *výrus* : *lángus* etc. Vis dėlto būtina pastebėti, kad jei šios galūnės, remiantis lietuvių kalbos duomenimis, buvusios akūtinės, jų galimo kirčio rašyba paprasčiausiai neatspindėtų, kadangi ant akūtinių VR tipo junginių brūkšnelis nėra dedamas. Galima būtų spėti, kad acc. pl. galūnė buvo kirčiuojama, pvz., spėjamuose kilnojamojo kirčio daiktavardžiuose *gennans*, *gannans* (plg. dat. sg. *gennāmans*), *ackins* (plg. giminiškus lietuvių ir slavų kalbų kilnojamojo kirčio žodžius: lie. *akis* 4, sl. **ǫko* c), tačiau neužmirština ir tai, kad abiejų šių žodžių šaknų kirtis taip pat negali būti atspindimas rašybos, nes abiejų šaknų balsiai trumpieji. Bent jau žodžių *gijwans*, *swīrins*, kurie irgi gali būti kilnojamojo kirčiavimo (plg. lie. *gývas* 3, DP *giwiémus* etc., la. *dzīvs*, sl. **živъ* c, s. i. *jivá-*; lie. *žvērīs* 3, la. *zvêrs*, sl. **zvěrb* c, s. gr. *θήρ*, *θηρός* [priebalsinio kamieno mobilumas]) ir kurių šaknies balsis ilgas, taigi galintis būti žymimas raide su brūkšneliu, acc. pl. forma kirčiuota šaknyje. Apie aptariamąsias galūnės santykį su Saussure'o-Fortunatovo dėsniu žr. § 126.

§ 147. Senoji *a* kamieno nom. sg. galūnė *-as tik būdama nekirčiuota galėjo būti redukuota į -s (*wijrs*, *waix*); sinchroniniu požiūriu ši galūnė ir negali būti kirčiuota, nes joje nėra balsio.

§ 148. Likusių galūnių akcentinio statuso nustatymą apsunkina pernelyg mažas paliudytų, o juo labiau „sukirčiuotų“, formų skaičius tekste.

§ 149. Kaip ir lietuvių kalboje, greičiausiai niekuomet kirčio negaudavo ir *ā*, *ē*, *i*, (*u*) kamienų nom. pl. galūnės -ās (> -as), -ēs (> *-is), -īs (> -is), nors III katekizmo pavyzdžių šiam teiginiui pagrįsti neužtenka: vieninteliai patikimi, t. y. su kirčio vietą signalizuojančiu balsio ilgumu, pavyzdžiai yra *ā* kamieno formos fem. *mijlas*, *stawīdas*; dar plg. *madlas*. Su didelėm išlygom dar galima priskirti *mensas* (kontekste *ains mensas* III 101₂₄) (plg. Endzelīns 1943, 210 [= DI 4(2), 259]), *lāiskas* (plg. Mažiulis PKEŽ 3, 28). *i* kamieno pavyzdys būtų *ackis*, neginčijamų *ē* kamieno pavyzdžių nėra:

forma *kīrkis* (III 131₁₆ – acc. pl. vietoje) gali būti ir spausdinimo klaida (kitaip: Mažiulis PKEŽ 2, 193); forma *ginnis* (2x) gali būti tiek *i*, tiek *ē* kamieno.

§ 150. Silpnosios gal buvo visų kamienų dat. sg. galūnės, plg. *grīku*, *malnīku*, *sīru*, *klausīweniki*, *prēisiki*, *piru*, *waldniku*, *alkīnisquai*, *prabutskai*, *senditmai*, *kræuwiey* (K II, plg. Mažiulis PKEŽ 2, 263), *-packai* (kontekste *senpackai*), *nautei*; dar plg. gerund. *giwāntei*, *stānintei*; dėl galūnių statuso giminiškose kalbose plg. lie. *výrui* : *lángui*, *júrai* : *gálvai* etc.

§ 151. Lietuvių (taip pat ir praslavų) kalboje visų kamienų daugiskaitos genityvo galūnė yra stiprioji, t. y. gauna kirtį kilnojamojo kirčio akcentinėje paradigmoje. Kad taip būtų buvę ir prūsų kalboje, įrodyti duomenų neužtenka. Nėra paliudyta nė vieno atvejo su brūkšneliu galūnėje: formos su brūkšneliu šaknyje *grīkan*, *nidruwīngin* – aiškūs baritonai, plg. nom. pl. *grīkai*, *nidruwīngi* (sk. *nidruwīngei?*). Žodžio *dijlan* baritonezė rodo šaknyje kirčiuotas priesaginis vedinys *dīlnikans* (žr. § 176), dalyvis *dīlants* (plg. *skellānts*, žr. §§ 315–316), taip pat, laikant žodį skoliniu, lenkiška kilmė (lenkų kalbai būdingas priešpaskutinio skiemens kirtis) arba, laikant žodį paveldėtu, ryšys su sl. **dělo* a. Galūninio kirčio nerodo ir užrašymai *smūni* (sk. *smūnin?*, plg. Mažiulis PKEŽ 4, 135). Formų *swintan*, *wirdan* rašyba kirčio vietos visai neatspindi (plg. dar § 169).

§ 152. Panaši situacija ir vienaskaitos genityvo atveju. Išskyrus užrašymą *noseilīs*, tradiciškai taisomą į *noseilis* (Endzelīns 1943, 216 [= DI 4(2) 268]; Mažiulis PKEŽ 3, 197t.), III katekizme daugiau nėra nė vieno atvejo su brūkšneliu galūnės skiemenyje. Tuo remdamasis Dybo, kaip minėta, postuluoja kirčio atitraukimo iš cirkumfleksinio žodžio galo dėsnį (žr. § 136), o Mažiulis daro išvadą, kad „prūsų kat-muose visų linksniavimų gen. sg. fleksijos buvo nekirčiuotos“ (Mažiulis 2004, 53). Tą visų pirma esą liudija toks oksitoninis (kilnojamojo kirčio) žodis kaip *ālgas* (2x), plg. lie. *algà*, *algōs* 4, o gal ir senuosius oksitonus s. i. *arghá-*, gr. *ἀλφῆ*. Nesant paliudytų šio žodžio formų su neabejotinai stipriosiomis galūnėmis, neįmanoma nustatyti jo šaknies akcentinės galios, kadangi kitų kalbų duomenys patys savaime negali būti pakankamas argumentas, o žodžio baritonezė gali būti ir prūsų kalbos

naujadaras. Tokių žodžių kaip *teisis*, *kīrkis* baritoniškumą liudija nom. sg. *teisi*, *kīrki*. Apie neabejotino kilnojamojo kirčiavimo žodžio gen. sg. *gennas* (plg. dat. pl. *gennāmans*) kirčio vietą iš rašybos spręsti negalime. Nei galūnės, nei šaknies akcentinių savybių neatspindi užrašymai *prusnas*, *spagtas*, *cixtinas* (plg. nom. sg. *crisisnā*, jei ne klaida, plg. Mažiulis PKEŽ 2, 278), *potaukinsnas*, *schlusisnas*. Formose *engraudīsnas*, *perstallīsnas* (*ā* kamienas), *gijwis*, *pērgimnis*, *prēigimnis* (*ē* kamienas?, plg. Mažiulis PKEŽ 3, 350) šaknies (kamieno) kirtis gali būti nulemtas ir žodžių priklausymo baritoniniam kirčiavimo tipui. Tai, kad bent jau *ā* kamieno gen. sg. galūnė buvo nekirčiuojama mobiliųjų vardažodžių paradigmoje, geriausiu atveju galėtų rodyti tokie vienetiniai atvejai kaip užrašymas *menses* (K II) (greta *mensas* K III, plg. nom. sg. *mensā*) ir *ā* > *ū* dėsnio neveikimas formoje *galwasdellīks* (jei tai iš tiesų žodžių junginys, o ne sudurtinis žodis [tegu ir *kalkė*], turįs vieną fonologinę kirtį antrajame komponente) (plg. nom. sg. *gallū*) (žr. Mažiulis 2004, 44). Plg. dar *a* kamieno vardažodžius su brūkšneliu: *bītas*, *gīwas*, *grīkas* (greta nom. pl. *grīkai*), *malnijkas* (greta nom. pl. *malnijkai*), *sīras*, *soūnas*, *swītas*, *tāwas*. Nė vienas iš jų negali būti laikomas neabejotinai mobiliu. Kirčio vietos nesignalizuoja užrašymai *buttas*, *deicktas*, *labbas*, *pickullas*, *undas*, kurių dalis galėtų būti ir nebaritonai (plg. lie. *dāiktas* 3, la. *daīkts*; lie. *vanduō* 3a [greta DP *wándū* 1], la. *ūdēns*, sl. **vodā* c). Dėl formos *deiwas* žr. dar § 169. Laikantis tradicinės nuomonės apie *a* kamieno gen. sg. galūnės kilmę, reiktų pripažinti, kad ši galūnė bent jau dalyje žodžių galėjusi būti kirčiuota, priešingu atveju ji būtų sutrumpėjusi, plg. nom. sg. galūnę -s. Kita vertus, galūnės nesutrumpėjimas baritonuose *grīkas* (plg. nom. pl. *grīkai*), *malnijkas* (plg. nom. pl. *malnijkai*) galėtų būti papildomas netiesioginis argumentas teorijai apie šios galūnės antrinę kilmę. Taigi teigti, kad *visų* kamienų gen. sg. galūnės prūsų kalboje buvusios niekuomet nekirčiuotos, yra kiek per drąsu. Negalima šia nuomone ir grįsti teiginio, jog vienintelės KIII paliudytos *C* kamieno formos *kermenes* galūnė yra nekirčiuota (plg. Mažiulis 2004, 53). Atvirkščiai, brūkšnelio nebuvimas pirmajame skiemenyje penkiskart pavartotoje formoje gen. sg. *kermenes* greta nom. sg.

kērmens (2x), acc. sg. *kērmenen*, *kērmenan*, *kērmnen* (bet taip pat ir *kermenen* [1x], *kermnen* [1x]) gali kaip tik rodyti kirčio nebuvimą skiemenyje *ker-*. O kirtis trumpame gen. sg. galūnės *-es* skiemenyje, suprantama, negalėjo būti atspindėtas grafiškai (plg. § 119). Tad nebūtina atmesti ir tradicinės hipotezės apie šios galūnės archajišką kilmę, remiantis tuo, kad nekirčiuota ji būtų sutrumpėjusi.

§ 153. Dėl *i* ir *u* kamienų reliktinio pobūdžio katekizmų šnektose beveik nieko negalima pasakyti apie jų galūnių akcentines savybes.

Kamienų akcentinė galia

§ 154. Neišvestinių vardažodžių kamienų akcentinė galia, taigi ir priklausymas kuriai nors akcentinei paradigmai, yra nemotyvuotas: jo nelemia jokia iš sinchroninės kalbos sistemos išplaukianti informacija (Dybo „pirmasis“, arba tradicinis, paradigminio kirčio principas). Remiantis tuo, kas išdėstyta §§ 143–153, galima konstatuoti tokius prūsų kalbos (tiksliau, katekizmų tarmės) **baritoninio** kirčiavimo (t. y. stipriųjų kamienų) neišvestinius vardažodžius³⁸, kurių kamienų (šaknų) akcentinę galią atspindi nekirčiuotos stipriosios galūnės:

§ 155. a kamienas:

daiktavardžiai:

- nom. pl. *grīkai* (plg. lie. slavizmą *griēkas* 2 [bet taip pat ir 4]);

- nom. pl. *cixtianai*, dat. pl. *cixtīānimans*;

- nom. pl. *rūkai*;

- nom. pl. *wijrai*, dat. pl. *wijrimans* (plg. lie. *výras* 1, la. *vîrs*, s. i. *vīrá-* [Hirto dēsnis]);

mažiau patikimi atvejai:

- nom. pl. *kaulei* (plg. lie. *káulas* 1 [tarmėse ir 3 – kolektyvo kilmės?], la. *kaūls*, s. gr. *καυλός* [Hirto dēsnis]) – šis žodis gali būti priskiriamas

³⁸ Dėl ne visuomet aiškios (ar bent jau akivaizdžios) prūsų kalbos žodžių darybos (pvz., dėl spėjamo šaltiniuose nepaliudyto pamatinio žodžio realumo) kaip neišvestiniai šiame skyriuje

baritoniniam kirčiavimo tipui tik nepripažįstant hipotezės apie *e : a* opozicijos neutralizaciją po *l* (visuomet palatalizuoto), plg. Pal maitis 1991, 68;

- dat. pl. *wirdemmans* (bet plg. lie. *vařdas* 4) – šį žodį galima laikyti baritonu tik tuo atveju, jei *a* kamieno dat. pl. galūnė *-amans*, kaip ir lietuvių kalboje (tačiau priešingai nei slavų prokalbėje), mobiliojo kirčiavimo žodžiuose būtų kirčiuojama pirmajame skiemenyje, t. y. taip pat kaip ir *ā* kamieno galūnė *-āmans* (žr. § 144);

bū d v a r d ž i a i:

- nom. pl. *dūrai*;

- nom. pl. *kārtai* (plg. lie. *kartūs* 3, 4 [DP yra ir baritoninių formų, pvz., inst. sg. *kártumi*, gen. pl. *kârczių*]);

- nom. pl. *mīlai* (plg. lie. *mýlas* 3, *míelas* 3 [DP ir 1, plg. *miélasis*], la. *mīls* [priegaidė neaiški], *mīļš*, sl. **mīlv a*);

- dat. pl. *uremmans* – tik tuo atveju, jei dat. pl. galūnės, kai ji būna kirčiuota, kirtis rekonstruojamas pirmajame galūnės skiemenyje (žr. § 144 ir prieš tai, s. v. *wirdemmans*)

į v a r d i s:

- nom. pl. *kawīdai*;

§ 156. ē kamienas:

- nom. sg. *kīrki* (plg. lie. germanizmą *kīrkė* 1);

- nom. sg. *kurpi* (plg. lie. *kūrpė* 1, la. *kuřpe*, sl. **kŕpa a*);

- nom. sg. *mūti* (plg. lie. *mótė* 1, *móteris* 1 [bet K ir *mótė*, gen. sg. *moteřs*], *mótina* 1, la. *māte*, sl. **māti a*, s. i. *mātár-*. s. gr. acc.sg. *μητέρα*, gen. sg. *μητρος*, germ. **modér* [Hirto dėsnis]);

- nom. sg. *rīki*

- nom. sg. *tapali*;

- nom. sg. *teisi*;

taip pat galbūt:

- *kaāubri* (sk. **kāubri*) – pavartotas vietoj acc. sg.? (plg. Mažiulis PKEŽ 2, 60);

sąlyginai traktuojami ir galimi galūninės darybos vardažodžiai, pvz., *rīki*, *teisi* (plg.

- *strigli*;

galbūt ir senieji C kamieno žodžiai:

- *brāti* (plg. lie. *brólis* 1 [tarmėse ir *brolỹs* 3 – kolektyvo kilmės], la. *brālis*, sl. **brátrъ* a, s. i. *bhrátar-*, s. gr. [at.] *φρᾶτήρ*, germ. *bróþar*);

- *ducti* (bet plg. lie. *duktẽ* 3b, sl. **dvkti* c, s. i. acc. sg. *duhitár-*; s. gr. acc. sg. *θυγατέρα*, gen. sg. *θυγατρος*, germ. **duhtér* [senasis C kamieno mobilumas] (plg. § 83);

§ 157. **Mobiliojo** kirčiavimo (silpnųjų kamienų) žodžiai (su kirčiuotomis stipriosiomis galūnėmis) galėtų būti:

§ 158. ā kamienas:

daiktavardžiai:

- nom. sg. *gallū* (plg. lie. *galvā* 3, la. *galva*, sl. **golvá* c);

- dat. pl. *gennāmans* (bet plg. sl. **žená* b, s. i. *jáni-*);

- nom. sg. *mensā* (plg. lie. *mēsā* 4 [skolinys, o gal ir veldinys, fonetiškai perdirbtas pagal slavišką pavyzdį, plg. Fraenkel LEW, 442], sl. **męso* c, s. i. *māmsá-*);

- nom. sg. *mergu*, dat. pl. *mergūmans* (plg. lie. *mergā* 4);

- nom. sg. *widdewū*, dat. pl. *widdewūmans* (bet plg. sl. **vdovā* b, s. i. *vidhāvā-*);

įvardžiai:

- nom. sg. *iūsā*;

- nom. sg. *nūsā*;

- nom. sg. *tennā* (plg. lie. *anās*, -ā 4 [galūninio kirčio paradigma], bet sl. **onъ* b [r. *он, она, оно*] – plg. § 132);

- nom. sg. *twaiā* (plg. dat. sg. masc. *twaiāsmu*, lie. *tāvas*, -ā 4, *tavęs* 4 [galūninio kirčio paradigma], bet r. *твоѣ, твоѧ, твоѣ* b);

skaitvardžiai:

- nom. sg. *ainā* (plg. lie. *viēnas* 3 [DP ir baritoninės formos, plg. nom. pl. *wienî* : *wiēni*, gen. pl. *wienų* : *wiēny* etc.], la. *viēns*, bet s. r. *junъ* a [žr. Зализняк 1985, 133], s. gr. *οἷνη*);

Mažiulis PKEŽ, s. v. v.), taip pat įtraukiami visi įvardžiai.

- nom. sg. *antrā* (plg. lie. *añtras* 4 [DP ir baritoninės formos, plg. loc. sg. *antramé* : *ántrame*, gen. pl. *ántru]*, bet s. i. *ántara-*, germ. **ánþaraz*);

- nom. sg. *piencktā* (plg. lie. *peñktas* 4 [plg. DP loc. sg. *pęktamé]*, bet sl. **pętb* b, s. gr. *πέμπτος*);

dalyvis:

- *imtā* (bet plg. sl. **jbmǫ* : **jbmétb* b [žr. Дыбo 1981b, 203; 2000b, 264; kitaip: Derksen 2008, 212]).

§ 159. ē kamienas:

- nom. sg. *semmē* (plg. sl. **zemljā* c [vietomis ir b], bet lie. *žēmē* 2 [bet dial. *žemē* 4, adv. *žemēn*, DP *žēmés*, *žėmiþkám]*, plačiau žr. § 131).

§ 160. Jei užrašymas gen. sg. *kermenes* atspindi kirtį galūnėje (plg. § 152), šis C kamieno žodis irgi galėtų būti mobiliojo kirčiavimo.

§ 161. Tai, kad dėl pavyzdžių stygiaus neįmanoma atsekti neginčijamų *a* kamieno mobiliojo ir *ā* kamieno baritoninio kirčiavimo pirminių vardažodžių, nereiškia, jog tokių prūsų kalboje nebūta išvis. Šią situaciją iš dalies lėmė tai, kad pakankamai dažnai tekste paliudytos nom. sg. formos galūnė *a* kamiene yra silpnoji, o *ā* kamiene – stiprioji. Kad abu kirčiavimo tipai buvo būdingi tiek *a*, tiek *ā* kamienams, rodo, pvz., išvestinių vardažodžių formos: *etwerpsnā* : *enteikūsna*; *pallapsaey* (K I, K II) : *malnijkai* (žr. dar § 166). Kaip minėta, mobiliojo kirčiavimo galėtų būti žodis *waix*, nom. pl. *waikui*, *waikai* dat. pl. *waikammans* (plg. lie. *vaikas* 4), galbūt ir *wirdemmans* (plg. lie. *vařdas* 4) (žr. § 144).

§ 162. Nesinori mobiliuoju laikyti *ija* kamieno daiktavardžio *rikijis* (plg. Mažiulis 2004, 46). Parašymas (20x!) *rikijis* su *-ij-* ir netgi *rikeis* (1x), tačiau nėra sykio *°rikīs* ar bent *°rikis* (turimas omenyje tik III katekizmas) (plg. *wijrs* : *wīrans*) greičiausiai atspindi ne pr. **rikīs*, o (tiek fonologinį, tiek fonetinį) **rikijis* (< **rikijas*), plg. kitas šio žodžio formas su *-ij-*: gen. sg. *rikijas*, acc. sg. *rikijan*, *rickijan*, acc. pl. *rikijans*; taip pat vedinius *rikijiskai* : *aucktairikijskan* (su redukuotu priesagos balsiu). Net jei nom. sg. formoje iš tiesų būtų buvęs tariamas balsis *ī*, šisai *ī* vis tiek būtų priskirtinas šakniai (kamienui), bet ne galūnei, o pati šaknis **rikī-* tebutų tik **rikij-* alomorfais (pozicijoje prieš

priebalsinę galūnę). T. y. struktūriškai šis žodis būtų panašesnis ne į lie. *arkl-*ys, bet į lie. *galvij-*as tipo žodžius, tik su redukuota prūsų nom. sg. *a* kamieno galūne, iš kurios žodžio akcentinės paradigmos nustatyti negalima. Teoriškai tai galėtų būti tiek pastovaus, tiek kilnojamojo kirčio daiktavardis, plg. vienodai įmanomas formas su neabejotinai stipriosiomis galūnėmis: nom. pl. **rikijai* : **rikijai*; dat. pl. **rikijamans* : **rikijamans*.

§ 163. *Abi* akcentinės paradigmos būdingos ir išvestiniams vardažodžiams, plg.:

§ 164. baritonai:

a (*ia*) kamienas: *bratrīkai*, *malnijikai*, *malnijikikamans* (gal ir *malnijikikai*); *schlūsīnikai*, *sendraugiwēldnikai*, *auschautenīkamans*; *druwīngimans*; *gurijnai*; *tickrōmai*; *weldūnai*;

ā kamienas: *billīsna* (jei ne gen. pl., žr. § 242), *enteikūsna*, *powackīsna*, *salūbsna*; *deiwūtisku*, *empijreisku*, *perōnisku*;

ē kamienas: *perōni*;

§ 165. mobileji žodžiai:

a kamienas: *pallapsaey*;

ā kamienas: *cixtīsna*, *etwerpsnā*, *spignā*; *aucktimmiskū*.

§ 166. Bent jau *a* kamieno atveju pastebėtinas akivaizdus baritoninio kirčiavimo dominavimas, konstatuotas, beje, ir neišvestiniams *a* kamieno vardažodžiams (plg. § 161). Pirminių *ā* kamieno vardažodžių atveju pastebėtas mobiliojo kirčio dominavimas išvestiniams *ā* kamieno vardažodžiams, kaip matyti, nebūdingas. Veiksniai, nuo kurių priklauso vedinių akcentinės paradigmos ir išvestinių kamienų kirčiuoti skiemenys – jau kirčio vaidmens žodžių daryboje tyrimo objektas (žr. §§ 172–294).

§ 167. Visi trys su stipriosiomis galūnėmis paliudyti priesaginių veiksmažodžių neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyviai nom. pl. masc. *absignātai*, *enkaitītai* (*ankaitītai*), *milijtai* liudija baritoninį kirčiavimą. Vienintelis neabejotinos kirčio vietos nepriesaginis dalyvis nom. sg. fem. *imtā*, kaip minėta, buvęs mobilus. Žodį nom. pl. masc. *pogautei* tik labai atsargiai būtų galima laikyti baritonu (plg. dar § 309). Vienintelis aiškus veikiamosios

rūšies esamojo laiko dalyvis nom. pl. masc. *skellāntei* (*skellāntai*) – baritonas. Plačiau apie dalyvių kirčiavimą žr. §§ 314–322.

Galūninio kirčio akcentinės paradigmos problema

§ 168. Kai kurie prūsų kalbos kirčiavimo tyrėjai linkę manyti prūsų kalboje egzistavus ir galūninio kirčio akcentinę paradigmą. Prielaidos šiam įsitikinimui gali būti dvejopos: oksitoninio (galūninio) kirčiavimo tipo egzistavimas giminiškose kalbose arba lauktini Kortlandto dėsnio poveikio rezultatai. Pirmuoju atveju argumentacijai pasitelkiamos KIII be brūkšnelio paliudytos formos, neva atspindinčios galūninį kirtį (pvz., *deiwan*, žr. § 169), antruoju – paliudytos neabejotinai galūnėje kirčiuotos prūsų kalbos žodžių, atitinkančių kitų kalbų baritonus, formos (pvz., *semmē*, *gennāmans*, *widdewū*, žr. § 130). Kol kas atsiribojant nuo kitų kalbų duomenų, reikia pastebėti, kad pačios prūsų kalbos faktai galūninio kirčio akcentinės paradigmos egzistavimą, deja, nelabai remia. Tokioje paradigmoje visų formų galūnės turėtų būti kirčiuotos. Labai sunkiai įtikima, kad kirčiuota galėtų būti buvusi, pvz., acc. sg. galūnė, kuri, kaip minėta (žr. § 145), šaltiniuose vartojama labai gausiai, tačiau nė sykio nepaliudyta su brūkšneliu. Remiantis lietuvių kalbos duomenimis, ši galūnė turėtų būti cirkumfleksinė (lietuvių kalboje ji yra ilga ir nepritraukia kirčio pagal Saussure'o-Fortunatovo dėsnį, dar plg. acc. sg. *anq̄*), dėl to, jei ji būtų kirčiuota, brūkšnelis neabejotinai būtų buvęs vartojamas. Net jei ši galūnė prūsų kalboje ir buvusi akūtinė (plg. gr. -όv, -άv)³⁹, brūkšnelis nebūtų iš principo neįmanomas ir, atsižvelgiant į paliudytų akuzatyvo formų gausą, bent jau keliose formose būtų visai lauktinas, plg. *pogaūt* : *pogāunai*; *ainan* 19x : *ānan* 1x; [*ismait*]-*inton* ir dar apie kelias dešimtis priesagos -in- veiksmažodžių formų be brūkšnelio : *kakīnt*; *noseilis* (ir pan.) 17x : *nosēilis* 1x ir pan. Kita vertus, žodžiai *gennāmans*, *widdewū* nebūtinai turi būti skiriami galūninio kirčio tipui, kadangi jie paliudyti tik tokiomis formomis, kurių galūnės yra stipriosios tiek baltų, tiek slavų kalbose.

Taigi, nepaisant savo kilmės, jos lygiai taip pat galėtų priklausyti ir mobiliajam kirčiavimo tipui. Galūninio kirčio paradigmą neginčytinai liudytų tik tokio tipo formos kaip, pvz., acc. sg. °*gennān*, °*widdewūn*, nom. pl. °*gennās*, °*widdewūs*, kurios iš tiesų, deja, nepaliudytos. Vadinasi, remiantis III katekizmo rašybos duomenimis, įrodyti galūninio kirčio akcentinės paradigmos egzistavimą prūsų kalboje negalima (dar plg. § 134).

§ 169. Jau seniai pastebėtas faktas, kad ant kai kurių žodžių III katekizme brūkšnelis niekada nebūna dedamas, pavyzdžiui, ant 48 kartus pavartotos gen. sg. formos *deiwas* ar 30 kartų paliudyto acc. sg. *deiwān* brūkšnelis neuždėtas nė vieno karto, dar plg. nom. sg. *deiws* (7x – iš jų 4 vokatyvo reikšme), *deiwas* (1x), voc. sg. *deiwe* (2x), *deiwa* (2x), acc. pl. *deiwāns* (1x). Lygiai taip brūkšnelio nėra ir ant acc. sg. *deinan* (8x), acc. pl. *deināns* (1x). Jei abiejų žodžių šaknies priegaidė cirkumfleksinė (plg. lie. *diēvas*, *diēnq*), brūkšnelio nebuvimas bent jau akuzatyvo formose iš tiesų stebina. F. Fortunatovas, prie šių žodžių pridurdamas dar kitus, ne taip gausiai paliudytus, spėjamus cirkumfleksinių šaknų žodžius, pvz., *dangon*, *dangan* (plg. lie. *dañgų*), *swintan*, *swints* (plg. lie. *šveñtas*), *waikan*, *waix* (plg. lie. *vaĩkas*), *wargan*, *wargs* (plg. lie. *vařgas*), *wirdan*, *wirds* (tik 1x *wĩrds*) (plg. lie. *vaĩrdas*) bei spėjamus akūtinių šaknų žodžius *deickton*, *deicton*, *deicktan*, *deickton*, gen. sg. *deicktas* (plg. lie. *dáiktas*), *ains*, *ainan* (tik 1x *aĩnan*) (plg. lie. *vĩenas*), mano, jog tokia rašyba atspindi šių žodžių galūninį kirtį (Фортунатовъ 1895, 271t.). Visų minėtų žodžių lietuviški atitikmenys yra mobiliojo kirčiavimo, tačiau teigti, kad visus be išimties lietuvių kalbos mobiliuosius žodžius atitinka prūsų kalbos galūninio kirčio žodžiai (t. y. išlaikyta senoji ide. oksitoninė paradigma, neperėjusi į mobiliąją, kaip mano van Wijkas, žr. Wijk 1923, 46) negalima jau vien dėl to, kad mobiliojo kirčio tipas prūsų kalboje neabejotinai paliudytas, pvz., *mērgan* : *mergūmans* (plg. lie. *meřgq* : *mergóms*) (kitus pavyzdžius žr. § 138). Teorija, kad vienu metu galėję egzistuoti abu kirčiavimo tipai, t. y. tiek oksitoninis, tiek iš jo išriedėjęs mobilusis, vadinasi, oksitoninis kirčiavimas išlikęs tik dalyje leksikos

³⁹ Lie. ir gr. priegaidžių nesutapimas gal aiškintinas ide. alomorfaus prieš priebalsį ir balsį

(plg. Эндзелин 1916, 301 [= Endzelīns DI 2, 597t.]), reikalaja paaiškinimo, dėl kokios priežasties (pavyzdžiui, fonetinio apribojimo ar pan.) konkreti grupė žodžių turėjusi išlaikyti senovinį kirčiavimą. Stangas, neigęs mobiliosios paradigmos kilmę iš oksitoninės, teigė prūsų kalboje egzistavus tris skirtingus kirčiavimo tipus, visiškai identiškus rekonstruojamiems praslavų kirčiavimo sistemoje: baritoninį, galūninį (oksitoninį) ir mobiliųjį, laikydamas visus juos ide. kilmės (Stang 1957, 60t.; 1966, 288; žr. dar § 84). Įrodžius antrinį slavų akcentinės paradigmos *b* pobūdį, t. y. paneigus jos ryšį su ide. (tiksliau, s. i. ir s. gr.) oksitonais (žr. §§ 64, 85), lieka neaišku, kaip būtų galėjęs susiformuoti galūninio kirčio tipas prūsų kalboje. Nė vienas iš spėjamų tokio kirčiavimo pavyzdžių atitikmenų nepriklauso a. p. *b* slavų kalbose, plg. pr. *deinan* : sl. **дѣнь* c. Jei minėtieji žodžiai būtų išlaikę senąjį ide. oksitoninį kirčiavimą, neaišku, kaip būtų galėjusi išnykti kirčiuota *a* kamieno nom. sg. galūnė *-*as*, plg. *deiws*, *waiχ*. Patikimiausia nuomonė, pagrindžianti šių žodžių rašybą be brūkšnelio, kol kas yra ta, kad brūkšnelis katekizme nebuvo dedamas ant dažnai kartojamų religinio turinio sąvokų: *deiws*, *dangon*, *deinan*, *swints*, *wirds*, *teisin* (plg. Rysiewicz 1956, 135). Ant akūtinių dvigarsių, kaip minėta (žr. § 91–92), brūkšnelis apskritai nėra dažnas, o jo nebuvimas gali būti paaiškintas priegaidės fonetine išraiška. Originalų aptariamąsios problemos sprendimą siūlo Olanderis, spėjęs, kad nuosekliai be brūkšnelio paliudyti užrašymai galėtų atspindėti enklinomenus, t. y. bekirtes formas (žr. §§ 57, 59, 67, 72). Pasak Olanderio, prūsų kalboje galėjo būti išlaikytos bl.-sl. mobiliųjų žodžių enklinomeninės („fonologiškai nekirčiuotos“) negalūninio kirčio formos, tačiau tik žodžiuose su cirkumfleksinėmis šaknimis (tiksliau, cirkumfleksiniu pirmuoju kamieno skiemeniu), pvz., *deiwan*, *deinan*, bet plg. akūtinių šaknų žodžius *geīwans*, *soūnon* (žr. Olander 2006, 109t.; 2009). Įtikinamo paaiškinimo, kodėl brūkšnelis padėtas neabejotinų mobiliųjų žodžių negalūninio kirčio formų cirkumfleksiniuose kamienuose *mērgan* (plg. *mergūmans*), *āntran* (plg. *antrā*), *piēncts* (plg. *piencktā*) (dar plg. spėjamus

(Olander 2006, 138).

mobiliuosius daiktavardžius *āusins* : lie. *aūsį* 4; *mārtin* : lie. *mařčią* 4), hipotezės autorius, deja, nepateikia.

§ 170. Kita vertus, paneigus galūninio kirčiavimo tipo egzistavimą prūsų kalboje, lieka nepaaiškintas žodžių *gennāmans*, *widdewū* ir giminiškų sl. **žená*, *vdová* kirčio vietos santykis. Iš pirmo žvilgsnio atrodantis akivaizdus (plg. Фортунатовъ 1895, 254; Bezzenberger 1907, 75; Parenti 1998, 133), šių žodžių kirčio vietos sutapimas prūsų ir slavų kalbose iš tiesų yra apgaulingas. Slavų pavyzdžiai priklauso akcentinei paradigmai *b*, taigi yra kildintini iš senųjų baritonų, plg. baritoninius atitikmenis s. indų kalboje: *jáni-*, *vidháovā-*. Paprasčiausias šios problemos sprendimas – Kortlandto dėsnis. Kaip minėta, aptariamieji du žodžiai yra vieninteliai kitokio paaiškinimo neturintys pavyzdžiai, galintys pagrįsti šį dėsnį (žr. § 134). Nepripažįstant Kortlandto dėsnio, aptariamąjį žodžių kirčiavimo skirtumą slavų ir prūsų kalbose telieka interpretuoti kaip senųjų baritonų perėjimą į mobiliųjų žodžių klasę.

§ 171. Geriausiu atveju galūninį kirčiavimą galima būtų pripažinti tik įvardžiui acc. sg. *tennan*, acc. pl. *tennans*, *tannans* etc. (išskyrus nom. sg. masc. *tāns*), atsižvelgiant į raidžių *e* : *a* painiojimą galbūt nekirčiuotame skiemenyje ir siejant jį su giminiško lietuvių kalbos įvardžio acc. sg. *anā* galūniniu kirčiavimu bei kitaip neįmanomu paaiškinti santykiu su sl. **onb* b (plačiau žr. § 132).

2. KIRTIS VARDAŽODŽIŲ DARYBOJE

§ 172. Jau buvo parodyta, kad išvestiniai vardažodžiai gali būti baritoninio arba mobiliojo kirčiavimo, plg. *etwerpsn-ā* : *enteikūs-n-a* (žr. § 163–165). Be to, net ir vienam darybos tipui priklausantys žodžiai gali skirtis savo kirčio vieta, plg. *grēns-ing-s* (kirtis šaknyje) : *labb-īng-s* (kirtis priesagoje). Išvestinio žodžio kirčio vieta bei priklausymas vienai ar kitai akcentinei paradigmai nėra nemotyvuoti (Dybo „antrasis“ paradigminto kirčio principas,

žr. § 78). Šių žodžių kirčiavimą lemia pamatinio kamieno bei darybos afikso akcentinės savybės.

Priesaginių vardažodžių kirčiavimas

Priesaga -inīk- / -enīk-

§ 173. Tai sena ypatybės turėtojų pavadinimų darybos priesaga, būdinga ir kitoms baltų, taip pat slavų, kalboms. Niekada nekirčiuotas pirmasis šios priesagos balsis redukuotas (dėl užrašymo *rettēnikan* žr. § 181), dėl to rašte gali būti pažymėtas skirtingomis raidėmis (*e* arba *i*) arba praleidžiamas išvis, tad tikslios šio baltio kokybės nustatyti neįmanoma. Giminiškose kalbose paliudytas tiek balsis *i*, tiek *e*, plg. lie. *-inỹk-* (bk. *-iniñk-*) : *-enyk-* (Mažojoje Lietuvoje, žr. Ambrazas DDR 2, 125); sl. **-bnik-*, **-ęnik-* (žr. toliau). Antrojo priesagos skiemens priegaidė abiejose kalbų grupėse – cirkumfleksas (iš priesagos nukeliamas kirtis pagal Dybo dėsnį slavų prokalbėje), ilgajame negaliniame balsyje lengviausiai paaiškinamas metatonija (plg. § 76; akūto pėdsakus gali liudyti slavų moteriškosios giminės formos **blōdinīca* a, **prošēnīca* a, plg. Дыбо 1981b, 185; 2009b, 35). Prūsų kalboje su šia priesaga gali būti padaromi nauji žodžiai tiek iš vardažodžių, tiek iš veiksmažodžių.

§ 174. Paliudytos keturios aptariamosios priesagos vedinių formos su stipriosiomis galūnėmis, leidžiančios nustatyti vedinių akcentinę paradigmą: nom. pl. *schlūsīnik-ai*, nom. pl. *sendraugi-wēldnik-ai*, nom. pl. *malnijk-ai*, dat. pl. *auschautenīk-amans* (žr. § 164). Visais keturiais atvejais nekirčiuotos stipriosios galūnės rodo baritoninį kirčiavimą: pirmaisiais dviem atvejais (*schlūs-inīk-ai*, *-wēld-nīk-ai*) konstatuotinas pastovus šaknies (pamatinio kamieno) kirtis, likusiais dviem (*mal-nijk-ai*, *auschaut-enīk-amans*) – pastovus priesagos kirtis. Tokie patys du kirčiavimo tipai būdingi ir kalbamosios priesagos atitikmenų vediniams lietuvių ir praslavų kalbose. Priesagos lie. *-inỹk-* (*-iniñk-*, *-enyk-*), sl. **-bnik-*, **-ęnik-* laikytinos nedominacinėmis

stipriosiomis: jų vediniams iš baritonų būdingas pastovus pamatinio kamieno, o vediniams iš mobiliųjų žodžių – pastovus priesagos kirtis, plg.: lie. *priešinykas* 1 (← *priešas* 1), *darbinỹkas* (← *dárbas* 3) (Дыбо 1981a, 85; 2006, 214–218; 2009b, 35; Stundžia 1995a, 76); sl. **rátvnikъ* a (← **rátv* a), **grěšbnikъ* a < **grěšbnikъ* (Dybo dėsnis) (← **grěxъ* b < **grěxъ*), **dblžbnikъ* a < **dblžbnikъ* (← **dblğъ* c); **mėdėnikъ* a (← **mėdъ* a), **stbklėnikъ* a < **stbklėnikъ* (← **stbklō* b < **stbklō*), **prosėnikъ* b < **prosėnikъ* (← **prōso* c) (žr. Garde 1976, 63t.; Дыбо 1981b, 187t.; 2000b, 147–150). Negausiai paliudytų prūsų kalbos priesagos *-inik-* / *-enik-* vedinių ir jų pamatinių žodžių kirčiavimo tarpusavio santykis leidžia manyti, kad tokia sistema galėjusi būti būdinga ir prūsų kalbai.

§ 175. Aiškių denominatyvų III katekizme paliudyti penki, iš jų trys turi kirtį pamatiniame kamiene:

- acc. pl. *dīlnikans* (← acc. sg. *dīlan*);

- nom. sg. *grīkenix*, acc. sg. *grīkenikan* (← nom. pl. *grīkai*);

- nom. sg. *pogalbenix*, acc. sg. *pogālbenikan* (dėl nesutampančios su lie. *pagālb-* priegaidės šis žodis daugelio yra taisomas į *pogalbenikan*, plg. Фортунатовъ 1895, 260; Trautmann 1910, 403; Mažiulis PKEŽ 3, 305; kitaip: Schmalstieg 2001; Young 2008) (← acc. sg. *pogalban*);

o likusieji du – priesagoje:

- dat. pl. *auschautenīkamans* (← acc. pl. *āuschautins*);

- nom. sg. *malnijks* (< **maldenīkas*, plg. *maldenikis* E 189), *malneyks*, gen. sg. *malnijkas*, dat. sg. *malnīku*, acc. sg. *malnijkan*, nom. pl. *malnijkai*, acc. sg. *malnijkans* (← nom. pl. *maldai*).

§ 176. Šaknyje kirčiuoto *grīkenix* pamatinis žodis – neabejotinas baritonas *grīkai* (plg. § 155). Baritonai gali būti ir *pogalban* (→ *pogālbenikan*), plg. lie. *pagālba* 1 (→ *pagālbinkas* 1) (Mažiulis PKEŽ 3, 305; žr. dar § 284), taip pat *dīlan* (→ *dīlnikans*), plg. part. *dīlants* (greta *skellānts*, žr. §§ 315–316), sl. **dělō* a (žr. dar § 315). Atitinkamai priesagoje kirčiuoto *malnijks* pamatinio būdvardžio *maldai* spėjimą mobilumą patvirtina slavų kalbų atitikmuo **mōldъ* c. Tikėtina (ar bent jau nėra pagrindo neigti), kad ir

āuschautins (→ *auschautenīkamans*) galėtų būti kilnojamojo kirčio žodis, plg. § 283.

§ 177. Visi aiškios darybos deverbatyvai kirčiuoti pamatiniame kamiene:

- dat. sg. *klausīweniki* (← *klausiton*, *klausēmai*)

- nom. sg. fem. *schlūsnikai*, acc. sg. *schlūsnikin* (← *schlūsitwei*, *schlūsimai*)

- acc. sg. masc. *schlūsnikan*, nom. pl. *schlūsників* (← *schlūsitwei*, *schlūsimai*)

- *wāldnikans* (← **vald-*)

§ 178. Pastebėtina, kad vediniuose išlaikoma pamatinio veiksmožodžio, jei šis yra priesaginis, kirčio vieta (bent jau esamojo laiko kamieno): priesagoje (*klausīweniki* ← *klausēmai*, dar plg. *klausīwings*, *poklausijsnan*) ar šaknyje (*schlūsnikai* ← *schlūsimai*).

§ 179. Neaiškios darybos yra žodis *cixtnix*, galintis būti tiek denominatyvas (Mažiulis PKEŽ 2, 279), tiek deverbatyvas (Endzelīns 1943, 50 [=DI 4(2), 64]; Endzelin 1944, 72). Kiti žodį *cixtnix* laiko net ne priesaginiu vediniu, o mano jį esant visą paskolintą iš le. *chrzestnik* (Топоров ПЯ К–L, 193).

§ 180. Šaknyje kirčiuotas *lūbeniks*, *lūbnigs* Mažiulio laikomas padarytu iš daiktavardžio **lūb-* (matyt, slavizmo *salūban* [tikėtina, baritono] trumpinys, plg. *lūbi bhe Cixtislālaiskas* [žr. Mažiulis PKEŽ 3, 85]), tačiau lygiai taip pat jis galėtų būti išvestas ir iš panašaus veiksmožodžio, plg. le. *ślubić* bei veiksmožodinių abstraktų priesagos *-snā* vedinį *salūbsna*. Tiesioginis pr. *lūbeniks* ‘Priester, sutuokėjas’ siejimas su sl. **lūbьnikъ* ‘возлюбленный, любовник’ a < **lūbьnikъ* (← **lūby* b < **lūby*) (plg. Дыбо 2009a, 268) kažgi ar gali būti pagrįstas semantiškai.

§ 181. Vieninteliu priesagoje kirčiuojamu deverbatyvu būtų galima laikyti *retenikan*, *rettēnikan* (pastarasis užrašymas tradiciškai taisomas į *rettenīkan* / *rettenikan*, žr. Trautmann 1910, 414; Endzelīns 1943, 239 [= DI 4(2), 294]; Mažiulis PKEŽ 4, 20t.), kurio pamatu galėjęs būti neaišku ar kalboje egzistavęs germanizmas (iš vok. *retten*). Dybo formą

rettēnikan laiko ne klaida, o dėsningu šakninio kirčiavimo žodžiu su pagal Kortlandto dėsni nukeltu per vieną skiemenį į priekį kirčiu. Šakninį kirtį esą patvirtina spėjamo baritoninio pamatinio veiksmažodžio vokiška kilmė. Priesagos kirtis formoje *retenīkan* Dybo laikomas antriniu (žr. Дыбо 2009a, 173). Laikyti formą *rettēnikan* ne klaida trukdo niekaip neįmanomas paaiškinti priesagos pirmojo skiemens balsio ilgumas (plg. § 173). Žodžio *retenīkan* priesagos kirtį greičiausiai nulėmęs priesagoje kirčiuotas pamatinis veiksmažodis. Kadangi priesaginiuose veiksmažodžiuose (bent jau kai kurių konkrečių priesagų vediniuose) akivaizdžiai dominuoja priesaginis kirčiavimas (žr. § 346), nenuostabu, kad į tokį produktyvų tipą būtų galėjęs patekti ir germanizmas (plg. lie. *špieliúoti*, *liuosúoti* etc.). Šio veiksmažodžio šaknies savybę būti nekirčiuotai liudija dar tokie pavyzdžiai kaip *rettīweniskan*, *rettīwingiskan* (plg. *klausīwings* : verb. *klausēmai*). Dėl santykio tarp *ret-enīk-an* (kirtis priesagoje, kai pamatinio žodžio priesaga neįeina į išvestinio kamieno struktūrą) ir *rettīw-ing-isk-an* (kirtis pamatiniame kamiene, t. y. į išvestinio kamieno struktūrą įeinančioje pamatinio žodžio priesagoje) plg. *wert-īng-s* : *wertīw-ing-s*. Dėl santykio *ret-enīk-an* : *klausīw-enik-i* (skirtingi pamatinio veiksmažodžio priesagos kirčio atspindėjimo būdai tos pačios priesagos vediniuose) plg. *druw-īng-in* : *klausīw-ing-s* (žr. § 273).

§ 182. Šaknyje kirčiuotą deverbatiavą **vėldinīk-* greičiausiai galima išskirti iš kompozito-kalkės *sendraugiwėldnikai*, nors kiti bendrašakniai vediniai ir neliudija šaknies kirčio, plg. *weldūnai*, *weldīsnan* (plg. lie. *vėldėti* : *veldėti*; šakninį kirtį liudija ir DP part. gen. pl. *wėldamų* [bet plg. fut. *weldêssitę*]).

§ 183. Iš sudurtinio *deināalgenīkamans* spręsti nei apie atskirai nepaliudyto **algenīk-* kirčio vietą, nei apie pamatinio daiktavardžio *ālgas* akcentinę paradigmą negalime.

Priesaga -ik- / -īk-

§ 184. Dviejų genetiškai skirtingų deminutyvinių priesagų *-ik-* ir *-īk-* skyrimą prūsų kalboje kiek apsunkina jų balsių *i* ir *ī* opozicijos neutralizacija nekirčiuotoje padėtyje. Sinchroniniu požiūriu neaišku, ar čia susiduriama su dviem skirtingomis priesagomis, ar vienos priesagos alomorvais – kirčiuotu *-īk-* ir nekirčiuotu *-ik-*. Teoriškai įmanoma, kad kirčiuotoje pozicijoje būtų skiriamos abi priesagos. Tačiau rašyboje, deja, kirčiuota trumpoji *-ik-* negali atsispindėti.

§ 185. Su kirčiuota *-īk-* paliudyti du daiktavardžiai:

- nom. pl. *bratrīkai* (← *brāti*);

- nom. sg. *dellijks*, *dellijcks*, *dellīks*, acc. pl. *dellīkans* (← **deli-* ‘dalis’) – nebūtinai deminutyvas.

Čia pat gal paminėtinas ir būdvardis acc. sg. *debīkan*, *debijkan*, *debeīkan*, *debbīkan*, *debijkun* – irgi su kirčiuota priesaga.

§ 186. Su nekirčiuota *-ik-* (< *-ik-?*, *-īk-?*):

- nom. sg. *malnijikix*, *malnijikiks*, *malnijikixs*, acc. sg. *malnijikikan*, *malnijikikun*, nom. pl. *malnijikikai* (jei netaisoma į acc. sg. *malnijikikan*, plg. pvz., Endzelīns 1935, 102 [= DI 3(2), 232]), *malnijikiku*, dat. pl. *malnijikikamans*, acc. pl. *malnijikikans* 5x (← *malnijiks*);

- acc. sg. (fem.) *grīmikan*;

- nom. sg. *stūndicks*;

- acc. sg. (masc.) *wijrikan* (← *wijrs*).

§ 187. Žodžių *gannikan*, *madlikan* kirčio vieta neaiški. Pastarąjį Mažiulis mano esant kirčiuotą šaknyje, remdamasis jo pamatiniu žodžiu *maddla*, kurio baritonezė neva išduoda rašyba (Mažiulis PKEŽ 3, 94), tačiau geminacija, kaip minėta, negali rodyti žodžio kirčio vietos, plg., pvz., *skellānts* : *skellants*. Geriausiu atveju *maddla* baritoniškumą galėtų rodyti jo kilmė iš le. *modla* ir palyginti dažnas (7x) brūkšnelio nebuvimas galūnės skiemenyje (plg. § 128)

§ 188. Su priesaga *-ik-* III katekizme paliudyti ir du vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai: *prēisiks*, *prēisicks*, dat. sg. *prēisiki* (kirtis šaknyje) ir *swintickens* (kirčio vieta neaiški).

§ 189. Lietuvių kalboje priesagos *-ik-* vediniai – tiek deminutyvai (reliktai vakarų Lietuvos tarmėse), tiek ypatybės turėtojų pavadinimai – su negausiomis išimtimis, linkę būti kirčiuoti priesagoje, nepriklausomai nuo pamatinio žodžio akcentinės paradigmos: *puodikas*, *staldikas*, *brolikas*, *bernikas*, *galikas*, *šmotikas*, *šunikas*; *katikė*, *mergikė*, *lazdikė*; *didikas*, *naujikas*, *tarpikas*, *šimtikas*; *jaunikis*, *raudonikis*, bet: *rūdikis* (plg. Ambrazas DDR 2, 87t., 116t.; Stundžia 1995a, 47). Taip pat kirčiuojami ir negausiai paliudyti tarminiai priesagos *-ýk-* deminutyvai: *sesýka*, *ausýka*, *kalýka*, *liežuovýkas*, *brolýkas*, bet plg. *sáulyka* (žr. Ambrazas DDR 2, 90). Cirkumfleksinės priesagos pavyzdys – *dalýkas*.

§ 190. Abi priesagos buvo labai produktyvios slavų kalbose, o šių kalbų įtaka netgi aiškinamas ir jų populiarumas vakarų baltų dialektuose (Ambrazas DDR 2, 89, 90, 117). Rekonstruojamoje slavų prokalbės kirčiavimo sistemoje abi priesagos: **-bcb/*-bca/*-bce* ir **-ikv/*-ica* – nedominacinės stipriosios. Vediniai iš baritonų (a. p. *a* ir *b*) gaudavo pamatinio kamieno kirtį (vedinių iš a. p. *b* atveju – nukeltą į priesagą pagal Dybo dėsnį), vediniai iš mobiliųjų žodžių (a. p. *c*) – priesagos kirtį (nukeltą į galūnę pagal Dybo dėsnį visais atvejais, išskyrus *ā* kamieno ilgosios priesagos vedinius, kuriuose išlaikytas priesagos balsio senasis akūtas, t. y. **-íca*; o kamieno vediniuose ilgajai priesagai **-ikv* buvęs būdingas metatoninis senasis, t. y. baltiškas-slaviškas, cirkumfleksas). Visi vediniai priklausė pastovaus kirčiavimo tipui (a. p. *a* arba *b*), plg. **stárbcv* a (← **stár̃v* a), **mōdr̃bcv* a < **mōdr̃bcv* (← **mōdr̃b* b < **mōdr̃v*), **gord̃bcv* b < **gord̃bcv* (← **gord̃v* c); **čístikv* a (← **čístv* a), **bělikv* a < **bělikv*⁴⁰ (← **bělṽ* b < **bělṽ*), **čęstikv* b < **čęstikv* (← **čęstv* c); **stárica* a (← **stár̃v* a), **čṽrníca* a < **čṽrnica* (← **čṽrñb* b < **čṽrñv*), **moldíca* a (← **mōldṽ* c) (žr. Дыбо 1981b, 146–152, 172–176; 2000b, 98–106, 132t., 135t.). Ar panašus principas egzistavęs ir lietuvių

kalboje, pasakyti sunku. Gal jo reliktas galėtų būti minėtoji *sáulyka* (plg. baritoną *sáulė* 1).

§ 191. Aprašytajam principui iš esmės neprieštarauja prūsų kalbos pavyzdžiai su nekirčiuota priesaga *-ik-*: vedinių *malnijkix*, *wijrikan* pamatiniai žodžiai – aiškūs baritonai, plg. nom. pl. *malnijkai*, *wijrai*, dat. pl. *wijrimans* (žr. §§ 155, 164). Dėl žodžio *prēisiks* plg. lie. *prėšas* 1. Atsižvelgiant į pirmame šakniniame skiemenyje fiksuotą vokiečių kalbos kirtį, visiškai tikėtina, kad šaknyje būtų kirčiuojamas ir germanizmas **stund-* (plg. vok. *Stunde*), iš kurio išvestas deminutyvas *stūndicks*.

§ 192. Vienintelio neabejotino mobiliojo pamatinio žodžio dat. pl. *gennāmans* vedinio *gannikan* rašyba kirčio vietos neatspindi. Jei čia kirčiuota būtų priesaga, o jos balsis trumpas, žodžio kirčio vieta rašte iš principo negalėtų būti pažymėta. Pamatinis daiktavardis, iš kurio išvestas priesagoje kirčiuotas *dellijks* teoriškai galėtų būti ir kilnojamo kirčiavimo, plg. lie. *dalīs* 4, s. i. *dalí-*.

§ 193. Sunkumų kelia tik žodis *bratrīkai*, kurio pamatinis daiktavardis *brāti*, greičiausiai buvęs baritonas (plg. § 156). Galbūt priesagos *-ik-* (t. y. su ilguoju *i*), kaip reliktinės, vediniai irgi buvo linkę apibendrinti priesagos kirtį, kaip ir lietuvių kalboje, tačiau remiantis vos vienu pavyzdžiu, žinoma, tokių išvadų daryti negalima.

Priesaga -ing-

§ 194. Tai produktyvi būdvardžių darybos priesaga, būdinga visoms trimis baltų kalboms. III katekizme paliudyta palyginti nemažai šios priesagos vedinių, dalį jų galima atsekti iš tolimesnių darybos grandžių, t. y. vedinių, kurių darybos pamatas yra būdvardžiai su minėtają priesaga: prieveiksmių (pvz., *teisīngi*), daiktavardžių ar būdvardžių su priesaga *-isk-* (pvz., *lāustīngiskan*) ar iš jų padarytų prieveiksmių (pvz., *kīsmīngiskai*). Prūsų kalboje priesagos *-ing-* vediniai gali būti daromi tiek iš vardažodžių

⁴⁰ Pastarasis tipas, atskirose slavų kalbose nepalikęs refleksų, rekonstruojamas remiantis tik

(daiktavardžių, būdvardžių), tiek iš veiksmažodžių (dažniau nei rytų baltų kalbose), tačiau ne kiekvienu atveju įmanoma tiksliai nustatyti, iš kokios kalbos dalies žodis padarytas. Dalis paliudytų prūsų kalbos vedinių tekstuose vartojami daiktavardžio funkcija, tačiau sunku pasakyti, ar šiais atvejais susiduriama su substantyvizuotais būdvardžiais, ar su *výriškas* → *vyriškis* tipo būdvardiniais vediniais.

§ 195. Ne visai aiškus yra prūsų kalbos vardažodžių su priesaga *-ing-* linksniavimo tipo klausimas. Rytų baltų kalbose atitinkami žodžiai priklauso *a* resp. *ā* kamienui (plg. lie. *vertìngas*, *-a*, la. *vèrtìgs*, *-a*). Paliudytos prūsų kalbos formos rodo labai keistą distribuciją: išskyrus vienintelį atvejį *niseilewingis*, visos nom. sg. formos baigiasi <*-ings*>, pvz., *wertìngs*, taigi greičiausiai skirtinos *a* kamienui, tuo tarpu likusių linksnių (t. y. ne nom. sg.) galūnės balsis visais be išimties atvejais žymimas raide <*i*>, pvz., *labbatìngins*, taigi turėtų atspindėti minkštąjį kamiengalį. Ypač stebina tokie dubletai kaip *auschaidìwings* : *auschaidìwingin*; *klausìwings* : *klausìwingin*. Galima manyti, kad prūsų kalboje priesagos *-ing-* vediniai priklausę *ja* kamienui (plg. Bezenberger 1907, 83; Wijk 1924b), bet tada būtų lauktinos ir reguliarios nom. sg. formos su <*-ingis*>, plg. *bousennis*, *nosèilis*. Laikyti šiuos žodžius priklausančius *i* kamienui (plg. Berneker 1896, 114) – III katekizme reliktiniam – dar mažiau patikima. Galima, pvz., spėti, kad iš pradžių *ja* kamienui priklausę daiktavardžiai, išvesti iš *a* kamieno būdvardžių (plg. lie. *výriškas* → *vyriškis*, *qsótas* → *qsótis*), tačiau katekizmų tarmėje šis skirtumas (*ja* kamieno daiktavardžiai vs. *a* kamieno būdvardžiai) jau galėjęs būti panaikintas arba A. Willis galėjęs jo nejausti, kaip rodo žodžių su priesaga *-ing-* vartosena III katekizme, pvz., *naunìngs* III 87₈ daiktavardine reikšme ‘Neuling, naujatikis’. Manyti, kad raide <*i*> galėtų būti atspindimas nekirčiuotas balsis /*a*/, plg. *wijrai* : *wijrimans* (žr. § 114), neleidžia pernelyg didelis šio reiškinių regularumas; plg. dar panašioje pozicijoje: *lijgan*, *mērgan*, *wargan*. Tad nors visiško aiškumo šiuo klausimu ir nėra, paneigti, kad bent dalis priesagos *-ing-* vedinių (ar bent dalis jų formų) turėjusios minkštąjį

sisteminiais sumetimais (plg. Дыбо 1981b, 175; 2000b, 135).

kamiengalį, vadinasi, formaliai skyrėsi nuo atitikmenų rytų baltų kalbose, negalima.

§ 196. Kitas reikšmingas pr. priesagos *-ing-* skirtumas nuo rytų baltų kalbų – priegaidės nesutapimas, plg. lie. *vertingas*, la. *vērtīgs* (akūtas) : pr. *wertīngs* (cirkumfleksas). Teiginys, kad brūkšneliu čia galėtų būti pažymėtas spėjamas nežymus akūtinio dvigarsio pailgėjimas, plg. *kakīnt* (žr. Гирденис 1973 [= Girdenis KD 1, 321]; plg. § 92), sunkiai įtikimas dėl labai dažno brūkšnelio vartojimo šioje priesagoje (30x), plg. veiksmoždžius su priesaga *-in-*, kuriuose brūkšnelis pavartotas tik vieną kartą (žr. §§ 94, 340). Apie galimas šio priegaidžių nesutapimo atsiradimo priežastis žr. §§ 210–212.

§ 197. K III paliudytais atvejais vienu aptariamąsios priesagos vedinių (tiek deverbatyvų, tiek denominatyvų) kirčio vieta fiksuojama šaknyje (pamatiniam kamieni), kitų – priesagoje. Pamatiniam kamieni kirčiuojami šie priesagos *-ing-* vediniai:

a) paliudyti žodžiai (denominatyvai arba deverbatyvai):

- nom. sg. *aulāikings* (← verb. **aulaikā-*);

- nom. sg. *grēnsings* (← subst. **gr'auza* ? [Mažiulis PKEŽ 1, 407], verb. **grenz-* ?, **gr'auz-* ? [Kaukienė 2004, 97]);

- acc. pl. *lāustingins* (← adj. [partc.?] **lausta-*, plg. Mažiulis PKEŽ 3, 51; dar plg. subst. *lāustingiskan* [sk. *lāustingiskan*]);

- acc. pl. *lāngiseilingins* (← subst. **langiseil-*, Mažiulis PKEŽ 3, 34; jei tai ne dūrinys);

b) žodžiai, tapę pamatu tolimesnės pakopos vediniams – būdvardžiai su priešdėliu *ni-* (darant išankstinę prielaidą, kad priešdėlis *ni-* neturi įtakos su juo sudaromų būdvardžių kirčiavimui, žr. § 4.2.1.),rieveiskmiai su formantais *-ai*, *-i* ar būdvardžiai/daiktavardžiai su priesaga *-isk-* (spėjant, kad tais atvejais, kai minėtieji šių formų darybos afiksai nėra kirčiuoti, vediniai išlaiko pamatinio žodžio kirčio vietą, žr. § 270):

- nom. sg. *nigīdings* (← **gēding-* ← subst. *gīdan*);

- nom. sg. *niquāitings* (← **kvaiting-* ← subst. *quāits* ?, verb. *quoitē?*);

- adv. *kīsmingiskai* (← **kēsming-* ← subst. *kīsmān*).

- adj. acc. sg. *gruntpowīrpingin* (jei šį žodį laikome kalke-dūriniu iš vok. *grundlos*, tai galime jame išvelgti **pavirping-* ← adj. *powīrps*).

§ 198. Priesagoje kirčiuojami:

a) paliudyti denominatyvai:

- acc. pl. *labbatīngins* (← subst. **labatā*, Mažiulis PKEŽ 3, 10);

- nom. sg. *labbīngs* (← *labs*);

- nom. sg. *naunīngs* (← *nauns*);

- nom. sg. *wertīngs* (← *werts*) (plg. *wertīngiskan*)

b) deverbatyvai:

- acc. sg. *druwīngin*, dat. pl. *druwīngimans*, acc. pl. *druwīngins* (← *druwīt*, o gal iš *druwis?*, plg. Mažiulis PKEŽ 1, 232);

- nom.-acc. neutr. (adv.?) *musīngin* (← *massi*) (plg. *wissemusīngis*);

c) žodžiai, tapę pamatu tolimesnės pakopos vediniams:

- adv. *teisīngi*, adj. *niteisīngiskan* (← **teising-* ← subst. *teisi* ? [Mažiulis PKEŽ 4, 190], adj. **teis-* ? [plg. lie. *teisùs*], verb. **teis-* ? [plg. lie. *teĩsti*, *tiẽsti*], plg. Kaukienė 2004, 93);

- adv. *isspretīngi* (← **izpreting-* ← verb. *issprestun*);

- adv. *pareiūngiskai* (←...← **parejing-* ← verb. *perēit*);

- subst. acc. sg. (fem.) *prewerīngiskan* (←...← **pravering-* ← verb. **praver-*, plg. *prewerīsnan*, Mažiulis PKEŽ 3, 355).

§ 199. Apie žodžių *ainaseilingi*, *brewingi*, *poklusmingins*, *poklusmingi* (jei užrašymą *poklūsmingi* laikome klaida), *schlusingisku*, *wesselingi* kirčiavimą remiantis rašyba nieko negalima pasakyti.

§ 200. Dabartinėje lietuvių kalboje visi priesagos *-ing-* vediniai su negausiomis išimtimis ar variantais (pvz., *báimingas* : *baimìngas*, *píeningas* : *pienìngas* ir pan.), kirčiuojami pastoviu priesagos kirčiu (pirmąja kirčiuote) nepriklausomai nuo pamatinio žodžio akcentinės paradigmos, pvz., *naudìngas*, *uolìngas*, *gėdìngas*, *vaisìngas* (plg. Stundžia 1995a, 62t.). Senesnę padėtį fiksuoja kirčiuoti Daukšos tekstai. Juose paliudytos formos su kirčiu tiek šaknyje, t. y. pamatiniame kamiene (*nâudìgas*), tiek priesagoje (*ûlìnga*) ar galūnėje (*ne waiřingá*) (Skardžius 1935, 156–158 [= RR 5, 192–194]).

Pastebėtina, jog vediniai iš akūtinių baritonų, t. y. 1 kirčiuotės žodžių, paprastai išlaiko pastovų kirtį pamatiniame kamiene (inst. sg. *gédjgu*, dat. pl. *gédjgomus*). Kirtis galūnėje (plg. dar gen. sg. *galīgós*, dat. sg. *ne iβmintīgám*, gen. pl. *žalīngų*) liudija egzistavus ir kilnojamojo kirčio paradigmą. Kilnojamą kirtį (iš priesagos į galūnę) išlaikiusios rytų Lietuvos tarmių formos *abejingà*, *akmeningà*, *laimingà*, *dalingà*, dar plg. adv. *laimingai*, *išmintingai* (Būga 1922, 120 [= RR 2, 143]). Darant prielaidą, kad dabartiniam priesagiam kirčiavimui susiformuoti lemiamos įtakos turėjo Saussure'o-Fortunatovo dėsnis bei vėlesni analoginio išlyginimo reiškiniai, galima visai pagrįstai rekonstruoti dar senesnę sistemą, kurioje priesaga *-ing-* niekuomet negaudavo kirčio, o jos vedinių kirčiavimas visiškai priklausė nuo pamatinio žodžio akcentinės paradigmos: vediniai iš pastovaus kirčiavimo žodžių būdavo kirčiuojami pastoviu kirčiu pamatiniame kamiene (*gédingas*, *-a 1* ← *géda 1*), o vedinių, padarytų iš mobiliojo kirčiavimo žodžių, kirtis buvo kilnojamas iš pamatinio kamieno (ne priesagos!) į galūnę (**núdingas*, *-à 3a* ← *naudà 3*) (Дыбо 1981a, 71–73; 2006, 137–142; 2009b, 29). Kitais žodžiais tariant, priesaga *-ing-* priklausiusi nedominacinių silpnųjų priesagų klasei (žr. § 24). Laikantis nuomonės, kad latvių kalbos laužtinė priegaidė yra tiesioginis nekirčiuoto akūto („recesyvinio“ akūto, pagal Dybo koncepciją) refleksas, nebūtinai sietinas su kirčio atitraukimu (žr. § 57), latvių *-îg-* priegaidė taip pat liudytų šios priesagos priklausymą aptariamajai klasei (plg. Дыбо 2009b, 29). Praslavų akcentinėje sistemoje kalbamąją priesagą atitinka silpnoji priesaga *-ęn-*, plg. **glīņēnъ a* (← **glīna a*); **stǫklēnъ a* < **stǫklēnъ* (Dybo dėsnis) (← **stǫklò b* < **stǫklo*); **lèdēnъ*, **ledēnà c* (← **lèdъ c*) (Дыбо 1981b, 127–142; 2000b, 182–197; 2009b, 30).

§ 201. Iš turimų duomenų neįmanoma nustatyti, ar kilnojamas priesagos *-ing-* vedinių kirčiavimo tipas galėjęs egzistuoti ir prūsų kalboje, kadangi beveik nėra paliudyta tokių vedinių formų su stipriosiomis, o juo labiau kirčiuotomis, galūnėmis. Vienintelis atvejis dat. pl. *druwīngimans* fiksuoja kirtį priesagoje, t. y. ne galūnėje. Taigi šiuo atveju vedinys – baritonas, konkrečiau: pastovaus priesagos kirčio tipo, šiaip jau nebūdingo aptariamąsios priesagos vediniams giminiškose kalbose. Apskritai prūsų

kalbos priesagos *-ing-* vedinių kirčiavimas yra artimesnis ne rekonstruojamam pralietuvių atitinkamų vardažodinių vedinių kirčiavimo modeliui, o jau aptartų priesagų *-ik-* / *-īk-* ir *-inīk-* / *-enīk-* vedinių kirčiavimui.

§ 202. Kaip rodo pavyzdžiai, prūsų kalbos vardažodiniai priesagos *-ing-* vediniai gali būti kirčiuojami šaknyje arba priesagoje. Galima spėti, jog jų kirčio vietą, kaip ir priesagų *-ik-* / *-īk-* ir *-inīk-* / *-enīk-* atveju, nulemia pamatinių žodžių akcentinė paradigma, arba kitaip sakant, šaknų (pamatinių kamienų) akcentinė galia: pastovaus kirčiavimo žodžių (stipriųjų kamienų) vediniai, matyt, kirčiuojami šaknyje; kilnojamojo kirčiavimo žodžių (silpnųjų kamienų) vediniai – priesagoje. Tačiau neginčijamai įrodyti, kad paliudytų priesagos *-ing-* vedinių pamatiniai žodžiai priklauso vienam ar kitam kirčiavimo tipui, neįmanoma, nes tekste nėra užfiksuota nė vieno iš šių žodžių formų su stipriosiomis galūnėmis. Vienintelis būdas patikrinti pamatinių žodžių akcentinę paradigmą – lyginimas su giminiškų kalbų žodžių kirčiavimu, tačiau lyginant, be abejo, reikia įvertinti ir galimų inovacijų tiek prūsų, tiek lietuvių kalboje tikimybę. Taip pat reikia turėti omenyje, kad jei prūsų kalboje būtų buvęs išlaikytas priesagos *-ing-* vedinių kilnojamojo kirčio tipas (katekizmo epochoje galbūt egzistavęs greta pastovaus šaknies kirčio ir pastovaus priesagos kirčio tipų), kuriuo, be abejo, būtų buvę kirčiuojami vediniai iš mobiliųjų žodžių, paliudytoji medžiaga paprasčiausiai neleistų jo atskirti nuo pastovaus kirčio žodžių, kadangi visos užfiksuotos formos (išskyrus minėtąją *druwīngimans*) paliudytos su silpnosiomis galūnėmis. Šių formų kirčiavimas identiškas tiek baritoninėje, tiek mobiliojoje akcentinėje paradigmoje, taigi, pvz., šaknyje kirčiuota forma *aulāikings* vienodai galėtų būti priskirta tiek baritonams, tiek mobiliesiems žodžiams.

§ 203. Visiškai tikėtina, kad šaknyje kirčiuoto **gēding-* (→ *nigīdings*) pamatinis daiktavardis *gīdan* (acc. sg.) buvęs baritonas, plg. dabartinės lietuvių kalbos *gėda* 1 (šalia *gėdà* 3), taip pat Daukšos *gėdos*, *gėdos* (gen. sg.) ir ypač *gėdīgomus* (dat. pl.) (priesagos *-ing-* vedinys – šaknyje kirčiuotas baritonas!). Žodžio *kīsmān* (→ **kēsming-* → *kīsmingiskai*) galimą baritoniškumą patvirtintų sl. *čáсь* a (⇒ s. r. *чась* b, plg. Зализняк 1985, 134; kitaip: Дыбо 2009a, 164). Laikant žodį *(ni-)quāitings* denominatyvu ir siejant

spėjimą pamatinį daiktavardį *quāits* su gr. *κοῖται*, s. i. *kéta-* (Berneker 1896, 302; Trautmann 1910, 412; Pokorny IEW 1, 632; kritiką žr. Mažiulis PKEŽ 2, 325), pastarieji atitikmenys patvirtintų baritonezė. Žodžio *lāustingins* pamatinio vardažodžio **lausta-* baritoniškumo tiesiogiai nepatvirtina nei lie. *liūdnas* 4, sl. **lūdъ* c (dėl etimologijos plg. Mažiulis PKEŽ 3, 52t.), nei la. *laūzt* (plg. Schmalstieg 1974, 188; laikydamasis pastarosios etimologijos, Dybo dar suponuoja darybą adj. (< part.) **láuza-* ‘demütig’ > subst. **lāuzta-* ‘Demut’ su dėsninga Nikolaevo metatonija, t. y. silpnojo akūtinio kamieno vartimu stipriuojų cirkumfleksiniu daiktavardžio daryboje iš būdvardžio [žr. §§ 75–76], plg. Дыбо 2009a, 165t.).

§ 204. Pakankamai drąsiai galima spėti, kad priesagoje kirčiuoto *naunīngs* pamatinis būdvardis *nauns* buvęs kilnojamojo kirčiavimo žodis. Tai visų pirma netiesiogiai liudija daiktavardis *ernaunīsan* (taisytinai į *ernaunīsnan*) (jei manome, kad jis išlaiko pamatinio veiksmožodžio **ernaunī-* ← **naunī-*, o šis – pamatinio būdvardžio kirčio vietą, plg. *grikimai* greta baritono *grikan*, *grikai*; nors taip mąstyti vis dėlto rizikinga, plg. *niquāitings*, bet verb. *quoitē*, *quoitāmai*, *quoitilai*, subst. *poquoitīsnau*, *labbaiquoitīsnan*). Paprastai būdvardis *nauns* kildinamas iš **nau-* (**nauj-*?) ir **jaun-* kontaminacijos (Berneker 1896, 309; Endzelīns 1943, 214 [= DI 4(2), 264]; Mažiulis PKEŽ 3, 171); abiejų šių šaknų lietuviški atitikmenys *naūjas* 4, *jáunas* 4, pasak Skardžiaus, „sprendžiant iš vartosenos [Daukšos tekstuose], yra laikytini senais ar bent senesniais oksitonais“, plg. D *naiamê*, *naiamé* (greta *náuiame*); gen. sg. *iaunós* (greta *íáunos*) (žr. Skardžius 1935, 148t. [= RR 5, 184–185]). Būdvardžio *jáunas* mobilumą patvirtinę la. *jaūns*, sl. **jūnъ* c. Tuo tarpu žodžio *naūjas* pirmąsčiu mobilumu abejoti verčia sl. **novъ* b/c (žr. toliau), s. i. *náva-*, *návya-*, gr. (jon.) *νεῖος*. Slavų kalbose paliudyta tiek baritoninė a. p. *b* (slov. *nòv*, *nóvo*, *nóva*, reliktai s. rusų kalboje ir tarmėse, pvz., *ноф*), paprastai slavistų laikoma archajiškesne (matyt, atsižvelgiant į s. i., s. gr. pavyzdžius ir Daukšos baritonines formas), tiek mobilioji a. p. *c* (r. [taip pat ir s. r.] *нов*, *нóво*, *новá*, *зánovo*, s.-kr. *пàново*), laikoma inovacija (plg. Иллич-Свитыч 1963, 57; Дыбо 1981b, 21; 2000b, 49; Зализняк 1985, 138).

§ 205. Problemiškiau yra nustatyti kitų priesagoje kirčiuotų *-ing-* vedinių pamatinių būdvardžių akcentines paradigmas, pvz. *labbīngs* ← *labb*, plg. lie. *lābas* 4 (taip pat ir Daukšos tekstuose, bet plg. pavienius atvejus *lābasis* 1x, *lābesnis* 1x, adv. *lābai* 1x); *wertīngs* ← *werts*, plg. germanizmus lie. *veřtas* 4 (bet Daukšos inst. sg. *wērtais*, greta *ne wertáis*), la. *vēřts* (atsižvelgiant į vokišką kilmę, ir prūsiškame žodyje lauktinesnė būtų baritonezė). Žodžio **teising-* (→ *teisīngi*) (jeigu jį laikome denominatyvu) pamatinio žodžio spėjamo mobilumo nepatvirtina tekste paliudytas baritonas subst. *teisi* (jeigu tai *ē* kamieno žodis). Senas baritonas, remiantis Daukšos tekštais ir tarmių duomenimis, greičiausiai yra ir giminiškas lietuvių kalbos būdvardis *tiesūs* 4, dial. (Tvr) *tiēsus* 2, DP *tiēfių* (greta *tiefūs*, *tiefáus*) (Skardžius 1935, 144t. [= RR 5, 180t.]). Kita vertus, pastebėtina, kad kirčio šaknyje negauna visi šaknies **teis-* vediniai, plg. *teisīngi*, *niteisīngiskan*, *niteisīwingins*, *teisīwingiskan*, o gal net ir *teisiskan* (plg. § 233) bei *teisint*.

§ 206. Veiksmažodiniai priesagos *-ing-* vediniai, kaip minėta, taip pat gali būti kirčiuojami arba šaknyje, arba priesagoje. Nors paliudytų pavyzdžių aiškiems apibendrinimams ir trūksta, vis dėlto galima manyti, jog neatsitiktinis sutapimas yra tai, kad asmenuojamųjų formų šaknyje kirčiuojamo veiksmažodžio **aulaikā-* (plg. *lāiku*, *lāikumai*, imp. 2 pl. *lāikutei*, greta inf. *laikūt*, part. praet. pass. *laikūts*), vedinys *aulāikings* taip pat kirtį gauna šaknyje, tuo tarpu veiksmažodžio *druwīt*, kurio asmenuojamosios formos kirčiuojamos priesagoje, t. y. ne šaknyje (*druwē*, *druwēmai*, *druwētei*), vedinys *druwīngin* (jei tai ne denominatyvas) turi kirčiuotą priesagą *-ing-*. Matyt, analogišką santykį galime konstatuoti ir tarp *musīngin* bei opt. 3 sg. *musīlai* (kad optatyvo formos gali turėti kirtį ir šaknyje, rodo, pvz., *isrāikilai* [jei taisoma į *isrānkilai*, o ne į *isrankilai*], *schlūsilai*); esamojo laiko formų *massi*, *massimai* rašyba kirčio vietos neatspindi, nes abu kamieno skiemenys trumpi, tad galima spėti, jog juose irgi kirčiuojamas skienuo *-si-*, tačiau pirmojo skiemens užrašymas *ma-* [14x] šalia *mu-* [8x, aiškiai nekirčiuotoje pozicijoje: *musīlai*, *musīngin*, *wissemusīngis*, etc.] verčia tuo abejoti. Spėjamo principo, kad vedinio kirčio vieta atspindi pamatinio priesaginio veiksmažodžio kirčiavimą, nepatvirtina

žodis *niquāitings* (jeigu jį laikome deverbatyvu), plg. *quoitē*, *quoitā*, *quoitāmai*, *quoitēti*, *quotilaisi*, *quoitilai*, *quoitijlai*). Kita vertus, tam neprieštarauja veiksmožodis *quoi* (< **kvāiti*, plg. Mažiulis PKEŽ 2, 330).

§ 207. Trys paliudyti nepriesaginių veiksmožodžių, t. y. turinčių vienskiemenį, neskaitant priešdėlio, kamieną (pvz., infinityvo), vediniai kirčiuoti priesagoje: *isspretīngi* (← *issprestun*), *pareiūngiskai* (← *perēit*), *prewerīngiskan* (← **praver-*, plg. *etwerreis*, gal **praverē-*?, plg. *prewerīsnan*). Šaknyje kirčiuotas tokio tipo vedinio pavyzdys galėtų būti *grēnsings* (← **grenz-*, **gr'auz-*, jei nelaikome šio žodžio denominatyvu). Kadangi remiantis pačios prūsų kalbos faktais nustatyti veiksmožodžių akcentinių paradigmų neįmanoma (žr. §§ 303–313), galima tik spėti, kad ši distribucija galėtų atspindėti paveldėtą veiksmožodžio šaknų akcentinę galią, t. y. šaknyje kirčiuoti galėtų būti vediniai iš baritoninių veiksmožodžių, priesagoje – vediniai iš mobiliųjų veiksmožodžių. Deja, pernelyg priešaringi giminių kalbų duomenys neleidžia to patvirtinti. Šaknies **prat-* (plg. *isspretīngi*) silpnumą galėtų patvirtinti DP *papratimús*, bet tam prieštarautų *suprátimq*. Spėjamo šaknies **ei-* (plg. *pareiūngiski*) silpnumo nepatvirtina nei DP *atáiiimas*, *atéiimas*, *fufiéiimas*, nei sl. **jbti* b (bent jau s. r. *jbdy*, žr. Зализняк 1985, 136); šiuo požiūriu nieko nesako la. *iēt*, *iēt* (abiem atvejais, beje, akūtas, nesutampęs su lie. cirkumfleksu!). Spėjamam veiksmožodžio **ver-* (plg. *prewerīngiskan*) mobilumui prieštarauja la. *vērt*. Tuo tarpu žodžio *grēnsings* abiejų spėjamų šaknų **grenz-* ar **gr'auz-* stiprumo nepatvirtina nei la. *griēzt*, nei la. *graûzt*, sl. **grýzti* c.

§ 208. Taigi konstatuotina, kad prūsų kalbos priesagos *-ing-* vedinių kirčiavimas iš esmės skyrėsi nuo šios priesagos vedinių kirčiavimo rekonstruojamose pralietuvių ir praslavų akcentinėse sistemose. Jokių prokalbėje rekonstruojamo mobiliojo kirčiavimo (būdingo šios priesagos vediniams iš mobiliųjų pamatinių žodžių) pėdsakų prūsų kalboje, bent jau remiantis paliudytais duomenimis, patvirtinti negalima. Kita vertus, prūsų kalboje neabejotinai egzistavo vediniai su kirčiuota priesaga (greičiausiai pastovaus kirčiavimo), buvę visiškai nebūdingi rekonstruojamai prokalbės sistemai. Vadinasi, prūsų kalbos priesaga *-ing-* panašesnė ne į baltų-slavų

nedominacines silpnąsias (kaip lie. *-ing-*), o į nedominacines stipriąsias (kaip *-ik-* / *-īk-* ir *-inīk-* / *-enīk-*), nors įrodyti, kad jos vedinių kirčiavimas tiesiogiai priklausęs nuo pamatinių žodžių akcentinių paradigų beveik neįmanoma.

§ 209. Priesagos *-ing-* kirtis prūsų, kaip ir lietuvių, kalboje – akivaizdžiai vėlyvas reiškinys ir jo atsiradimo priežastys nėra vienodos abiejose kalbose. Pagrindas priesagoje kirčiuotoms formoms atsirasti lietuvių kalboje buvo Saussure'o-Fortunatovo dėsnis, vadinasi, pirmiausia kirtis į priesagą (akūtinę!) nukeltas formose, prieš tai turėjusiose kirčiuotą neakūtinę šaknį, pvz., **gàlingas > galìngas* (← *galià* 2), **žàlingas > žalìngas* (← *žalà* 4) (pagal vėlyvąją Dybo koncepciją [žr. § 128], iš pradžių tik vediniuose iš mobiliųjų pamatinių žodžių, t. y. tokiais atvejais kaip **žàlingas > žalìngas*), o vėliau apibendrintas ir visiems kitiems vediniams, t. y. *gèdìngas* vietoj **gédìngas* (← *gèda* 1), *naudìngas* vietoj *náudingas* (← *naudà* 3) (plg. Дыбо 1981a, 71–73; 2006, 137–142). Nepripažįstant Saussure'o-Fortunatovo dėsnio veikimo prūsų kalboje (plg. § 129), tenka konstatuoti, kad prūsų kalboje priesagos *-ing-* kirtis turėjęs susiformuoti nepriklausomai ir dėl kitų priežasčių nei lietuvių kalboje. Priešingai nei lietuvių kalboje, priesagos priegaidė šiame procese galėjo nevaidinti jokio vaidmens.

§ 210. Matyt, vėlyvu priesagos kirčio susiformavimu galima paaiškinti ir priegaidės nesutapimą lietuvių ir prūsų kalbų priesagose. Vienas galimų paaiškinimų – spėjama priegaidžių opozicijos neutralizacija nekirčiuotoje padėtyje. Visiškai tikėtina, kad senųjų nedominacinių silpnųjų priesagų kirčio atsiradimo metu priegaidžių opozicija prūsų kalboje jau buvusi neutralizuota nekirčiuotuose skiemenyse – kitaip nei lietuvių kalboje, kurioje svarbus silpnųjų priesagų kirčio atsiradimo veiksnys buvęs Saussure'o-Fortunatovo dėsnis, veikęs tuo metu, kai lietuvių kalboje nekirčiuotų skiemenų priegaidės dar skirtos (bent jau dalyje tarmių jos tebeskiriamos iki šiol, plg. Girdeņis 1972, 72 [= KD 1, 264t.]; 2003, 275; Гирдеņис 1973, 73 [= KD 1, 320]). Atsižvelgiant į katekizmų rašybos atspindimą nekirčiuotų skiemenų balsių redukciją (žr. §§ 114–118), tikimybė, kad nekirčiuotuose skiemenyse galėjusios būti skiriamos priegaidės (bent jau katekizmų epochoje), yra labai

maža. Tad ir perkeltas į nekirčiuotą skiemenį kirtis neprivalėjo turėti tokią pat priegaidę, kokią giminiškos kalbos liudija tame skiemenyje buvus anksčiau. Vienos kurioms nors priegaidės (aptariamuoju atveju – cirkumflekso) atsiradimas naujai kirtį gavusiame skiemenyje nepriklausomai nuo šio skiemens prieš neutralizaciją turėtos priegaidės yra visiškai suprantamas reiškinys, plg. serbų-kroatų (štokavų) atitrauktinio kirčio visuomet kylančiąją priegaidę (trumpuosiuose skiemenyse žymimą ženklų ` , ilguosiuose – ´), paradigmoje neišlygintą ir galinčią kaitaliojimą su toje pačioje morfemoje pasitaikančia neatitrauktinio kirčio krintančiąją priegaide (trumpuosiuose skiemenyse žymima ` , ilguosiuose – ´), pvz., nom. sg. *žèna*, acc. sg. *žènu* < prasl. **ženà*, **ženò* b; nom. sg. *zvézda*, acc. sg. *zvèzdu* < prasl. **gvèzda*, **gvèzdò* b; nom. sg. *vòda*, acc. sg. *vòdu* < prasl. **voda*, **vòdò* c; nom. sg. *gláva*, acc. sg. *glàvu* < prasl. **golvá*, **gòlvò* c (plačiau apie serbų-kroatų ir praslavų resp. prabaltų-slavų prozodinių sistemų santykį žr. Matešić 1970, 19–36; Carlton 1991, 192–194, 331–333; Дыбо 2000b, 17–20).

§ 211. Kitas galimas cirkumflekso atsiradimo prūsų kalbos priesagoje paaiškinimas – metatonija. Hipotezę, kad prūsų priesagos *-ing-* cirkumfleksas atsiradęs dėl metatonijos (panašios, bet nebūtinai identiškos, kaip lietuvių kalbos galūniniuose *ia* kamieno vediniuose, plg. *qsòtis* : *qsótas*), 1924 m. išklėlė N. van Wijkas, atkreipęs dėmesį į dar Bernekerio pastebėtą prūsų ir lietuvių kalbų priesagos *-ing-* vedinių kamieno skirtumą (pr. *-ingis* – *ia* kamienas [pasak Bernekerio, *i* kamienas]; lie. *-ingas* – *a* kamienas) (plg. § 195) (žr. Wijk 1924b). Pastebėtina, kad prūsų kalbos priesagos *-ing-* priegaidės ir kirčio problema gražiai išsikompnuoja į Maskvos akcentologijos mokyklos baltų-slavų metatonijos teoriją (žr. §§ 75–76), galinčią paaiškinti ne tik cirkumflekso, bet ir priesagos kirčio atsiradimą (plg. Дыбо 1998b, 6; 2009a, 131⁴¹). Būdvardžių priesaga (antrinė) *-ing-* prokalbėje buvusi neabejotinai

⁴¹ Tiesa, reikia pastebėti, kad šiuo klausimu Dybo nėra visiškai nuoseklus: pvz., tame pačiame straipsnyje (2009a) vienoje vietoje (p. 131) prabėgom užsiminęs, kad brūkšnelis ant pirmosios *-ing-* raidės galėtų atspindėti metatoninį cirkumfleksą, kitur (p. 154, s. v. *fen wīngriřkan*) teigia, kad brūkšnelis mišriuosiuose dvigarsiuose išvis neatspindi priegaidžių (plg. Schmalstieg 2000; Young 2008 [žr. § 93], nors p. 141 žodžio *kārtai* cirkumfleksinę priegaidę Dybo nustato „по правилу Фортунатова“), dar kitur (p. 174) priesagos *-ing-* kirtį motyvuoja Saussure'o-Fortunatovo dėsniumi (taigi pripažįsta jos akūtą).

silpnoji (žr. § 200), tačiau iš būdvardžių padarytuose *ja* kamieno daiktavardžiuose (t. y. vediniuose su stipriąja pirmine priesaga *ja*) ji turėjo virsti stipriąja (lygiai kaip silpnoji lie. būdvardžių priesaga *-išk-as* virto stipriąja daiktavardžių priesaga *-išk-is*⁴²), be to, kadangi ji buvo akūtinė, vedinyje akūtas turėjo virsti cirkumfleksu (plg. lie. adj. *-ókas* : subst. *-ôkas*). Taip į vieną sistemą gali būti susieti visi prūsų kalbos priesagos *-ing-* vedinių skirtumai nuo rytų baltų kalbų: priesagos cirkumfleksas, akcentinis stiprumas (priesagos kirtis), *ja* kamieno (bent jau minkštojo kamiengalio⁴³) formų egzistavimas ir su šia priesaga padarytų daiktavardžių (t. y. ne vien būdvardžių) egzistavimas (nors, bent jau III katekizmo tekste, kaip rodo paliudytų priesagos vedinių vartosena, *ja* ir *a* kamienų formų distribucija nekoreliuoja su daiktavardžių resp. būdvardžių distribucija, žr. § 195). Lietuvių kalboje daiktavardžiai (*ja* ir *ē* [*< iĭā*] kamienų) su priesaga *-ing-* paprastai nedaromi, todėl ir pagrindo atsirasti priesagoje cirkumfleksui nebuvo. Kita vertus, atkreiptinas dėmesys į tai, kad pavieniuose tarminiuose tokio tipo daiktavardžiuose ir ypač vietovardžiuose šalia akūto pasitaiko ir priesagos cirkumfleksas, plg. *klibiņgis, kliviņgis, Kūliņgis, Naudiņgis, Svaitiņgis, Šiliņgē* (bet *Apsīngis, Nedīngis, Norīngis, Piloīngis, Stabīngis, Suvīngis, Teisīngis; Apsīngē, Kačīngē, Savīngē*; plg. cirkumfleksą *ā* kamiene: *lakštingà*, gen. sg. *lakštiņgos* 2 [greta *lakštinga* 1, žr. eLKŽ s. v.], *Gandingà*, gen. sg. *Gandiņgos*) (plg. Skardžius 1943 [= RR 1], 121; Vanagas 1970, 168; Kriugiškytė 2009, 66t.).

§ 212. Kitàs prūsų ir rytų baltų kalbų priesagos *-ing-* priegaidžių nesutapimo atsiradimo teorijas žr. Bezzenberger 1907, 83; Būga 1934, 536 [= RR 3, 792]; Skardžius 1943 [= RR 1], 105t.; Endzelīns 1943, 51 [= DI 4(2), 65]; Endzelin 1944, 74, išn. 31; Kortlandt 1974, 305, 306; apžvalgą žr. Rinkevičius 2009, 65–68).

⁴² Dėl šių priesagų pirminių akcentinių savybių, nustatomų daugiausia remiantis Daukšos tekstais, žr. Дыбо 1981a, 68t., 78t.; 2006, 119–131, 175t.

⁴³ Synchronine prasme.

Priesaga -Vv-ing-

§ 213. Nemaža dalis prūsų kalbos žodžių prieš priesagą *-ing-* turi įterptą komponentą *-ew-*, *-aw-*, *-īw-*, kurio traktavimas prūsistikos veikaluose įvairuoja. Dažnai tokio tipo žodžių daryboje linkstama išvelgti tarpinę darybos grandį – vardažodį (paprastai būdvardį) su priesagomis *-ev-*, *-av-*, *-īv-*, pvz., **drūktaving-* (→ *drūktawingiskan*) ← adj. **drūktava-* ← adj. **drūkta-* (Mažiulis PKEŽ 1, 230; 2004, 26). Tačiau, išskyrus atvejį *mukinnewingins* : *mukinewis*, nė vienas iš tokių rekonstruotų žodžių su *-ev-*, *-av-*, *-īv-* (pvz., **drūktava-*) tekste nėra paliudytas, ir tai verčia abejoti šitokiu vardažodžių su *-w-ing-* darybos traktavimu. Nesant pamatinių žodžių, pasunkėtų ir taip suvokiamų vedinių kirčiavimo modelio aprašas. Dėl to tikslingiau yra konstatuoti sudėtinę priesagą *-ev-ing-* / *-av-ing-* / *-īv-ing-*, kurią galima būtų laikyti susiformavusia iš priesagos *-ing-*, dedamos ne prie pamatinio žodžio šaknies, o prie istorinio balsinio kamiengalio; balsis *-v-* tokiu atveju galėtų būti atsiradęs dėl hiato panaikinimo ar kamiengalio balsio *u* konsonantizacijos tarp balsių (panašią interpretaciją, bent jau deverbatiyvų atveju, žr. Kaukienė 2004, 102–104). Kadangi nėra visiškai aišku, ar čia susiduriama su trimis skirtingomis priesagomis, ar, pavyzdžiui, dviejų priesagų poziciniais variantais (plg. Kaukienė l. c.) ir ne kiekvienu atveju, visų pirma nekirčiuotos priesagos atvejais, iš rašybos galima tiksliai nustatyti, su kokia priesaga padarytas kiekvienas konkretus vedinys (plg. katekizmų rašybai būdingą raidžių *e* ir *a* painiojimą nekirčiuotame skiemenyje arba galimą papildomąją distribuciją tarp kirčiuoto *-īwing-* ir nekirčiuoto *-ewing-*, žr. § 217), visi aptariamojo tipo vediniai apžvelgiami kartu.

§ 214.III katekizme paliudytas vos vienas (gal klaida ar okazionalizmas?) aptariamojo tipo vardažodis (tiksliau, vedinys iš šio vardažodžio) su brūkšneliu priesagoje *-ing-*: *ginnewīngiskan*. Visais kitais atvejais kirtis fiksuojamas arba šaknyje (pamatiniame kamiene), arba komponente *-īw-*, einančiame prieš *-ing-*. Taigi aptariamųjų vedinių kirčiavimas iš esmės identiškas vedinių su nesudėtine priesaga *-ing-* (t. y. be įterptinio *-v-*) kirčiavimui. Žodžius su kirčiuota nesudėtine priesaga <*-īng-*>

atitinka tapatūs žodžiai su sudėtine priesaga <-īwing->, kirčiuota pirmajame jos dėmenyje, plg. dubletus *wert-īng-s* : *wert-īwing-s*, *teis-īng-i* : *niteis-īwing-ins*. Turint omenyje spėjamą bilabialinį pr. *w* pobūdį (ypač intervokalinėje pozicijoje), negalima atmesti tikimybės, kad bent jau dalis šaltiniuose paliudytų formų be įterptinio *-w-* galėtų atspindėti kontrahuotas formas su šiuo garsu (pvz., **vertīng-* < **vertūing-*), ir tai galėtų būti dar vienas prūsų kalbos priesagos cirkumflekso paaiškinimas. Teigti, kad šitaip galima motyvuoti visų paliudytų nesudėtinės priesagos *-ing-* vedinių cirkumfleksą, žinoma, būtų per drąsu, tačiau tai ir nėra būtina, kadangi, kaip parodyta prieš tai (žr. § 210–212), tam galima rasti ir kitokių paaiškinimų.

§ 215.III katekizme paliudyti šie denominatyvai su sudėtine priesaga *-Vo-ing-*:

a) kirčiuoti pamatiniame kamiene (atsekami iš tolimesnių darybos grandžių):

- adj. acc. sg. *drūcktawingiskan* ← **drūktaving-* (← adj. **drūkt-*);
- adv. *lāngewingiskai* ← **langeving-* (← adj. **lang-*);
- adj. acc. sg. fem. *schklāitewingiskan* ← **sklaiteving-* (← adj. *schklāits*);
- adv. *stūrnowingisku* ← **stūrnaving-* (← adj. **stūrn-*);
- adv. *weijsewingi* ← **veiseving-* (← subst. *wēisin*?; gal deverbatiškas?,

plg. lie. *veīsti*);

b) kirčiuoti priesagoje:

- nom. sg. *wertīwings* (← *werts* ?);
- acc. pl. *niteisīwingins*, acc. sg. *teisīwingiskan* ← **teisēving-* (← *teisi* ?);
- adj. acc. sg. neutr. *packīwingiskan* ← **pakēving-* (← *packaien*,

packan);

c) žodžiai be brūkšnelio:

- nom. sg. *ginnewings* (← *ginnis*), bet plg. *ginnewīngiskan*;
- acc. sg. *warewingin* (← *warrin*);
- nom. sg. *niseilewingis* ← **seileving-* (← *seilin*);
- adj. acc. sg. masc. *naseilliwingiskan*, *noseilewingiskan* ← **nāseileving-*, **nōseili(ī?)ving-* (← *naseilis*, *noseilis*)

- adv. *garrewingi* ← **gareving-* (← **gar-*, *goro* E 42);
- adv. *glandewingi* ← **glandeving-* (← *glands*);
- adv. *packawingi* ← **pakaving-* (← *packaien*, *packan*);
- adv. *reddewingi* ← **redeving-* (← *reddau*).

§ 216. Deverbatyvai:

a) kirčiuoti pamatiniame kamiene:

- nom. sg. *nirīgewings* ← **rēkeving-*? (Mažiulis PKEŽ 3, 189t.) – vienintelis pavyzdys;

b) kirčiuoti priesagoje:

- nom. sg. *auschaidīwings*, acc. pl. *auschaidīwingins* (← *auschaidīwei*);
- nom. sg. *engraudīwings* (← *engraudīs*);
- nom. sg. *etnīwings*, *etnijwings*, *etneīwings* (← **etnī-*, plg. dar *etnīwingiskan*, *etnijwingiskan*, *etnīwingisku*, *etnijwingisku*; *etnīstis*);
- nom. sg. *klausīwings*, *klausiwinks*, acc. sg. *klausīwingin*, *klausijwingin* (← *klausiton*);
- adv. *kaltzīwingiskai*, adj. acc. sg. masc. *kalsīwingiskan* ← **kalsīving-* (← *kaltzā*)

- adv. *pomettīwingi* ← **pametīving-* (← *pomests*);
- adv. *poseggīwingi* ← **pasegīving-* (← **pasegē-*, plg. *seggīt*);
- adv. *preistallīwingi* ← **preistalīving-* (← **preistalē-*, plg. *stallit*);
- adj. *rettīwingiskan* ← **retīving-* (← vok. *retten*, plg. *rettīweniskan*);

c) žodžiai be brūkšnelio:

- acc. pl. *mukinnewingins* (← *mukint*, plg. *mukinewis*);
- acc. (nom.?) pl. *dūsaisurgawingi* (kalkė iš vok. *Seelsorgen*) ← *dusi*, *dūsin* + **zurgaving-* (← *surgaut*);
- adv. *enimmewingi* ← **enimeving-* (← *enimt*);
- adv. *enwertinnewingi* ← **envertineving-* (← **envertin-*, plg. *wartint*);
- adv. *pomettewingi* ← **pameteving-* (← *pomests*);
- adj. acc. sg. fem. *powargewingiskan* ← **pavargeving-* (← **pavarg-*?, **pavargē-*?, plg. *wargē*; gal denominatyvas?, plg. *pawargan*).

§ 217. Visais atvejais, kai paliudytas kirtis priesagoje, t. y. brūkšnelį matome ant balsės, einančios prieš *-w-ing-*, ši balsė visuomet būna *ī*. Tuo tarpu kai kirčiuojama šaknis (pamatinis kamienas), priesagos variantai būna tik *-awing-* arba *-ewing-*, bet niekuomet *°-iwing-*. Priesagos *-īwing-* balsis *ī* greičiausiai atspindi istorinį **ē*, išlaikytą kirčiuotuose galiniuose (galūniniuose?) skiemenyse (*semmē*, *druwē*, *druwēmai*, bet *druwīt*), o nekirčiuotose galūnėse redukuotą *ī* (*mūti*, *teisi*). Nėra paliudyta pavyzdžių, iš kurių būtų aišku, kaip šis balsis realizuojamas negalinėje nekirčiuotoje pozicijoje, t. y. padėtyje, kurioje būdamas kirčiuotas jis virstų *ī*. Tokia pozicija ir yra priesaga *-īwing-*, kurios nekirčiuotas variantas greičiausiai atspindimas užrašymo *-ewing-*. Ši priesaga galėjo susiformuoti pirmiausia darant išvestinius vardažodžius su priesaga *-ing-* iš *ēja* kamieno veiksmažodžių (plg. *klausīwings* : *klausēmai*). Atitinkamai priesagos *-aving-* atsiradimo pagrindas galėjo būti *-ing-* vediniai iš *auja* kamieno veiksmažodžių (plg. *dūsai-surgawingi* : *surgaut*). Vėliau jau su sudėtinėmis priesagomis *-īwing-* < **-ēwing-* bei *-aving-* galėjo būti pradėta darytis naujų žodžių ir iš kitokių veiksmažodžių (pvz., *enimmewingi* : *enimt*; *mukinnewingins* : *mukint*) ar netgi vardažodžių (*wertīwings*, *ginnewings*, *drūcktawing-iskan*). Išskirti atskirą priesagą *-ewing-* ir paaiškinti, kaip ji būtų galėjusi susiformuoti, neįmanoma, tačiau tai ir nėra būtina, kadangi užrašymas *-ewing-* gali žymėti nekirčiuotą priesagos *-īwing-* < **-ēwing-* alomorfą arba nekirčiuotos priesagos *-aving-* rašybos variantą. Tokiu atveju rašyba *-ewing-* visais atvejais signalizuotų nekirčiuotą priesagą (tiksliau, nekirčiuotą skiemenį, einantį prieš *-w-ing-*). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad daugeliu atvejų su priesagos užrašymo variantu *-ewing-* kirtis šaknyje (pamatiniam kamienam) negali būti atspindėtas rašybos, nes šaknies balsis šiais atvejais dažniausiai būna trumpas (*ginnewings*, *warewingin*, *garrewingi*, *reddewingi*, *enimmewingi*, *pomettewingi* etc.). Atitinkamai užrašymas *-īwing-* žymi kirčiuotą priesagą (netgi vienintelis atvejis su trumpąja *i* priesagoje, bet be brūkšnelio *naseilliwingiskan* galbūt atspindi kirčiuotą skiemenį *-li-* [*-lī-*]), o iš užrašymo *-awing-*, jeigu nėra brūkšnelio šaknies skiemenyje, apie žodžio kirčio vietą spręsti negalima, nes balsis *a* šioje priesagoje trumpas.

§ 218. Priesagoje *-īwing-* kirčiuotų deverbatyvinių vedinių paliudytų pamatinių *ēja* kamieno veiksmažodžių asmenuojamosios formos irgi turi kirtį priesagoje, pvz., *auschaidīwings* : *auschaidē*; *engraudīwings* : imp. 2 sg. *engraudīs*; *klausīwings* : *klausēmai*; *kaltzīwingiskai*, *kalsīwingiskan* : *kaltzā*, *kelsāi*; *poseggīwingi* : *seggē*, praes. 2 sg. *segēsei*, *seggēmai*, *seggēti*; *preistallīwingi* : *stallē*, *stallā*, *stalēmai*, *stallēti*, *perstallē*. Kaip galėjo būti kirčiuojamas deverbatyvo su kirčiuota priesaga **retīwing-* (→ *rettīwingiskan*) pamatinis žodis, pasakyti negalima, nes toks veiksmažodis, t. y. germanizmas, kilęs iš vok. *retten*, tekstuose nėra paliudytas, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad ir kitų priesagų vediniai iš šio veiksmažodžio taip pat kirčiuojami priesagoje, plg. *retenīkan*, *rettīweniskan* (plg. §§ 181, 225c) Paminėtinas ir priesaginio kirčiavimo *klausīwings* : *klausēmai* santykis su analogišku priesagos *-v-inīk-* vediniu *klausīweniki*, irgi išlaikančiu pamatinio veiksmažodžio kirčio vietą (žr. § 178).

§ 219. Vienintelio neabejotinai pamatiniame kamiene kirčiuoto (t. y. su brūkšneliu virš šaknies balsės) deverbatyvo *nirīgewings* pamatinis veiksmažodis (**rēk-*, plg. lie. *rēkti*; o gal **rēkau-*? plg. lie. *rēkauti*) tekstuose nepaliudytas. Jeigu užrašymas *-ewing-* iš tiesų atspindi nekirčiuotą priesagą, galima manyti, kad šaknyje kirčiuoti ir tie pavyzdžiai, kurie paliudyti be brūkšnelio, visų pirma trys šakninių veiksmažodžių vediniai: *enimmewingi* (: *enimt*); *pomettewingi* (: *pomests*; bet plg. kirčiavimo dubletą *pomettīwingi*, kuris (o gal ir abu?) gali būti ir iš **pametē-*, plg. lie. *pametėti*, plg. Kaukienė 2004, 104); *powargewingiskan* (jei ne iš **pavargē-*, plg. *wargē*). Du vediniai iš veiksmažodžių su priesaga *-in-* *mukinnewingins* (: *mukint*) ir *enwertinnewingi* (plg. *wartint*), net jei ir išlaiko spėjamą priesaginį pamatinių veiksmažodžių kirtį (plg. *mukīnsnan* arba raidžių *e* : *a* variavimą galbūt nekirčiuotoje šaknyje *wert-* : *wart-*, kuris nebūtinai turėtų atspindėti šaknis su skirtingu vokalizmu, kaip kad mano Mažiulis PKEŽ 1, 280), vargu ar galėtų turėti kirčiuotą segmentą *-ew-ing-*, kadangi jie išlaiko ir pamatinio veiksmažodžio priesagą *-in-*, ir sudėtinę darybos priesagą *-ev-ing-* (plg. § 273).

§ 220. Sunkiau yra aprašyti vardažodinių aptariamąsios priesagos (priesagų?) vedinių kirčiavimą. Nėra užfiksuota nė vienos šių vedinių pamatinių žodžių formos su stipriosiomis galūnėmis, iš kurių būtų galima nustatyti pamatinių žodžių šaknų akcentinę galią. Galima spėti, kad, pvz., vedinių su kirčiuota priesaga *wertīwings*, *niteisīwingins* darybos pamatas buvę mobilieji *ē* kamieno daiktavardžiai (analogiški lie. *vertė*, *tiesė*), tačiau paliudytasis *teisi* to nepatvirtina. Kita vertus, abiejų šių šaknų akcentinį silpnumą, t. y. ypatybę perkelti kirtį į tolimesnę stipriąją morfemą, galėtų liudyti jau aptarti vediniai su kirčiuota priesaga *-ing-*: *wertīngs*, adv. *teisīngi* (žr. § 205).

§ 221. Neaišku, kuriai akcentinei paradigmai galėjęs priklausyti daiktavardis *wēisin*, iš kurio galbūt padarytas pamatiniame kamiene kirčiuotas **veiseving-* (→ adv. *weijsewingi*) (jei tai ne deverbatyvas). Giminiškas dabartinės lietuvių kalbos vardažodis yra baritonas (*vaĩsius* 2), tačiau anksčiau jis galėjęs būti ir mobiliojo kirčiavimo, plg. Daukšos *waifiús*, *waiféus* (greta *wáifius* 1x, *wáifiaus* 1x), taip pat adj. *ne waiřingá*. Jei *niseilewingis* tikrai kirčiuotas pamatiniame kamiene, jo pamatinį žodį *seilin* būtų galima sieti su giminiškų kalbų baritonais, plg. lie. *síela* 1, DP *fiéla*, *fiélos* (bet dial. *sielà* 3, 4, taip pat Daukšos *fiéla* 1x, *fielós* 1x), sl. **síla* a. Būdvardžio, iš kurio išvestas pamatinio kamieno kirčio **lāngewing-* (→ *lāngewingiskai*), baritonezę gali liudyti DP gen. pl. *légwų*, adv. *légwai*, *légwai*, *lágwiewus*, *légwesn* (greta inst. pl. *légwáis*, adv. *lęngwái*, *lągwái*), taip pat, nepaisant nevisai aiškų fonetinio tarpusavio santykio, sl. **lǫgvkǫb* b (kai kuriose kalbose ⇔ c) (plg. Дыбо 1981b, 99t.). Tuo tarpu vedinio **drūktaving-* (→ *drūcktawingiskan*) pamatinio būdvardžio baritoniškumo nepatvirtina la. dial. *drūkts*². Dėl spėjamos *schklāits* (→ *schklāitewingiskan*) baritonezės plg. la. *skliēst*, *sklaīdīt*, lie. *prasklēidžia*, plg. dar *skléisti* (plg. Дыбо 2009a, 157 – čia pat žr. ir ganėtinai pritemptus pasvarstymus dėl pr. **stūrna-* [→ *stūrnawingisku*] baritoniškumo).

§ 222. Kitų galbūt pamatiniame kamiene kirčiuotų denominatyvų (*ginnewings*, *warewingin*, *garrewingi*, *glandewingi*, *reddewingi*) pamatinių žodžių šaknų akcentinių savybių nustatyti neįmanoma. Kaip buvo kirčiuojamas

packawingi, neaišku, nes rašyba jo kirčio vietos negali atspindėti, kadangi tiek šaknies, tiek priesagos balsis *a* trumpas. Šalia šio žodžio paliudytas ir variantas su kirčiu priesagoje *packīwingiskan*. Galimų kirčiavimo dubletų pavyzdys galėtų būti pora *naseilliwingiskan* (jei kirtis skiemenyje *-li-*, žr. § 217) : *noseilewingiskan*, plg. panašią deverbatyvų porą *pomettewingi* : *pomettīwingi*.

Priesaga -isk-

§ 223. Prūsų kalboje su priesaga *-isk-*, kaip ir kitose baltų bei slavų kalbose, visų pirma daromi ypatybės būdvardžiai. Be to, prūsų kalba išsiskiria tuo, kad joje su šia priesaga pasidaryta ir nemažai *ā* kamieno daiktavardžių-ypatybės pavadinimų, kartais laikomų tiesiog sudaiktavardėjusiais būdvardžiais (plg. Mažiulis 2004, 32). Visi priesagos *-isk-* vediniai yra denominatyvai, t. y. padaryti iš vardažodžių, taip pat ir linksniuojamųjų veiksmožodžio formų (dalyvių, galbūt subūdvardėjusių). Nemaža dalis vedinių padaryta iš išvestinių vardažodžių, ypač daug – iš priesagos *-ing-* (*-v-ing-*) vedinių. Kaip ir kitų, jau aptartų, priesagų atveju, *-isk-* vediniai prieš priesagą gali turėti segmentą *-ew-*, *-aw-* (pvz., *stūrnawiskan*, *swītewiskan*, *rikijwiskan*). Kai kurie žodžiai (praktiškai išimtinai tie, kurių šaknis baigiasi *-n*) prieš priesagą turi segmentą *-en-*; porai jų galima atrasti ir pamatinius vardažodžius su priesaga *-en-* (**-in-*) (pvz., *deineniskan* ← *deinennin*; *dengenenniskans* ← *dengenennis*), kiti paprastai laikomi padarytais su sudėtine priesaga *-enisk-* (pvz., *genneniskan* ← *gennan*, plg. Mažiulis PKEŽ 1, 351) – per daug nesigilinant į darybą ir vieni, ir kiti atvejai čia apžvelgiami kartu. Prieš pradedant priesagos *-isk-* vedinių kirčiavimo aprašą, būtina pastebėti, kad priesagos balsis yra trumpas ir negali būti pažymėtas brūkšneliu, dėl to atvejų, kai ši priesaga būtų kirčiuota (jei tokių būta), rašyba negali atspindėti

§ 224. III katekizme paliudyta keletas priesagos *-isk-* vedinių formų su stipriosiomis galūnėmis, iš kurių galima spręsti apie vedinio akcentinę paradigmą:

a) vienu iš šių atvejų kirtis fiksuojamas galūnėje:

- subst. nom. sg. fem. *aucktimmiskū* (1x, greta *aucktimmisikai*, acc. sg. *aucktimmiskan*, *auctimmiskan*, *auckstimiskan*) (← subst. *aucktimmien* ?; gal adj. **auktima-* ?, plg. Mažiulis PKEŽ 1, 116);

b) likusiais trim atvejais kirčiuojami pamatiniai kamieniai:

- subst. nom. sg. fem. *deiwūtisku* (greta *deiwutiskai*, acc. sg. *deiwūtiskan*, adj. acc. sg. *deiwūtiskan*) (← *deiwuts*, plg. adv. *deiwūtai*);

- subst. nom. sg. fem. *empijreisku* (sk. *empijrenisku*);

- adj. nom. sg. fem. *perōnisku* (greta subst. acc. sg. *perōniskan*) (← *perōni*).

§ 225. Visos kitos paliudytos formos su brūkšneliu turi silpnąsias galūnes, kurios apie vedinio akcentinę paradigmą nieko nesako, nes visuomet būna nekirčiuotos. Be to, kadangi priesagos su trumpuoju balsiu kirtis negali būti atspindėtas grafiškai, brūkšnelį visada matome šaknies (pamatinio kamieno) skiemenyje, pvz.:

a) vediniai iš neišvestinių vardažodžių:

α) daiktavardžiai:

- acc. sg. *kāupiskan*;

- subst. acc. sg. *cixtiāniskun*, *christiāniskan*, adj. nom. sg. masc. *cristiāniskas*, acc. sg. *cixtiāniskan*, *cristiāniskan*, *crxtiāniskan*, *cixtiāniskun*, *criztiāniskan* (← nom. pl. *cixtianai*, dat. pl. *cixtiānimans*);

- acc. sg. *schlāitiskan* (← *schklāits*) (plg. adv. *schlāitiskai*);

- acc. sg. *skīstieskan* (sk. *skīstiskan*) (← *skijstan*);

- acc. sg. *wīngriskan*;

- acc. sg. *aucktairikijskan* ← adv. **auktai* + **rikijisk-* (kalkė iš vok. *oberherrn*) (← *rikijs*, *rikijan*) – kirtį šaknyje rodo redukuota priesaga, plg. adj. nom. sg. *rikijiskai*, taip pat *rikijwiskan*, kur *-ij-* nebūtinai turi rodyti kirčiuotą skiemenį, žr. § 162;

β) būdvardžiai:

- acc. sg. *dēigiskan*;

- nom. sg. fem. *kērmeniskai* (← *kērmens*)

- acc. sg. *prūsiskan* (plg. adv. *prūsiskai*);

- acc. sg. *salūbiskan*, *sallūbiskan* (← *salūban*);
- acc. sg. *smūnenisku* (← *smunents*);
- **sīrisk-* (→ adv. *sīrisku*) (← *sīran*);
- **miksisk-* (→ adv. *mixkai*) (kirčiuotą šaknį išduoda redukuota priesaga)

b) vediniai su -w-isk-:

- subst. acc. sg. *stūrnawiskan*;
- adj. acc. sg. *swītewiskan* (← *swītan*);

c) vediniai su -en-isk-:

- adj. acc. sg. *kērmēneniskan* (: *kērmens*, plg. *kērmēniskai*);
- adj. acc. sg. *rettīweniskan* (nevisai aiškios darybos žodis, galbūt vedinys iš dalyvio, panašaus į *attskiwuns*, *klantīwuns*);

d) vediniai iš vardažodžių su priesagomis -ing-, -v-ing- (žr. §§ 194–222):

α) daiktavardžiai:

- acc. sg. *lāustīngiskan* (greičiausiai sk. *lāustingiskan*) (← *lāustingins*);
- acc. sg. *prewerīngiskan*;
- acc. sg. *teisīwingiskan*;
- acc. sg. *wertīngiskan* (← *wertīngs*);

β) būdvardžiai:

- acc. sg. *kalsīwingiskan*;
- acc. sg. *packīwingiskan*;
- acc. sg. *rettīwingiskan*;
- acc. sg. *schklāitewingiskan*;
- acc. sg. *niteisīngiskan* (plg. adv. *teisīngi*);
- **etnīwingisk-* (→ adv. *etnīwingiskai*);
- **kīsmingisk-* (→ adv. *kīsmingiskai*);
- **langevingisk-* (→ adv. *lāngewingiskai*);
- **parejīngisk-* (→ adv. *pareīngiskai*);
- **stūrnavingisk-* (→ adv. *stūrnawingisku*);

e) vediniai iš kitų priesaginių vardažodžių:

- subst. dat. sg. *alkīnisquai* (← *alkīns*);
- subst. acc. sg. *kailūstiskun*;
- subst. acc. sg. *tickrōmiskan*, adj. acc. sg. *tikrōmiskan*, *tickrōmiskan* (← *tickrōmai*);

f) vedinys iš sudurtinio vardažodžio:

- subst. acc. sg. *lāngiseiliskan*;

g) vediniai iš dalyvių ar panašių veiksmažodinių vardažodžių:

- subst. acc. sg. *dīseitiskan* (← *dīlants* ?, plg. Endzelīns 1943, 162 [= DI 4(2), 200]; **dīzīta-* ?, plg. Mažiulis PKEŽ 1, 205);

- subst. acc. sg. *prābutskan*, adj. nom. sg. masc. *prābutskas*, acc. sg. *prābutskan*, *prābutuskan*, plg. adv. *prābutskai*;

- subst. acc. sg. *niwinūtiskau* (plg. verb. *etwinūt*).

§ 226. Visi likę žodžiai paliudyti be brūkšnelio ir jų kirčio vieta nežinoma – daiktavardžiai: *auckstimiskan* (jei tai nėra *aucktimmiskū*, *aucktimmiskan* rašybos variantas), *nideiwiskan*, *genneniskan*, *ginniskan*, *labbisku* (*labbiskan*, *labiskan*), *seilisku*, *spartisku*, *swintiskan*, *teisiskan*, *wesliskan*; būdvardžiai: *ainawidiskan*, *dineniskas* (*deineniskan*), *dengenneniskans*, *dengniskas* (*dengniskans*), *isarwiskas*, *laimiskan*, *naseilliwingiskan*, *noseilewingiskan*, *powargewingiskan*, *reddisku*, *tawiskan*, *wissawidiskan*. Dar plg.rieveiksmius: *arwiskai* (*perarwiskai*), *deiwiskai*, *kittewidiskai*, *laimintiskai*, *poklusmingiskan*, *schlusingisku*.

§ 227. Dabartinėje lietuvių kalboje giminiškos priesagos *-išk-* akcentinis statusas – dominacinė neigiamoji (pagal Garde 1976 m. terminologiją, žr. § 24), t. y. visi jos vediniai kirčiuojami pastoviu kirčiu šaknyje (yra 1 kirčiuotės), o pati priesaga niekada negauna kirčio, pvz., *ūkiškas* : *žmóniškas* (žr. Stundžia 1995a, 66–67). Žymiai archajiškesnė padėtis fiksuojama Daukšos raštuose: juose vediniai iš baritoninio kirčiavimo vardažodžių kirčiuojami pastoviu kirčiu šaknyje (t. y. priklauso 1 kirčiuotei, pvz., gen. sg. *wīriβkos*, *kūniβkos*), o vediniai iš mobiliųjų vardažodžių – kilnojamuoju kirčiu iš šaknies į galūnę (3^a, 3^b, 3^{4a}, 3^{4b} etc. kirčiuotės, pvz., dat. sg. *mėrgiβkai*, gen. sg. *mergiβkós*; gen. sg. *Diewiβkós*) (žr. Skardžius 1935,

157–159 [= RR 5, 193–195]); plg. dar lie. dial. *velniški*, *žaltiški*; *draugiškaĩ*, *velniškaĩ* (Girdenis 1972, 68 [= KD 1, 261]). Tokia padėtis konstatuojama ir pralietuvių kirčiavimo sistemoje (žr. Дыбо 1981a, 68–69; 2006, 119–131; plg. Girdenis l. c.).

§ 228. Visiškai analogiškas modelis rekonstruojamas ir praslavų akcentinėje sistemoje, kurioje vediniai iš senųjų baritonų (a. p. *a* ir *b*) kirčiuojami pastoviu kirčiu šaknyje (nukeltu į priesagą pagal Dybo dėsnį vedinių iš a. p. *b* atveju⁴⁴), pvz., **brátvskv* a (← **brátrv* a), **ženbšk v* a < **žėnbšk v* (← **žená* b < **žėna*), tuo tarpu vedinių iš senųjų mobiliojo kirčiavimo vardažodžių (a. p. *c*) kirtis kilnojamas iš pamatinio kamieno į galūnę, pvz., **mōžbšk v*, **mōžbšká* c (← **mōžb* c) (žr. Дыбо 1981b, 62–72; 151–154; Garde 1976, 66).

§ 229. Taigi tiek lietuvių, tiek slavų kalbų duomenys leidžia teigti, kad prokalbėje (-ėse) priesaga lie. *-išk-*, sl. **-bšk-* buvusi nedominacinė silpnoji.

§ 230. Tiksliai aprašyti prūsų kalbos priesagos *-isk-* vedinių kirčiavimo modelį sunku. Neabejotina tik tai, kad tikrai egzistavęs pastovaus šakninio kirčio tipas, plg. minėtasias pamatiniame kamiene kirčiuotas formas su stipriąja nom. sg. fem. galūne: *deiūūtisku*, *empijreisku*, *perōnisku*. Greičiausiai šiam tipui priklausė vediniai iš baritoninio kirčiavimo vardažodžių (pirminių ar išvestinių), plg. *perōni* (jei tai *ē* kamieno žodis) (žr. § 164). Tikėtina, kad ir vediniai *cristiāniskas*, *tickrōmiskan*, kurių pamatiniai žodžiai – aiškūs baritonai (plg. paliudytas jų formas su nekirčiuotomis silpnosiomis galūnėmis: dat. pl. *cixtiānimans*, nom. pl. *tickrōmai*), galėję priklausyti pastovaus pamatinio kamieno kirčio tipui. Žodžių *schlāitiskan*, *stūrnawiskan* šaknų savybę išlaikyti kirtį priesaginiuose (bent jau priesagos *-ing-*, *-v-ing-*) vediniuose liudija jau aptartos formos *schklāitewingiskan*, *stūrnawingisku* (žr. § 221). Baritonai galėtų būti buvę ir žodžių *kāupiskan*, *salūbiskan*, *swītewiskan* pamatiniai daiktavardžiai – skoliniai, plg. vok. *Kauf*, le. *ślub*, *świat*. Dėl **vingr-* (→

⁴⁴ Ir grąžintu atgal į paskutinį kamieno skiemenį pagal Stango dėsnį, kadangi priesagos balsis trumpas (pagal tradicinę sampratą, redukuotas), t. y. **žėnbšk v* > **ženbšk v* > **žėnbšk v* (neoakūtas) (> pvz., r. *женский*).

wīngriskan) plg. la. (< kurš.) *viñgrs*. Dar mažiau patikimas pavyzdys galėtų būti: *skīstieskan* ← *skijstan*, plg. sl. **čīstv* a, bet la. *škīsts*, *škīsts*⁴⁵.

§ 231. Tai, kad prūsų kalboje galėjo egzistuoti kilnojamojo kirčio vedinių tipas, liudija forma *aucktimmiskū*, kurios brūkšnelis virš *u*, Bezenbergerio, besiremiančio atitinkamų dabartinės lietuvių kalbos vedinių kirčiavimu, manymu, esąs klaidingai padėtas (Bezenberger 1907, 77; plg. dar Endzelīns 1943, 147 [= DI 4(2), 183]). Kadangi lietuvių kalboje pastovus pamatinio kamieno kirtis, apibendrintas taip pat ir vediniams iš mobiliojo kirčiavimo vardažodžių, yra aiškiai antrinis, manyti, kad užrašymas *aucktimmiskū* yra klaida, nebūtina, tačiau nereikia, be abejojimo, pamiršti, jog šis užrašymas yra vienintelis atvejis, apskritai liudijantis priesaginio denominatyvo kirtį galūnėje, atitinkamai – kilnojamojo kirčio paradigmą. Be to, neįmanoma nustatyti, kaip galėjo būti kirčiuojamos, t. y. kuri morfema (pamatinis kamienas ar priesaga) gaudavusi kirtį tokio spėjamo kilnojamojo kirčiavimo tipo vedinių formose su silpnosiomis galūnėmis, plg. užrašymus *aucktimiskan*, *aucktimiskan*, kurių kirčio vietos rašyba neatspindi.

§ 232. Jei *aucktimmiskū* nėra klaida ir prūsų kalboje tikrai egzistavęs priesagos *-isk-* vedinių paradigmoje iš šaknies (pamatinio kamieno) į galūnę kilnojamo kirčio tipas, analogiškas tam, koks yra rekonstruojamas pralietuvių ir praslavų akcentinėse sistemose, šiam tipui galėtų priklausyti ir dalis žodžių, kurių tekste paliudytos formos su silpnosiomis galūnėmis turi kirtį šaknyje. Tokie vediniai galėtų būti daromi iš mobiliojo kirčiavimo pamatinių vardažodžių, tačiau nurodyti tikslių šio tipo vedinių pavyzdžių negalima, nes nėra paliudyta nė vienos neabejotinos jų pamatinių žodžių formos su stipriosiomis galūnėmis, galinčiomis signalizuoti kirčio mobilumą. Labai atsargiai galima spėti šiam tipui priklausius, pvz., žodį *kērmenskai* (gal ir *kērmeneniskan*), jei jo pamatinį daiktavardį *kērmens*, gen. sg. *kermenes* laikome mobiliojo kirčio žodžiu (žr. §§ 152, 160), o paliudytosios vedinio formos *kērmenskai* nelaikome nom. pl. masc. forma (plg. Дыбо 2009a, 161 ir išn.

⁴⁵ Pastarąją formą Dybo laiko pirmine, motyvuodamas Hirto dėsniumi (žr. Дыбо 2009a, 137, 156), tačiau kodėl dėsnis turėtų veikti šioje šaknyje (ide. **skid-* / **skeid-*, plg. Mažiulis PKEŽ 4, 122; Smoczyński 2007, 563; Derksen 2008, 90), nepaaiškina.

19). Taip pat ir *aucktimmiskū* pamatinis vardažodis **auktim-* (plg. *aucktimmien*), jeigu jis buvęs mobiliojo kirčiavimo, o šis mobilumas nulemtas pamatinio būdvardžio (dalyvio?) **aukt-* kilnojamojo kirčio, pastarąją šaknį būtų galima sieti su la. *aûgt*, part. pass. *aûgts*, lie. *aug̃s*, DP ines. sg. *augimé*, taip pat panašios, bet ne identiškios darybos būdvardžiais: lie. *áukštas* 3, DP *augβtá*, *augβtós*, *augβtú*, la. *aûgsts*). Ne toks patikimas atvejis yra *dēigiskan* ← **dēig-*, plg. la. *diêgt*, *dîgt* (Dybo čia suponuoja Nikolaevo metatoniją, taigi išvestinį baritoninį cirkumfleksinės šaknies veiksmožodinį daiktavardį **dāiga-*, žr. Дыбо 2009a, 156, bet neatsižvelgia į tokius analogiškus vedinius kaip lie. *dáigas* 3, *daĩgas* 4, la. *diêgs*, kuriuose šis reiškinyš nevyksta).

§ 233. Kaip minėta, iš rašybos negalima spręsti, ar galėjusi būti kirčiuota priesaga *-isk-*, kadangi jos balsis esąs trumpas. Iš pakankamai ilgo be brūkšnelio tekste paliudytų priesagos *-isk-* vedinių sąrašo bent jau dalis žodžių teoriškai galėtų turėti kirčiuotą priesagą. Pavyzdžiui, šiame sąrašo randame vedinių, išvestų iš žodžių, kurių šaknys netenka kirčio priesagos *-ing-* vediniuose, plg. *labbisku* (*labbiskan*, *labiskan*) : *labbīngs*; *teisiskan* : *teisīngi*, *niteisīngiskan*, *niteisīwingins*, *teisīwingiskan*; *ginniskan* : *ginnewīngiskan*. Kai kurių be brūkšnelio tekste paliudytų vedinių pamatiniai žodžiai turi mobiliųjų / oksitoninių atitikmenų giminiškose kalbose, pvz., *nideiwiskan*, *deiwiskai* ← *deiwas*, plg. lie. *diēvas* 4, DP nom. sg. *Diewaí*, s. i. *devá-*; *swintiskan* ← *swints* (jei šį žodį laikome ne grynu slavizmu, o tik su dėl le. *święty* perdirbtu vokalizmu, plg. Mažiulis PKEŽ 1, 179), plg. lie. *šveñtas* 4, DP *βwęntiémus*, *βwęntáis* (greta *βwęntop'*, *βwęntų*), sl. **svęťь* c⁴⁶ (r. *святѡŭ*, s. r. *святъ* c, žr. Зализняк 1985, 138). Iš neabejotinų ar spėjamų mobiliųjų žodžių gali būti padaryti ir kai kurių aukštesnės darybos grandies vedinių pamatiniai žodžiai (pagal kitą interpretaciją, sudėtinių priesagų vediniai, žr. § 223), plg. *genneniskan* ← (...) ← dat pl. *gennāmans* (žr. § 158); *dengniskas*, *dengenneniskan* ← *dengenennis* ← *dangon*, plg. lie. *dangùs* 4 (DP ir 2) (nekirčiuotą šaknį galėtų atspindėti rašyba <en> 7x, plg. acc. sg. *dangon* 13x [kirčiuota greičiausiai šaknis, bet brūkšnelis nedėtas dėl sakralinio žodžio

⁴⁶ Derksen 2008, 476 šio žodžio akcentinė paradigma nenurodoma.

turinio?, plg. § 169] : *dengan* 1x, plg. dar § 375). Tačiau drąsiai teigti, kad visais minėtais atvejais susiduriame su kirčiuota priesaga *-isk-*, negalima. Visi šie pavyzdžiai lygiai taip pat gali turėti ir kilnojamąjį kirtį iš pamatinio kamieno į galūnę.

§ 234. Priesagos *-isk-* vediniai iš priesaginių (ar šiaip daugiaskiemenių) vardažodžių visais atvejais, kai yra paliudyti tekste jų pamatiniai žodžiai su įmanomu nustatyti kirčiuotu skiemeniu, išlaiko šių žodžių kirčio vietą – priesagos: *alkīnisqai* (plg. *alkīns*), *cixtiāniskun* (plg. *cixtiānimans*), *perōnisku* (plg. *perōni*), *tickrōmiskan* (plg. *tickrōmai*), *niteisīngiskan* (plg. *teisīngi*), *wertīngiskai* (plg. *wertīngs*); ar šaknies: *lāustīngiskan* (jei taisome į *lāustingiskan*, plg. *lāustingins*). Žodžio *deiwūtisku* pamatinis būdvardis *deiwuts*, nors paliudytas ir be brūkšnelio, greičiausiai turėjo kirčiuotą priesagą, plg. adv. *deiwūtai*).

Priesaga -sn-(ā)

§ 235. Su šia priesaga prūsų kalboje daromi veiksmy pavadinimai, taigi visi jos vediniai – deverbalyvai. Paliudytieji pavyzdžiai aiškiai rodo, kad šios priesagos vediniams buvo būdingi mažiausiai du akcentiniai tipai: pastovaus kirčio pamatiniame kamienne (pvz., *enteikū-sn-a*, *powackī-sn-a*, *salūb-sn-a*) ir mobiliojo, t. y. kilnojamojo iš pamatinio kamieno į galūnę (pvz., *cixti-sn-ā*, *etwerp-sn-ā*, *spig-sn-ā*) (žr. §§ 163–165). Vadinasi, priesaga greičiausiai traktuotina kaip nedominacinė silpnoji. Būdinga tokių priesagų savybė yra tai, kad jos niekada nebūna pačios kirčiuotos: visose galimose formose (tiek baritonų, tiek mobiliųjų žodžių) kirčiuota būna arba šaknis (pamatinis kamienas), arba galūnė. Atsižvelgiant į tai, racionaliausia yra priesagą *-sn-(ā)* kildinti iš sinkopuotos (t. y. niekada nekirčiuotoje pozicijoje sutrumpėjusios) bl. *nomina actionis* darybos priesagos *-sen-(ā)* (plg. Parenti 1998, 130), galbūt išlaikytos nesutrumpintos I katekizmo tarmėje, plg. nom. sg. (? , vietoj lauktino acc. sg.) *atskisenna* I 9₉₋₁₀ (= tose pačiose teksto vietose *etskysnan* II 9₁₀ : *etskīsnan* III 45₆), ir sieti ją ne su senąja priesaga *-sn-* (plg. E *lauxnos*, lie.

liepsnà; džiūsnà, sl. **dęsna*, **luna*, plg. Endzelīns 1943, 46t. [= DI 4(2), 60]; Endzelin 1944, 67; Ambrazas DDR 1, 59; Mažiulis PKEŽ 1, 152; Rinkevičius 2005, 34t.; Дыбо 2009a, 138t.), bet su visiškai tapačios reikšmės veiksmy pavadinimų priesagomis rytų baltų kalbose lie. -*sena*, la. -*šana* (dėl jų kilmės ir problemiško, tačiau akcentologijai nereikšmingo, atitikmenų fonetinio tarpusavio santykio žr. Endzelīns 1943, 47 [= DI 4(2), 61]; 1951, 297; Endzelin 1944, 68; Mažiulis PKEŽ 1, 152t.). Tą patvirtintų ir visiškai identiškios semantikos *ja* kamieno žodžiai su priesaga -*sen-*, kuriuose yra pagrindo manyti buvus kirčiuojamą priesagą ir dėl to nesinkopuotą jos balsį (žr. § 248)

§ 236. Dabartinėje lietuvių kalboje visi priesagos -*sena* vediniai, daromi tiek iš šakninių, tiek iš priesaginių veiksmažodžių ir ypač produktyvūs žemaičių tarmėje, kirčiuojami pastoviu kirčiu šaknyje (*būsena* 1, *ešena* 1, *eļgsena* 1, *kalbėsena* 1, *vartósena* 1; žr. Stundžia 1995a, 78), tačiau LKŽ fiksuoja ir keletą galbūt senąjį mobilumą liudijančių relikty kai kuriuose vediniuose iš nepriesaginių veiksmažodžių, pvz., *bęgsenà* 3a (greta *bėgsena* 1, *bėgsena* 1; plg. la. *bēgt*), *kasenà* 3b (greta *kàsena* 1), *veiksenà* 3^b (greta *veĩksena* 1). Jokių priesagos kirčio pėdsakų paliudyta nėra. Taigi lietuvių kalbos duomenys neprieštarauja teiginiui, kad priesaga -*sen-* (*ā* kamieno vediniuose) iš pradžių turėjusi funkcionuoti kaip nedominacinė silpnoji.

§ 237. Kai kurių su brūkšneliu paliudytų aptariamiosios priesagos vedinių iš nepriesaginių veiksmažodžių III katekizme fiksuojamos nom. sg. formos su stipriosiomis galūnėmis. Tai leidžia nustatyti šių žodžių akcentines paradigmas:

a) dviem atvejais paliudytos kirčiuotos vedinių galūnės, leidžiančios konstatuoti kilnojamojo kirčio paradigmą:

- nom. sg. *etwerpsnā* (← *etwiērpt*);

- nom. sg. *spĩgsnā*;

b) patikimų pastovaus kirčiavimo priesagos -*snā* vedinių iš nepriesaginių veiksmažodžių paliudyta nėra, tačiau vienas pavyzdys (tiesa, labai abejotinas dėl ne visai aiškios darybos) vis dėlto galėtų liudyti šaknies kirtį, taigi ir pastovaus kirčiavimo tipą:

- *salūbsna* (← verb. **salūb-* ?; tačiau jis gali būti padarytas ir iš priesaginio **salūbī-*, plg. le. *ślubić*, tokiu atveju užrašymą *salūbsna* tektų traktuoti kaip **salūbisna* su redukuotu *i*, žr. Endzelīns 1943, 47 [= DI 4(2), 60] Endzelin 1944, 67; Mažiulis PKEŽ 4, 55); kadangi šis pavyzdys abejotinas, patikimai įrodyti egzistavus pastovaus kirčiavimo priesagos *-snā* vedinių iš nepriesaginių veiksmažodžių tipą negalima;

§ 238. Užfiksuota ir formų vien su silpnosiomis galūnėmis, neleidžiančių nustatyti vedinių akcentinės paradigmos:

- acc. sg. *aumūsnan*;
- acc. sg. *etskīsnan* (← *etskīsai*, *etskīmai*, *etskīuns*);
- acc. sg. *prakāisnan*;

§ 239. Likusios paliudytos vedinių iš nepriesaginių veiksmažodžių formos (acc. sg. *girsnan* [← *girtwei*, *girrimai*], *trinsnan* [← *trinie*], *waisnan*) neturi brūkšnelių, be to, jų galūnės yra silpnosios, taigi vedinių akcentinei paradigmai nustatyti šios formos yra nereikšmingos.

§ 240. Atskirai minėtinas užrašymas *ispresnā* (← *issprestun*), kurio *-ā*, manoma, žymi acc. sg. galūnę *-an*; jeigu tai vis dėlto būtų neteisingai pavartota nom. sg. forma, ji galėtų liudyti kilnojamojo kirčio tipą, kurį galėtų patvirtinti ir žodis *isspretīngi* (žr. § 207) (panaši acc. [instr.?] sg. forma *sen ispresnān* irgi greičiausiai laikytina klaida ir taisytina į *sen ispresnan*, plg. Bezenberger 1907, 80; Endzelīns 1943, 184t. [= DI 4(2), 229]; Топоров ПЯ I–K, 84; Mažiulis PKEŽ 2, 46–47).

§ 241. Su brūkšneliu paliudyti du abejonių nekeliantys vedinių iš priesaginių veiksmažodžių atvejai su stipriąja galūne, liudijantys pastovaus kirčiavimo tipą:

- nom. sg. *enteikūsna*;
- nom. sg. *powackīsna*.

§ 242. Pastovaus kirčiavimo greičiausiai esąs ir nom. sg. *billīsna* (jei tai ne klaidingai užrašyta gen. pl. forma, taisytina į *billisnā* = *bilīsnan*, žr. Trautmann 1910, 312; Endzelīns 1943, 151 [= DI 4(2), 187]; kitaip: Mažiulis PKEŽ 1, 140), o jeigu taip, tai ir užrašymas *preibillīsna* greičiausiai

laikytinas klaida bei taisytinas į *preibillīsna* (žr. Bezenberger 1907, 76; Endzelīns 1943, 235 [= DI 4(2), 290]; Mažiulis PKEŽ 3, 349).

§ 243. Neabejotinų formų su kirčiuotomis stipriosiomis galūnėmis paliudyta nėra. Užrašymą *cixtisnā* (1x, greta *cixtisna* 3x) šiaip jau įprasta taisyti į *cixtisna* (plg. Bezenberger 1907, 76), dažnai manant, jog brūkšnelis šiame žodyje padėtas dėl prieš jį tekste esančio *ainā* įtakos (Endzelīns 1943, 198 [= DI 4(2), 244]; Топоров ПЯ К–L, 190; Mažiulis PKEŽ 2, 278), tačiau neaišku, kodėl tada kirčiuojamas jungiamasis balsis sudurtiniame *cixtislāiskas* (dar plg. *cixtissennien*, dėl kurio žr. § 247). Taigi negalima tvirtai pasakyti, ar bent dalis priesaginių veiksmažodžių vedinių galėjo priklausyti ir kilnojamojo kirčiavimo akcentinei paradigmai. Apskritai aptariamieji vediniai, matyt, išlaiko pamatinių priesaginių veiksmažodžių (greičiausiai bendraties) kirčio (šakninio ar priesaginio) vietą:

a) vediniai iš veiksmažodžių (paliudytų ar spėjamų) su kirčiuota šaknimi:

- acc. pl. *pomijrisnans* (plg. inf. *pomīrit*);

- acc. sg. *perschlūsisnan* (plg. praes. 1 pl. *perschlūsimai*, taip pat inf. *schlūsitwei*, praes. 1 sg. *schlūsi*, praes. 1 pl. *schlūsimai*, 2 pl. *schlūsiti*, opt. [3 sg.] *schlūsilai*);

- *salūbsna* (jeigu kildiname iš priesaginio **salūbī-* [žr. § 237b]; veiksmažodžio priesaga redukuota);

- acc. sg. *reddewijdikausnan* (matyt, du žodžiai, t. y. *redde wijdikausnan*);

b) vediniai iš veiksmažodžių su kirčiuota priesaga:

α) atvejai, kai paliudytos atitinkamos veiksmažodžių formos:

- acc. sg. *auschaidīsnan*, *ausaudīsnan* (plg. inf. *auschaidītwei*, *auschaidijt*, praes. 3 *auschaidē*);

- acc. sg. *biāsnan* (plg. inf. *biātwei*, *biātwi*, praes. 3 *bia*);

- nom. sg. (gen. pl. ?) *billīsna*, acc. pl. *billijsnans*; nom. sg. *preibillīsna* (jei taisytinas į *preibillīsna*) (plg. inf. *billīt*, *bīlīt*, *bilitwei*, praes. 3 *billā*, 1 pl. *billēmai*, praet. *billē*, *billāts*, imp. 2 pl. *billītei*, part. praet. act. *billiuns*, part. praet. pass. *billīton*, *billīcon*);

- acc. sg. *ebsignāsnan* (plg. praet. [praes.?] 3 *ebsgnā*, opt. *ebsignāsi*, part. praet. act. *ebsignāuns*, part. praet. pass. *ebsignāts*, nom. pl. *absignātai*);

- gen. sg. *engraudīsnas*, acc. sg. *engraudījsnan*, *engraudīsnan* (plg. imp. 2 sg. *engraudīs*);

- acc. sg. *maitāsnan* (plg. inf. refl. *maitātunsin*, praes. 3 *maitā*);

- acc. sg. *isrankīsnan* (plg. part. praet. act. *isrankūns*, part. praet. pass. neutr. *isrankīt*, bet opt. 2 sg. *isrāikilai* [sk. *isrānkilai*]);

- acc. sg. *klantīsnan*; acc. sg. *perklantīsnan* (plg. part. praet. act. *klantūns*, *klantūwuns*; *perklantūns*, part. praet. pass. *perklantīts*, acc. sg. *perklantiton*, nom. sg. neutr. *perklantīt*, bet praes. 1 pl. *klantemmai*, *perklantemmai*, kurių kirčio vieta neaiški, bet geminata -mm- verčia abejoti, kad kirčiuota būtų priesaga -ē-);

- acc. sg. *nadruwīsnan*; *podruwīsnan* (plg. inf. *druwīt*, praes. 3 [1, 2] *druwē*, 1 pl. *druwēmai*, 2 pl. *druwētei*);

- acc. sg. *perdwibugūsnan* (plg. inf. *dwibugūt* [sk. *dwigubūt*], praes. 3 *dwigubbū*);

- acc. sg. *poklausijsnan* (plg. praes. 1 pl. *klausēmai*; taip pat plg. kitus priesaginius deverbatyvus: *klausīweniki*, *klausīwings*);

- nom. sg. *powackīсна* (plg. inf. *wackītwei*; praes. *enwackē*, 1 pl. *enwackēmai*, *enwackēimai*; praes. 3 *preiwackē*);

- acc. sg. *dīnkausegīsnan* (kalkė iš le. *dziękczynienie*), *labbasegīsnan* (kalkė iš vok. *Wohltat*), greta nom. sg. *segisna*, acc. pl. *segisnans* (plg. inf. *seggīt*, *segīt*, *siggīt*, praes. 2 sg. *segēsei*, praes. 3 *seggē*, *segē*, 1 pl. *seggēmai*, 2 pl. *seggētei*, *seggēti*, *segijtei*, *seggīta*, part. praes. act. *warguseggīentins*, part. praet. act. *seggīuns*, *seggīūns*);

- acc. sg. *skallīsnan* (plg. part. praes. act. *skellānts*, *schkellānts*, nom. pl. *skellāntei*, *skellāntai*; inf. *poskulīt*, *paskulīton*, praes. [1] sg. *paskulē*, *paskollē*, praes. 3 *poskulēwie* [vietoj *poskulē?*, Mažiulis PKEŽ 3, 328]);

- acc. sg. *stallīsnan*; gen. sg. *perstallīsnas* (plg. inf. *isstallīt*, praes. 3 *stallā*, 1 pl. *stalēmai*, 2 pl. *stallēti*; praes. 3 *perstallē*);

- acc. sg. *teikūsnan*, *teikūsna* (= *teikūsnan*); nom. sg. *enteikūsna*, acc. sg. *enteikūsnan*, acc. pl. *enteikūsנים* (plg. praet. 3 *teikū*, part. praet. act. *teikūns*, *teikūnus* (= *teikūns*); *enteikūns*, *poteikūns*, part. praet. pass. *enteikūton*);

β) atvejai, kai atitinkamos veiksmožodžių formos (su aiškiai atspindima kirčio vieta) tekste nepaliudytos:

- acc. sg. *absergīsnan*;

- acc. sg. *epwarīsnan*, *epwarrīsnan*;

- acc. sg. *ernaunīsnan* (sk. *ernaunīsnan*);

- acc. sg. *lailīsnan*;

- acc. sg. *mukīnsnan* (jei netaisome į *mukinsnan*, plg. Trautmann 1910, 380; Endzelīns 1943, 212 [= DI 4(2), 262]) (plg. *mukint*, *mukinna*, etc.);

- acc. sg. *perbandāsnan* (plg. praes. 3 *perbānda* – infinityvas nepaliudytas).

- acc. sg. *polaipīnsnan* (plg. praes. 1 sg. *polaipinna*, part. praet. act. *polaipinnons*, part. praet. pass. *polaipinton*; taip pat praet. 1 sg. *laipinna*);

- acc. sg. *polasīnsnan* (plg. praet. 3 *lasinna*, part. praet. act. *lassīnuns* [sk. *lasinnuns*])

- acc. sg. *pominīsnan*;

- acc. sg. *potaukīsnan* (plg. *potaukinsnas*);

- acc. sg. *powartīsnan*;

- acc. sg. *prewerīsnan* (plg. *prewerīngiskan*);

- acc. sg. *rickaūsnan* (plg. praes. 3 *rickawie*, imp. 2 pl. *rikauite*);

- acc. sg. *senskrempūsnan*;

- acc. sg. *tuldīsnan*;

- acc. sg. *weldīsnan* (plg. *weldūnai*, *draugiwaldūnen*, bet *sendraugiwēldnikai*)

§ 244. Visi kiti vediniai iš priesaginių veiksmožodžių paliudyti be brūkšnelio, todėl jų kirčio vieta neaiški: *auskandīnsnan* (*austkandīnsnan*), *dinkaūnsnan* (*dinckaūnsnan*), *dirbinsnan* (sk. *dribinsnan*), *endirisna*, *ensadīnsnan*, *madlisna*, *grikaūsna* (*grikaūsnan*), *kanxtīnsna*, *kariaūsnan*, *perwaidīnsnans*,

pobrandisnan, podingausnan, poquoitisanau (sk. *poquoitisan*), *potaukinsnas, preddikausnan, reckenausnan, signassen* (galbūt sk. *signasnen*), *sklaitinsnan*.

Priesaga -senn-(is)

§ 245. Su priesaga *-sen-* dar daromi *ja* kamieno veiksmy pavadinimai, reikšmės požiūriu niekuo nesiskiria nuo *ā* kamieno formų su *-sn(ā)*.

§ 246. III katekizme paliudytas vos vienas aptariamojo tipo vedinių atvejis su brūkšneliu: acc. sg. *boūsennien* (1x, greta nom. sg. *bousennis*, acc. sg. *busennien* [2x], *bousennien*, *bausennien* [5x]). Visose kitose paliudytose formose brūkšnelio nėra:

- acc. sg. *aulausennien, anlausennien* (sk. *aulausennien*) (← *aulāut*);
- acc. sg. *cixtissennien* (← *cixtitwi*);
- acc. sg. *eneissannien* (plg. *ēit, ēisei*);
- acc. sg. *etgimsannien* (plg. *gemton, gemmons, engemmons*)
- acc. sg. *etwersennian* [2x], *etwersennien* [8x], *etwersennin, etwersenninn*, plg. K I *etwersannan, atwersannan* (← *etwiērt*);
- acc. sg. *naunangimsenin* (greičiausiai du žodžiai) (← *gemton, gemmons*);
- acc. sg. *gulsennin, gulsennien*;
- acc. sg. *iseisennien* (plg. *ēit, ēisei*);
- acc. sg. *isspressennien* (2x), *isspressennen, isspresennien* (← *issprestun*);
- gen. sg. *powaisennis*, acc. sg. *powaisemnen* (sk. *powaisennen* ar *powaisennien*);
- acc. sg. *powargsenien*;
- acc. sg. *stinsennien* (← *stīnons*).

§ 247. Iškart krinta į akis tai, kad beveik visi paliudyti priesagos *-sen-* vediniai padaryti iš nepriesaginių veiksmažodžių. Vienintelis vedinio iš priesaginio veiksmažodžio pavyzdys – *cixtissennien* (← *cixtitwi*). Užfiksuota visiškai tapačios reikšmės dubletų ir su *-sennis*, ir su *-snā*, plg. *etwersennian* : *etwersnā*, *isspressennien* : *ispresnā*; *powaisennis* : *waisnan*; *cixtissennien* :

cixtisnā. Kaip jau buvo parodyta, priesagos *-snā* vediniai iš nepriesaginių veiksmožodžių (visi ar bent jau dalis jų) kirčiuojami kilnojamoju kirčiu (plg. nom. sg. *etwerpsnā*, *spignā*, žr. § 237a). Taip pat ir vienintelio *-sen-* vedinio iš priesaginio veiksmožodžio *cixtitwi* koreliatas su priesaga *-snā* (*cixtisnā*), jei nemanome, kad užrašytas klaidingai (plg. dar *cixtisnālaiskas*), galėtų būti kilnojamojo kirčio. Taigi galima įžvelgti tam tikrą ryšį tarp priesagos *-sen-* ir mobiliojo kirčiavimo priesagos *-snā* vedinių, kuris galbūt nėra atsitiktinis.

§ 248. Mėginant paaiškinti beveik visišką brūkšnelio nebuvimą *-sen-* vediniuose, reikia pastebėti, kad šių vedinių priesagos balsis yra trumpas ir negali būti pažymėtas brūkšneliu, jeigu priesaga būtų kirčiuota. O tai, kad ji galėjusi būti kirčiuota, rodo iškalbingas brūkšnelio nebuvimas, pvz., žodyje *etwersennian*, virš kurio šaknies balsės iš 12 trečiajame katekizme pavartotų atvejų nėra padėta brūkšnelio, nors pamatinio veiksmožodžio formose brūkšnelis paliudytas ne vieną kartą, pvz., *etwiēript*, *etwiēript* (sk. *etwiēript*), *etpwēript* (sk. *etwēript*), *etwiērpei* (greičiausiai taisytinai į *etwiērpie*), *etwēripimai*, *etwiērpons*. Įmanomas brūkšnelis ir žodžių *eneissannien*, *iseisennien* šaknyje (plg. *ēit* 2x, *ēisei*, *perēit* 6x). Žodžių *eneissannien*, *iseisennien*, *isspressennien* pamatinių veiksmožodžių savybę neišlaikyti šaknies kirčio išvestiniuose priesaginiuose vardažodžiuose galėtų liudyti vediniai su kirčiuota priesaga *-ing-*: *isspretīngi*, *pareiūngiskai*. Neatmestina galimybė, kad netgi atvejis *boūsennien* (1x!, greta 9 kartus paliudytų variantų be brūkšnelio) galėtų būti užrašymo klaida. Brūkšnelis čia gali būti per klaidą padėtas tiek dėl prieš tai tekste esančių *salaūbai*, *boūuns* poveikio (plg. Parenti 1998, 137t.), tiek dėl apskritai dažnai katekizmo tekste pasitaikančios šios veiksmožodžio šaknies, paprastai rašomos su brūkšneliu, įtakos, plg. *boūton*, *baūton*, *boūt* 6x, *boūlai*, *boūsei* 4x, *baūsei* 2x, *boūse*, *boūuns* 3x, *baūuns*. Dėl galimos šios šaknies savybės neišlaikyti kirčio plg. dar *prābutskan*, la. *būt*, sl. part. **bŷlb c* (Дыбо 2000b, 500, 513, 516; bet plg. Derksen 2008, 71: „**bŷti* v. (a)“).

§ 249. Taigi vėl, kaip ir priesagos *-ing-* atveju, susiduriame su prūsų kalbos priesaginiu kirčiu, kuris nėra rekonstruojamas giminiškos pralietuvių priesagos vedinių kirčiavimo sistemoje. Be to, kitas dėmesio vertas sutapimas

yra tai, kad abiejų šių priesagų vediniams būdingas antrinis (t. y. vėlyvas, nebūdingas rytų baltų kalboms) *ja* kamienas. Būtų galima ir šiuo atveju konstatuoti §§ 76, 211 aptartąjį reiškinį, t. y. pirmykštės silpnosios priesagos vartimą stipriąja *ja* kamieno vediniuose, tačiau pastebėtina, kad, pirma, žodžiams su priesaga (priesagomis) *-sn-*, *-sen-* nebūdinga raida (daryba?) būdvardis → daiktavardis (daiktavardžiai yra tiek žodžiai su *-snā*, tiek su *-sennis*); antra, šiuose žodžiuose kalbamasis reiškinys vyksta tik iš dalies: mobilieji *ā* kamieno žodžiai keičiami priesaginio kirčiavimo *ja* kamieno žodžiais (pvz., *etwerpsnā* ⇔ *etwerpsennian*), tuo tarpu baritoniniai (pamatinio kamieno kirčio) *ā* kamieno žodžiai išlaikomi (pvz., *enteikūsna*), t. y. nekeičiami ^o*enteikūsennis* tipo žodžiais (iš priesaginių veiksmažodžių padarytų daiktavardžių su *-sennis*, kuriuose būtų laukiamas pamatinio kamieno kirtis, paliudyta nėra, nepaisant labai gausių tokio tipo žodžių su *-snā* [išskyrus *cixtissennien*, kurio atitikmuo *cixtīsna* galėjęs būti ir mobilusis]). Neneigiant aptartojo bendrabaltiško (ar bendro baltų-slavų) reiškinio įtakos prūsų kalbos priesagos (-ų) *-sn-*, *-sen-* vedinių distribucijai, atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad, matyt, tikslinga yra kalbėti ir apie bendrą tendenciją panaikinti sinchroniame lygmenyje anomalų senąjį kilnojamojo kirčio (iš šaknies į galūnę) priesaginių vardažodžių tipą, o jam priklausančius žodžius (vedinius iš mobiliojo kirčiavimo žodžių) imti kirčiuoti pastoviu priesagos kirčiu. Poreikio keisti pastovaus kirčiavimo žodžius su *-snā* (t. y. didžiąją daugumą vedinių iš priesaginių veiksmažodžių, pvz., *billīsna*, *enteikūsna*, *powackīsna*) nebuvo, dėl to ir neabejotinai šaknyje (pamatiniam kamienam) kirčiuotų žodžių su *-sennis* III katekizme nepaliudyta.

Kitos priesagos

§ 250. Visų kitų priesagų akcentinių savybių dėl pavyzdžių stokos nustatyti beveik neįmanoma.

§ 251. Aiškūs priesagos *-īn-*, kurios nekirčiuoto varianto iš principo negalima atskirti nuo priesagos *-in-* (tiek kirčiuotos, tiek nekirčiuotos, plg.

priesagų *-ik-* / *-īk-* problematiką § 184), vediniai (būdvardžiai ir daiktavardžiai – pastarieji turi tikslų atitikmenų rytų baltų kalbose) kirčiuoti priesagoje: adj. *alkīns*; adj. *gurīns*, nom. pl. *gurijnai*; subst. acc. sg. *kaimīnan*, acc. pl. *kaimīnans* (plg. lie. *kaimýnas* 1, DP *kaimînai*, *kaimînus*); subst. *seimīns*, acc. sg. *seimīnan*, *seimijnan* (plg. lie. *šeimýna* 1, DP *szeimîna* etc. [priesagos kirtis 5x], bet inst. sg. *széiminą* 1x). Bent jau žodis nom. pl. *gurijnai* yra baritonas (žr. § 164), tiksliau, pastovaus priesagos kirčio žodis. Praslavų akcentinėje sistemoje priesaga **-in-* – nedominacinė stiprioji, taigi vediniams priklausomai nuo pamatinio žodžio a. p. iš pradžių turėjęs būti būdingas pastovus pamatinio kamieno arba priesagos kirtis. Paliudytųjų pr. vedinių pamatinių žodžių akcentinės paradigmos neaiškios, tačiau lyginimas su giminiškų kalbų duomenimis rodo, kad spėjamas prokalbės modelis prūsų kalboje galėjęs būti neišlaikytas, plg. la. *al̥kt* (pr. *alkīns*), lie. *šeimà* 4 (pr. *seimīnan*) vs. la. *guřt* (bet pr. *gurīns*), lie. *káimas* 1 (dial. *kaĩmas* 4), la. *kaĩmiņš* (bet *kaimīnan*). Taigi labai atsargiai galima spėti, kad priesaga *-īn-* prūsų kalboje galėjusi būti dominacinė stiprioji (visada kirčiuota). Įrodyti to neįmanoma, nes neįmanoma ir visiškai paneigti šios priesagos vedinių su pamatinio kamieno kirčiu egzistavimo, nesant galimybės atskirti jų nuo priesagos *-in-* vedinių.

§ 252. Šaknyje kirčiuotas subst. *mīlinan* (plg. lie. *mélynas*, *mélynė*, greta *mélŷnė*) greičiausiai padarytas ne su *-īn-*, bet su *-in-*, plg. Elbingo žodynėlio užrašymą su redukuotu priesagos balsiu: *melne* E 161 (Mažiulis PKEŽ 3, 123). Nekirčiuotą *-in-* (gal *-īn-*?) galime išvelgti būdvardžiuose: denominatyviniame *wijrinan*, kurio pamatinis žodis – aiškus baritonas, plg. nom. pl. *wijrai*, dat. pl. *wijrimans* (žr. § 155), bei deverbatyviniame *lānkinan*. Žodžių *smumentinan*, *urminan* kirčio vieta neaiški. Jei jų priesagos balsis trumpasis, o pati priesaga būtų kirčiuota, šio kirčio rašyba negalėtų atspindėti. Jeigu bent daliai *-in-* vedinių būtų buvęs būdingas kilnojamojo iš pamatinio kamieno į galūnę kirčio tipas, koks yra būdingas dabartinės lietuvių kalbos visų priesagos *-inas* vedinių kirčiavimui (Stundžia 1995a, 68) ir rekonstruojamas vediniams iš mobiliųjų vardažodžių (greta pastovaus šakninio kirčiavimo vedinių iš baritoninių vardažodžių), silpnųjų priesagų pralie. *-in-*

(plg. Дыбо 1981a, 69; 2006, 131–134) ir praslavų *-*bnv* vedinių kirčiavimo modeliuose (žr. Дыбо 1981b, 72–94; 2000b, 154–160), nė vienas iš minėtųjų prūsiškų pavyzdžių su *-in-* tokio modelio egzistavimo prūsų kalboje patvirtinti negalėtų, nes paliudytos tik formos su stipriosiomis galūnėmis (visos acc. sg.), kurios vedinio akcentinės paradigmos nesignalizuoja: *mīlinan*, *lānkinan*, *smumentinan*, *urminan*.

§ 253. Vienintelis paliudytas priesagos *-ōm-* vedinys *tickrōmai* turi kirčiuotą priesagą. Be to, šios formos (nom. pl.) nekirčiuota silpnoji galūnė rodo, kad vedinys buvęs pastovaus kirčiavimo.

§ 254. Lygiai tas pat pasakytina apie priesagos *-ōn-* vedinį *perōni*, acc. sg. *perōnien*, *perōnin*. Jei nom. sg. *perōni* – *ē*-kamienė forma, tai irgi galėtų būti pastovaus priesagos kirčio daiktavardis.

§ 255. Priesagos *-ūn-* vedinio *weldūnai*, *waldūns* (dar plg. *draugiwaldūnen*) taip pat kirčiuota priesaga, o pats vedinys pastovaus kirčiavimo. Plg. dar *weldīsan*, bet *sendraugiwēldnikai*.

§ 256. Priesagos *-*āt-* (> *-ūt-*) vedinio *deiwuts* kirčio vietos rašyba neatspindi, tačiau remiantisrieveksmiu *deiwūtai* bei priesagos *-isk-* vediniu *deiwūtisku*, *deiwūtiskan*, galima spėti, jog kirčiuota buvusi priesaga.

§ 257. Priebalsinės (taigi negalinčios būti kirčiuotos) priesagos *-s-* vedinys *pallaips* (matyt, iš priešdėlinio verb. **palaip(ī)-*), sprendžiant iš nom. pl. formos rašybos I katekizme *pallapsaey*, buvęs kilnojamojo kirčiavimo. Tokios pačios priesagos, tik kito kamieno, vedinio *perdāsai* (nom. sg. fem.?) galūnė akcentinės paradigmos nerodo (plg. § 143).

§ 258. Čia pat minėtini panašūs priesagų *-t-*, *-st-* i kamieno (ar kitaip, priesagų *-ti-*, *-sti-*) vediniai iš priešdėlinių veiksmažodžių: *powijstin* (kirčiuota šaknis), *āuschautins* (kirčiuotas priešdėlis), *etnīstis* (kirčiuota šaknis). Apskritai šių žodžių kirčiavimas panašus į galūnių vedinių iš priešdėlinių veiksmažodžių kirčiavimą, apie kurį žr. §§ 280–290. Kol kas galima spėti, kad žodis *āuschautins*, kaip ir *pallapsaey* greičiausiai buvo kirčiuojami kilnojamoju kirčiu iš priešdėlio į galūnę (plg. *auschautenīkamans* su kirčiuota priesaga, žr.

§ 176; dėl *pallapsaey* akcentinės paradigmos plg. Mažiulis PKEŽ 3, 215), o žodžiai *powijstin*, *etnīstis*, *perdāsai* – pastoviu šaknies kirčiu.

Priesaginių vardažodžių kirčiavimas **(apibendrinimas)**

§ 259. Kaip parodė K III paliudytų pavyzdžių analizė, prūsų kalbos priesaginiai vardažodžiai gali būti kirčiuojami trejopai:

- pastoviu kirčiu pamatiniame kamiene; vedinių iš priesaginių žodžių gali būti išlaikomas ir pamatinio žodžio priesagos kirtis, tačiau taip pat ir šiais atvejais vedinio darybos afiksas lieka nekirčiuotas, pvz., *schlūsnikan* : *schlūsnikai*; *malnijkix* : *malnijk-ik-ai*; *deiwūt-isk-u*, *perōn-isk-u* (pastovų kirtį rodo nekirčiuotos stipriosios galūnės);

- pastoviu kirčiu priesagoje, pvz., *auschaut-enīk-amans*, *bratr-īk-ai*, *mal-nijk-ai*, *druw-īng-imans*, *tickr-ōm-ai*, *weld-ūn-ai*, *per-ōn-i*; pavyzdžių, galinčių paliudyti kilnojamąjį kirtį iš priesagos į galūnę, užfiksuota nėra;

- kilnojamuoju kirčiu iš pamatinio kamieno į galūnę; priesaga tokiais atvejais būna nekirčiuota; pvz., *aucktimm-isk-ū*, *spig-sn-ā*; tikėtina, kad mobiliojo kirčiavimo vedinių iš priešdėlinių veiksmažodžių (*āuschautins*, *pallapsaey*, o gal ir *etwerpsnā*, *ispresnā*) kirtis buvo kilnojamas iš priešdėlio į galūnę, apie tai žr. §§ 280–290.

§ 260. Norint aprašyti priesaginių vardažodžių kirčiavimą ir motyvuoti jų priklausymą kuriam nors iš šių trijų vedinių tipų, reikia atsižvelgti į keletą tai lemiančių veiksnių: priesagos fonetinę struktūrą (balsinė arriebalsinė), darybos pamatą (deverbatyvai ar denominatyvai), pamatinio žodžio akcentinę paradigmą (tiksliau, šaknies [pamatinio kamieno] akcentinę galią) ir struktūrą (pirminis ar išvestinis), pačios priesagos akcentinį statusą (savybę nulemti vienokio ar kitokio vedinio kirčiavimo tipo parinkimą).

§ 261. Dėl priesagos fonetinės struktūrosriebalsinių priesagų (-sn-, -s-, -t-, -st-) vediniai negali priklausyti antrajam vedinių kirčiavimo tipui, t. y. vediniams su kirčiuota priesaga. Visi tokie vediniai gali būti tik pastovaus šakninio arba kilnojamojo iš šaknies (priešdėlio) į galūnę kirčiavimo, pvz.,

enteikūsna : *etwerpsnā*; *powijstin* : *āuschautins*; *pallapsaey* : *perdāsai*. Šiuo atžvilgiu ypač atkreiptinas dėmesys į koreliaciją tarp dviejų panašios fonetinės struktūros (besiskiriančių tik balsio buvimu ar nebuvimu) ir visiškai tapačios darybinės reikšmės priesagų *-sn-* ir *-sen-* vedinių. Šalia mobiliojo kirčiavimo priesagos priebalsinės priesagos *-sn-* vedinių vartojami ir absoliučiai tos pačios reikšmės vediniai su kirčiuota (labai tikėtina, bent jau *etwerpsennian* atveju) priesaga *-sen-*, plg. *etwerpsnā* : *etwerpsennian*, *cixtislā* : *cixtissennien*.

§ 262. Priesagų, į kurių struktūrą įeina bent vienas balsis (ir dėl to jos galinčios sudaryti atskirą skiemenį, kuris savo ruožtu gali būti kirčiuotas), vediniai priklauso visiems trims minėtiesiems priesaginių vardažodžių kirčiavimo tipams: pastoviam šakniam (*malnijikai*, *deiwūtisku*, *perōnisku*, taip pat greičiausiai *dīlnikans*, *lūbeniks*, *wijrikan*, *nigīdings* ir kt.), pastoviam priesagiam (*auschautenīkamans*, *bratrīkai*, *malnijikai*, *druwīngimans*) ir mobiliajam (*aucktimmiskū*). Pastebėtina, jog pastarąjį tipą liudija tik vienas pavyzdys *aucktimmiskū*, kuris kai kurių tyrėjų laikomas klaida, nors šiai nuomonei įrodyti pateikiami argumentai, paremti dabartinės lietuvių kalbos duomenimis, nėra pagrįsti.

§ 263. Jei *aucktimmiskū* nėra klaida ir prūsų kalboje iš tiesų egzistavęs vardažodžių su balsinėmis priesagomis kilnojamojo kirčio tipas, remiantis KIII duomenimis, būtų galima skirti dvejopo akcentinio statuso balsines priesagas: galinčias būti kirčiuotas (nedominacines stipriąsias) ir niekuomet nekirčiuotas (nedominacines silpnąsias). Visų aptartų priesagų, kurių paliudytų pavyzdžių pakanka analizei, vediniai gali priklausyti pastovaus šakninio kirčiavimo tipui, tuo tarpu pastovaus priesaginio kirčiavimo tipą KIII tekste liudija tik priesagų *-enīk-* / *-inīk-*, *-ik-* / *-īk-*, *-ing-* (*-v-ing-*), *-sen-* vediniai, atitinkamai mobilųjį tipą – tik priesagos *-isk-* vediniai. Taigi galime skirti du balsinių priesagų tipus. Pirmajam priklausytų priesagos *-enīk-* / *-inīk-*, *-ik-* / *-īk-*, *-ing-* (*-v-ing-*), *-sen-*, kurių vieni vediniai kirčiuojami pastoviu šakniniu kirčiu (*dīlnikans*, *wijrikan*, *nigīdings*, *boūsennien*), o kiti – pastoviu priesaginiu kirčiu (*malnijiks*, *labbīngs*, *etwerpsennian*). Antrajam priklausytų priesaga *-isk-*, kurios vieni vediniai kirčiuojami pastoviu šakniniu (*deiwūtisku*, *perōnisku*), kiti – kilnojamuoju kirčiu (*aucktimmiskū*).

§ 264. Tokie patys du priesagų tipai rekonstruojami ir pralietuvių bei praslavų priesaginių vardažodžių kirčiavimo sistemose (žr. §§ 54, 70). Prūsų kalba nuo šių sistemų pirmiausia skiriasi pirmojo tipo priesagų (t. y. stipriųjų – tokių, kurių dalis vedinių gali turėti kirčiuotą priesagą) gausa. Šiam tipui iš seno galėjusios priklausyti, kaip rodo lietuvių bei slavų kalbų duomenys, priesagos *-enīk-* / *-inīk-*, *-ik-* / *-īk-*. Tuo tarpu priesagos *-ing-* (neabejotina, žr. Дыбо 1981a, 71–73; 2006, 137–142) ir *-sen-* (visai tikėtina, žr. § 236) pralietuvių (matyt, ir prabaltų) akcentinėje sistemoje niekuomet nebūdavo kirčiuotos, o dalis jų vedinių gaudavo kilnojamąjį kirtį, taigi šios priesagos priskirtinos antrajam (silpnųjų, arba niekuomet nekirčiuotų, priesagų) tipui. Jei priesaginį šių priesagų vedinių kirtį, remdamiesi lietuvių kalbos duomenimis, laikome antriniu, galima konstatuoti prūsų kalboje veikusią tendenciją visoms (ar bent jau kai kurioms) balsinėms priesagoms apibendrinti pirmojo tipo (galinčių būti kirčiuotų) priesagų akcentines savybes, dėl kurių vieni vediniai būna kirčiuojami pastoviu šakniniu, kiti – pastoviu priesaginiu kirčiu, t. y. *nigīdings* : *labbīngs* pagal modelį *grīkenix* : *malnijks*, *schlūsnikan* : *retenīkan*. Greta vedinių su kirčiuota priesaga galėjo egzistuoti ir mobiliojo kirčiavimo (iš šaknies į galūnę) vedinių relikto, tačiau K III rašyba jų neatspindi, kadangi beveik visai nėra paliudyta šių priesagų vedinių formų su stipriosiomis galūnėmis. Vienintelis atvejis *druwīngimans* šiuo atžvilgiu nereikšmingas, nes fiksuoja priesagos kirtį. Visiškai įmanoma, kad dalis paliudytų formų su kirčiuota šaknimi, tačiau turinčių silpnąsias galūnes, neatspindinčias vedinio akcentinės paradigmos, galėjo būti kirčiuojamos kilnojamuoju kirčiu iš šaknies į galūnę. Toks atvejis galėtų būti, pvz., žodis *niquāitings*, kurio šaknies savybę neišlaikyti kirčio galėtų liudyti pamatinis veiksmazodis (jei šį žodį laikome deverbatyvu) *quoitē*, *quoitā*, etc. Galbūt svyravimą tarp pastovaus priesaginio ir kilnojamojo iš šaknies į galūnę kirčio galėtų atspindėti dubletai *pomettīwingi* : *pomettewingi*, ar netgi *packīwingiskan* : *packawingi*, *naseiliwingiskan* : *noseilewingiskan*.

§ 265. Aptariamoji tendencija, žinoma, galėjusi veikti ir priesagos *-isk-* vedinius, tačiau atvejų, kai ši priesaga būtų kirčiuota, KIII rašyba negali atspindėti, dėl to beveik visi paliudyti vediniai su brūkšneliu fiksuoja kirtį

šaknyje (pamatiniame kamiene). Teoriškai įmanoma, jog dalis be brūkšnelio paliudytų formų (o jų ne tiek ir mažai) galėtų turėti ir priesagos kirtį, pvz., *labbisku* (plg. *labbings*), *teisikan* (plg. *teisingi*). Tokiu atveju formą *aucktimmiskū* (vienintelis paliudytas mobiliojo kirčiavimo vedinio su balsine priesaga atvejis!) būtų galima vertinti kaip reliktinę.

§ 266. Tendencija gali būti siejama su siekiu panaikinti kilnojamojo kirčio tipą priesaginiuose vardažodžiuose (plg. padėtį dabartinėje rusų kalboje, kur šis tipas praktiškai nebeegzistuoja [plg. Зализняк 1985, 30], arba lietuvių kalboje, kur jis palyginti retas), tačiau tai nepaaiškina, kodėl mobilieji priesaginiai vardažodžiai keistai būtent priesaginio kirčio žodžiais, nors šaknies (pamatinio kamieno) kirčio apibendrinimas visiems buvusių nedominacinių silpnųjų priesagų vediniams (virtimas dominacinėmis neigiamosiomis) būtų pats lauktiniasis scenarijus, plg. dabartinės lietuvių kalbos priesagų *-iškas* 1, *-sena* 1 vedinius (priesagos *-ingas* 1 vediniuose apibendrintas priesagos kirtis, atsiradęs dėl Saussure'o-Fortunatovo dėsnio). Netgi mobiliojo tipo apibendrinimas visiems kurios nors priesagos vediniams, t. y. priesagos virtimas dominacine silpnąja (plg. lie. *-inas* 3a, 3b etc.), neprieštaraujantis bendram kategorinio kirčio įsigalėjimo principui, būtų visai įmanomas. Tuo tarpu paprastas, vien analogija paremtas, nedominacinių silpnųjų priesagų virtimas nedominacinėmis stipriosiomis, nepaliudytas nė vienos baltų ar slavų paradigmio kirčio kalbos raidoje, būtų anomalija, reikalaujančia paaiškinimo.

§ 267. Aptariamasis reiškinytis savo kilme greičiausiai siekia dar baltų-slavų vienybės laikus ir gali būti siejamas su, pvz., lietuvių kalbos priesagų adj. *-ókas*, *-inas*, *-iškas* vs. subst. *-ōkas*, *-inis*, *-iškis* santykio liudijamu silpnųjų morfemų vartimu stipriosiomis tam tikrų daiktavardžių daryboje (jei šios morfemos buvusios akūtinės, jose vykdavusi cirkumfleksinė metatonija) (Nikolaeva metatonijos teorija, žr. §§ 75–76). Galimi šio proceso požymiai: 1) daiktavardžio daryba iš būdvardžio (su neprozodiniais darybos požymiais, pvz., *-iškas* → *-iškis*, ar be jų, pvz., *-ókas* → *-ōkas*); 2) joutuota pirminė priesaga, kitaip sakant, vedinio *ja* resp. *ijā* (> *ē*) kamienas (pvz., *-iškas* → *-iškis*; *-ýba* > *-ýbē*). Abu požymiai konstatuoti prūsų kalbos žodžiams su priesaga *-ing-* (žr. § 195). Būdvardžių substantyvizacija būdinga ir pr. priesagos *-isk-* vediniams

(žr. § 223, plg. Mažiulis 2004, 32), tuo tarpu antrinis (nebūdingas priesagos atitikmens rytų baltų kalbose vediniams) *ja* kamienas – priesagos *-sen-* vediniams (žr. § 249). Ši teorija, beje, gali paaiškinti ir cirkumflekso atsiradimą pr. priesagoje *-ing-* (žr. § 211).

§ 268. Kiekvieno konkretaus vedinio kirčiavimo tipą – (stipriųjų priesagų atveju:) pastovų pamatinio kamieno ar priesagos arba (silpnųjų priesagų atveju:) pastovų pamatinio kamieno ar kilnojamąjį – nulemia pamatinio žodžio akcentinė paradigma, t. y. kamieno akcentinė galia.

§ 269. Vardažodiniai vediniai pastovų šaknies kirtį gauna tais atvejais, kai būna padaryti iš baritoninio kirčiavimo, t. y. stipriųjų kamienų, pamatinių žodžių (tiek pirminių, tiek išvestinių), o priesaginį ar kilnojamąjį – kai padaryti iš mobiliojo kirčiavimo, t. y. silpnųjų kamienų, vardažodžių. Tai ypač ryšku tais atvejais, kai III katekizme yra paliudytos ir atitinkamų pamatinių žodžių formos su stipriosiomis galūnėmis, kurios leidžia nustatyti šių žodžių akcentinę paradigmą. Pvz., žodžių *grīkenix*, *malnijkix*, *wijrikan*, taip pat greičiausiai *cristiāniskas*, *tickrōmiskan* pastovų šakninį kirtį galima motyvuoti paliudytais pamatiniais baritonais *grīkai*, *malnijkai*, *wijrai* (*wijrimans*), *cixtiānimans*, *tickrōmai*. Spėjamą šaknų akcentinę galią (stiprumą ar silpnumą) kartais galima mėginti verifikuoti lyginant skirtingus tos pačios šaknies vedinius, pvz., spėjamos stipriosios šaknys: **sklait-* (plg. *schlāitewingiskan*, *schlāitiskan*), **stūrn-* (plg. *stūrnawingisku*, *stūrnawiskan*); silpnosios: **teis-* (*teisīngi*, *niteisīngiskan*, *niteisīwingins*, *teisīwingiskan*, gal netgi *teisiskan* – užrašyta be brūkšnelio šaknyje), **vert-* (*wertīngs*, *wertīngiskan*, *wertīwings*).

§ 270. Vediniai iš daugiaskiemenių (visų pirma išvestinių) vardažodžių visais atvejais, kai būna nekirčiuota darybos priesaga ar galūnė – t. y. visose pastovaus pamatinio kamieno kirčio vedinių formose bei kilnojamąjo tipo vedinių formose su silpnosiomis galūnėmis – išlaiko pamatinių žodžių kirčio vietą: *malnijkix* (plg. *malnijks*), *alkīnisqai* (plg. *alkīns*), *deiwūtisku* (plg. *deiwuts*, adv. *deiwūtai*), *cixtiāniskun* (plg. *cixtiānimans*), *lāustīngiskan* (jei taisome į *lāustingiskan*, plg. *lāustingins*) *perōnisku* (plg. *perōni*), *tickrōmiskan* (plg. *tickrōmai*), *niteisīngiskan* (plg. *teisīngi*), *wertīngiskai* (plg. *wertīngs*).

§ 271. Vedinių iš nepriesaginių veiksmažodžių kirčiavimas leidžia spėti egzistavus ir dvejopos akcentinės galios veiksmažodžių šaknis, nors pačių veiksmažodžių pavyzdžių, galinčių paliudyti tokių šaknų priešpriešą (pvz., veiksmažodžių formų su pastoviu ar kilnojamuoju kirčiu paradigmoje), paliudyta nėra (plg. §§ 303–313). Visų pirma skirtingą veiksmažodžių šaknų akcentinę galią galėtų suponuoti skirtingiems, t. y. pastoviam šakniam ir priesaginiam, kirčiavimo tipams priklausančių priesagos *-sen-* vedinių priešprieša *boūsennien* : *etwerpsennien*. Jeigu manome, kad mobiliojo kirčiavimo priebalsinių priesagų vedinių iš priešdėlinių veiksmažodžių kirtis šokinėjo iš priešdėlio į galūnę (žr. § 289), galime manyti, kad formos su kirčiuota šaknimi *aumūsnan*, *etskīsnan*, *prakāisnan*, *powijstin*, *perdāsai* priklausančios pastovaus šakninio kirčiavimo tipui ir priešpriešintinos kilnojamojo kirčiavimo žodžiams *etwerpsnā*, *āuschautins*, *pallapsaey*. Jei žodį *grēnsings* laikome deverbatyvu, tokią priešpriešą galime išvelgti ir priesagos *-ing-* vedinių atveju, plg. *grēnsings* : *isspretīngi*, *pareiūngiskai*. Taigi veiksmažodžių, iš kurių padaryti pastovaus šakninio kirčiavimo vediniai, šaknis galėtume laikyti akcentiškai stipriosiomis, o veiksmažodžių, iš kurių padaryti priesaginio ar kilnojamojo kirčiavimo vediniai, šaknis – silpnosiomis. Ar ši veiksmažodžių šaknų akcentinė galia atspindi paveldėtą baritoninių ir oksitoninių (mobiliųjų) veiksmažodžių priešpriešą, kuri yra rekonstruojama remiantis tam tikrų lietuvių kalbos veiksmažodžių formų bei veiksmažodinių daiktavardžių kirčiavimu (žr. § 53), latvių kalbos veiksmažodžių šaknų priegaidžių skirtumais (žr. § 56), slavų kalbų veiksmažodžių kirčiavimo dėsniniais (žr., pvz., Stang 1957, 107–167; Garde 1976, 105–188; Дыбо 1981b, 203–257; 2000b, 227–659; taip pat § 62), pasakyti sunku. Duomenys apie ir taip negausių šaknų, kurių akcentinę galią galima rekonstruoti, atitikmenis kitose kalbose pernelyg prieštaringi bent kiek patikimesnėms išvadoms.

§ 272. Vediniai iš priesaginių veiksmažodžių išlaiko pamatinių žodžių šaknies ar priesagos kirčio vietą: priesagos *-ing-* (*-v-ing-*) (greičiausiai ir *-enīk-* / *-inīk-*) vedinių kirčiavimas atspindi pamatinio veiksmažodžio asmenuojamųjų formų (bent jau esamojo laiko kamieno) kirčio vietą, pvz.,

druwīngin : *druwē*; *aulāikings* : *lāiku*, *lāikumai* (nors infinityvas turi kirčiuotą priesagą, plg. *laikūt*); *schlūsničan* : *schlūsimai* (inf. *schlūsitwei*); tuo tarpu priesagos *-sn-* vediniai greičiausiai atspindi bendraties kirčio vietą, pvz. *auschaidisnan* : *auschaiditwei*; *pomijrisnans* : *pomirit*; plg. *perbandāsnan*, kurio infinityvas (greičiausiai su kirčiuota priesaga) nepaliudytas, o praes. 3 forma *perbānda* liudija kirtį šaknyje.

§ 273. Priesaginis veiksmažodžio kirtis vediniuose gali būti atspindimas skirtingai, priklausomai nuo to, ar pati priesaga išlaikoma vedinyje, ar ne. Tais atvejais, kai vedinio priesaga (pvz., *-sn-*) prasideda arba pamatinio veiksmažodžio priesaga (pvz., *-in-*) baigiasi priebalsiu, ši priesaga į vedinio struktūrą įeina nepakitusi ir, jeigu atitinkamose veiksmažodžio formose būna kirčiuota, išlaiko kirtį ir vedinyje, pvz., *billisna* (plg. *billit*), *mukīnsnan*, *mukinnewingins* (greičiausiai kirčiuotas skiemuo *-ki-*) (plg. *mukint*, *mukinna*). Jei ir vedinio darybos priesaga prasideda, ir pamatinio veiksmažodžio priesaga baigiasi balsiu, dariniai gali būti dvejopi. Vienais atvejais veiksmažodžio priesaga į vedinio struktūrą neįeina, tuomet priesaginį atitinkamų veiksmažodžio formų kirtį atspindi kirčiuota darybos priesaga, pvz., *druwīngin* (plg. *druwē*), *rettenīčan* (plg. priesaginį pamatinio veiksmažodžio kirtį greičiausiai atspindinčius *rettīwingiskan*, *rettīweniskan*). Kitais atvejais veiksmažodžio priesaga gali būti išlaikoma, tačiau tarp jos ir vedinio darybos priesagos įterpiamas priebalsis *-v-*. Nesvarbu, kaip tokius vedinius betraktuotume: ar kaip padarytus su sudėtinėmis priesagomis (tokiu atveju galėtume kalbėti apie kirčiuotą sudėtinę priesagą, pvz., *-iv-ing-*), ar kaip padarytus su paprastomis priesagomis, tačiau išlaikančius ir pamatinio veiksmažodžio priesagą (tokiu atveju susidurtume su nekirčiuota darybos priesaga, pvz., *-ing-*, ir su kirčiuota, t. y. pamatinio veiksmažodžio kirčio vietą išlaikančia, priesaga) – visais atvejais šie vediniai atspindi atitinkamų pamatinio veiksmažodžio formų kirčio vietą, pvz., *auschaidīwings* (plg. *auschaidē*), *klausīweniki* (plg. *klausēmai*).

§ 274. Apibendrinant visa tai, kas iki šiol pasakyta, galima konstatuoti, bent jau remiantis ribotu tyrimui tinkamų KIII paliudytų pavyzdžių kiekiu, prūsų kalbai buvus būdingą dėsningumą kirčiuoti kiekviename neišvestiniame

arba priesaginiame vardažodyje pirmą akcentiškai stipriąją morfemą. T. y., jei pirmoji žodžio morfema (šaknis) būna stiprioji, ji gauna kirtį, nepriklausomai nuo po jos einančių morfemų akcentinės galios (*wijr-an*, *wijr-ai*, *wijr-ik-an*; *grīk-an*, *grīk-ai*, *grīk-enix*; *gīd-an*, *nigīd-ing-s*). Jei šaknis silpnoji, o po jos esanti priesaga stiprioji, kirčiuota būna priesaga, nepriklausomai nuo to, ar tolimesnė galūnė stiprioji (*maln-ijk-ai*, *druw-īng-imans*), ar silpnoji (*maln-ijk-an*, *druw-īng-in*). Jei ir šaknis, ir priesaga silpnosios, o galūnė stiprioji – kirčiuojama galūnė (*aucktimm-isk-ū*). Jei visos morfemos silpnosios, kirčiuojama pirmoji (šaknis).

§ 275. Deja, dėl nepakankamo pavyzdžių kiekio neįmanoma pasakyti, ar tokia vien nuo skirtingos ar tapačios akcentinės galios morfemų sintagminių santykių, t. y. linijinio išsidėstymo, priklausanti žodžio kirčio vietos nustatymo taisyklė taikytina visiems be išimties priesaginiams vardažodžiams, kadangi neaišku, ar prūsų kalboje egzistavusios dominacinės priesagos (t. y. kategorinis kirtis). Jeigu kalboje buvo tokių priesagų, kurių visi vediniai (tiek su stipriosiomis, tiek su silpnosiomis šaknimis, t. y. padaryti ir iš pastovaus, ir iš kilnojamojo kirčio žodžių) turėdavo kirčiuotą priesagą arba, atvirkščiai, priesaga niekuomet nebūdavusi kirčiuota, o visi vediniai priklausę tik pastovaus šakninio arba tik kilnojamojo kirčiavimo tipui, šitokių vedinių kirčiavimas būtų priklausęs tik nuo priesagos akcentinių savybių, o šaknies akcentinė galia (taigi ir pamatinio žodžio akcentinė paradigma) jų kirčiavimui jokios įtakos neturėtų. Atsižvelgiant į tipologinius argumentus (žr. § 78), dominacinės priesagos prūsų kalboje galėjusios būti atsiradusios, visų pirma tarp ne pačių produktyviausių priesagų (t. y. kur greičiausiai galėjęs užsibaigti apibendrinimo pagal analogiją procesas). Tokių priesagų pavyzdžius ar bent jau jų radimosi tendencijas galėtų atspindėti vedinio kirčiavimo ir pamatinio žodžio akcentinės paradigmos nesutapimas, plg. priesagos kirtį (kai kuriais atvejais ir paliudytą pastovaus priesagos kirčio tipą) greta neabejotinų ar spėjamų pamatinių baritonų: *bratrīkai* (bet *brāti*, žr. § 156), *gurijnai* (bet *la. guřt*), *kaimīnan* (bet lie. *káimas* 1, la. *kaīmiņš*) (žr. § 251), *weldūnai* (bet *sendraugiwēldnikai*).

Priešdėlinių ir galūninės darybos vardažodžių kirčiavimas

Priešdėlis ni-

§ 276. Tai dažniausiai pasitaikantis vardažodžių priešdėlis – greičiausiai niekuomet negaudavęs kirčio. Visų vardažodžių su *ni-* kirtis (tais atvejais, kai paliudytos formos su brūkšneliu) fiksuojamas žodžio šaknyje (ar priesagoje). Jei manome, kad *ni-* kildintinas iš proklitinio **nī-* < **nē-* (Mažiulis PKEŽ 3, 181), spėjamas priešdėlio kirtis iš principo galėtų būti atspindėtas rašybos, nes ilgasis jo balsis gali būti pažymėtas brūkšneliu, tačiau nė vieno tokio atvejo paliudyta nėra.

§ 277. Didžioji dauguma vardažodžių su priešdėliu *ni-* turi ir kitokių afiksų, tad ne visuomet galima tiksliai apibūdinti jų darybą (pvz., neaišku, kaip traktuoti žodį *niteisīngiskan*: kaip *ni-* + subst. **teisīngisku* ar kaip adj. **niteising-* [plg. adv. *teisīngi*] + *-isk-*; arba žodį *nidruwīngi* [adj. nom. pl. masc.]: kaip *ni-* + subst./adj. **druwing-* [plg. *druwīngin*] ar kaip priesagos *-ing-* vedinį iš verb. **nidruvē-* [plg. part. *nidruwīntin*]). Dėl to gal kiek ir nukenčia vardažodžių su *ni-* kirčiavimo aprašo tikslumas, tačiau bendra tendencija, kad priešdėlis *ni-* paprastai būna nekirčiuotas, išlieka.

§ 278. Kai kurie vardažodžiai yra paliudyti ir su, ir be priešdėlio *ni-*, abiem atvejais fiksuojantys kirtį tame pačiame skiemenyje (resp. morfemoje), pvz., *nieteīstis* (sk. *nietnīstis*) (plg. *etnīstis*), *nidruwīngi* (plg. *druwīngin*), *niwertīngs* (plg. *wertīngs*). Kitais atvejais pamatinis vardažodis nėra paliudytas, tačiau priešdėlis vis tiek būna nekirčiuotas, pvz., *ni āūgus*, *nigīdings*, *niquāitings*, *nirīgewings*, *niteisīngiskan*, *niteisīwingins*, *niwinūtiskau*. Čia pat paminėtinas ir *niwinūton*, kuris, jei nelaikome jo verb. **nivinū-* dalyviu, galėtų būti ir priešdėlio *ni-* vedinys iš adj. [tegu ir subūdvardėjusio dalyvio] **vinūt-*. Dalis žodžių paliudyta išvis be brūkšnelio ir apie jų kirčio vietą iš rašybos negalima spręsti: *nidruwien*, *nideiwiskan*, *ni isarwis*, *nikanxts*, *nipoklusmingins*, *niseilewingis*, adv. (= adj. nom-acc. sg. neutr.?) *nitickran*. Vadinas, duomenų, kurie leistų paneigti teiginį, kad prūsų kalbos priešdėlis *ni-*, kaip ir lie. *ne-*

(plg. Stundžia 1995a, 107), sl. *ne-* (plg. Зализняк 1985, 11), bent jau kaip darybos formantas, nedarė visiškai jokios įtakos vedinio kirčiavimui (t. y. neturėjo akcentinių savybių, pasak Garde'o, arba jungėsi prie žodžio neglaudžiai, pasak Zaliznjako, žr. § 29), nėra.

§ 279. Vis dėlto būtina pastebėti, kad neginčijamai įrodyti, jog priešdėlis *ni-* visuomet būdavęs nekirčiuotas, negalima. Beveik visi pavyzdžiai su aiškiai nekirčiuotu (t. y. su brūkšneliu virš šaknies ar priesagos balsių) priešdėliu yra priesagų *-ing-*, *-isk-* vediniai, kurių dauguma (jei ne visi) priskirtini pastoviam (šakniam arba priesagiam) kirčiavimo tipui. Priešdėlio *ni-* vedinių iš aiškių kilnojamojo kirčiavimo žodžių paliudyta nėra, tad išlieka ir teorinė galimybė, kad tokie vediniai galėtų turėti kirčiuotą priešdėlį.

Kiti priešdėliai

§ 280. Visų kitų priešdėlių vedinių kirčiavimą patogiau aptarti kartu su kitais vardažodžiais, į kurių morfologinę struktūrą įeina priešdėlinė morfema, tačiau kurie patys yra ne priešdėlių vediniai, o galūnių ar priebalsinių priesagų vediniai iš priešdėlinių žodžių, pvz., priešdėlinių veiksmažodžių. Taip elgtis verčia keletas priežasčių. Visų pirma, ne visuomet būna aiški vardažodžių su priešdėliais daryba, pvz., žodį *pērgimmans* Mažiulis laiko priešdėlio *per-* vediniu iš veiksmažodžio **gim-* (plg. *gemmons*), o visiškai panašius *prēigimnis* ir netgi *pērgimnis* (taisomus į *prēigimnis*, *pērgimnis*) – galūnių vediniais iš spėjamų priešdėlinių veiksmažodžių **preigim-*, **pergim-* (Mažiulis PKEŽ 3, 263, 349t.). Be to, tarp visų aptariamųjų tipų vedinių galima išžvelgti tam tikrą kirčiavimo panašumą. Mėginant aptarti visus šiuos žodžius atskirai, KIII paliudytų pavyzdžių gilesnėms išvalgoms paprasčiausiai neužtektų. Kita vertus, vardažodžių su priešdėliais kirčiavimo analizė neatsižvelgiant į darybą yra įmanoma ir nagrinėjant lietuvių kalbos kirčiavimo sistemą (plg. Stundžia 1995a, 97).

§ 281. Į aptariamų žodžių kategoriją neįeina vediniai iš priešdėlinių priesaginių veiksmažodžių. Nei tokių veiksmažodžių (žr. §§ 324–327), nei vedinių iš jų priešdėlis niekada nebūna kirčiuotas, t. y., kaip jau buvo minėta (žr. § 272), vediniai išlaiko pamatinių veiksmažodžių šaknies (*pomijrisnans* : *pomīrit*; *perschlūsisan* : *perschlūsimai*) arba priesagos (*auschaidīsnan* : *auschaidītwei*; *ebsignāsnan* : *ebsgnā*) kirtį (apie tai jau Trautmann 1910, 200t.).

§ 282. Galūnių ar priebalsinių priesagų vediniai iš priešdėlinių nepriesaginių veiksmažodžių (ar priešdėlių vediniai iš nepriesaginių veiksmažodžių) kirčiuojami nevienodai. Vienais atvejais fiksuojamas priešdėlio kirtis: *pērgimmans*, *pērgimnis*, *prēigimnis*, *nādewisin*; *āuschautins*; kitais – šaknies: *podīngan* (← verb. *podingai*), *powīrps*; *powijstin*, *perdāsai*, *aumūsnan*, *etskīsnan* (← verb. *etskīsai*), *prakāisnan*; poros žodžių paliudytos formos su kirčiuotomis stipriosiomis galūnėmis, rodančiomis kilnojamojo kirčio paradigmą: *etwerpsnā* (← *etwiērpt*); *pallapsaey* (KI, KII); likę atvejai paliudyti be brūkšnelio: *epkieckan*, *pogalban* (← verb. *pogalbtan*), *powargan*, *pogirrien*. Nėra paliudyta formaliai identiškų (t. y. to paties darybos modelio ir su tuo pačiu priešdėliu), tačiau skirtingai kirčiuojamų (vienu atveju šaknyje, kitu – priešdėlyje) pavyzdžių, dėl to tolimesnis šių žodžių kirčiavimo aprašas darosi gerokai hipotetinis, tačiau, kaip minėta, bandant šiuos atvejus aptarti skirstant pagal darybinius požymius, turimų pavyzdžių bent kiek patikimesnėms išvadoms tiesiog neužtektų.

§ 283. Taigi yra paliudyti du skirtingai kirčiuoti žodžiai su priešdėliu *au-*: priesagos *-t-(is)* vedinys su kirčiuotu priešdėliu *āuschautins* ir priesagos *-sn-(ā)* vedinys su kirčiuota šaknimi *aumūsnan*. Abiejų žodžių paliudytos tik formos su silpnosiomis galūnėmis, tad teoriškai abu galėtų būti tiek baritoninio, tiek mobiliojo kirčiavimo. Žodžio *āuschautins* priklausymą kilnojamojo kirčio akcentinei paradigmai galėtų rodyti jo vedinys *auschautenīkamans* (su kirčiuota nedominacine stipriąja priesaga *-enīk-*, žr. § 176) (bet nepatvirtina la. *šau̯t*, su kuriuo žodis siejamas pagal tradicinę etimologiją [žr. Mažiulis PKEŽ 1, 120t.]; siejant žodį su lie. *jaūti*, *jáuti*, la. *jàut*, *jaūt* [t. y. **au-si-jau-ti-*, plg. Дыбо 2009a, 171], pastarojo priegaidė

neprieštarauja prūsų kalbos duomenims), o jeigu taip, tuomet tekstų rekonstruoti atskirą kilnojamo iš priešdėlio į galūnę kirčio tipą.

§ 284. Trys žodžiai su priešdėliu *pa-* turi kirčiuotą šaknį: galūnių vediniai *podīngan* (← verb. *podīngai*), *powīrps* ir priesagos *-t-(is)* vedinys *powijstin*. Visos trys paliudytos formos turi silpnąsias galūnes, taigi jų akcentinės paradigmos neaiškios. Remdamiesi vediniu *pogālbenikan*, galime spėti, kad šaknyje kirčiuotas buvęs ir *pogalban*; be to, žodžio *pogālbenikan* nekirčiuota priesaga galėtų rodyti pamatinio žodžio priklausymą baritoninei akcentinei paradigmai (žr. § 176). Taigi galima būtų rekonstruoti pastovaus šakninio kirčiavimo tipą su nekirčiuotu priešdėliu. Priesagos *-s-(as)* vedinio *pallapsaey* (KI, KII) kirčiuota stiprioji nom. pl. galūnė rodo, kad šis žodis buvęs kilnojamojo kirčiavimo. Atsižvelgiant į reguliarių brūkšnelio nebuvimą šio žodžio cirkumfleksinėje (plg. lie. *liēpti*) šaknyje kamieno kirčio formose (plg. nom. sg. *pallaips* 1x, acc. sg. *pallaipsan* 2x), galima spėti, kad kirtis šiame žodyje šokinėjęs iš priešdėlio į galūnę (plg. dar Mažiulis PKEŽ 3, 215) ir priskirti jį tam pačiam kirčiavimo tipui kaip ir *āuschautins*. Priešdėlio su trumpuoju balsiu kirtis formose su silpnosiomis galūnėmis (*pallaips* [11x], acc. sg. *pallaipsan*, acc. pl. *pallaipsans* [9x]) negali būti atspindėtas rašybos. Be to, kirčiuotą priešdėlį netiesiogiai rodo brūkšnelio nebuvimas cirkumfleksinėje (plg. lie. *liēpti*) šaknyje nė vienu iš 21 tokių formų su silpnosiomis galūnėmis atvejo.

§ 285. Kirčiuotą priešdėlį *pēr-* turi galūnės vedinys (vediniai?) *pērgimmans*, *pērgimnis*; nekirčiuotą – priesagos *-s-(ā)* vedinys *perdāsai*. Jei žodis *pērgimnis* (kaip, beje, ir *prēigimnis*) būtų *ē* kamieno (plg. Mažiulis PKEŽ 3, 350) ir priklausytų mobiliojo kirčio paradigmam (kaip, pvz., *āuschautins* ar *pallapsaey*), tai būtų vienintelis atvejis, kuris galėtų liudyti, kad šio kamieno gen. sg. galūnė esanti silpnoji (plg. § 152). Žodžio *perdāsai* šaknies spėjamos baritonezės nepatvirtina la. *duôt*, sl. part. **dālv* c (žr. Дыбо 2000b, 513⁴⁷), taip pat DP gen. pl. *nuduotúwiu* 1x.

⁴⁷ Derksen 2008, 96 šio veiksmažodžio a. p. nenurodoma.

§ 286. Tik priešdėlio kirtį liudija galūninės darybos deverbatyvai su priešdėliais *prēi-* ir *nā-*: *prēigimnis, nādewisin*.

§ 287. Priesagos *-sn-(ā)* vedinio su priešdėliu *et-* (*etwerpsnā*) kirčiuota stiprioji *ā* kamieno nom. sg. galūnė atspindi šio žodžio kilnojamąjį kirčiavimą, tačiau pasakyti, kuri morfema (priešdėlis ar šaknis) gaudavusi kirtį formose su silpnosiomis galūnėmis, negalima. Analogiško vedinio su kirčiuota šaknimi *etskīsnan* forma neatspindi žodžio akcentinės paradigmos. Abiejų rūšių vedinių: ir *etwerpsnā* (kirčiuota galūnė), ir *etskīsnan* (kirčiuota šaknis) – pamatinių veiksmažodžių formose kirčiuojama šaknis, pvz., *etwiērpt, etwiērpt, etpwērpt, etwiērpei, etwērpimai, etwiērpons* ir *etskīsai, etskīmai, etskiūns*.

§ 288. Priesagos *-sn-(ā)* vedinį su nekirčiuotu priešdėliu atspindi užrašymas *prakāisnan*. Tuo tarpu priešdėlyje *prā-* kirčiuotą vardažodį, matyt, galima rekonstruoti kaip priesagos *-isk-* vedinio *prābutskas* pamatinį žodį, pvz., **prābuta-* ar **prābuti-* (plg. Mažiulis PKEŽ 3, 340). Dėl pastarojo žodžio šaknies akcentinio silpnumo plg. la. *būt*, sl. part. **bŷl̆* c ir § 248.

§ 289. Taigi gana atsargiai galima spėti prūsų kalboje egzistavus bent jau du veiksmažodinių vardažodžių su priešdėliais kirčiavimo tipus: pastovaus šaknies (pvz., *pogalban*) ir kilnojamojo iš priešdėlio į galūnę kirčio (pvz., *āuschautins, pallapsaey*). Dėl pavyzdžių stokos neįmanoma pasakyti, ar abu jie buvo būdingi kiekvieno minėto darybos modelio vediniams ir nuo kurios morfemos – paties priešdėlio (kaip darybos afikso ar kaip morfemos, įeinančios į kitokios darybos vedinio morfologinę struktūrą), kitų darybos afiksų (galūnių, priebalsinių priesagų) ar veiksmažodinės šaknies – akcentinių savybių priklausė kiekvieno konkretaus vedinio kirčiavimas. Neįmanoma įrodyti ir pastovaus priešdėlinio ar kilnojamojo iš šaknies į galūnę kirčio tipo egzistavimo, tačiau negalima taip pat ir tvirtai teigti, jog visi žodžiai, paliudyti su kirčiuota šaknimi (*podīngan, powīrps; powijstin, perdāsai, aumūsnan, etskīsnan, prakāisnan*), priskirtini pastovaus šakninio, o paliudytieji su kirčiuotu priešdėliu (*pērgimmans, pērgimnis, prēigimnis, nādewisin; āuschautins; *prābut-*) arba stipriąja galūne (*etwerpsnā; pallapsaey*), – kilnojamojo (iš priešdėlio į galūnę) kirčio tipui.

§ 290. Iš kelių paliudytų priešdėlinių denominatyvų tik dviejų – abiejų su kirčiuota šaknimi – *pollīgun* (plg. adv. [= adj. nom.-acc. sg. neutr.?] *polīgu*) ir *preitlāngus* (skaitytino *preilāngus?*, Mažiulis PKEŽ 3, 353) kirčio vieta yra aiški. Kitų dviejų (*prēipīrstans*, *nosēilis*) rašyba kelia abejonių. Abiem atvejais Mažiulis rekonstruoja priešdėlio kirtį, manydamas, kad brūkšnelis šių žodžių antruosiuose skiemenyse atspindi „antrinį (okazionalų)“ kirtį (Mažiulis PKEŽ 3, 198, 351). Vis dėlto pastebėtina, jog iš 17 (!) kitų žodžio *nosēilis* užrašymo atvejų (nom. sg. *noseilis* [2x], gen. sg. *noseilis* [2x], *noseilie* [1x, sk. *noseilis*], acc. sg. *noseilin* [5x], *noseilien* [7x]) nė sykio brūkšnelio nėra ir skiemenyje *no-*, nors užrašymas *°nōseilis*, jei čia tikrai susidurtume su būtinai kirčiuotu ir tik III katekizmui būdingu priešdėliu **nō-* (plg. Mažiulis PKEŽ 3, 162), būtų iš principo įmanomas. Tuo tarpu brūkšnelio nebuvimas galbūt kirčiuotoje akūtinėje (!) (plg. lie. *síela*, sl. **síla* a) šaknyje neturėtų stebinti (plg. § 119); taip pat neužmirština, kad tai – sakralinės reikšmės žodis, kuriame taip pat įmanomas brūkšnelio nebuvimas (žr. § 169). Taigi ir užrašymas acc. sg. *nuseilin* nebūtinai turi atspindėti tik „okazionaliai“ nekirčiuotą priešdėlį. Šis žodis iš tiesų gali turėti kirčiuotą šaknį. Be to, tiek *prēipīrstans*, tiek *nosēilis* šaknies kirtį galėtų liudyti ir abiejų šių šaknų spėjamas akcentinis stiprumas – abiejų atitikmenys lietuvių ir slavų kalbose yra pastovaus kirčiavimo žodžiai, plg. *síela* 1, DP *fiéla*, *fiélos* (greta dial. *sielà* 3, 4, DP *fielá*, DK *fielós*); *piřstas* 2; sl. **síla* a, **přstb* b. Neabejotinų priešdėlinio kirčiavimo denominatyvų paliudyta nėra. Neaišku, ar tokių iš viso būta, taigi negalima ir pasakyti, ar minėtųjų atvejų su kirčiuota šaknimi (*pollīgun*, *preitlāngus*, o gal ir *prēipīrstans*, *nosēilis*) kirčiavimas nulemtas jų šaknų akcentinės galios, ar, pvz., visi priešdėliniai vardažodžių vediniai būdavo kirčiuojami šaknyje. Jeigu šaknies kirtį šiuo atveju nulemia jos akcentinis stiprumas, žodžio *pollīgun* pamatinį būdvardį galima būtų sieti su giminišku lietuvių kalbos baritonu DP *līgaus*, *līgiam'* etc. (greta gen. sg. *ligiós*, taip pat dabartinės kalbos *līgus* 3), la. *līgt*.

Nepriešdėliniai galūnių vediniai

§ 291. Apie nepriešdėlinių galūninės darybos vardažodžių kirčiavimą beveik nieko konkretaus negalima pasakyti. Pirma, ne visada įmanoma identifikuoti tokius vedinius, pvz., užrašymas *mijlin* (acc. sg.) nebūtinai turi atspindėti galūnės *-ē vedinį iš adj. *mijls*, nes tai gali būti ir, pvz., panašaus daiktavardžio *mijlan*, šiaip laikomo substantyvizuota to paties būdvardžio nom.-acc. neutr. forma (plg. subst. *giwan* : adj. *gijwans*; subst. *wargan* : adj. *wargs*), rašybos variantas, atspindintis nekirčiuotą (silpnąją) galūnę, plg. *wijran* : *wijrin*; *madlan* : *madlin* (plg. § 114). Antra, neįmanoma nustatyti tokių vedinių akcentinės paradigmos, nes beveik nėra paliudyta jų formų su neabejotinomis stipriosiomis galūnėmis. Bene vienintelis tokios formos pavyzdys galėtų būti tik spėjamas galūninės darybos baritonas *teisi*. Trečia, ne visų tokių vedinių pamatiniai žodžiai yra paliudyti, o net ir paliudytų žodžių akcentinės paradigmos (taigi ir šaknų akcentinės galios) paprastai neaiškios. Vienintelis atvejis, kai galima nustatyti pamatinio žodžio akcentinę paradigmą – subst. *tickrōmien*, padarytas iš pastovaus priesaginio kirčiavimo būdvardžio *tickrōmai* (pastovų kirtį atspindi nekirčiuota stiprioji nom. pl. galūnė; dar plg. *tickrōmiskan*). Taigi pasakyti, kiek įtakos galūnių vedinių kirčiavimui (t. y. jų akcentinės paradigmos parinkimui) turėjo pamatinių žodžių kirčiavimas, turimų pavyzdžių nepakanka. Bent jau minėtojo baritono *teisi* pamatinis žodis, pvz., adj. **teis-*, galėtų būti buvęs ir kilnojamojo kirčio žodis – taip galima spėti, remiantis priesaginiais vediniais, kuriuose ši šaknis paprastai nebūna kirčiuota, pvz., *teisīngi*, *niteisīngiskan*, *niteisīwingins*, *teisīwingiskan*, dar plg. *teisiskan*, *teisint*.

§ 292. Plg. dar kitus galimus galūninės darybos nepriešdėlinius vardažodžius, apie kurių kirčiavimą nedaug ką tegalima pasakyti: subst. *giwei* (plg. adj. *gijwans*, verb. *giwa*; plg. la. *dzīvs*, *dzīve*, sl. **živъ* c), subst. *kānxtin* (plg. adj. *kanxta*), subst. *quāits* (plg. verb. *quoi*, *quoitē*, gal pastovaus kirčiavimo žodis?, plg. *niquāitings*; plg. § 206), subst. *maiggun* (plg. verb. *meicte* Gr, *enmigguns*, *ismigē*), *trennien*, *trēnien* (sk. *trenien*) (plg. verb. *trinie*) etc.

Sudurtinių vardažodžių kirčiavimas

§ 293. Nelabai informatyvūs akcentologiniu požiūriu ir III katekizme paliudyti sudurtiniai vardažodžiai, kurių didžioji dauguma – aiškios kalkės. Dalis sudurtinių žodžių yra okaziniai naujadarai, nusižiūrėti į atitikmenį vokiškame tekste, o kai kurie galbūt netgi laikytini ne dariniais, bet atskirų žodžių junginiais, pvz., *galwasdelliks*. Galimas daiktas, kad abu sudurtinių žodžių dėmenys galėję būti kirčiuoti (vienas pagrindiniu, kitas šalutiniu kirčiu) ir abiejų dėmenų kirčiuoto balsio ilgumas gali būti pažymėtas brūkšneliu, pvz., *dīnkausegīsnan*, *sallūbaiwīrins*. Plg. taip pat visiškai analogiškus atvejus, kai vieno iš komponentų kirtis rašybos negali būti atspindėtas: *labbasegīsnan*, *labbaiquoitīsnan*, *salūbaigannan*. Taigi nustatyti, kuris sudurtinio (sudėtinio?) žodžio komponentas kiekvienu konkrečiu atveju kirčiuojamas (pvz., pagrindiniu kirčiu) ir nuo ko tai priklausė, praktiškai vargu ar įmanoma.

§ 294. Kita vertus, atskirai nagrinėjamų tokių komponentų brūkšneliu atspindima kirčio vieta, matyt, atspindi ir atitinkamų savarankiškų žodžių kirčiavimą, plg. *galwasdelliks* : *delliks*; *draugiwaldūnen* : *waldūns*, *weldūnai*; *dīnkausegīsnan*, *labbasegīsnan* : *seggīt*, *seggē*, *segisna*; *labbaiquoitīsnan* : *quoitē*. Šiuo atžvilgiu ypač reikšmingi atvejai *cixtīsnaīlāiskas* ir *deināalgenikamas*, kurių kirčiuotas jungiamasis balsis (nom. sg. galūnė?), ko gero, atspindi šių žodžių pirmųjų komponentų mobiliojo kirčio paradigma, plg. *cixtīsna* (žr. § 243); lie. *dienà* 4, sl. **днь* c. Atitinkamai žodžių *dijlapagaptin* ar *salūbaigannan* pirmųjų komponentų (plg. *dīlan*, *salūban*) baritonezė galėtų liudyti vediniai *dīlnikans*, *lūbeniks* (žr. §§ 176, 180).

V. VEIKSMAŽODŽIŲ KIRČIAVIMAS

1. ĮVADINĖS PASTABOS

§ 295. Prūsų kalbos veiksmažodžių kirčiavimo sistemos aprašą gerokai apsunkina keletas aplinkybių:

1. Dar didesnė nei vardažodžių atveju tiriamosios medžiagos stoka. III katekizme paliudyti vos 282 veiksmažodžiai (įskaitant ir tuos, kurių paliudytos vien linksniuojamosios formos), iš jų tik 162 užfiksuoti su brūkšneliu bent vienoje iš formų. Dėl to neįmanomas ne tik išsamus visos veiksmažodžių sistemos aprašas, bet ir bent kiek patikimesnė objektyvi atskirų sistemos dalių analizė. Daug kur neišvengiamai tenka remtis tekste tiesiogiai nepaliudytomis, tačiau galimomis rekonstruoti iš kitų darybos grandžių formomis, darant prielaidą, kad vedinių kirčiavimas daugiau ar mažiau atspindi nepaliudytų pamatinių veiksmažodžių kirčiavimą. Šiuo atžvilgiu ypač reikšmingi tampa katekizmuose gana gausūs veiksmažodiniai daiktavardžiai, jau aptarti skyriuje apie vardažodžius. Didesnis vaidmuo tenka ir giminiškų kalbų duomenims.

2. Paliudytos veiksmažodžių morfologinės sistemos išsamaus vaizdo trūktinumas. Dėl patikimos medžiagos stygiaus aiškaus sistemos vaizdo neįmanoma atkurti ir daug kas lieka neaišku (plg. Endzelīns 1943, 102 [=DI 4(2), 126]; Endzelin 1944, 153t.). Paliudytos toli gražu ne visos galimos formos, paradigmos labai trūktinos, o ir paliudytosios formos gali būti labai nevienodai interpretuojamos. O tai daro neįmanomą ir atitinkamų formų kirčiavimo tyrimą. Pvz., praktiškai nieko negalima pasakyti apie ypač negausiai tekstuose paliudytų prūsų kalbos veiksmažodžių preterito formų kirčiavimą.

3. Vieningos mokslininkų nuomonės dėl prūsų kalbos veiksmažodžio morfologijos nebuvimas. Gerokai įvairuoja tyrinėtojų nuomonės tiek dėl tam tikrų sisteminių dalykų (visų pirma veiksmažodžių kamienų klasifikacijos, žr. §§ 297–301), tiek dėl konkrečių tekstuose paliudytų formų interpretacijos ir priskyrimo vienai ar kitai morfologinei klasei. Aprašant tokių formų kirčiavimą, būtina atsižvelgti į visas galimas interpretacijas, nors ir ne kiekvienos interpretacijos atveju formos kirčiavimas yra vienodai informatyvus.

2. PRŪSŲ KALBOS VEIKSMAŽODŽIŲ SISTEMA

§ 296. Kaip minėta, rašytiniuose šaltiniuose paliudyta prūsų kalbos veiksmažodžių sistema yra labai trūktina ir nevienodai interpretuojama skirtingų autorių darbuose. Neabejotinai galima skirti mažiausiai dvi formų darybos pagrindą sudarančias formas: esamojo laiko ir bendraties kamienus (plg. § 323). Dėl labai negausiai paliudytų būtojo laiko formų trūkumo nuo griežtų išvadų apie šio laiko formų darybą geriau yra susilaikyti (bet plg. Kortlandt 1998; Kaukienė 2004, 187; Mažiulis 2004, 82).

§ 297. Ypač įvairuoja prūsistų nuomonės dėl paliudytų esamojo laiko kamieno formų interpretacijos ir su tuo susijusios kamienų klasifikacijos. Toliau pateikiamos nuomonių apžvalgos tikslas – ne pristatyti kuo išsamesnį prūsų kalbos veiksmažodžių sistemos aprašą ar pateikti nuodugnią visų teorijų analizę bei rasti vienintelį teisingą problemos sprendimą (kas, atsižvelgiant į medžiagos skurdumą, vargu ar kada bus įmanoma), o išryškinti akcentologijai reikšmingus diskutuotinus veiksmažodžio morfologijos aspektus.

§ 298. Pagal tradicinę nuomonę (Endzelīns 1943, 107–115 [=DI 4(2), 132–142]; Endzelin 1944, 161–176; Schmalstieg 1974, 165–221; Mažiulis 2004, 74–81) prūsų kalboje rekonstruojama tokia pati esamojo laiko kamienų sistema kaip ir rytų baltų kalbose, t. y. skiriami atematiniai (*asmai*, *ēisei*, *dāst* etc.), *a* kamieno (žr. toliau), *i* kamieno (*turri*, *kīrdimai*) ir *ā* kamieno (*lāiku*, *bia*) veiksmažodžiai. *a* kamieno veiksmažodžių prezenso paradigma iš esmės atspindi paveldėtą ir kiek perdirbtą ide. praes. ind. act. tematinę paradigmą, tuo tarpu *i* ir *ā* kamienai laikytini baltų (ar baltų-slavų, *i* kamieno atveju) inovacija, dėl to kartais vadinami „pusiau tematiniais“ veiksmažodžiais (plg. Stang 1942, 23, 143; 1966, 319). „Tikrieji“ tematiniai, t. y. *a* kamieno, veiksmažodžiai dar skirstomi į grynuosius (*imma*), *ua* (*giwa*), *sta* (*poprestemmai*), infiksinius (*polinka*), *na* (*pogāunai*), *ja* (*gēide*), *auja* (*rickawie*), *ūja* (*cixtia*), *ēja* (*druwē*), *āja* (*peisāi*) ir *ina* (*inā?*) (*mukinna*, *swintinai*) kamienus. Dėl kiekvieno konkretaus veiksmažodžio priskyrimo kuriai nors klasei gali būti nesutariama (plg.

klantemmai, interpretuojamą kaip *ia* [Endzelīns] arba kaip *a* kamieno [Mažiulis] formą), tačiau dėl bendro sistemos vaizdo tyrinėtojų daugmaž neabejojama.

§ 299. Tradicinę klasifikaciją kvestionuoja ir savitą esamojo laiko kamienų klasifikacijos sistemą siūlo Ostrowskis (1994) ir Smoczyński (2005, 436–462). Visų pirma jie eliminuoja iš sistemos vadinamuosius „pusiau tematinius“ esamojo laiko *i* ir *ā* kamienus, manydami juos esant būdingus tik rytų baltų kalboms, o tradiciškai šiems kamienams priskiriamas formas laiko apokopuotomis *īia* resp. *āia* kamienų formomis, pvz., *turri* < **turija*; *bia* < **bijāja* etc. Be to, kai kurias tradiciškai atematinio prezenso 2 asmeniu laikomas formas (*ēisei*, *waisei* etc.) Smoczyński interpretuoja kaip sigmatinio futūro relikтус. Šaltiniuose paliudytais pačiōs prūsų kalbos faktais paremta aptariamoji teorija metodologiniu požiūriu šiaip jau laikytina pranašesne už grynai komparatyvistinę tradicinę interpretaciją, tačiau visiškai šia klasifikacija pasikliauti negalima dėl ją grindžiančio kai kuriais atvejais gana specifinio ir diskutuotino prūsų kalbos rašybos niuansų interpretavimo, pvz., raidžių su brūkšneliu transkribavimo dvibalsiais (plg. *īia* kamienui priskiriamą veiksmąždį <*stallē*>, skaitomą kaip [*stalej*] = /*stalij*/ < **stalija*, žr. Ostrowski 1994, 171; Smoczyński 2005, 349, 446) (žr. § 99).

§ 300. Originalią prūsų kalbos veiksmąžodžių klasifikaciją siūlo ir A. Kaukienė (žr. 1998; 2004, 186–220;). Ji neigia prūsų kalboje egzistavus *āia*, *ēia* kamienų esamojo laiko formas, visas jas laikydama atitinkamai *ā*, *ē* kamienais (t. y. begalūnėmis priesaginėmis formomis, žr. Kaukienė 2004, 216). Manyti, kad užrašymai *kelsāi* (greta *kaltzā*), *peisāi* ir pan. liudija apokopuotą *-īa*, pasak autorės, nėra būtina, nes analogiškos galūnių variacijos randamos ir vardažodžių formose, plg. *mensai* : *mensā*. Veiksmąžodžiai su *ē* ir *ā* (tradiciniai *ēja*, *āja*, *ā* kamienai) Kaukienės jungiami į vieną tipą, kuriame šios priesagos esą galėjusios laisvai kaitaliotis, plg. dubletus *billē* : *billā*; *quoitē* : *quoitā*; *stallē* : *stallā*; *giwe* : *giwa*, be to, neva sutapo jų bendraties priesaga *ī* (Kaukienės visais atvejais gana subjektyviai laikoma *ēī* < **ī*, bet ne < **ē*; plg. kritiką: Mažiulis 2000; Palmaitis 2000). Kita vertus, kitaip nei Ostrowskis/Smoczyński, Kaukienė išlaiko skirtumą tarp tradicinių *i* ir *īia*

kamienu, pirmuosius laikydama turinčius bendraties priesagą *ī* (< **e*), antruosius – *ī* (iš esmės tik skoliniuose).

§ 301. Kortlandtas pagrindiniu klasifikacijos kriterijumi laiko prieš praes. 1 pl. galūnę *-mai* einantį kamiengalio garsą (tiksliau, jį žyminčią raidę) (žr. Kortlandt 1987; 1999b). Pagal šią klasifikaciją taip pat į vieną klasę patenka tradiciniai *ā* ir *āja* kamienai (pvz., *waitiāmai* : *lāikumai*, Kortlandto tipas 2, žr. 1987, 104), tesiskiria (bent jau sinchroniškai) tik kirčio vieta. Be to, vienai klasei (tipui 6, *ibid.*, p. 105) skiriami visi žodžiai su kamiengalio balsiu *i* (tiksliau, balse <*i*> praes. 1 pl. formose). Ši klasė dar skirstoma į poklasius pagal galūnės kilmę ir, remiantis van Wijku (žr. Wijk 1918, 133–150), teigiama, kad praes. 1 pl. galūnė *-imai* išstūmusi kitas anksčiau egzistavusias galūnes (pvz., tokiais atvejais kaip *immimai*, *au-gaunimai* etc.). Pastarasis teiginys nulemtas pernelyg didelio pasitikėjimo šaltinių rašyba. Raidė <*i*> ne vienu atveju teoriškai galėtų atspindėti ir nekirčiuotą⁴⁸ redukuotą balsį (plg. *imma*, *pogāunai*, žr. dar § 114, 311), tad, remiantis rašybos nenuoseklumais pakankamai negausiai paliudyto korpuso žodžiuose, suplakti į vieną klasę tokius žodžius kaip *kīrdimai* : *girrimai* : *immimai* : *tickinnimai*, o juo labiau suponuoti hipotetinę kamiengalio balsių apofoniją (žr. Kortlandt 1987, 110), ko gero, yra per drąsu.

§ 302. Kaip matyti iš šios trumpos apžvalgos, didžiausią formų interpretacijos ir klasifikacijos problemą sudaro formos, kurioms bent jau teoriškai galima suponuoti *-ja* apokopę. Reikia pastebėti, kad jokių formalių kriterijų (išskyrus brūkšnelio buvimą / nebuvimą paliudytose formose), pagal kuriuos būtų galima aiškiai skirti tradiciškai suponuojamus *ā* ir *āja* kamienus, nėra. Spėjami *ā* kamieno veiksmažodžiai paliudyti be brūkšnelio kamiengalyje (*lāiku*, *perbānda*, *bia*), tuo tarpu spėjami *āja* kamieno veiksmažodžiai paprastai turi brūkšnelį kamiengalyje (*kelsāi* / *kaltzā*, *maitā*, *peisāi*, *dwigubbū*, *billā*, *quoitā*). Tokiam skyrimui, matyt, nesąmoningai (o kartais ir sąmoningai, plg. Endzelīns 1943, 112 [= DI 4(2), 139]; Endzelin 1944, 170) daro įtaką lietuvių kalbos modelis, kuriame *ā* kamieno esamojo laiko formos iš tiesų

visuomet kirčiuotos šaknyje. Kadangi lietuvių kalbos veiksmažodžių kirčiavimas yra gerokai pakitęs (pvz., visos šaknys tapusios stipriosiomis, žr. § 53), juo remtis interpretuojant prūsų kalbos faktus yra gana rizikinga. Prūsų kalboje teoriškai įmanomos tiek kamiengaly kirčiuotos *ā* kamieno, tiek šaknyje kirčiuotos *āja* kamieno formos, pvz., forma *billā*, tradiciškai laikoma *āja* kamieno, tapačia lie. *bylōja*, galėtų priklausyti ir *ā* kamienui su kirčiuotu kamiengaliu, plg. lie. *bylo*. Taigi išnyksta galimybė skirti *ā* bei *āja* kamienus remiantis vien pačios prūsų kalbos duomenimis. Dėl to natūraliai tyrėjams kilęs noras juos suplakti į vieną morfologinę klasę: *ā* kamieną (Kaukienė) arba *āja* kamieną (Smoczyński). Kuri interpretacija laikytina teisingiausia, dėl patikimų faktų stokos pasakyti negalima, todėl, kadangi nesant aiškių morfologinės formų klasifikacijos kriterijų neįmanoma ir jų akcentinė klasifikacija, tolimesnėje analizėje kirčiavimo faktus stengiamasi aptarti atsižvelgiant į visas minėtas interpretacijas.

3. KIRTIS VEIKSMAŽODŽIŲ KAITYBOJE

Finitinių formų kirčiavimas

§ 303. Pagrindinė su veiksmažodžių akcentine klasifikacija susijusi problema – mobiliosios kirčiavimo paradigmos egzistavimo prūsų kalboje klausimas. Tai, kad baltų prokalbėje egzistavę tokie patys du veiksmažodžių kirčiavimo modeliai – baritoninis ir mobilusis – kaip ir vardažodžių kirčiavimo sistemoje, abejoti nereikia. Jį liudija tam tikros lietuvių kalbos veiksmažodžių formos (žr. § 53), latvių kalbos veiksmažodžių šaknų priegaidės (žr. § 56), slavų kalbų veiksmažodžių kirčiavimas (žr. § 62). Nėra aiškus tik tokios prabaltų mobiliosios kirčiavimo paradigmos pobūdis, t. y. kurių formų galūnės buvusios stipriosios, vadinasi, kirčiuotos. Tikėtina, kad atematinė paradigma galėjo būti paveldėjusi ide. kirčio mobilumą, t. y. šaknyje kirčiuotas praes. sg. ir galūnėje kirčiuotas praes. pl. formas (plg. s. i. *ás-mi* : s-

⁴⁸ Žinoma, nepripažįstant Kortlandto rašybos taisyklės tokiuose žodžiuose kaip *immimai*,

máh). Kaip galėjusi atrodyti baltų prokalbės mobilioji tematinė (atitinkanti ide. oksitoninę, t. y. su kirčiuota tema) resp. pusiau tematinė paradigma nėra jokių duomenų. Slavų prokalbės mobiliojoje veiksmažodžių akcentinėje paradigmoje buvo kirčiuotos visos esamojo laiko galūnės, išskyrus 1 sg. *-ǫ (t. y. visos priebalsiu prasidedančios galūnės, plg. sg. 1 **něsǫ*, 2. **nesešb*, 3, **nesetb*, pl. 1 **nesemě*, **nesetě*, **nesotb*), aoristo galūnės (baltų kalbų akcentologijai nereikšmingos) ir nepriesaginių bendračių formantai (sėnosios -(t)i- kamieno dat. sg. galūnės, pvz., inf. **nesti*), išskyrus veiksmažodžius su akūtinėmis (baltų-slavų akūto) šaknimis, pvz., **oiti* c. Priesaginėse mobiliųjų veiksmažodžių bendratyse visada kirčiuota priesaga (akūtiškai), pvz., **zvoiti* c. Ši padėtis analogiška dat. pl. galūnių pirmojo ar antrojo skiemens kirčio distribucijai (žr. § 144). Laikantis nuomonės apie bl.-sl. mobilumo ide. kilmę, slavų sistema laikytina pirmine, tik su pagal Hirto dėsnį atitrauktu kirčiu kai kuriose bendratyse (Dybo), o prūsų kalboje lauktinas būtų priebalsiu prasidedančių esamojo laiko galūnių, pvz., -*mai*, -*sei*, -*ti*, taip pat kai kurių nepriesaginių veiksmažodžių bendraties formanto -*twei* (bet ne akuzatyvinės kilmės -*tun*) kirtis. Laikantis nuomonės apie bl.-sl. mobilumo kilmę iš ide. oksitonezės, slaviškoji sistema laikytina inovacija, susiformavusia, pvz., dėl Dybo dėsnio (Olander), o prūsų kalboje, nepripažįstant Saussure'o-Fortunatovo ir Kortlandto dėsnų, tam tikrose formose lauktinas būtų tematinio (resp. pusiau tematinio) balsio kirtis.

§ 304. Dvejoją prūsų kalbos veiksmažodžių šaknų akcentinę galią (t. y. savybę išlaikyti arba neišlaikyti kirtį vediniuose) rodo išvestinių vardažodžių kirčiavimas, plg. *aumūsnan* : *etwerpsnā*; *grēnsings* : *isspretīngi* etc. Įrodyti šios savybės ryšį su bl.-sl. baritoneze resp. mobilumu duomenų nepakanka. Gana negausiai paliudytų tokių šaknų lyginimas su atitikmenų giminiškose kalbose kirčiavimu didesnėje dalyje atvejų tam netgi prieštarautų, žr. § 271.

§ 305. Pavyzdžių, tiesiogiai rodančių kirčiuotą veiksmažodžio galūnę ir galinčių paliudyti mobiliosios paradigmos egzistavimą prūsų kalboje, šaltiniuose, deja, paliudyta nėra. Prūsų kalboje skiriamos šios veiksmažodžių

girrimai, *tickinnimai* etc. (žr. § 113).

galūnės – atematinės 1 sg. *-mai, -mu, -mau*; 2 sg. *-sei, -se*; 3 sg. (= pl.) *-t*; atematinės ir tematinės: 1 pl. *-mai*; 2 pl. *-ti, -tei, -tai, -tai*. Paprastai brūkšnelis randamas arba kamieno skiemenyje (praes. 2 sg. *dāse, ēisei, druwēse, etskīsai, gīwasi, segēsei*; 3 sg. *dāst, perēit*; 1 pl. *aupaickēmai, auschpāndimai, billēmai, dīnkaumai, druwēmai, enlaikūmai, enwackēmai, epmēntimai, etwērpimai, etskīmai, grīkimai, kīrdimai, klausēmai, lāikumai, mēntimai, perēimai, perschlūsimai, pīdimai, polāikumai, postānimai, quoitāmai, schlūsimai, seggēmai, serrīpimai, stalēmai, waitiāmai, wīrstmai*; 2 pl. *dīnkauti, druwētei, enlāikuti, laukijti, quoitēti, schlūsiti, seggētei, seggēti, segijtei, seggīta, stallēti, wīrstai*) arba jo nebūna išvis. Neatmestina galimybė, kad bent dalis iš formų, paliudytų be brūkšnelio, galėtų slėpti ir galūnės kirtį. Brūkšnelio nebuvimas tokiu atveju būtų motyvuojamas galūnės fonetine sudėtimi: balsio trumpumu ar dvibalsio akūtine priegaide. Nors tiesiogiai tapatinti prūsų ir lietuvių kalbų galūnių negalima, pastebėtina, kad lietuviškos atematinė formų 1 ir 2 sg. ir pl. galūnės buvusios akūtinės, t. y. atitraukusios kirtį pagal Saussure'o-Fortunatovo dėsnį (plg. *esmì, esì, esmè, estè*). Kad trečiojo asmens atematinė galūnė bent jau visais paliudytais atvejais buvusi nekirčiuota, rodo jos redukcija *-t < *-ti (ast, dāst, perēit)* (plg. *astits, lie. ēsti*).

§ 306. Atematinių veiksmažodžių paradigmoje vienintelis įmanomas kirčio šokinėjimo atvejis galėtų būti tik tarp šaknies ir kurių nors iš išvardytų galūnių. Kadangi neįmanoma įrodyti bent vieną minėtą prūsų kalbos veiksmažodžio galūnę buvus kirčiuotą, negalima pagrįsti ir tokios kirčiavimo paradigmos egzistavimo prūsų kalboje. Manant, kad spėjamoje mobiliojoje paradigmoje galėjusios būti kirčiuotos, pvz., daugiskaitos galūnės, reiktų konstatuoti, kad veiksmažodis *perēimai* turėjęs būti baritonas, tačiau to nepatvirtina vedinių, kuriuose ši šaknis neišlaiko kirčio, kirčiavimas, plg. *pareiūngiskan* (žr. § 207).

§ 307. Tematinių (ir pusiau tematinių) veiksmažodžių atveju padėtis ne ką geresnė. Kirtis mobiliojoje paradigmoje tam tikrose (o gal ir visose) formose teoriškai galėjęs būti tiek minėtose galūnėse, tiek tematiniame balsyje. Pastarąjį (t. y. kirčiuotos temos) modelį prūsų kalboje buvus teigia Stangas ir jam, remdamasis Trautmanno geminatų taisykle (žr. § 110), priskiria tokias

esamojo laiko formas kaip *giwassi* (*giwammai*, *giwemmai*), *poprestemmai*, *perweckammai*, *klantemmai*, *paikemmai*, *wertemmai*⁴⁹ (žr. Stang 1966, 453). Nepripažįstant geminatų ryšio su kirčiu (žr. § 119), reikia pripažinti, kad šį modelį sunku pagrįsti. *a* bei *i* kamienų atvejais kirčiuotas trumpasis kamiengalis nebūtų galėjęs būti atspindėtas rašte. Iš Stango pateikiamų pavyzdžių kirtį temoje vargu ar gali rodyti užrašymas *poprestemmai* su <*e*> kamiengalyje *-sta-*, taip pat variacija *giwammai* : *giwemmai* (plg. dar *giwa* 4x, *giwe*, *gīwu*, *gīwasi*). Norėdami įrodyti kamiengalio kirtį, *ā* kamieno atveju susidurtume su minėta (žr. § 302) *ā* bei *āja* kamienų skyrimo problema. Nepripažindami *-ja-* apokopės bent dalyje iš praes. formų su paliudytu kirčiuotu balsiu <*ā*>, galėtume suponuoti kamiengalio kirtį kuriam nors iš šių veiksmažodžių: *dwigubbū*, *maitā*, *kaltzā*, *peisāi*, *perweddā*, *popaikā*, *waitiāmai*. Deja, įrodyti, kad jie tikrai buvę mobilūs, neįmanoma, nes nėra jokių duomenų, leidžiančių teigti, kad kuri nors kita jų forma būtų kirčiuota šaknyje. Kamiengalio balsio kirtį liudija ir kai kurių šių žodžių paliudytos infinityvo formos, plg. *dwibugūt* (sk. *dwigubūt*), *maitātunsin*, *waitiāt*. Jei *ā* ir *āja* kamienus sinchroniniame lygmenyje jungiame į vieną morfoliginę klasę (kuo abejoti verstų nebent tik užrašymai *kaltzā* : *kelsāi*, bet plg. ir *mensā* : *mensai*), galima būtų skirti dvi akcentines paradigmas: šaknies (pvz., *perbānda*, *lāikumai*) ir kamiengalio (*perweddā*, *dwigubbū*) kirčio, bet ryšio su senosiomis baritoninio resp. mobiliojo kirčio paradigmomis jos kažgi ar turėtų.

§ 308. Dybo mąno paveldėtoje mobiliojoje paradigmoje kirčiuotas buvus galūnes (visų pirma praes. 1 pl.) ir, remdamasis Kortlandto rašybos taisykle (žr. § 113), nustato tokius mobiliuosius veiksmažodžius: *giwemmai*, *puietti*, *perweckammai*, *klantemmai*, *paikemmai*, *wertemmai*, atitinkamai baritonais laiko: a) šaknyje kirčiuotus *postānimai*, *augaunimai*, *etwērpimai*, *pīdimai*, *galbimai*, *kīrdimai*, *mēntimai*; b) su nukeltu į kamiengalį pagal Kortlandto dėsnį kirčiu *immimai*, *girrimai*, *ersinnimai*, *gunnimai*, *turrimai*). Ši distribucija esą gerai atitinka giminiškų kalbų veiksmažodžių akcentines paradigmas (žr. Дыбо 2000b, 272; 2007b). Kadangi tiek pralietuvių (žr. §

⁴⁹ Iš esmės tas pats rezultatas gaunamas ir taikant Kortlandto rašybos taisyklę, tik šiuo atveju

53), tiek (mažiau) praslavų (žr. § 56) veiksmažodžių akcentinės paradigmos bent jau iš dalies priklausė nuo veiksmažodžio fleksinės klasės, atsižvelgiant į Dybo gana subjektyvią kai kurių minėtųjų veiksmažodžių morfologijos interpretaciją, konstatuotina, kad teiginys apie prūsų ir kitų kalbų veiksmažodžių akcentinių paradigmų sutapimą, yra kiek pritemptas. Pvz., žodį *wertemmai* Dybo priskiria *turi* : *turėti* tipui (taigi praes. *i* kamienui), remdamasis vien sl. pavyzdžiu **vbrtitb* : **vbrtĕti* c, nors lygiai taip pat tai galėtų būti ir *ja* kamieno žodis, plg. lie. *veřčia* (žr. Mažiulis PKP 2, 108, išn. 26). Pastaruoju atveju tiek pagal lietuvišką modelį (ilgosios šaknies *ja* kamienas), tiek pagal slaviškąjį (priebalsiu besibaigiančios šaknies *je* kamienas) labiau lauktinas būtų baritonas, plg. lie. *nuveřčia*. Tiesą sakant, visiškai aiški nėra nė vienos mobiliam tipui priskiriamos formos morfologija, be to, ir giminiškų kalbų atitikmenys ne visada vienodai reikšmingi, pvz.:

- *klantemmai*, *perklantemmai* – plg. sl. **klbnq*, **klbnetb* c (žr. Дыбо 2000b, 268⁵⁰), bet plg. pr. *klantīuns*, *perklantīuns*, *perklantīts*, *perklantīton*, *perklantīt*, galintį rodyti ir antrinį, t. y. priesaginį, veiksmažodį, plg. § 335b;

- *paikemmai* – la. *paikt*² nieko nesako, nes greičiausiai atspindi cirkumfleksą, plg. lie. *paikti* [žr. § 55]; išvestinis lie. *paikėti* (su kirčiu priesagoje galbūt dėl Saussure'o-Fortunatovo dėsnio) dar mažiau ką gali įrodyti; plg. taip pat *popaikā*, *aupaickēmai*;

- *puietti* – ne visai tinkamas pavyzdys, kadangi tai – imperatyvo forma, beje, iš II katekizmo (šalia *puieyti*; dėl to, kad pirmuosiuose katekizmuose geminata gali būti pavartota ir po ilgojo kirčiuoto balsio žr. § 111); KIII ši forma abu kartus paliudyta be geminatos, plg. *poieiti* 2x; visiškai įmanomas čia ir imperatyvo formanto kirtis (plg. dar raidžių *o* : *u* painiojimą pirmajame, greičiausiai nekirčiuotame, skiemenyje ir rašybą neabejotinai kirčiuotoje pozicijoje: *pūton*, *poūton* 3x, *poutwei*, *poūt*), kuris galėtų būti susijęs su šaknies silpnumu, bet ir to visiškai įrodyti neįmanoma; siejimas su mobiliuoju sl. **pījō*, **pījetb* c (žr. Дыбо 2000b, 283t.⁵¹; plg. dar subst. **pīvo* c) galimas,

dar konstatuojamas kirčio nukėlimas į galūnę pagal Kortlandto dėsnį.

⁵⁰ Derksen 2008 šio žodžio nėra.

⁵¹ Derksen 2008, 401 šio žodžio a. p. nenurodoma.

tačiau nėra toks paprastas, kaip teigiama (t. y. sl. **p̃bjǫ*, **p̃bjetb̃* [vietoje tariamo senesnio **p̃bjetb̃*] = pr. *puietti* [= **p̃ūieti*]), nes: 1) pr. šaknies balsis neabejotinai ilgas (plg. inf. *pūton*) ir kildintinas iš bl. **ō* (plg. lie. *puotà*, s. gr. *πῶνω*); 2) sl. balsis irgi buvęs ilgasis, t. y. *i*, o Dybo postuluojamieji **p̃b-*, **p̃b-* reikalauja papildomo paaiškinimo;

- *perweckammai* – fleksinė klasė neaiški (plg. inf. *wackītwēi*, praes. *enwackē*); nekirčiuotą šaknį gali atspindėti raidė <*e*> (jei čia ne balsių kaita, plg. s. gr. *ῥέπος*, žr. Mažiulis PKEŽ 4, 216)⁵²;

- *giwemmai* – plg. la. *dzīt*, *dzīvouōt*, sl. **žīwǫ*, **živetb̃* c (žr. Дыбо 2000b, 287t.; Derksen 2008, 562) (plg. dar adj. la. *dzīvs*, sl. **žīw̃b̃* c); šaknis neabejotinai mobili, tačiau atsižvelgiant į labai didelę paliudytų formų įvairovę (inf. *giwīt*, praes. 2 sg. *gīwu*, praes. [fut.?] 2 sg. *giwassi* 2x, *gīwasi*, praes. 3 *giwa* 4x, *giwe*, praes. 1 pl. *giwammai* 2x, *giwemmai*), apie veiksmoždzio morfologiją (netgi galbūt paliudytų skirtingos darybos veiksmoždžių su šia šaknimi skaičių) nieko įtikinamo negalima pasakyti; kirtį esamojo laiko formų šaknyje galėtų liudyti bent jau formos *gīwu*, *gīwasi* (jei pastaroji – ne būsimąjo laiko forma, plg. Smoczyński 2005, 158).

Dybo teoriją iš dalies galėtų pagrįsti jo neminimas *poprestemmai* (taip pat su geminata prieš galūnę), kuriame raidės <*e*> pavartojimas nekirčiuotam redukuotam balsiui /*a*/ [ə] pažymėti šaknyje (plg. lie. *pràsti*, la. *prast*, jei čia ne balsių kaita) ir tematiniame kamiengalyje (-*sta-* kamienas) lyg ir nurodo nekirčiuotą kamieną (t. y. kirčiuotą priešdėlį *po-* arba galūnę -*mai*). Šios veiksmoždzio šaknies akcentinį silpnumą galėtų patvirtinti ir vediniai su nekirčiuota šaknimi *isspretīngi*, *isspresnā* (acc. sg.?), taip pat DP *papratimūs* (bet *suprátimq̃*), plg. § 207. Jei šio veiksmoždzio šaknies balsis buvęs *a* (kaip ir rytų baltų kalbose, o ne *e*, plg. Mažiulis PKEŽ 2, 49), bendratyje *issprestun* priešdėlio kirtis nebūtų neįmanomas, atsižvelgiant į šios formos akuzatyvinę kilmę.

§ 309. Tariamų baritonų atveju padėtis tik vos vos aiškesnė:

⁵² Nuo sogdų *prw''č-* 'verleumden' aktualumo baltų-slavų akcentologijai įvertinimo disertacijos autorius kol kas susilaiko (plg. § 88).

- *postānimai* (inf. *postāt*) – plg. sl. **stāti*, **stánŋ*, **stánetb* a (skirtinas nuo **stājŋ*, **stajetb* [žr. Дыбо 2000b, 302t., 330], la. *stāt*, *stāju*);

- *pogaunimai*, *augaunimai* (inf. *pogaūt*, praes. 3 *pogāunai*, *pogaunai*, *pogauni*, *engaunai*, *engaunei* – brūkšnelio retumą šaknyje galima motyvuoti akūtine priegaide, plg. lie. *gáuti*) – plg. la. *gūt*, *apgaūt*, bet plg. Dybo nenurodomus dial. *gaût²*, *sagaût²*;

- *etwērpimai* (inf. *etwiērpt*, *etwērpt* (sk. *etwiērpt*), *etpwērpt*, praes. 1 sg. *etwerpe*, praes. 3 *etwiērpei*) – plg. lie. *suveřpia*; praslavų sistemoje tokioms struktūros šaknies veiksmožodis taip pat būtų baritonas (žr. § 62); baritonezei prieštarautų mobilusis išvestinis daiktavardis *etwerpsnā* (žr. §§ 165, 327a);

- *pīdimai* (tai pat *pidimai*, inf. *pījst*, *preipīst*, praes. 3 *pīdai*) – senosios akcentinės paradigmos nustatyti neįmanoma: Dybo pateikiamas lie. *pýdyti* (-o, -ė) – netinkamas pavyzdys, kadangi lie. mišrieji veiksmožodžiai su inf. -yti visiškai paklūsta Saussure'o-Fortunatovo dėsniai (žr. Stundžia 1995a, 127); taigi visi praes. *ā* kamieno veiksmožodžiai – baritonai (plg. § 62); nepriesaginis *pýti* nieko nesako;

- *galbimai* (part. *pogalbton*, *pogalbtou* [sk. *pogalbton*]) – plg. *pogalban*, *pogālbenikan* (kirtis šaknyje nedominacinės stipriosios priesagos vedinyje, žr. § 176), lie. *gėlbėti*, -ėja (-a, -i, -ia, -ti, -sta, -sti), -ėjo (-ė) (bet yra ir *gelbėti*, -ėja, -ėjo);

- *kīrdimai* (inf. *kirdītwei*, *kirdīt*, imp. 2 pl. *kīrdeiti*, *kirdijti* 2x) – plg. DP part. praet. pass. *gīrdis* 1x;

- *mēntimai*, *epmēntimai* – giminiškos kalbos duomenų neteikia⁵³.

§ 310. Patikimiausiai giminiškos kalbos baritonezė liudija tik žodžiuose su trumposiomis šaknimis, tačiau jų kirčio vieta (nepripažįstant Kortlandto rašybos taisyklės), deja, iš rašybos negali būti atsekama:

- *immimai*, *enimmimaisin* (inf. *īmt*, *enimt*, *enimton*, praes. 1 sg. *imma*, praes. 2 pl. *immati* etc.) – plg. sl. **jьmŋ*, **jьmētŋ* b (žr. Дыбо 2000b, 264⁵⁴)

⁵³ Dybo siejimas su lo. *mentior* reikalauja papildomo komentaro (net ir pripažįstant jo teoriją apie bl.-sl. resp. ide. akcentinių paradigimų refleksus keltų ir italikų kalbose, žr. § 88).

⁵⁴ Derksen 2008, 158 a. p. nenurodoma.

(lie. *nèima* nerelevantiškas, nes priklauso *a* kamienui, kuriame oksitonezė gali būti ir apibendrinta);

- *girrimai* (inf. *girtwei*) – plg. la. *dziřt*, *dziřtiês*, sl. **žbrjǫ*, **žbrjětъ* b (žr. Дыбо 2000b, 263⁵⁵)

- *ersinnimai*, *posinnimai* (inf. *ersinnat* 2x, *posinnat*, praes. 1 sg. *posinna* 4x, praes. 3 *posinna*, praes. 2 pl. *ersinnati*, part. praet. pass. *posinnāts*) – plg. la. *zīt*, *pazīt*, germ. **kúnþaz*;

- *gunnimai* (inf. *guntwei*) – plg. sl. **gъnǫ*, **gъnětъ* b (žr. Stang 1957, 137; Дыбо 2000b, 271–273; Derksen 2008, 197);

- *turrimai* 19x (inf. *turrītwēi*, *turīt*, *turrit*, praes. 1 sg. *turri*, praes. 2 sg. *turri* 14x, *turei* 6x, praes. 3 *turri* 28x, *turei* 10x, *turrei*, *ture*, praes. 2 pl. *turriti* 3x, opt. 3 *turīlai*, 1 pl. *turrīlimai*) – plg. lie. DP part. *túrjs* 3x, *túris* 3x, nom. pl. *túrj* 9x.

§ 311. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad visais neabejotinais ir spėjamais praes. 1 pl. formos su kirčiu šaknyje atvejais nekirčiuotas kamiengalis žymimas raide <*i*>, Atmetus daugiau ar mažiau patikimus *i* kamieno atvejus (pvz., *turrimai*, *kīrdimai*), pastebėtina, kad ja žymimas ir kamiengalis /-a-/, plg. *immimai* : *imma*, *ebimmai*, *immati*; *pīdimai* : *pīdai*; *postānimai* : *postānai*; *pogaunimai*, *augaunimai*, *pogauni* : *pogāunai*, *augaunai*, *augaunei*; *ersinnimai*, *posinnimai* : *ersinnati*, *posinna* (plg. taip pat -ina- kamieno žodžius: *bebinnimai*, *brewinnimai*, *preistattinnimai*, *tickinnimai*, *teckinnimai*; plg. dar *ernertimai*, *serrīpimai*, *waidimai*). Suponuoti visais šiais atvejais antrinį *i* ar *ja* kamieno prasiskverbimą (beje, tik į 1 pl. formą) nėra būtino pagrindo, kadangi visais atvejais galima šį reiškinį apibūdinti fonologiniais požymiais: nekirčiuota pozicija prieš nosinį priebalsį (ir/ar po jo, plg. *pogauni*) (plg. § 114). Tad ir spėjamų baritonų su trumpąja šaknimi (§ 310) kirtį saugiau yra spėti buvus šaknyje, o ne nukeltą į kamiengalį, plg. *immimai* : *imma*, *ebimmai*, *immati*; *ersinnimai*, *posinnimai* : *ersinnati*, *posinna*. Lygiai tokia pati padėtis yra ir vardažodžių, visų pirma dat. pl. galūnės, atveju, pvz., *wijrimans* (plg. nom. pl. *wijrai*, lie. *výras* 1), *cixtiānimans* (plg. nom. pl. *cixtianai*) (žr. § 143). Tiek

praes. 1 pl., tiek dat. pl. galūnė prasideda priebalsiu *m*. Prieš, pvz., 2 pl. galūnę *-ti* šis reiškinys nevyksta, plg. *immati*, *ersinnati*.

§ 312. Kita vertus, visų spėjamų mobiliųjų veiksmažodžių kamiengalis žymimas raidėmis *<e>*, *<a>*, plg. dar dat. pl. *wirdemmans* (plg. lie. *vařdas* 4), *waikammans* (plg. lie. *vařkas* 4), *uremmans* (žr. § 143), tačiau spėti, kad raidė *<i>* atspindi pokirtinį, taigi baritonų, kamiengalį, o *<e>*, *<a>* – prieškirtinį ar kirčiuotą, taigi mobiliųjų (oksitoninių), veiksmažodžių kamiengalį ir taip papildo šių dviejų akcentinių paradigų skyrimo argumentaciją, matyt, būtų per drąsu. Pvz., raidės *<e>*, *<a>* pasitaiko tokioje pozicijoje (po *k*), kurioje ir vardažodžių atveju nekirčiuotas balsio *a* alofonas nežymimas raide *<i>*, plg. *paikemmai*, *perweckammai* : *malnijkikamans*, *auschautenikamans* (nekirčiuotas galūnės pirmasis skiemuo), *waikammans* (galimai kirčiuotas ar prieškirtinis galūnės pirmasis skiemuo, plg. lie. *vařkas* 4).

§ 313. Taigi nors dviejų veiksmažodžio akcentinių paradigų egzistavimas prūsų kalboje yra tikėtinas ir lauktinas, galbūt netgi galintis būti siejamas su tam tikrais šaltinių rašybos dėsniumais, įtikinamai pagrįsti teiginį, kad asmenuojamųjų formų paradigmosse buvo išlikusi paveldėtoji baritoninių ir mobiliųjų veiksmažodžių priešprieša, objektyviai vertinant, vargu ar įmanoma. Dvejopą šaknų akcentinę galią galima konstatuoti tik remiantis veiksmažodinių vardažodžių kirčiavimu, tačiau kiek ji susijusi su bl.-sl. veiksmažodžių akcentinėmis paradigmomis, pasakyti negalima. Apie spėjamus senojo mobilumo atspindžius priesaginių veiksmažodžių skirtingų kamienų formose žr. §§ 327–329, dalyviuose – §§ 314–322.

Infinitinių formų kirčiavimas

§ 314. Tikėtina, kad senąją baritoninių ir mobiliųjų veiksmažodžių priešpriešą galėtų atspindėti veikamosios rūšies esamojo laiko dalyvių kirčiavimas (plg. padėtį lietuvių kalboje, žr. § 53), tačiau nesant galimybės visais atvejais atskirti pirminių veiksmažodžių nuo antrinių negalima tiksliai

⁵⁵ Derksen 2008, 566 a. p. nenurodoma; žodis senuosiuose tekstuose nepaliudytas,

nustatyti, kuriais atvejais dalyvių kirčiavimas atspindi paties veiksmažodžio akc. paradigmą, o kuriais – spėjamo antrinio veiksmažodžio šakninį ar priesaginį kirtį (galbūt susijusį su pamatinių žodžių akc. paradigmomis).

§ 315. Su kirčiuota šaknimi paliudyti trys tokie dalyviai, galbūt liudijantys baritoninius veiksmažodžius: *dīlants*, *rīpintin* (*rīpintinton*), gerund. *stānintei*. Dėl *stānintei* plg. sl. **stānŋ* a (žr. § 309). Veiksmažodis *dīlants* galėtų būti priesaginis (tą netiesiogiai galėtų liudyti rašyba *dīlants*, o ne ^o*dīlints*, plg. §§ 143, 311) – tokiu atveju jo šaknies kirtis signalizuotų ne paties veiksmažodžio, o galbūt tik pamatinio žodžio baritonezę (plg. **dělati*, **dělajŋ*, **dělalb* ← **dělo* a, žr. Дыбо 1981b, 201; plg. § 70, 322). Jo pamatinis žodis – neabejotinas baritonas, plg. *dīlnikans* (šaknies kirtis nedominacinės stipriosios priesagos vedinyje, žr. § 176), taip pat sl. **dělo* a. Laikant pr. veiksmažodį slavizmu (Bezenberger 1907, 96, išn. 1; Trautmann 1910, 321) – plg. tiek sl. **dělati*, tiek le. *dzialać*. Veiksmažodžio *rīpintin* (≈ lie. *rēpti*, *rēpti*?, plg. Mažiulis PKEŽ 4, 12t., 29) šaknies akcentinės galios nustatyti neįmanoma. Laikant formą *sīdans* esamojo (plg. Endzelīns 1943, 126 [= DI 4(2), 156]; Endzelin 1944, 193; Дыбо 2007b, 5), o ne būtojo (plg. Mažiulis PKEŽ 4, 109) laiko dalyviu – plg. sl. **sědŋ*, **sědetb* a (žr. Дыбо 2000b, 351⁵⁶), lie. *sėdqs*, bet la. *sēst*.

§ 316. Su kirčiuota priesaga (dalyvio formantu), galinčia atspindėti senąjį mobilumą, paliudyti šie dalyviai: *andeiānsts* (sk. *audeiānts*), *giwāntei* (gerund.), *niaubillīntis* (gen. sg. masc.), *nidruwīntin*, *skellānts* 2x (*schkellānts*, *skellants*, *skellāntei*, *skellāntai*), *wargu-seggīentins*. Dėl *andeiānsts* plg. la. *dēt*, sl. **dějŋ*, **dějetb* c (žr. Дыбо 2000b, 296–298⁵⁷); dėl *giwāntei* – plg. la. *dzīt*, *dzīvuôt*, sl. **živŋ*, **živetb* c (žr. § 308). Veiksmažodžio *skellānts* šaknies akcentinės galios nustatyti negalima. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad dalyvio formante kirčiuota (taigi galbūt mobiliojo veiksmažodžio) forma nom. pl. *skellāntei* (*skellāntai*) pati galbūt yra baritoninė (žr. § 167) (plg. lie. *sukqs* :

akcentinę paradigmą Dybo rekonstruoja remdamasis tik sisteminiais sumetimais.

⁵⁶ Derksen 2008, 447 a. p. nenurodoma. Sl. a. p. *a* šiuo atveju reikantiška, kadangi tai viena iš 11 § 62 minėtų išimčių.

⁵⁷ Derksen 2008, 104 a. p. nenurodoma.

sūkantiems). Dalyviai *niaubillintis*, *nidruwīntin*, *-seggēntins* atspindi priesaginių veiksmažodžių priesagos kirtį, plg. *billēmai*, *druwē*, *seggē* (tą, matyt, liudija ir rašyba <-īnt->, <-īent-> [< *-ējant-?] vietoj <-ānt->, plg. *giwāntei* : *giwīt*).

§ 317. Veikiamosios rūšies būtojo laiko dalyviai kirčiuojami kamiene (šaknyje ar priesagoje), plg. nepriesaginius veiksmažodžius: *boūuns* 3x (*baūuns*), *dāuns* 5x (*podāuns*, *sendāuns*, *dauns*), *etskūuns*, *etwiērpons* (*powiērpons*), *grīmons*, *gūbans* (*onsaigūbons*, *pergūbons*, *pergūbans*), *islūuns*, *īduns*, *līsuns*, *nipokūntuns*, *postāuns*, *sīdons* (*sīdans*; plg. § 315), *stīnons* 2x (*stenuns* KI, *styienuns* KII), matyt, ir *aulauūsins* (sk. *aulaūusins*?, greta *aulausins*, *aulauuns*, plg. lie. *liáutis*; problemiška tik forma nom. sg. *aulausē* [fem. *ē* kamienas?, plg. Wijk 1918, 12t.; neutr., t. y. <*ē*> = *en*?, plg. Endzelīns 1943, 129 [= DI 4(2), 159]; Endzelin 1944, 197], kurios, jei tai ne klaida, galimo mobilumo nepatvirtina la. *laūt*). Visų be brūkšnelio paliudytų žodžių šaknyse arba trumpasis balsis (nom. pl. masc. *aupallusis* [bet plg. *aūpallai*, žr. § 368], nom. pl. masc. refl. *embaddusisi*, *gemmons* 5x [*gemmans*, *engemmons*, *naunagemmans*, *ainangimmusin*], nom. pl. *immusis* [*enimmans*], *enmigguns* [imp. reikšme], *prawedduns*) arba akūtinis dvigarsis (*augauuns*, *pogauuns*, plg. *pogaūt*, lie. *gáuti*).

§ 318. Priesaginių veiksmažodžių pavyzdžiai: kirčiuoti šaknyje – *erschwāistius*, *perwūkauns* (plg. *wūkawi*), *pūdauns*, *skijstinnons* (plg. *niskijstints*); matyt, ir *polikins* (jei taisoma į *polikiuns*, dar plg. *polijcki*; žr. § 331); kirčiuoti priesagoje: *billūuns* 2x (plg. *billīt*), *dergēuns* (plg. *dergē*), *ebsignāuns* (plg. inf. *signāt*, praet. 3 *ebsgnā*), *erlaikūuns* (*islaikūuns*, plg. *laikūt*), *ernertūuns*, *isrankūuns* 2x (plg. part. praet. pass. *isrankīt*), *kabūuns*, *klantūuns* (plg. *perklantīts*), *milijuns* (plg. part. praet. pass. *milijtai*), *nowaitiāuns*, *peldūuns*, *pertennūuns* 3x, *poquoitūuns* (plg. part. praet. pass. *poquoititon*), *seggūuns* 5x (*seggūuns*), *teikūuns* 4x (*teikūuns*, *enteikūuns*, *poteikūuns*, plg. part. praet. pass. *enteikūton*). Didžioji dalis be brūkšnelio paliudytų priesaginių veiksmažodžių – priesagų (tikėtina, ne vienu atveju kirčiuotų) *-in-* ir *-au-* vediniai, apie kuriuos plačiau žr. §§ 340, 344. Likę nežinomos kirčio vietos priesaginių veiksmažodžių dalyviai: *auminius* (sk. *auminiūs* = *auminiuns*?, plg.),

absentliuns 2x (akūtinė šaknis?, plg. lie. *žénklas* 3, *žeñklas* 4; *žénklinti*, *žeñklinti*), *etwiriuns* (plg. praes. 2 sg. *etwēre*), *popeisauns* (plg. part. praet. pass. *popeisāton*), *stalliuns* (plg. *isstallīt*).

§ 319. Pasakyti, kokiai vardažodžių akcentinei paradigmai (resp. paradigmoms) galėję priklausyti veikiamieji būtojo laiko dalyviai, remiantis vienu labai abejotinu ir galbūt klaidingu pavyzdžiu *aulausē*, negalima. Tik Kortlandto rašybos taisykle remiama hipotezė, kad mobilieji veiksmažodžiai (*prawedduns*, *embaddusisi*, *gemmons*) buvę kirčiuoti dalyvio formante (žr. Дыбо 2007b, 6) (plg. dar sl. **vèdŏ*, **vedetb* c), nepakankamai pagrįsta. Kirčiuoto dalyvio formanto negali įrodyti ir greičiausiai klaidingi užrašymai *seggīūns* (plg. *seggīuns* 5x.), *aulauūsins* (plg. *aulausins*).

§ 320. Laikant formą *poklausīmanas* neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviu (tradicinę interpretaciją žr. Trautmann 1910, 258; Endzelīns 1943, 127 [DI 4(2), 157]; Endzelin 1944, 195; Stang 1942, 207; 1966, 446; alternatyvią hipotezę žr. Smoczyński 2005, 197t.) ar iš dalyvio padarytu būdvardžiu (plg. Mažiulis PKEŽ 3, 310t.; 2004, 88), konstatuotinas joje priesagos kirtis, kuri, matyt, galima sieti su priesagos kirčiu praes. 3 formoje *klausēmai* (žr. §§ 335a, 346) (plg. dar subst. *klausīweniki*, adj. *klausīwings*, subst. *poklausijsnan*).

§ 321. Su brūkšneliu paliudyti keli nepriesaginių veiksmažodžių neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyviai: *dāts* 2x (*daeczt* KII, *dāton*, *podāton*, *podaton*), *erdērks*, nom. sg. fem *imtā* (nom. sg. masc. *animts*, *enimts* 3x), *perpīsts*. Kaip rodo nekirčiuota stiprioji *ā* kamieno nom. sg. fem. galūnė, žodis *imtā* laikytinas priklausančiu mobilijai akcentinei paradigmai (žr. §§ 158, 167). Tai prieštarauja giminiško slavų kalbų veiksmažodžio kirčiavimui, plg. sl. **jьmŏ*, **jьmētь* b (žr. § 310), bet plg. padėtį lietuvių kalboje, kurioje visi nepriesaginių veiksmažodžių veikiamieji būtojo laiko dalyviai kirčiuojami mobiliuoju kirčiu (žr. Stundžia 1996, 120). Be brūkšnelio paliudyti nepriesaginiai dalyviai: *auklipts*, *etwierpton*, *naunagimton*, *palletan*, *pogalbtou* (*pogalbtou*), *pogauts* (*pogauton*, nom. pl. masc. *pogautei*), *pomests* 2x (*pomeston*), *pralieiton* (*prolieiton* 2x, *proleiton*), *prawilts*, *senditans*, *senrists*.

Labai atsargiai baritonu gal galima laikyti žodį nom. pl. *pogautei* (žr. §§ 167, 309).

§ 322. Priesaginių veiksmažodžių dalyviai su žinoma kirčio vieta: kirčiuoti šaknyje – *empijrint*, *enkērminints* (*enkermenints*), *niskijstints*, *scrīsits* (*scrijsits*); kirčiuoti priesagoje: *billīton* (plg. inf. *billīt*), *ebsignāts* (*absignātai*, plg. inf. *signāt*), *enkaitītai* (*ankaitītai*), *enteikūton*, *entensīten* (*entēnsīts*), *isrankīt*, *laikūts* (*polaikūts*, plg. inf. *laikūt*), *milijtai* (plg. inf. *milijt*), *niebwinūts* (*niwinūton*, plg. inf. *etwinūt*), *peisāton* (*popeisāton*), *perklantīts* (*perklantīton*, *perklantīt*), *poquoitīton*, *posinnāts*. Beveik visi be brūkšnelio paliudyti aptariamieji priesaginiai dalyviai – akūtinės priesagos *-in-* vediniai (plg. § 340). Dėl žodžio *cixtits* 5x spėjamo kirčiavimo žr. § 363. Trys priesagoje kirčiuoti dalyviai (*absignātai*, *enkaitītai*, *milijtai*) paliudyti su nekirčiuota stipriąja nom. pl. masc. galūne, vadinasi, laikytini baritonais (žr. § 167). Tai neprieštarauja giminiškų kalbų duomenims, kadangi tiek lietuvių (žr. § 52), tiek slavų (žr. § 70) kalbose visi antriniai veiksmažodžiai, tiek šakninio, tiek priesaginio kirčio, – baritonai; vadinasi, antriniuose žodžiuose, t. y. turinčiuose priesagą visose pagrindinėse formose, priesagos iš pradžių funkcionavusios kaip nedominaciniai stiprieji afiksai (žr. § 70): vediniuose iš baritonų būdavo kirčiuojama šaknis, vediniuose iš mobiliųjų žodžių – priesaga, plg. sl. **děl̥ati*, **děl̥aj̯o*, **děl̥al̥b* a (← **děl̥o* a); **č̣br̥ně̯ti*, **č̣br̥ně̯j̯o*, **č̣br̥ně̯l̥b* < **č̣br̥ně̯ti*, **č̣br̥ně̯j̯o*, **č̣br̥ně̯l̥b* (← **č̣br̥n̥b* b < **č̣br̥n̥b*); **gold̥āti*, **gold̥āj̯o*, **gold̥āla* a (← **gold̥b* c) (žr. Дыбо 1981b, 201). Nuo ko priklausė ar galėjo priklausyti šakninio bei priesaginio kirčio pasiskirstymas prūsų kalbos veiksmažodžiuose, aptariama nagrinėjant kirčio vaidmenį priesaginių veiksmažodžių daryboje (žr. §§ 323–367).

2. KIRTIS VEIKSMAŽODŽIŲ DARYBOJE

Priesaginių veiksmažodžių kirčiavimas

§ 323. Šiame skyriuje aptariami veiksmažodžiai, turintys priesagą bent vienoje iš formų, taigi įtraukiami ir tradiciškai postuluojami pusiau tematinių esamojo laiko kamienų veiksmažodžiai (pagal tradicinę interpretaciją turintys priesagą [antrinę] tik bendraties kamienne), nepriklausomai nuo jų kilmės ir interpretacijos. Kaip minėta (žr. § 296), prūsų kalboje skirtinos mažiausiai dvi pagrindinės veiksmažodžių formos – esamojo laiko ir bendraties kamienai. Jie gali formaliai sutapti (pvz., *waitiā-mai* : *waitiā-t*) arba skirtis (pvz., *auschaidē* : *auschaidī-twei*; *kīrdi-mai* : *kīrdī-twei*). Dėl paliudytos medžiagos stokos nesant galimybių išskirti atskirą būtojo laiko kamieną ir susidaryti tikslų visų veiksmažodžio formų darybos vaizdą, tolimesnėje priesaginių veiksmažodžių analizėje būtojo laiko dalyviai sąlyginai priskiriami bendraties kamieno formoms (bent jau visais paliudytais atvejais jų kirčiavimas nesiskiria, žr. §§ 318, 322), taip pat spėjama, kad imperatyvo kirčiavimas galėtų atspindėti esamojo laiko formų kirtį. Kalbant bendresniais terminais, šiuos du kamienus būtų galima vadinti tiesiog finitiniu ir infinitiniu kamieniu (plg. Smoczyński 2005, 434). Darant išankstinę prielaidą, kad priešdėlis nedaręs įtakos veiksmažodžių su priesagomis kirčiavimui (žr. §§ 370–371; taip pat plg. jau Trautmann 1910, 200 ir padėtį dabartinėje lietuvių kalboje, žr. Stundžia 1995a, 146t.), tolimesnėje priesaginių veiksmažodžių kirčiavimo analizėje priešdėliniai veiksmažodžiai prilyginami nepriešdėliniams.

Kilnojamasis kirtis

§ 324. Kai kuriais paliudytais atvejais dviejų pagrindinių veiksmažodžio kamienų formos tarpusavyje skiriasi kirčiavimu. Esamojo laiko kamieno formos kirčiuojamos šaknyje, o bendraties – priesagoje:

- praes. 1 pl. *kīrdimai*, imp. 2 pl. *kīrdeiti* (greta *kirdijti* 2x, kuriame <ij>, matyt, žymi imperatyvo formanto dvibalsį) : inf. *kirdītwei*, *kirdīt*;

- praes. 3 *lāiku* 3x, *erlāiku*, *etlāikusin*, *islāika* (dar plg. *polaiiku*), praes. 2 sg. *islāiku*, 1 pl. *lāikumai* 3x, *polāikumai* (bet plg. *enlaikūmai* – klaida?), 2 pl. *enlāikuti*, imp. 2 pl. *lāikutei* : inf. *laikūt*, *erlaikūt* 2x, *polaikūt*, *preilaikūt* 4x, part. praet. act. *islaikūuns*, part. praet. pass. *laikūts* (→ *aulāikings*);

- praes. 3 *perbānda* : subst. *perbandāsnan* (← inf. **perbandā-*, žr. § 272);

- praes. 2 sg. *gīwu*, praes. [fut.?] 2 sg. *gīwasi* (greta *giwassi* 2x) (bet part. praes. act. [gerund.] *giwāntei*) : inf. *giwīt* (plg. dar atvejus su neaiškia kirčio vieta: praes. 3 *giwa* 4x, *giwe*, praes. 1 pl. *giwammai* 2x, *giwemmai*, žr. § 308).

§ 325. Vargu ar tą patį kirčio kilnojimą atspindi užrašymai opt. *isrāikilai* : part. praet. act. *isrankūuns*, part. praet. pass. *isrankīt* (dar plg. imp. 2 sg. *isrankeis*, subst. *isranckīsnan*). Formoje *isrāikilai* be jokios abejonės yra spausdinimo klaida: pavartota nereikalinga raidė <i>, kuri tradiciškai interpretuojama kaip klaidingai atspausdinta vietoj *n*, o pats žodis taisomas į **isrānkilai* (Endzelīns 1943, 185 [= DI 4(2), 229]; Mažiulis PKEŽ 2, 47), tačiau kita vertus, raidė <i> čia galėtų būti traktuojama kaip atsiradusi per klaidą, o <ā> – kaip žyminti dvigarsį *an* (plg. § 98). Tokiu atveju žodžio kirčio vieta būtų nežinoma – pastaroji interpretacija labiau suderinama su formomis *isrankūuns*, *isrankīt*, kadangi visos šios formos greičiausiai turėtų atspindėti bendraties kamieno kirtį. Taisyumą tiesiai į **isrankilai* žr. Bezenberger 1907, 111; Топопов ПЯ I–K, 83.

§ 326. Taip pat kažį ar su aptariamuoju reiškiniu susijusios imp. 2 sg. formos *mijlis* (greta praes. *milē* : inf. *milijt*, žr. § 334) ir *teīks* (greta *teikūuns*, žr. § 335b), galbūt atspindinčios nepriesaginių veiksmažodžių relikтус.

§ 327. Pirmieji trys išvardyti veiksmažodžiai (*kīrdimai* : *kirdīt*, *lāiku* : *laikūt*, *perbānda* : **perbandā-*) turi pusiau tematinius atitikmenis lietuvių kalboje, plg. *giŗdi* : *girdėti*, *laīko* : *laikyti*, *bańdo* : *bandyti*. Teoriškai tam pačiam tipui galėtų priklausyti ir kiti rytų baltų kalbų pusiau tematinių veiksmažodžių atitikmenys, kurių esamojo laiko formos paliudytos be brūkšnelio, tačiau spėjamas šaknies kirtis nebūtų galėjęs būti pažymėtas dėl

šaknies balsio trumpumo, o bendraties kamieno formos paliudytos su kirčiu priesagoje, pvz., *turri* : *turrīt*, *bia* : *biātwei*, *posinna* (kirčiuotą šaknį netiesiogiai gali atspindėti kamiengalio balsio redukcija formoje *posinnimai*, žr. § 114, 311) : *posinnāts* (pavyzdžius žr. § 335b), plg. lie. *tūri* : *turėti*, *bijo* : *bijóti*, *žino* : *žinóti*. Lietuvių kalboje šis kirčio šokinėjimas iš šaknies į priesagą gali būti paaiškinamas Saussure'o-Fortunatovo dėsnium (bandymą taip aiškinti bendraties kirtį ir prūsų kalboje žr. Wijk 1924b; Bonfante 1932 [= 2008, 76–85, 203–211], taip pat § 127). Lietuvių kalbos *ā* kamieno veiksmažodžiai su bendraties priesaga *-yti* (t. y. *móko* : *mókyti* tipo, prūsų kalboje, matyt, nepaliudyto) visiškai paklūsta Saussure'o-Fortunatovo dėsnium (žr. Stundžia 1995a, 127). Lie. *ā* kamieno veiksmažodžiai su bendraties priesaga *-oti* (t. y. *sáugo* : *sáugoti* tipo, kuriam prūsų kalboje galėję priklausyti ir lie. *móko* : *mókyti* tipo atitikmenys, plg. pr. *laikūt* : lie. *laikýti*, pr. *pebandāsnan* : lie. *bandýti*) dabartinėje kalboje dėsnium paklūsta tik iš dalies (žr. Stundžia 1995a, 128t.), tačiau tokie priesagos kirčio po akūtinės šaknies atvejai kaip *ieško* : *ieškóti* yra aiškiai antriniai, plg. DP *ieszkot* ir pan. (absoliuti dauguma paliudytų atvejų), la. *iēskāt* (dar plg. sl. **jbskāti* b). Taigi paneigti, kad *ā* kamieno (baltų naujadaro) veiksmažodžiai, remiantis ir lietuvių, ir latvių kalbų duomenimis, greičiausiai iš seno turėję būti tik baritonai, o priesagos kirtis jiems buvęs nebūdingas, negalima. *i* kamieno veiksmažodžiams (su bendraties priesaga *-ėti*), greičiausiai sietiniams su sl. *i/ě* veiksmažodžiais, turėjusios būti būdingos abi akcentinės paradigmos, taip pat ir bendraties priesagos kirtis (plg. DP *milét*, *sedét* ir pan.) iki pradedant Saussure'o-Fortunatovo dėsnium, galbūt iš pradžių būdingas tik mobiliesiems veiksmažodžiams (plg. lie. *sédėti* : la. *sédēt*, greta *sēst*, bet sl. **sědō* a [žr. Дыбо 2000b, 351]). Tematinių (esamojo laiko *a* kamieno) veiksmažodžių priesaginių bendračių (pvz., *móka* : *mokéti*, *gíeda* : *giedóti*) priesagos kirtis irgi galėtų būti siejamas su pirminiu mobilumu (plg. la. *mâcêt*, *dziêdât*).

§ 328. Slavų prokalbėje priesagos kirtį irgi gaudavo mobilieji veiksmažodžiai (žr. § 127), tačiau susieti minėtųjų konkrečių paliudytų prūsų kalbos žodžių bendraties priesagos kirtį su senuoju mobilumu būtų sunku: dėl *i* kamieno veiksmažodžių *kirdīt*, *turrīt* baritonezės plg. DP *gîrdis* 1x, *túrįs*

(daug atvejų) (žr. § 309); *ā* kamieno veiksmažodžių (pvz., pr. *laikūt, perbānda, biātwei, posinnāts*) mobilumą, atsižvelgiant į rytų baltų kalbų duomenis (žr. § 327), postuluoti rizikinga, bet bent jau žodžio *biātwei* (užrašymas praes. *bia* 1x, beje, nebūtinai reiškia, kad kamiengalis nekirčiuotas) atveju jį galėtų liudyti la. *bītiēs*; tuo tarpu veiksmažodžio *posinnāts* šaknies akcentinį stiprumą liudytų la. *zīt, pazīt* (žr. § 310).

§ 329. Senuoju mobilumu galima būtų grįsti žodžio *giwīt* bendraties kirtį. Šio veiksmažodžio šaknis akcentiškai silpna tiek baltų, tiek slavų kalbose (žr. §§ 308, 316), be to, akūtinė (taigi netinkama argumentuoti priesagos kirčiui remiantis Saussure'o–Fortunatovo dėsniumi), tačiau neaišku ar kilnojamą kirtį liudijančias formas *gīwu, gīwasi* : *giwīt* galima priskirti tai pačiai morfologinei klasei, t. y. ar šiuo atveju bendraties priesagos kirčio nenulemia žodžių daryba. Pvz., jei formą *giwīt* priskirtume tokiam pačiam tipui kaip *milē* : *milijt* (plg. *giwe* : *giwīt*), jos priesagos kirtis galėtų būti visiškai nepriklausomas nuo šaknies akcentinės galios (plg. baritoną *mīlai* [žr. § 155]) ir būti nulemtas dominuojančio (o gal ir vienintelio įmanomo) šioje klasėje priesaginio kirčiavimo (žr. § 346). Jei *gīwu, gīwasi* : *giwīt* skiriame į vieną klasę (pvz., lie. *móka* : *mokėti* ar *móko* : *mókyti* tipą), joje priesagos kirtis galėtų atspindėti ir senojo mobilumo relikтус.

§ 330. Taigi prūsų kalboje neabejotinai egzistavo veiksmažodžių (galbūt tik pusiau tematinių) su kilnojamuoju iš šaknies (esamojo laiko kamiene) į priesagą (bendraties kamiene) kirčiu tipas, tačiau dėl medžiagos skurdumo ir nepakankamo jos interpretacijos aiškumo įtikinamai motyvuoti aptariamojo kirčio kilnojimo priežasčių negalima.

Šaknies kirtis

§ 331. Visais kitais atvejais, kai yra paliudytos abi pagrindinės veiksmažodžio formos su aiškia iš rašybos kirčio vieta, jų kirčiavimas sutampa. Su šaknies kirčiu abiejuose kamienuose paliudyti trys veiksmažodžiai:

- praes. 1 sg. *dīnckama, dīnkama, dīnkaumai, dinkauimai*, praes. 2 pl. *dīnkauti* : inf. *preidīnkaut* (→ subst. *dinkausanan, dinckausnan*);

- praes. 3 *wūkawi* : part. praet. act. *perwūkauns*;

- praes. 1 sg. *schlūsi*, praes. 1 pl. *schlūsimai, perschlūsimai* praes. 2 pl. *schlūsiti* : inf. *schlūsitwei* (→ subst. *schlūsikai* etc. [žr. § 177], *perschlūsisanan*).

Galbūt čia priskirtinas ir veiksmažodis praes. 3 *polijcki* : part. praet. act. *polikins*, jei pastaroji forma taisoma į *polikiuns* (plg. Endzelīns 1943, 231 [= DI 4(2), 285]; Mažiulis PKEŽ 3, 318).

§ 332. Dar plg. šaknies kirčio atvejus daugiau ar mažiau akivaizdžiuose priesaginiuose veiksmažodžiuose, kurių tekstuose paliudytas tik vienas iš pagrindinių kamienų (bent jau tik vienas su aiškia kirčio vieta):

a) esamojo laiko kamienas:

- praes. 3 *dīlinai* (plg. part. praes. act. *dīlants*, subst. *dijlan, dīlnikans*)

- praes. 3 *erkīnina*;

- praes. 3 *erschwāigstinai, poswāigstinai* (plg. part. praet. act. *erschwāistiuns*; subst. *swāigstan*);

- praes. 3 *kūmpinna* (plg. inf. *kumpint*);

- praes. 1 sg. *podrūktinai* (plg. adv. *drūktai*, adj. *drūktawingiskan*)

- praes. 2 sg. *tūlninai*, imp. 2 pl. *tūlninaiti*;

- praes. 3 *wēraui*;

- praes. 2 sg. *sātuinei*;

Sudaryti baigtinio tokių formų sąrašo negalima, nes nesant paliudytų bendraties kamieno formų, įmanoma tik subjektyvi esamojo laiko formų morfologinė interpretacija, plg. keletą šaknyje kirčiuotų spėjamų (tik spėjamų, ypač atsižvelgiant į raidės <i> dominavimą nekirčiuotoje praes. 1 pl. galūnėje [žr. § 311]!) *i* kamieno formų (teoriškai galinčių priklausyti ir kilnojamojo kirčio tipui, plg. §§ 324–330):

- praes. 3 *grīkisi*, praes. 1 pl. *grīkimai* (matyt, skirtina nuo inf. *grikaut*, žr. § 344);

- praes. 1 pl. *mēntimai, epmēntimai* (plg. § 309);

etc.;

b) bendraties kamienas:

- part. praet. pass. *enkērminints* (greta *enkermenints*) (plg. subst. *kērmens*, adj. *kērmeniskai*);
- part. praet. pass. *empijrint* (plg. *empijreisku*);
- inf. *epdeiwūtint* (plg. adv. *deiwūtai*, subst. *deiwūtisku*);
- inf. *ermīrit*, *pomīrit* (→ subst. *pomijrisnans*);
- part. praet. act. *erschwāistiuns* (plg. praes. 3 *erschwāigstinai*, *poswāigstinai*; subst. *swāigstan*);
- inf. *līgint*, *līginton*;
- part. praet. act. *pūdauns*;
- part. praet. pass. *scrīsits*, *scrijsits*;
- part. praet. act. *skijstinnons*, part. praet. pass. *niskijstints* (plg. *skijstan*, *skīstieskan*);
- inf. *smūnint* (plg. imp. 2 sg. *smuninajs*) (plg. subst. *smunents*, adj. *smūnenisku*);
- inf. *ūlint*.

§ 333. Šaknies kirtis išlaikomas ir išvestiniuose vardažodžiuose, plg. *schlūsimai*, *perschlūsimai* → *schlūsikai*, *perschlūsisan*; *pomīrit* → *pomijrisnans*. Laikant žodžių *lūbeniks*, *salūbsna* pamatinį veiksmažodį priesaginiu (**salūbī-*), pastarajam irgi būtų galima konstatuoti šaknies kirtį (plg. §§ 180, 243a).

Priesagos kirtis

§ 334. Paliudyta šešiolika veiksmažodžių su kirčiuota priesaga tiek esamojo laiko, tiek bendraties kamieno formose:

- praes. 3 *auschaudē* : inf. *auschaudītwei*, *auschaudijt* (→ adj. *auschaudīwings*, subst. *auschaudīsnan*, plg. dar subst. *auschautenīkamans*, *āuschautins*);
- praes. 3 *billā*, praes. 1 pl. *billēmai*, imp. 2 pl. *billītei* : inf. *billīt*, *bīllīt*, *bīllītwei*, *billītwei* (greta *billit*, *billitwei*), *perbillīton*, part. praet. act. *billiuns*, part. praet. pass. *billīton* 20x, *billīcon*, *perbillīton* (plg. dar praes. 1 sg. *billi* 3x, *bille*

1x, praes. 2 sg. *emprikinbli*, praes. 3 *bille* 2x, *billi* 2x : praet. 1 sg. *billai*, praet. 3 sg. *billa* 4x, *billē*, *billāts* 4x, *bilats* : part. praet. pass. *billiton* 2x, part. praes. act. *niaubillintis* (→ *billisna*);

- praes. 3 *dergē* : part. praet. act. *dergēuns* (rašyba <ē> vietoj laukiamo ī leidžia abejoti, ar ši forma atspindi bendraties kamieno kirtį);

- praes. 1 sg. *druwē* 6x (greta *druwe* 2x), praes. 2 sg. *druwē* 3x, *druwēse* 2x, praes. 3 *druwē* 3x (greta *druwe* 2x), praes. 1 pl. *druwēmai*, praes. 2 pl. *druwētei* : inf. *druwīt* 3x (plg. dar part. praes. act. *nidruwīntin*) (→ adj. *druwīngin*, subst. *nadruwīsnan*, *podruwīsnan*);

- praes. 3 *dwigubbū* : inf. *dwibugūt* (sk. *dwigubūt*) (→ subst. *perdwibugūsnan*);

- imp. 2 sg. *endirīs* : inf. *ni endeirīt*, *endyrītwei* (plg. dar praet. 3 *endeirā*) (→ subst. *endirisna*);

- praes. 3 *enwackē*, *preiwackē*, praes. 1 pl. *enwackēmai*, *enwackēimai* : inf. *wackītwei* (dar plg. *perweckammai* – nepriesaginė forma?, žr. § 347) (→ subst. *powackijsnan*);

- praes. 3 *maitā* : inf. *maitātunsin* (greta *pomaitat*) (→ subst. *maitāsnan*);

- praes. 3 *milē* (greta *mile* 2x), imp. 2 pl. *milijti* (<ij> gali atspindėti ir imperatyvo formanto dvibalsį, plg. *kīrdeiti* : *kirdijti*) : inf. *milijt* 12x, part. praet. act. *milijuns*, part. praet. pass. *milijtai* (plg. dar imp. 2 sg. *mijlis* – gal baritoninio *i* kamieno reliktas?);

- praes. 1 sg. *paskulē*, *paskollē*, praes. 3 *poskulēwie* : inf. *poskulīt*, *paskulītton* (plg. dar imp. 2 sg. *poskuleis*; taip pat part. praes. act. *skellānts* 2x, *schkellānts*, *skellants*, nom. pl. *skellāntei*, *skellāntai*; subst. *skallīsnan*);

- praes. 3 *peisāi* (greta *peisai*) : part. praet. pass. *peisāton*, *popeisāton* (plg. part. praet. act. *popeisauns*);

- part. praet. act. *peldiūns*;

- part. praet. act. *pertenniūns*;

- praes. 3 *quoitē*, *quoitā*, *poquoitēts*, praes. 1 pl. *quoitāmai*, praes. 2 pl. *quoitēti* : opt. *quoitilai* 3x, *quoitijlai* (greta *quoitilai*), *quotilaisi* (2 sg.), *quoitilaiti* (2pl.), part. praet. act. *poquoitūns*, part. praet. pass. *poquoitītton* (→

poquoitisnau [sk. *poquoitisnan*]) (dar plg. verb. *quoi*, subst. *quāits*, adj. *niquāitings*);

- praes. 2 sg. *segēsei*, praes. 3, *seggē*, *segē* (greta *segge* 6x), praes. 1 pl. *seggēmai* 2x, praes. 2 pl. *seggētei* 3x, *segijtei*, *seggīta*, *seggēti*, part. praes. act. *warguseggēintins* : inf. *seggīt* 4x, *segīt*, *siggīt* (greta *seggit*, *siggit*) (→ subst. *segisna*, *dīnkausegīsnan*, *labbasegīsnan* etc.);

- imp. 2 sg. *signāts* (sk. *signāis* ?) : inf. *signāt* (greta *sigginat* 2x), part. praet. act. *esignāuns*, part. praet. pass. *esignāts*, *absignātai* (nom. pl.), opt. *esignāsi* (plg. praet. 3 *signai*, *esignā* [praes. 3 ?, plg. Wijk, Endzelīns]) (→ subst. *esignāsnan*);

- praes. 3 *stallā*, *stallē* (greta *stalle* 2x, *stalli*), *perstallē* 2x (greta *perstalle*), praes. 1 pl. *stalēmai*, praes. 2 pl. *stallēti* : inf. *isstallīt* (dar plg. part. praet. act. *stalliuns*) (→ subst. *stalisnan*, *perstallisnas*);

- praes. 1 pl. *waitiāmai* : inf. *waitiāt* (greta *waitiat*), part. praet. act. *nowaitiāuns* (plg. praes. 3 *enwaitia*, part. praes. act. *waitiaintins*).

§ 335. Plg. taip pat priesaginio kirčio veiksmožodžius, kurių su aiškia kirčio vieta paliudytas tik vienas iš pagrindinių kamienų:

a) esamojo laiko kamienas:

- imp. 2 sg. *engraudīs*;

- praes. 3 *kaltzā*, *kelsāi* (→ subst. *kalsīwingiskan*, adv. *kaltzīwingiskai*);

- praes. 1 pl. *klausēmai* (plg. imp. 2 pl. *klausieiti*, inf. *klausiton*, part. praet. act. *klausiuns*) (→ subst. *klausīweniki*, adj. *klausīwings*, subst. *poklausijsnan*);

- praes. 3 *perweddā*;

- praes. 3 *popaikā*, praes. 1 pl. *aupaickēmai* (plg. *paikemmai* – nepriesaginė forma?);

- praes. 3 *wargē*;

b) bendraties kamienas:

- inf. *biātwei* 10x, *biātwi* (plg. praes. 3 *bia*) (→ subst. *biāsnan*);

- part. praet. pass. *enkaitītai*, *ankaitītai*;

- part. praet. pass. *entensīten*, *entēnsīts* (sk. *entensīts* ?);

- part. praet. act. *ernertūns*, praes. 1 pl. *ernertimai*;
- inf. *etwinūt*, part. praet. pass. *niwinūton*, *niebwinūts*;
- part. praet. act. *isrankūns*, part. praet. pass. *isrankīt* (dar plg. imp. 2 sg. *isrankeis*, opt. *isrāikilai* [žr. § 325]) (→ subst. *isranckīsnan*);
- part. praet. pass. *kabūns*;
- inf. *kakīnt* (greta *kackint*) (plg. imp. 2 sg. *kackinnais*);
- part. praet. act. *klantūns*, *klantūwuns*, *perklantūns*, part. praet. pass. *perklantīts* 2x, *perklantīton*, *perklantīt* (plg. praes. 1 pl. *klantemmai*, *perklantemmai* – gal nepriesaginės formos?, žr. dar § 347) (→ subst. *klantīsnan*, *perklantīsnan*);
- inf. *laukīt* (imp. *laukijti* rašyba <ij> gali atspindėti ir imperatyvo formanto dvibalsį, plg. *kīrdeiti* : *kirdijti*);
- inf. *madlīt* (greta *madlit* 6x, *madlitwei*, *madliton*) (plg. praes. 1 sg. *madli* 5x, praes. 3 *madli* 2x, praes. 1 pl. *madlimai* 12x, imp. 2 pl. *madliti*) (→ subst. *madlisna*);
- opt. *musīlai* (plg. praes. 1, 2, 3 sg. *massi* 12 x, praes. 1 pl. *massimai*) (→ adj. [adv.?] *musīngin*);
- inf. *pallaipsītwei* (greta *pallaipsitwei*) (plg. praes. 3 *pallapse*) (plg. *pallapsaey* KI, KII);
- inf. *popeckūt* 2x, *popekūt* (greta *popeckut*) (plg. praes. 3 *popeckuwi*);
- part. praet. pass. *posinnāts* (plg. inf. *ersinnat* 2x, *posinnat*, praes. 1 sg. *posinna* 4x, praes. 3 *posinna*, praes. 1 pl. *ersinnimai*, *posinnimai*, praes. 2 pl. *ersinnati*), žr. dar §§ 310, 327;
- part. praet. act. *teikūns* 4x, *teikūnus*, *enteikūns*, *poteikūns*, part. praet. pass. *enteikūton* (plg. dar praet. 3 *teikū* [greta *teiku* 2x], imp. 1 sg. *teīks* [nepriesaginė forma?]) (→ subst. *teikūsnan*, *enteikūsna*);
- inf. *turrītwei*, *turīt* (greta *turrit*), opt. *turīlai* 4x, *turrīlimai* (1 pl.) (plg. praes. 1, 2, 3 sg. *turri* 43x, *turei* 17x, *turrei*, *ture*, praes. 1 pl. *turrimai* 19x, praes. 2 pl. *turriti* 3x).

Dalis šių priesaginio bendraties kirčio veiksmožodžių, kurių esamojo laiko formos nepaliudytos arba paliudytos be brūkšnelio, visų pirma

spėjamieji pusiau tematinių veiksmažodžių pavyzdžiai (pvz., *turri* : *turrīt*, *bia* : *biātwei*, *posinna*: *posinnāts*), teoriškai galėtų priklausyti ir kilnojamojo iš šaknies į priesagą kirčio tipui (žr. § 327).

§ 336. Kadangi pamatinių priesaginių veiksmažodžių priesagos kirtis paprastai išlaikomas išvestiniuose vardažodžiuose (*auschaidītwei* → *auschaidīwings*, *auschaidīsnan*; *billītwei* → *billīsna*; *druwē*, *druwīt* → *druwīngin*, *nadruwīsnan*, *podruwīsnan*; *dwibugūt* → *perdwibugūsnan*; *wackītwei* → *powackijsnan*; *maitātunsin* → *maitāsnan*; *poskulīt* → [?] *skallīsnan*; *seggīt* → *dīnkausegīsnan*, *labbasegīsnan*; *signāt* → *ebsignāsnan*; *isstallīt* → *stalīsnan*, *perstallīsna*; *teikūuns*, *enteikūuns* → *teikūsnan*, *enteikūsna*; *kaltzā* → *kalsīwingiskan*; *klausēmai* → *klausīweniki*, *klausīwings*, *poklausijsnan*; *biātwei* → *biāsnan*; *isrankīt* → *isranckīsnan*; *klantīuns* → *klantīsnan*, *perklantīsnan*; dėl *niquāitings*, kuris gali būti nebūtinai iš *quoitē*, bet gal ir iš verb. *quoi* arba subst. *quāits*, žr. §§ 197b, 206), galima spėti, kad priesagoje galėjusios būti kirčiuotos ir šių veiksmažodžių bent jau kai kurios formos:

- praes. 3 *mukinna* 3x, imp. 2 pl. *mukinaiti*, part. praet. act. *mukinnons*, part. praet. pass. *mukints*, inf. *mukint* 4x (→ subst. *mukīnsnan*)

- praes. 2 sg. *polaipinna* 2x, praet. 1 sg. *laipinna*, part. praet. act. *polaipinnons* 2x, part. praet. pass. *polaipinton* (→ subst. *polaipīnsnan*);

- praet. 3 *lasinna*, part. praet. act. *lassīnuns* (sk. *lasinnuns* ?) (→ subst. *polasīnsnan*);

- praes. 3 *rickawie*, imp. 2 pl. *rikauite* (→ subst. *rickaūsnan*).

§ 337. Nepaliudytus, t. y. tik iš vardažodžių darybos atsekamus, spėjamus priesaginio kirčio veiksmažodžių pavyzdžius žr. § 243bβ.

Priesaga -in-

§ 338. Dauguma priesagos -in- vedinių paliudyti su kirčiu šaknyje (pamatiniame kamiene):

- es. 1. kamienas: *dīlinai*, *erkīnina*, *erschwāigstinai*, *kūmpinna*, *podrūktinai*, *tūlninai*, *sātuinei*;

- bendraties kamienas: *enkērminints, empijrint, epdeiwūtint, smūnint, līgint, ūlint, skijstinnons*.

§ 339. Priesagos kirtis paliudytas vieninteliame veiksmazydyje inf. *kak̄int*, taip pat trijuose išvestiniuose daiktavardžiuose *muk̄insnan, polaip̄insnan, polas̄insnan*.

§ 340. Atkreiptinas dėmesys į akūtinę priesagos priegaidę tautosilabinėje pozicijoje (plg. lie. *auḡinti*) bei balsio trumpumą heterosilabinėje pozicijoje (plg. lie. *auḡina*) ir dėl to nusistebėjimo nekelianti didelį žodžių, paliudytų be brūkšnelio, kiekį. Bent dalyje tokių žodžių kirtis galėjęs būti ir priesagoje (ypač atkreiptinas dėmesys į atvejus, kurių šaknis cirkumfleksinė, taigi kituose žodžiuose kirčiuotoje pozicijoje žymima brūkšneliu, arba turinti etimologiškai ilgąjį balsį, nepažymėtą brūkšneliu pakankamai dideliame kiekyje paliudytų to paties veiksmazydžio ar jo vedinių formų):

- tautosilabinėje pozicijoje (daugiausia bendraties kamienas): *ainangeminton, auskandints, bebbint, enkausint, enlaipints (polaipinton; plg. laipinna), ensadints (ensadinton; plg. saddina), etbaudints, glandint, gallintwey (pogalint), iaukint, isklaitints, ismaitinton (ismatint; plg. maitā : maitātunsin), kittawidintunsin, mukint 4x (mukints, ismukint, pomukints; plg. muk̄insnan; šaknies balsis ilgasis, plg. lie. mókyti, la. mâc̄it), pertengninton, poaugints, pobaiint, pogadint, pogattawint (pogattewinlai, pogattawints, nipogattawints), pobrendints, potaukinton 2x, powaidint, sklaitint (isklaitints; plg. formas su brūkšneliu: adj. schklāits, subst. schlāitiskan 2x, adv. schlāitiskai, adj. schklāitewingiskan), spartint (pospartint), swintint, teisint, tickint, walnennint, walnint; išvestiniai vardažodžiai: auskandinsnan, dirbinsnan, ensadinsnan, kanxtinsnan (plg. subst. k̄ānxtin, adv. k̄ānxtai), perwaidinsnan, pobrandinsnan, potaukinsnas, sklaitinsnan (žr. prieš tai, s. v. isklaitints); laimintiskai (plg. adj. laeims KI);*

- heterosilabinėje pozicijoje (daugiausia esamojo laiko kamienas): *auginnons, auskandinons, bebbinnimai, brewinnimai, buwinanti, erpilninaiti, etbaudinons, isrankinna, klumstinai, laipinna (laipinnons, laipinnans, enlaipinne,*

polaipinna 2x, *polaipinnons*; plg. *polaipīnsnan*) *lasinna*, *laustineiti* (plg. subst. *lāustingins*, *lāustīngiskan*), *mukinna* 3x (*mukinaiti*, *mukinnons*; žr. prieš tai, s. v. *mukint*), *pobanginnons*, *pertengginons*, *preistatinnimai*, *saddina* (*seddina* [raidžių <a> : <e> painiojimas galbūt nekirčiuotoje pozicijoje?], *ensadinons*), *spartina*, *swintina* 2x (*swintinai*, *niswintina*), *taukinnons* (*potaukinnons* 2x), *tickinnimai* (*potickinnuns*), *waidinna* (*powaidinne*, *powaidinnei*, *powaidinneiti*, *enwaidinnons*) išvestiniai vardažodžiai: *mukinnewingins*, *enwertinnewingi*.

§ 341. Visi keturi paliudyti priesaginio kirčio veiksmažodžiai greičiausiai laikytini deverbatyvais. Šaknies kirtis galbūt buvęs būdingas tiek deverbatyvams (pvz., *erkīninai*, *kūmpinna*, *ūlint*), tiek denominatyvams. Pastarųjų atveju šaknis, regis, galėjusi būti kirčiuota tiek vediniuose iš baritonų (pvz., *dīlinai* ← *dijlan* [jei ne iš verb. *dīlants*, žr. toliau] [plg. sl. **dělo* a; taip pat *dīlnikans* – šaknies kirtis nedominacinės stipriosios priesagos vedinyje, žr. § 176], *tūlninai* ← (...?) ← **tūla-*, plg. lie. *tūlas* 1, 3, DP 1 [beveik visais atvejais: nom. pl. *tūli*, *tūli*, gen. pl. *tūlos*, gen. pl. *tūly* {bet *tūlų* 1x, *tūlų* 1x}, dat. pl. *tūliemus* etc.]; *sātuinei* ← **sātu-*, plg. lie. *sótus* 1, 3, 4 [DP tik nom. pl. *sótus*, bet plg. subst. *sótis*], la. *sāts*, sl. **sýtv* a; *līgint* ← **līgu-*, plg. lie. *līgus* 1, 3, DP 1 [*līgus*, gen. pl. fem. *līgios*, dat. sg. *līgiam'*, gen. pl. *līgių* etc.], la. *līdzs*; gal ir *skijstinnons* ← *skijstan*, plg. sl. **čístv* a, la. *šķīsts*, *šķīsts* [plg. § 230]), tiek iš mobiliųjų vardažodžių (pvz., *enkērminints* ← nom. sg. *kērmens*, gen. sg. *kermenes* [žr. §§ 152, 160]; *podrūktinai* ← **drūkta-*, plg. la. *drūkts*, bet *drūktawingiskan* [žr. § 221]). Teigti, kad visi prūsų kalbos vardažodiniai veiksmažodžiai su priesaga *-in-* buvo kirčiuoti šaknyje, atsižvelgiant į paliudytos medžiagos kiekį, negalima, tačiau pastebėtina, kad priesagos kirtis nėra dažnas ir tarp dabartinės lietuvių kalbos denominatyvų su *-inti* (žr. Stundžia 1995a, 137t.; Mikulėnienė, Pakerys, Stundžia 2007, 257–261). Tiksliai nustatyti šaknies ir priesagos kirčio pasiskirstymo deverbatyvuose priešastims duomenų nepakanka. Laikant žodį *dīlinai* padarytu iš veiksmažodžio, jo šaknies kirtis galėtų būti siejamas su part. praes. act. *dīlants* baritoneze (plg. § 315). Hipotezei, kad bent jau žodžių *polaipīnsnan*, *mukīnsnan* pamatinių veiksmažodžių priesagos kirtis galėjo būti

nulemtas šaknies akcentinio silpnumo, neprieštarauja veiksmožodinio vardažodžio (su silpnąja priebalsine priesaga -s-) *pallaiips* : *pallapsaey* kirčiavimas (žr. § 284) ir laužtinė priegaidė veiksmožodžio la. *mâcêt* šaknyje. Pastarosios šaknies akūtas liudija, kad priesagos kirtis bent jau šiame konkrečiame pr. žodyje negali būti siejamas su Saussure'o-Fortunatovo dėsniumi (plg. dar lie. *mókyti* : *mokinti*).

Priesaga -au-

§ 342. Su kirčiuota šaknimi paliudyti penki daugiau ar mažiau aiškūs priesagos -au- vediniai. Du iš jų turi kirčiuotą šaknį abiejose pagrindinėse veiksmožodžio formose: *dīnkaumai* : *dīnkaut*; *wūkawi* : *perwūkauns*. Veiksmožodžio *wēraui* paliudyta tik šaknyje kirčiuota esamojo laiko forma. Šaknies kirtį bendraties kamiene liudija dalyvis *pūdauns*, tačiau neužmirština, kad jis vienodai gali būti laikomas tiek turinčiu priesagą -au- (plg. *wūkawi* : *perwūkauns*), tiek -ā- (plg. *waitiāmai* : *nowaitiāuns*). Veiksmožodį su kirčiuota šaknimi (pamatiniu kamienu) atspindi taip pat išvestinis daiktavardis (*redde-*)*wijdikausnan* (plg. *widekausnan*).

§ 343. Veiksmožodžių su kirčiuota priesaga -au- tiesiogiai nepaliudyta, tačiau vieną tokį galima atsekti iš daiktavardžio *rickaūsnan* kirčiavimo (plg. *rickawie*, *rikauite*).

§ 344. Priesagos priegaidė akūtinė (plg. *rickaūsnan*, taip pat lie. *uogáuti*), todėl labai tikėtina, kad dalyje be brūkšnelio paliudytų veiksmožodžių ar jų vedinių gali būti kirčiuota priesaga, plg. *gerdant* (*gerdaus*, *engerdaus*, *gerdawi*, *pogerdawie*, *preigerdawi*), *grikaut* 3x (plg. toliau, s. v. *grikausna*), *murrawuns*, *neikaut*, *pastauton*, *sengidaut*, *surgaut* (*persurgau*); išvestiniai vardažodžiai: *dinkausnan* (plg. *dīnkaumai* : *dīnkaut*), *grikausna* 2x (*grikausnan* 4x, plg. prieš tai, s. v. *grikaut*), *kariausnan*, *podingausnan*, *preddikausnan*, *reckenausnan*; *dūsai-surgawingi*. Ypač tikėtinas priesagos kirtis veiksmožodyje *grikaut* (ir vedinyje *grikausna*), kurio šaknies balsis ilgasis, tačiau nė sykio iš 9 paliudytų atvejų nepažymėtas brūkšneliu (plg. subst. gen. sg. *grīkas*, dat. sg. *grīku*, acc.

sg. *grīkan*, nom. pl. *grīkai*, gen. pl. *grīkan* 6x, *grijkan* 4x [*grikan* 1x], acc. pl. *grīkans* 16x, *grijkans* 3x [*grikans* 1x], nom. sg. *grīkenix*, acc. sg. *grīkenikan* – atvejų su brūkšneliu ar be jo santykis: 35 : 2). Priesaginio kirčiavimo *-au-* vedinys *grikaut* greičiausiai skirtinas nuo šakninio (ar kilnojamojo iš šaknies į priesagą) kirčio (ir kitokios darybos) veiksmažodžio *grīkisi* (*grīkimai*). Skirtingoms morfologinėms klasėms, matyt, priklauso ir veiksmažodžiai inf. *sengidaut* (kirčio vieta nežinoma; esamojo laiko kamieno formos nepaliudytos) : praes. 3 *sengijdi* (kirčiuota šaknis praes. formoje; bendraties kamieno formos nepaliudytos).

§ 345. Visų trijų daugiau ar mažiau aiškių denominatyvų (tiek kirčiuotų šaknyje, plg. *dīnkaut* [jei ne tiesiai iš le. *dziękować*, kuo kirčiavimas leidžia abejoti, plg. Mažiulis PKEŽ 1, 204t.], *-wijdikausnan*, tiek priesagoje, plg. *rickaūsnan*, *grikaut* [žr. § 344]) pamatiniai žodžiai greičiausiai laikytini baritonais, plg. *dīnckun* (< le. *dzięka*), **vīdik-* (nedominacinės stipriosios priesagos vedinys, plg. §§ 184–193), *rīki* (žr. § 156), *grīkai* (žr. § 155). Veiksmažodžio *wēraui* kirčio vieta gali būti susijusi su vok. *währen* (plg. Mažiulis PKEŽ 4, 230) kirčiavimu. Žodžio *wūkawi* daryba ne visai aiški (plg. Mažiulis PKEŽ 3, 276 vs. PKEŽ 4, 267 – abiejų interpretacijų atvejais pamatinės šaknies akcentinė galia neaiški).

Priesaga -ē- (praes.) / -ī- (inf.)

§ 346. Visi aiškūs šio tipo veiksmažodžiai rodo priesagos kirtį:

- paliudytose abiejų pagrindinių kamienų formose: *auschaudē* : *auschauditwei* : *auschaudīsnan*; *billēmai* : *billīt* : *billīsna*; *druwē* : *druwīt* : *nadruwīsna*; *seggē* : *seggīt* : *-seggīsnan*; *stallē*, *perstallē* : *isstalīt* : *stallīsnan*; *enwackē*, *preiwackē* : *wackīt* : *powackīsna*; *milē* : *milijit*; *paskulē* : *poskulīt*; *quoitē* : *poquoititon* (plg. *poquoitisnan*); *klausēmai* : *poklausijsnan* (išlaikantis bendraties kamieno kirčio vietą [žr. § 272]);

- bent jau esamojo laiko kamiene: *aupaickēmai*, *budē*, *dergē*, *wargē*;

§ 347. Tiksliai nustatyti šio tipo veiksmažodžius, kurių esamojo laiko formos nepaliudytos, neįmanoma, nes bendraties priesaga <ī> yra daugiareikšmė, t. y. gali būti kilusi tiek iš *ī, tiek iš ē, be to, veiksmažodžiai ir su vienos, ir su kitos kilmės bendraties priesaga gali turėti skirtingus esamojo laiko kamiengalius (plg. §§ 349–364). Su didele tikimybe aptariamajai klasei galėtų priklausyti veiksmažodis *pallaipsītwēi* (plg. praes. formą be brūkšnelio *pallapse*, kurios šaknis, sprendžiant iš rašybos, greičiausiai nekirčiuota, t. y. <-laps-> = /-laips-/). Galbūt čia galima būtų priskirti ir part. *perklantīs* (subst. *klantīsnan*). Šio veiksmažodžio paliudyta esamojo laiko forma *klantemmai* (*perklantemmai*) primena žodį *paikemmai*, kuris turi ir variantą *aupaickēmai* (jei čia ē ne vietoj em, plg. § 98) (dar plg. *perweckammai* : *enwackē* : *wackīt*). Jei žodžiai *klantemmai*, *paikemmai* priklausytų kalbamajam morfologiniam tipui, jie galėtų liudyti šioje klasėje egzistavus ir šakninio (ar mobiliojo [plg. § 308], o gal kilnojamą iš šaknies į priesagą [plg. §§ 324–340]?) kirčio veiksmažodžių, o santykis tarp *klantemmai* : *perklantīs* primintų veiksmažodinių vardažodžių dubletus *pomettewingi* (labai tikėtina, kad priesaga nekirčiuota, žr. § 217) : *pomettīwingi* (žr. § 222); *powargewingiskan* : *wargē*. Tačiau neužmirština, kad minėtosios praes. formos lygiai taip pat galėtų būti traktuojamos ir kaip priklausančios visai kitai morfologinei klasei (*a*, *īa*, *i* etc. kamienui). Dar paminėtinos šios veiksmažodžių su bendraties priesaga ī be brūkšnelio paliudytos esamojo laiko formos su kamiengaliu, pažymėtu raide <e>, beje, nebūtinai turinčiu reikšti balsį ē: *giwe* 1x (greta *gīwu*, *giwa* 4x, *giwammai*, *giwemmai* [plg. *klantemmai*]) : *giwīt*; *ture* 1x (greta *turri* 43x, *turei* 17x, *turrei*, *turrimai* 19x, *turriti*) : *turīt*. Teoriškai šiai klasei galėtų priklausyti be brūkšnelio paliudytas *waidleimai* (manant, kad *ei* < *ēīa).

§ 348. Taigi įrodyti, kad egzistavo aptariamojo tipo veiksmažodžių su šaknies kirčiu, praktiškai negalima. Priesagos kirtis konstatuotas ir žodžiuose su žinomais ar spėjamais silpnaisiais pamatiniais kamienais (pvz., *pallaipsītwēi* ← subst. *pallaipsaey* [žr. §§ 284, 289]; *auschaidītwēi* ← verb. **aušau-* [**ausijau-*?] → *āuschautins* [žr. §§ 283, 289] → *auschautenīkamans* [žr. § 176]; gal ir: *druwīt* ← *druwis* → *druwīngin* [jei ne deverbatiškas, išlaikantis

pamatinio veiksmažodžio priesagos kirtį, žr. § 198b]; *perklantīts* ← *klantemmai* [?], plg. sl. **kl̥bnq*, **kl̥bnetb* c [žr. § 308]), ir su bent jau viena stipriąja šaknimi (pvz., *milijt* ← *mīlai* [žr. § 155]).

Priesaga -ā- (praes.) / -ī- (inf.)

§ 349. Visi paliudytieji veiksmažodžiai su šia priesaga (priesagomis) turi tikslus atitikmenis ir su priesaga -ē- / -ī- (žr. §§ 346–348), todėl gali būti laikomi pastarosios klasės poklasiu (galbūt tik ortografiniu). Antrinę balsio (balsės?) ā kilmę esamojo laiko kamiengalyje patvirtina jo nevirtimas (jos nežymėjimas?) ū po *k* žodyje *popaikā* (jei netaisoma į *popaikū* [Trautmann 1910, 405], *popaika* [Berneker 1896, 215t.; Wijk 1918, 135; Schmid 1963, 30], *popāika* [Wijk, ibid.; Kortlandt 1987, 106] ar *popaiku* [Mažiulis PKEŽ 3, 326]). Kadangi tarp tokių veiksmažodžių teoriškai galėtų būti ir nesusijusių su priesagos -ē- / -ī- veiksmažodžiais (pvz., spėjami lie. *móko* : *mókyti* tipo atitikmenys), kalbamojo tipo žodžiai sąlyginai skiriami į atskirą klasę.

§ 350. Visais daugiau ar mažiau neabejotiniais atvejais paliudytas priesagos kirtis, trijuose veiksmažodžiuose užfiksuotas tiek esamojo laiko, tiek bendraties kamieno formose: *billā* : *billīt* : *billīsna* (plg. praes. *billēmai*); *qouitāmai* : *poqouititon* (plg. praes. *quoitē*, subst. *poquoitisnan*); *stallā* : *isstallīt* : *stallisnan* (plg. praes. *stallē*). Veiksmažodžio *popaikā* paliudyta tik esamojo laiko forma, tačiau atitikmuo *aupaickēmai* leidžia jį priskirti aptariamajai klasei. Mažiau patikima čia skirti priesaginio kirčio praes. formas *kaltzā* (plg. adj. *kalsīwingiskan*, kuriame priesagos balsis *ī* gali būti ir antrinis, žr. § 213), *perweddā* (žr. dar § 353).

§ 351. Teoriškai šiai klasei galėtų priklausyti ir žodis *giwa*, *gīwasi* : *giwīt* (plg. *giwe*; kitus pavyzdžius žr. §§ 308, 324; plg. dar lie. *gývóti*, žr. LKŽe) ir tai būtų vienintelis tokio tipo kilnojamojo iš šaknies į priesagą kirčio veiksmažodis. Žinoma, atsižvelgiant į visą paliudytą šio veiksmažodžių formų

įvairovę ir jų interpretacijos sudėtingumą, toks spėjimas vertintinas labai atsargiai.

Priesaga -ā- (praes. ir inf.)

§ 352. Paliudytas vienas tokio tipo kilnojamojo iš šaknies į priesagą kirčio veiksmažodis *perbānda* : *perbandāsnan*. Teoriškai, atsižvelgiant į šaknies balsio trumpumą ir tradicinę morfologinę interpretaciją, tokie galėjo būti ir veiksmažodžiai *bia* : *biātwei*, *posinna* : *posinnāts* (praes. 1 pl. forma *posinnimai* su redukuotu kamiengaliu galėtų liudyti ir trumpąjį esamojo laiko kamiengalį, pvz., lie. *gīeda* : *giedóti* tipą) (žr. § 327).

§ 353. Keturi veiksmažodžiai paliudyti su priesagos kirčiu abiejuose pagrindiniuose kamienuose: *maitā* : *maitātunsin*; *waitiāmai* : *waitiāt*; *peisāi* : *peisāton*; *signāts* (imp. **signāis*?) : *signāt*. Galbūt šiam (o ne veiksmažodžių su priesaga -ā- / -ī-) tipui priskirtinos ir priesaginio kirčio esamojo laiko formos *kaltzā*, *perweddā* (plg. § 350).

§ 354. Neabejotinų šakninio kirčiavimo veiksmažodžių su priesaga -ā- paliudyta nėra. Su išlygom tokiu būtų galima laikyti dalyvį *pūdauns* (teoriškai galimą laikyti ir priesagos -au- vediniu, žr. § 342). Nesant paliudytos priesaginės bendraties, laikyti priesaginiu praes. *pīdai*, *perpīdai* (plg. Smoczyński 2005, 265) pernelyg rizikinga (plg. inf. *pījst*, praes. 1 pl. *pīdimai*, *pidimai*).

§ 355. Šių veiksmažodžių kirčiavimo analizė tiesiogiai priklauso nuo jų sinchroninės esamojo laiko formų interpretacijos. Laikantis tradicinio požiūrio, kad prūsų kalboje sinchroniniame lygmenyje buvo skiriami prezenso *ā* (*bia*, *perbānda*) ir *āja* (*maitā*, *peisāi*) kamienai, reiktų pastebėti, kad kilnojamojo kirčio tipas paliudytas tik *ā* kamiene, o pastovus priesagos kirtis galėjęs būti būdingas tik (bet nebūtinai) *āja* kamieno veiksmažodžiams. Laikant visus minėtuosius pavyzdžius priklausančiais vienai morfologinei klasei, pvz., tik *ā* kamienui (Kaukienė, žr. § 300) arba tik *āja* kamienui (Ostrowski, Smoczyński, žr. § 299), tektų konstatuoti egzistavus šioje klasėje mažiausiai du akcentinius

tipus: kilnojamojo iš šaknies į priesagą ir nekintamo priesagos kirčio. Trečiasis tipas (nekintamo šaknies kirčio, pvz., *pūdauns*) tegali būti tik numanomas. Tas pats pasakytina ir apie toliau aptariamus veiksmažodžius su priesagomis *-ū-* ir *-ī-* (žr. §§ 357–364).

§ 356. Veiksmažodžių kirčiavimo santykio su šaknų (pamatinių kamienų) akcentinėmis savybėmis analizei duomenų nepakanka. Tiesioginis pr. *peisāton* siejimas su sl. **pisjō*, *psjētō* b neįmanomas dėl pernelyg skirtingos darybos. Slavų veiksmažodžio akcentinę paradigmą nulemia jo esamojo laiko kamieno struktūra (visi priebalsiu besibaigiančios šaknies *je* kamienai slavų prokalbėje – baritonai, žr. § 56). Dėl tradiciškai interpretuojamų pusiau tematinių veiksmažodžių kirčiavimo žr. § 327.

Priesaga -ū-

§ 357. Daugumoje atvejų priesagos *-ū-* balsis kildintinas iš *ā* po lūpinių ir gomurinių priebalsių, tad žodžius su šia priesaga būtų galima aptarti kartu su priesagos *-ā-* veiksmažodžiais, tačiau tokių žodžių kaip *etwinūt* egzistavimas verčia sinchroniniame lygmenyje išskirti atskirą priesagą *-ū-*. Kelių paliudytų veiksmažodžių su šia priesaga kirčiavimas iš esmės nesiskiria nuo kų tik aptartųjų veiksmažodžių su *-ā-* kirčiavimu. Paliudytas vienas pusiau tematinis veiksmažodis su kilnojamuoju iš šaknies į priesagą kirčiu *lāiku* : *laikūt* ir vienas priesaginio kirčio veiksmažodis *dwiggubbū* : *dwiggūt*. Priesagos kirtį taip pat liudija šios formos: *popēckūt*, *etwinūt*, *teikūuns*; matyt, ir praet. 3 *poglabū*.

Priesaga <-i-> (praes.) / -ī- (inf.)

§ 358. Dalis veiksmažodžių paliudyti su bendraties priesaga *-ī-* (<-ī->, <-i->) ir esamojo laiko kamiengaliu, tekste žymimu raide <-i->. Nesigilinant į ne visais atvejais aiškia jų morfologinę interpretaciją, visi šie žodžiai aptariami drauge.

§ 359. Paliudytas vienas neabejotinas tokio tipo kilnojamojo iš šaknies į priesagą kirčio veiksmažodis *kīrdimai* : *kirdīt*.

§ 360. Taip pat paliudyta nemažai žodžių su kirčiu priesagoje, bet be brūkšnelio esamojo laiko formose su raide <i> žymimu kamiengaliu. Dažniausiai šaknies balsis trumpasis, tad bent jau kai kuriais atvejais tikėtinas kilnojamas iš šaknies į priesagą kirčiavimas, plg. *madli* : *madlīt*; *massi* : *musīlai*; *billi* (greta *billēmai*, *billā*) : *billīt*; *stalli* (greta *stallē*, *stallā*) : *isstallīt*; *turri* (greta *ture*): *turīt*; *ernertimai* : *ernertūns*.

§ 361. Su priesagos kirčiu imperatyvo ir infinityvo formose paliudytas veiksmažodis imp. *endeirīs* : *endeirīt*. Toks pat, matyt, buvęs ir veiksmažodis imp. *engraudīs* (plg. *engraudīwings*).

§ 362. Šaknies kirtį abiejuose pagrindiniuose kamienuose liudija veiksmažodis *schlūsi* : *schlūsitwei* (plg. dar vedinius *schlūsnikai*, *perschlūsisnas*); bent jau bendraties kamiene – ir žodis *scrīsits*. Pastebėtina, kad abu šie veiksmažodžiai – skoliniai. Tikėtina, kad taip galėjęs būti kirčiuojamas ir dar vienas skolinys (ar vedinys iš skolinio) *grīkimai*, kurio spėjama bendratis su priesaga -ī- (matyt, skirtina nuo *grikaut* [greičiausiai priesaginio kirčiavimo, žr. § 344]; dar plg. baritoną *grikai* [žr. § 155]) nepaliudyta. Su išlygom taip kirčiuotu galima laikyti veiksmažodį *polijcki* : *polikins* (sk. *polikiuns?*, žr. § 318, 331). Kitos šaknyje kirčiuotos praes. formos su raide <i> žymimu kamiengaliu ir nepaliudyta bendratimi (pvz., *erlāngi*, *sengijdi* [plg. *sengidaut* ir santykį *grīkimai* : *grikaut*, žr. § 344], *auschpāndimai*, *mēntimai* etc.) turėtų būti vertinamos labai atsargiai, kadangi jos gali atspindėti ir nepriesaginius ar bent jau kitokio esamojo laiko kamiengalio veiksmažodžius.

§ 363. Išvis be brūkšnelio paliudytas veiksmažodis praes. 1 sg. *cixtia*, imp. 2 pl. *cixteiti* : inf. *cixtitwi*, part. praet. pass. *cixtits* 5x, kuris, atsižvelgiant į: a) skolintinę kilmę (žr. § 362); b) šaknies (pirmojo kamieno skiemens) balsio trumpumą; c) pakankamai reguliarų (6x) brūkšnelio nebuvimą bendraties kamieno formose; d) analogiško lie. *krikštyti* kirčiavimą, – galėtų būti laikomas kirčiuojamu šaknyje. Ypač stebina ganėtinai anomalus

iš šio veiksmažodžio padarytų vardažodžių *crixtisnā* (mobilioji a. p., plg. dar *crixisnālaiskas*; žr. § 165, 243) : *cristissennien* (spėjamas priesagos kirtis, keičiantis mobilųjį, žr. § 249) kirčiavimas. Manant, kad žodis patekęs į prūsų kalbą iš vakarų praslavų dialekto apie X–XI a. (plg. Топоров ПЯ К–L, 192t.; Mažiulis PKEŽ 2, 279), taigi dar pralenkų laisvojo kirčio epochoje, visiškai tikėtina, kad jis galėjęs perimti ir sl. mobilųjį kirčiavimą (plg. s. r. verb. *крьст-* с, žr. Зализняк 1985, 140).

Inf. priesaga -ī- ir nežinoma praes. forma

§ 364. Kai kurių veiksmažodžių, paliudytų su bendraties priesaga *-ī-*, negalima vienareikšmiškai priskirti kuriai nors iš nurodytų morfologinių klasių, nes nežinomas jų esamojo laiko kamienas. Šakninio bendraties kamieno kirčio tokių veiksmažodžių pavyzdžiai būtų *pomīrit* (plg. subst. *pomijrisnans*), *erschwāistiuns*; priesaginio – *enkaitītai* (*ankaitītai*), *entensīten*, *isrankīuns* (plg. § 325), *kabīuns*, *laukīt* (plg. imp. 2 pl. *laukijiti*, kur <ij> teoriškai gali žymėti nebūtinai kirčiuotą ilgumą, bet ir imperatyvo formanto dvibalsį, plg. *kīrdeiti* : *kirdijiti*), *pertennīuns* 3x; taip pat šių veiksmažodinių vardažodžių pamatiniai žodžiai: *apsergīsnan*, *epwarīsnan*, *ernaunīsan*, *pominīsnan* (plg. part. praet. act. *auminius*), *potaukīsnan*, *powartīsnan*, *prewerīsnan*, *tuldīsnan*, *weldīsnan*; gal ir *pomettīwingi*, *rettīwingiskan*. Visiškai nežinoma (ir nenumanoma remiantis kitomis paliudytomis formomis) kirčio vieta dalyviuose *esentliuns*, *etwiriuns*.

Apibendrinimas

§ 365. III katekizmo tekste tiesiogiai paliudyti trys priesaginių veiksmažodžių akcentiniai tipai:

a) kilnojamojo iš šaknies (esamojo laiko kamiene) į priesagą (bendraties kamiene) kirčio;

b) nekintamo (abiejuose kamienuose) šaknies kirčio;

c) nekintamo (abiejuose kamieniuose) priesagos kirčio.

§ 366. Kilnojamasis kirtis galėjęs būti būdingas tik pusiau tematinių esamojo laiko kamienų veiksmažodžiams. Tik šakninio ir priesaginio kirčio tipai paliudyti veiksmažodžiuose su priesagomis *-in-* ir *-au-*. Veiksmažodžiuose su priesagomis *-ē-/-ī-* ir *-ā-/-ī-* neabejotinai paliudytas tik priesaginio kirčio tipas. Šakninis kirčiavimas juose tik spėjamas. Veiksmažodžiuose su priesagomis *-ā-*, *-ū-*, *-i-/-ī-* daugiau ar mažiau patikimai paliudyti visi trys tipai, tačiau palyginti nedidelis tekstuose užfiksuotų veiksmažodžių kiekis ir sunkumai, susiję su jų morfologine interpretacija, neleidžia aiškiai apibrėžti šių tipų pasiskirstymo motyvų.

§ 367. Įrodyti minėtų kirčiavimo tipų priklausomybės nuo veiksmažodžių šaknų (pamatinių kamienų) akcentinės galios neįmanoma.

Priešdėlinių veiksmažodžių kirčiavimas

§ 368. Iš visų III katekizme pavartotų priešdėlinių veiksmažodžių tik viename, Trautmanno laikomame klaida (žr. Trautmann 1910, 200), padėtas brūkšnelis ant priešdėlio balsės: praes. 3 *aūpallai* 1x (greta *aupallai* 3x, part. praet. act. nom. pl. fem. *aupallusis* 1x).

§ 369. Visais kitais su brūkšneliu paliudytais atvejais kirtis fiksuojamas ne priešdėlyje (t. y. šaknyje arba priesagoje): *andeiānsts*, *attrātwei* (*ettrāi*, *attrāiti* 7x, *ettrais* 42x), *audāt* (*audāst* 5x, *audāsin*, *audasei*), *aulāut* (*aulauuns*), *auschpāndimai*, *auskiēndlai*, *endāst*, *epmēntimai*, *erdērks*, *erlāngi*, *etskīsai* (*etskīmai*, *etskīuns*), *etwēre* (jei ne klaida; *etwerreis*, *etwiriuns*), *etwiērpt* (*etpwērpt*, *etwiērpei*, *etwērpimai*, *etwiērpons*; *etwerpe*, *etwerpeis*, *etwierpton*), *islīuns*, *ismigē*, *nīpokūntuns*, inf. *perēit* 4x (praes. 3 *perēit* 2x, *pereit*, praes. 1 pl. *perēimai*, opt. *pereīlai*), *pergūbons* (*pergūbans*), *perlānki* 3x, (*perlānkei*), praes. 3 *perpīdai* (praet. 3 *perpīdai* 3x, part. *perpīsts*), *perrēist*, *pertraūki*, *podāst* (*podāuns*, *podāton*, *podaton*), *pogaūt* (*pogāunai*, *pogaunai*, *pogauni*, *pogaunimai*, *pogauuns*, *pogauts* 2x, *pogauton*, *pogautei* – akūtinė šaknis!), *pokūnst* (*pakūnst*, *pokūnti* 2x), *polāikt*, *polijcki* (*polīkins*), *polīnka* (*polijnku*), *postātwei* 2x (*postāt*

3x, *postānai* 7x [*postanai*], *postānimai*, praet. 3 *postāi* [*postai*], fut. [?] *postāsei* 2x, *postāuns* 3x), *powiērpt* (imp. 2 pl. *powiērptei*), *preigērbt*, *preipīst*, *sendāuns* (*senditans*), *sengijdi*, *senrīnka*, *serrīpimai*. Priešdėlinių veiksmažodžių su priesagomis pavyzdžius, kirčiavimu niekuo nesiskiriančius nuo nepriešdėlinių atitikmenų žr. §§ 331–337.

§ 370. Be brūkšnelio paliudyti šie priešdėliniai veiksmažodžiai (daugumos jų šaknis trumpa arba akūtinė): *augaunimai* (*augauuns*, plg. *pogaūt*), *ebimmai*, *engaunai* (*engaunei*, plg. *pogaūt*), *engemmons*, *enimt* (*enimton*, *enimmimaisin*), *enkopts* 3x, *enmigguns*, *ernertimai*, *ertreppa*, *issprestun*, *auklipts*, *palletan*, *perdauns* (plg. *audāt*), *perklantemmai*, *pertrincktan*, *perweckammai* 2x, *podingai*, part. *pogalbton* (*pogalbtou*), *pomests* (*pomeston*), *poprestemmai*, *pralieiton* (*prolieiton* 2x, *proleiton*, plg. lie. *líeti*, la. *liêt*), *prawedduns*, *prawilts* (plg. lie. *vìlti(s)*, la. *vîlt*, *vîlt*), *senrists*. Nežinomos kirčio vietos priešdėlinius veiksmažodžius su priesagomis žr. § 340, 344, 364.

§ 371. Visais atvejais, kai paliudytos ir nepriešdėlinės tų pačių veiksmažodžių formos, jų kirčio vieta sutampa su priešdėlinių veiksmažodžių: *kūnti* : *pokūnti*; *lāiku*, *lāikumai* : *erlāiku*, *polāikumai* (bet *enlaikūmai*); *mēntimai* : *epmēntimai*; *schlūsimai* : *perschlūsimai*; *pīdai* : *perpīdai*; *quoitē* : *poquoitē-ts*; *stallē* : *perstallē*; *billīt* : *perbillīton*; *peisāton* : *popeisāton*; *signāt* : *esignāts*; *etwinūt* : *niwinūton* : *niebwinūts*; *klantūns* : *perklantūns*; *skijstinnons* : *niskijstints*. Pastebėtina, kad priešdėlis kirčio negauna taip pat ir žodžiuose su silpnosiomis veiksmažodžių šaknimis, netenkančiomis kirčio išvestiniuose vardažodžiuose, plg. *perēit* : *pareiūngiskai*; *etwiērpt* : *etwerpsnā*. Laikant užrašymą *aūpallai* klaidingu (brūkšnelis pavartotas tik vieną kart, be to, šalia keturių to paties žodžio atvejų be brūkšnelio ir rodant kitokią priegaidę nei vardažodyje *āuschautins*), galima manyti, kad (bent jau KIII paliudytaisiais atvejais) veiksmažodžių priešdėliai galbūt niekada nebuvo kirčiuojami ir nedarė jokios įtakos žodžio kirčio vietai.

VII. KIRTIS TEKSTE

§ 372. III katekizmo duomenys pakankamai patikimai liudija prūsų kalbai buvus būdingą reiškinį kirčiuoti prielinksnių tam tikrose prielinksninėse konstrukcijose (žr. jau Trautmann 1910, 199t.). Tekste visi prielinksniai dažnai rašomi kartu (t. y. viename grafiniame žodyje) su tam tikrais vardažodžiais, visų pirma vienskiemeniais įvardžių akuzatyvais. Tokiais atvejais prielinksniai – bent jau *ēn*, *prēi*, *pēr*, *pō*, *sēn* – paprastai būna kirčiuoti, pvz., *ēnstan* 11x (: *enstan* 3x), *ēnschan* 3x (: *enschan*), *ēnschien*, *ēnmiēn*; *pērstan* 3x, *pērstans* 2x, *pērwan*s 3x (: *perwan*s), *pērdin*; *prēistan* 8x (: *preistan* 2x), *prēisien*, *prēiwans*, *prēidin*, *prēidins*; *pōstan* 2x; *sēnku*. Brūkšnelio nebūna konstrukcijose su prielinksniais *pra*, *no* (trumpieji balsiai?), pvz., *prastan* 14x, *praston*; *nostan* 14x, *nostans* 2x, *noschan* 2x, *nokan*, *nodins*, *nowans*.

§ 373. Atkreiptinas dėmesys, kad šis reiškinys visiškai nepriklauso nuo įvardžio reikšmės ar sintaksinės funkcijos. Prielinksnis tampa kirčiuotas konstrukcijose tiek su rodomaisiais (*ēnschan*), tiek su asmeniniais įvardžiais (*ēnmiēn*, *pērwan*s) ar „artikeliais“ (*ēnstan*), taip pat tiek su atliekančiais papildinio (plg. *ēnsien* III 65₈₋₉⁵⁸; *pērstan* III 103₈⁵⁹), tiek pažyminio (plg. *ēnschien madlin* III 49₂; *prēistan Crixtisnan* III 131₇₋₈) funkciją ar kartu su prielinksniu vartojamais vok. ‘dafür, dazu etc.’ reikšme (plg. *pērstan* III 79₁₀⁶⁰). Tiek prielinksniai, tiek vienskiemenės įvardžių formos kalboje turėję funkcionuoti kaip klitikai ir kalbėjimo sraute negauti kirčio kombinacijose su akcentogeniniais žodžiais (plg. brūkšnelio nebuvimą dažnai pasitaikančiose acc. sg. formose *stan*, *schan* etc. [greta *stæns* KII] arba užrašymą *stan-geitin* III 75₂₋₃). Kalbėjimo sraute susidūrę du klitikai, matyt, sudarydavę vieną fonologinį žodį (taktinę grupę), automatiškai gaudavusį kirtį pirmajame skiemenyje (plg. [s.] rusų ar čekų kalbos proklitines-enklitines grupes, žr. § 43). Panašiai, matyt, aiškintinas ir *kāigi* 45x (plg. dar *kāidi* 3x, *kaīdi* 1x, *kāgi*

⁵⁸ Plg. *Stai Grikausna ebimmai dwai dellikans ēn-sien*.

⁵⁹ Plg. *Christus milijuns ast stan perōnin / bhe ast sien sups pērstan dāuns*.

⁶⁰ Plg. *Nostan poquelbton adder stānintei stan Druwien bhe Tawa Nōson / Jquoitu / tīt massi tu schin madlikan prēistan gerbt*.

1x , *kaigi* 2x, *kaigij gi* 1x) kirčiavimas (plg. atvejus be enklitinių *-gi* resp. *-di*: *kai* 105x : *kāi* 1x). Kadangi žodžių rašymas kartu ar skyrium prūsų kalbos tekstuose nėra nuoseklus (plg. kad ir *ker menes* III 109₈)⁶¹, pagrindinis tokių klitinių taktinių grupių identifikavimo kriterijus yra ne dviejų žodžių rašyba kartu, o netikėtai kirčiuotas prielinksnis, tad vieną fonologinį žodį greičiausiai galima įžvelgti ir užrašymuose *Pēr Wans* III 77₁₈ bei *ēn* || *mans* III 63₁₄₋₁₅ (|| – eilutės riba; plg. tame pačiame puslapyje *skiestie* || *skan* III 63₁₉₋₂₀) (dar plg. *en sien*, *en schan* 2x, *en schans*). Prieš enklitinius įvardžius kirtis paliudytas ir dviskiemeniuose prielinksniuose, plg. *pagār* || *mien*; *kērschan* || *schan(twai* || *an)* (III 117₁₈₋₂₀[išn. a]) (dar plg. *kirschewans*, *kirsa din*, *kirscha stans* 2x, *kirschan stan*, *kerscha* || *sien*; *essestan* 6x, *esse stan* 2x, *esse* || *stan* 2x, *esse stans* 2x, *esse schan*), tačiau pasakyti, ar jie buvę proklitikai (t. y. nekirčiuojami padėtyje prieš akcentogeninius žodžius), negalima (plg. *kirscha* 12x [iš jų 9x idealiai sutampančioje frazėje *kirscha wissan powijstin*], *esse* 44x [trumpasis balsis] etc.).

§ 374. Galima būtų spėti, kad fonologinį žodį kalbamaisiais atvejais sudarė ne du klitikai patys vieni, bet kartu su po jų einančiu akcentogeniniu žodžiu. Diachroniškai vertinant, tokį reiškinį būtų galima sieti su spėjamu prokalbės modeliu, kuriame kirtį gaudavo taktinių grupių su mobiliaisiais akcentogeniniais žodžiais pirmasis skiemuo [žr. § 63] arba postuluoti (bent jau tam tikrais atvejais) kirčio atitraukimą iš akcentogeninio žodžio į fonologinio žodžio pradžią). Tačiau taip manyti (tikint, kad tokie subtilūs dalykai galėtų atsispindėti katekizmų rašyboje), neleistų bent jau užrašymai su kirčiu ir klitikuose, ir akcentogeniniuose žodžiuose, plg. *ēnstan* || *Salaūbai boušennien* III 103₁₋₂; *prēistan Klausīwingin* III 67₁₃; *pērstans Lāngiseilin-gins* III 73₆₋₇; *pēr-stans Wāldnikans* III 91₁₄₋₁₅; *prēistan perō-nin* III 123₁₅₋₁₆; gal ir *nostans war-guseggēintins* III 93₁₋₂; *Enstan kērdan* III 111₂₀. Laikyti šį reiškinį labai archajišku, t. y. rekonstruojamo enklinomeninių taktinių grupių kirčiavimo palaiku, nebūtų galima, jei brūkšnelio nebuvimą prielinksniuose

⁶¹ Ne vienu atveju ir teksto originale negalima vienareikšmiškai atskirti skyrium resp. kartu parašytus žodžius, plg. skirtingą III 91₁₅ interpretaciją: *Per wissan* (Mažiulis PKP 2, 182) vs. *Perwissan* (<http://www.kortlandt.nl/editions/ench.html>).

pra, *no* motyvuotume jų balsio trumpumu. Tokiu atveju patį balsių trumpumą nesunkai būtų galima paaiškinti santykinai ankstesniu už automatinio kirčio atsiradimą jų sutrumpėjimu niekada nekirčiuotoje pozicijoje (plg. lietuvių kalbos veiksmažodžių priešdėlių trumpuosius balsius: verb. *nùdega* : subst. *núodegis*⁶²) (kita vertus, plg. *pōstan* 1x, *pō Dangon* 1x [žr. § 375], greta *postan* 2x).

§ 375. Prielinksnis dažnai rašomas kartu ir su kitomis, t. y. nevienskiemenėmis, įvardžių formomis, tačiau, išskyrus užrašymą *ēnstēimans* (bet kuriuo atveju laikytiną klaida), brūkšnelis visada būna ant junginio antrojo komponento (įvardžio) kurio nors skiemens balsį žyminčios raidės, plg. *enstēismu*, *enkawīdsmu*, *perkawīdan*, *prakawīdans*, *prastawīdans*, *senkawīdsmu*; taip pat ir tais atvejais, kai prielinksnis ir įvardis rašomi atskirai, plg. *en kawīdsu*, *en kawijd-smu*, *en* || *stēimans*, *prei stēisei*, *sen stawīdsmu* 5x, *sen stawījdsmu*, *sen stēimans*; arba brūkšnelio nebūna išvis, *enstesmu* 4x, *isstesmu*, *postesmu*, *preikawīdan*, *preistesmu*, *senstesmu* 2x; *en stesmu* 4x, *en stessei*, *is stesmu*, *po stesmu*, *prei stesmu*, *prei stessei*, *sen stesmu* 4x, *sen stesma* etc. (išskyrus žodį *preikawīdan*, brūkšnelio nebuvimas priešdėlyje paaiškintinas rašte negalinčiu atsispindėti trumposios šaknies kirčiu). Junginiuose su dviskiemeniais prielinksniais, matyt, buvo kirčiuojami abu žodžiai, pvz., *priki stawīdans* 3x, *priki stessemu* (plg. dar *kāigi stēsmu*, *kāigi stesmu* 4x), *esse kawīdsmu* 2x, *esse stēisan*, *esse stesmu* 6x, *esse* || *stesmu*, *essetennan*, *esse twaian*, *esse stesse*, *esse steimans*, *esse maians*, *esse maian*, *esse nouson*, *esse steisei*, *po stesmu*, *pirsdau stesmu* 2x, *sirsdau stesmn* etc. Niekada nekirčiuojami prielinksniai padėtyje prieš visus kitus vardažodžius (dat. ir acc. formose visada nevienskiemenius), su kuriais jie katekizmų tekste beveik visuomet rašomi skyriumi (bet plg. *emperbandāsnan*, *enprābutskan*, vis tiek liudijančius akcentogeninio žodžio kirtį). Iš visų tokių vardažodžių (t. y. ne vienskiemenių įvardžių) išsiskiria tik daiktavardžiai *dangon* ir *semmē*, labai dažnai rašomi viename grafiniame žodyje su prielinksniais, plg. *endangon* 8x, *nadangon* (bet *no dangon*, *pō dangon*); *nosemmien* 6x (bet *prei semmien*, *prei semman*).

⁶² Vėlyvą veiksmažodžių priešdėlių kirčio kilmę liudija ir balsių *a*, *e* nepailgėjimas, plg.

Išskyrus *pō dangon* (jei ne klaida) šių konstrukcijų kirčio vieta neaiški. *nosemmien* atveju kirčiuotos daiktavardžio trumposios šaknies (gal ir trumpojo prielinksnio?, plg. § 372) rašyba negalėtų atspindėti; *endangon* atveju brūkšnelis teoriškai įmanomas tiek prielinksnyje (plg. *ēnstans*), tiek cirkumfleksinėje šaknyje (plg. lie. *dañgy*), tačiau nė vienoje iš šių pozicijų galbūt nedėtas dėl tokios pat priežasties kaip ir daiktavardyje *deiwan*, t. y. vokiečių pastoriams ir taip žinomame dažnai kartojamame religinio turinio žodyje (resp. žodžių junginyje) (plg. § 169). Jei šiuose junginiuose kirčiuotas būtų buvęs prielinksnis (be *pō dangon*, plg. dar KII *æn-dengon* : *dæn-gon*, kur *æ* galbūt žymi balsio pailgėjimą kirčiuotame cirkumfleksiniame dvigarsyje; galbūt net *endangon* III 55₃ su neryškiu brūkšneliu ant *e*, grafiškai akivaizdžiai besiskiriančiu nuo diakritinio ženklo, kuriuo paprastai žymimas ilgumas ir kuris transkribuojamas brūkšneliu mokslinėje literatūroje, plg. Mažiulis PKP 2, 134, išn. 190), galbūt tai būtų galima sieti su šaknų akcentiniu silpnumu (žr. § 159, s. v. *semmē*; § 233) ar netgi laikyti enklinomeninių taktinių grupių kirčiavimo reliktu sustabarėjusiose ir prieveiksmėti linkusiose (katekizmų autorių suvokiamose kaip vienas žodis!) prielinksninėse konstrukcijose. Žinoma, neginčijamai to įrodyti turimais duomenimis neįmanoma.

VIII. IŠVADOS

§ 376. Prūsų kalbos tekstuose kirtis nėra žymimas. Žodžių kirčio vietą šaltinių rašyba netiesiogiai atspindi daugiausia tik tais atvejais, kai kirčiuoto skiemens pagrindą sudaro ilgasis balsis ar cirkumfleksinis diftongas, t. y. kai toks iš prigimties ilgasis balsis ar poziciškai pailgėjęs cirkumfleksinio diftongo pirmasis komponentas būna pažymėtas brūkšneliu III katekizme ar (nenuosekliai) balsiniais digrafais kituose tekstuose. Skiemens su trumpuoju balsiu ar akūtinu diftongu kirtis tegali būti numanomas. Kartais apie nekirčiuotą žodžio skiemenį galima spręsti iš sistemingo brūkšnelio nebuvimo

pàneša, nèneša (žr. Stundžia 1995b, 77t.).

žodžio pozicijoje, kurioje kitais atvejais brūkšnelis vartojamas nuosekliai, arba nekirčiuotų balsių žymėjimo skirtingomis raidėmis.

§ 377. Prūsų kalbos kirtis laisvasis, o jos žodžių kirčio vietą lemia morfemų akcentinės savybės. Tyrimui prieinamų duomenų kiekis leidžia skirti mažiausiai vieną morfemų savybę – akcentinę galią, pagal kurią morfemos skirstytinos į stipriąsias ir silpnąsias. Pagal šaknų (kamienų) akcentinę galią skiriamos mažiausiai dvi žodžių (bent jau vardažodžių) akcentinės paradigmos – baritoninė ir mobilioji. Nustatyti daugiau morfemų savybių resp. žodžių akc. paradigimų remiantis turimais duomenimis negalima.

§ 378. Stipriosiomis (bent vienoje formoje kirčiuotomis) galima laikyti šias prūsų kalbos vardažodžių galūnes: *ā* kamieno nom. sg. *-ā (-ū)*; *ē* kamieno nom. sg. *-ē*; *a* kamieno nom. pl. *-ai*; įvardžių ir būdvardžių dat. sg. masc. *-āsmu*; *ā* kamieno dat. pl. *-āmans*, *a* kamieno dat. pl. *-amans*; galbūt ir *C* kamieno gen. sg. *-es*.

§ 379. Silpnosiomis (niekada nekirčiuojamomis) laikytinos visų kamienų acc. sg. galūnės, taip pat *a* kamieno nom. sg. priebalsinė (taigi negalinti išvis būti kirčiuota) galūnė *-s*. Galbūt, kaip ir giminiškose kalbose, silpnosios buvo ir *ā*, *ē*, *i*, *u* kamienų nom. pl., taip pat visų kamienų dat. sg. bei acc. pl. galūnės, be to, skirtingai nei kitose kalbose, *ā* kamieno gen. sg. galūnė *-as*.

§ 380. Konstatuoti šie daugiau ar mažiau patikimi baritoninio kirčiavimo, t. y. turintys stipriuosius (visada kirčiuotus) kamienus, vardažodžiai: *grīkai*, *cixtianai*, *rūkai*, *wijrai* (*wijrimans*); *dūrai*, *kārtai*, *mīlai*; *kīrki*, *kurpi*, *mūti*, *rīki*, *tapali*, *teisi*; *brāti*, *duckti*; *bratrīkai*, *malnijikai*, *malnijikikai* (*malnijikamans*); *schlūsīnikai*, *sendraugiwēldnikai*, *auschautenīkamans*; *druwīngimans*; *gurijnai*; *tickrōmai*; *weldūnai*; *billīsna* (jei ne gen. pl.), *enteikūsna*, *powackīsna*, *salūbsna*; *deiwūtisku*, *empijreisku*, *perōnisku*, *perōni*; abejotini atvejai: *kaulei*, *wirdemans*; *uremmans*; *kaāubri*, *strigli*; *pogautei*.

§ 381. Mobiliojo kirčiavimo, t. y. turintys silpnuosius (nekirčiuotus prieš silpnąsias galūnes) kamienus, vardažodžiai: *gallū*, *gennāmans*, *mensā*, *mergūmans*, *widdewū*; *tennā*, *twaīā*; *ainā*, *antrā*, *piencktā*; *imtā*; *semmē*; galbūt *kermenes*; *pallapsaey*, *cixtisnā*, *etwerpsnā*, *spignā*; *aucktimmiskū*.

§ 382. Stipriosios (bent viename žodyje kirčiuotos) priesagos buvo *-inīk-* / *-enīk-*, *-ing-* (*-v-ing-*), *-sen-(is)*, taip pat greičiausiai *-ik-* (*-īk-*?). Jų vediniai iš baritonų būdavo kirčiuojami pastoviu kirčiu pamatiniame kamiene; o vediniai iš mobiliojo kirčiavimo žodžių – pastoviu kirčiu priesagoje.

§ 383. Silpnosiomis laikytinos priesagos *-isk-*, *-sn-(ā)* [*< -sen-*], taip pat, matyt, visos priebalsinės priesagos (*-s-*, *-t-*, *-st-* etc.), kurios, nesudarydamos atskiro skiemens, ir negali būti kirčiuotos. Jų vediniai iš baritonų kirčiuojami pastoviu kirčiu pamatiniame kamiene; o vediniai iš mobiliųjų žodžių – kilnojamuoju iš pamatinio kamieno į galūnę kirčiu.

§ 384. Galbūt prūsų kalboje veikė silpnųjų priesagų perėjimo į stipriųjų klasę tendencija, kurią suponuoti verčia stiprišios priesagos *-ing-* ir rekonstruojamos silpnosios pralietuvių *-ing-* akcentinės galios nesutapimas, taip pat spėjamo priesaginio kirčio priesagos *-sen-(is)* vedinių gausa greta sinonimiškų mobiliojo kirčio *-sn-(ā)* vedinių. Ar dėl šios tendencijos galėjusi gauti kirtį silpnoji priesaga *-isk-* ir ar galėję būti likę mobiliųjų priesagos *-ing-* vedinių relikty, dėl pavyzdžių stokos bei dėl kirčiuoto trumpojo skiemens neatsispindėjimo rašyboje pasakyti negalima.

§ 385. Tikėtina, kad minėtoji tendencija, turinti paralelių ir giminiškose kalbose, susijusi su išvestinių vardažodžių linksniavimo tipo pakeitimu ir / arba daiktavardžių daryba iš priesaginių būdvardžių. Šalutinis šio reiškinių rezultatas galėjusi būti cirkumfleksinė metatonija priesagoje *-ing-*.

§ 386. Kita cirkumflekso atsiradimo priesagoje *-ing-* priežastis galėjusi būti priegaidžių neutralizacija nekirčiuotuose skiemenyse prieš priesagai dėl minėtosios tendencijos tampant stipriąja.

§ 387. Nemažos dalies žodžių (bent jau vardažodžių) kirčiavimą galima apibrėžti paveldėtąja sintagmine kirčio vietos nustatymo taisykle: kirtį gauna pirmoji akcentiškai stiprioji žodžio morfema, o tokių nesant – pirmoji žodžio morfema apskritai.

§ 388. Nėra pakankamai pavyzdžių, kurie leistų spręsti, ar prūsų kalbos vardažodžių priesagoms buvusi būdinga akcentinės dominacijos savybė, t. y. ar buvo tokių priesagų, kurių visi vediniai būtų kirčiuojami arba vien pastoviu

(šakniniu ar priesaginiu), arba vien kilnojamuoju kirčiu. Su išlygomis tokiomis būtų galima laikyti, pvz., priesagas *-ūn-*, *-īn-*.

§ 389. Pamatiniame kamiene kirčiuotos priesaginių vedinių iš daugiaskiemenių žodžių formos išlaiko pamatinio žodžio kamieno kirčio vietą.

§ 390. Remiantis šaltinių duomenimis, vardažodžių priešdėliai gali būti kirčiuoti arba ne, tačiau priešdėlinių morfemų akcentinėms savybėms nustatyti paliudytų pavyzdžių nepakanka. Galima rekonstruoti mažiausiai du vardažodžių su priešdėliais kirčiavimo tipus: pastovaus šakninio ir kilnojamojo iš priešdėlio į galūnę kirčio, tačiau pasakyti, kiek jų kirčiavimas priklausė nuo atskirų priešdėlių, kiek nuo šaknies, o kiek nuo darybos afikso, jei tai ne priešdėlinis vedinys, akcentinių savybių, neįmanoma. Tikėtina, kad priešdėliai galėję funkcionuoti kaip silpnosios morfemos. Vedinių iš priešdėlinių priesaginių veiksmažodžių priešdėlis, kaip ir pamatinių veiksmažodžių formose, niekada nekirčiuojamas.

§ 391. Nepriešdėlinių galūninės darybos bei sudurtinių vardažodžių kirčiavimo dėsningumams aptarti šaltiniuose paliudytų pavyzdžių nepakanka.

§ 392. Dvejoją veiksmažodžių šaknų akcentinę galią suponuoti leidžia, kaip ir lietuvių kalboje, tik veiksmažodinių vardažodžių bei dalyvių kirčiavimas.

§ 393. Įrodyti, kad egzistavo skirtingos veiksmažodžių akcentinės paradigmos, besireiškusios nevienodu asmenuojamųjų formų kirčiavimu, neįmanoma.

§ 394. Galima skirti mažiausiai tris priesaginių veiksmažodžių kirčiavimo tipus: kilnojamojo iš šaknies (esamojo laiko kamiene) į priesagą (bendratis kamiene) kirčio, šaknies kirčio (abiejuose kamienuose) ir priesagos kirčio (abiejuose kamienuose). Nustatyti veiksmažodžių priklausymo kuriam nors iš šių tipų motyvų nepakanka duomenų.

§ 395. Neįmanoma tvirtai įrodyti, kad veiksmažodžių priešdėliai galėję būti kirčiuoti.

§ 396. Visai patikimai galima teigti, kad prūsų kalbai buvęs būdingas reiškiny s kirčiuoti proklitinių-enklitinių taktinių grupių, kurias dažniausiai sudarydavo prielinksnis ir vienskiemenė įvardžio forma, pirmąjį skiemenį.

IX. LITERATŪRA

- Allen William S. 1953, *Phonetics in Ancient India*, London, New York, Toronto: Oxford University Press.
- Ambrazas DDR – Saulius Ambrazas, *Daiktavardžių darybos raida* 1–2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla (1), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (2), 1993–2000.
- Andersen Henning 1996, *Reconstructing prehistorical dialects. Initial vowels in Slavic and Baltic* [= Werner Winter (ed.), *Trends in linguistics. Studies and monographs* 91], Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Andersen Henning 1998, Slavic, In Anna Giacalone Ramat, Paolo Ramat (eds.), *The Indo-European Languages*, London, New York: Routledge [pirmasis leidimas: 1993], 415–453.
- Bally Charles 1945, *Manuel d'accentuation grecque*, Berne: A. Francke S. A.
- Bense Gertrud 1958, Sprachliche Untersuchungen zu neugefundenen litauischen Dokumenten aus dem XVIII. Jahrhundert, *Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg* 7, 653–663.
- Berneker Erich 1896, *Die preussische Sprache. Texte, Grammatik, etymologisches Wörterbuch*, Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner.
- Bezenberger Adalbert 1907, Studien über die Sprache des preussischen Enchiridions, *KZ* 41, 65–127.
- Bonfante Giuliano 1931, Una nuova formulazione della legge di F. de Saussure, *StB* 1, 73–91 [= Bonfante 2008, 185–202; vertimas į lietuvių kalbą: 57–75].
- Bonfante Giuliano 1932, L'accento prussiano, *StB* 2, 68–77 [= Bonfante 2008, 203–211; vertimas į lietuvių kalbą: 76–85].
- Bonfante Giuliano 2008, *Baltistikos raštai. Scritti baltistici*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
- Būga Kazimieras 1922, *Kalba ir senovė*, Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys [= Būga RR 2, 5–328].
- Būga Kazimieras 1924a, Kirčio ir priegaidės mokslas, In K. Būga (sud.) *Lietuvių kalbos žodynas. 1 sąsiuvinis*, Kaunas: Švietimo ministerija, XIX–LII [= Būga RR 3, 19–84].
- Būga Kazimieras 1924b (rec.), N. van Wijk, Die baltischen und slavischen Akzent und Intonationssysteme, *TŽ* 2, 479–480 [= Būga RR 3, 717–719].
- Būga Kazimieras 1934, Priesaga -ng-, *Židinys* 30, 534–541 [= Būga RR 3, 789–797]
- Būga RR – Kazimieras Būga, *Rinkiniai raštai* 1–3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958–1961.
- Carlton Terence R. 1991, *Introduction to the phonological history of the Slavic languages*, Columbus: Slavica Publishers, Inc.
- Collinge N. E. 1985, *The laws of Indo-European* (= E. F. Konrad Koerner (gen. ed.) *Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science. Series IV – Current issues in linguistic theory* 35), Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Derksen Rick 1995, On the origin of the Latvian tones, *LB* 4, 163–168.
- Derksen Rick 1996, *Metatony in Baltic*, Amsterdam, Atlanta: Rodopi.
- Derksen Rick 2005, The orthography of the Elbing vocabulary and the relationship between Old Prussian and the East Baltic, *Blt* 6 priedas, 51–67.
- Derksen Rick 2008, *Etymological dictionary of the Slavic inherited lexicon* (= Alexander Lubotsky [ed.], *Leiden Indo-European etymological dictionary series* 4), Leiden, Boston: Brill.
- Dini Pietro Umberto 2000, *Baltų kalbos. Lyginamoji istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Dybo V[ladimir], S[ergey] Nikolaev, S[ergey] Starostin 1978, A tonological hypothesis on the origin of paradigmatic accent systems, In *Estonian papers in phonetics. Studies on accent, quantity, stress, tone. Papers of the symposium (Tallinn, November 1978)*, Tallinn, 16–20.

- Ebeling C[arl] L. 1967, Historical laws of Slavic accentuation, In *To honor Roman Jakobson. Essays on the occasion of his seventieth birthday. 11 October 1966* 1, The Hague, Paris: Mouton, 577–593.
- Eichner Heiner 1973, Die Etymologie von heth. *mehur*, *MSS* 31, 53–122.
- Endzelin Jan, 1899, Über den lettischen Silbenakzent, *BB* 25, 259–274 [= Endzelīns DI 1, 117–132].
- Endzelin Jan 1911a, Zu den lettischen Intonationen, In Jan Endzelin, *Baltica*, *KZ* 44, 47–49 [= Endzelīns DI 2, 379–381].
- Endzelin Jan 1911b, Zum litauischen Akzent *Daukšas*, In Jan Endzelin, *Baltica*, *KZ* 44, 49–57 [= Endzelīns DI 2, 381–389].
- Endzelin Jan 1913–14a, Weiteres zu den lettischen Intonationen, *IF* 33, 104–118 [= Endzelīns DI 2, 513–527].
- Endzelin Jan 1913–14b, 1. Zur Betonung der litauischen Verbalsubstantiva auf *-imas*, In Jan Endzelin, *Miszellen*, *IF* 33, 119–120 [= Endzelīns DI 2, 528–529].
- Endzelin Jan 1922, Les intonations lettones, *Revue des études slaves* 2, 56–68 [= Endzelīns DI 3(1), 160–172].
- Endzelin Jan 1923, Zur Betonung der litauischen Präsensstämme, *KZ* 51, 1–17 [= Endzelīns DI 3(1), 360–377].
- Endzelin Jan 1938, Bemerkungen zu J. Kuryłowicz's Ansichten über die baltisch-slavischen Intonationen, *ZslPh* 15, 348–354 [= Endzelīns DI 3(2), 321–326].
- Endzelin Jan 1942, Altpreussisches, *ZslPh* 18, 104–124 [= Endzelīns DI 3(2), 377–395].
- Endzelin Jan 1944, *Altpreussische Grammatik*, Riga: Verlag Latvju Grāmata.
- Endzelīns Jānis 1932, Jaunākais uzskats par baltu (un slavju) valodu intonācijām, *FBR* 12, 164–169 [= Endzelīns DI 3(2), 69–75].
- Endzelīns Jānis 1934, *Par dažām senprūšu formām*, *FBR* 14, 99–101 [= Endzelīns DI 3(2), 144–147].
- Endzelīns Jānis 1935, Prūšu tekstu grafika, *FBR* 15, 86–103 [= Endzelīns DI 3(2), 211–233].
- Endzelīns Jānis 1943, *Senprūšu valoda*, Rīga: Universitātes apgāds [= Endzelīns DI 4(2), 9–351].
- Endzelīns Jānis 1951, *Latviešu valodas gramatika*, Rīga.
- Endzelīns DI – Jānis Endzelīns, *Darbu izlase 1–4(2)*, Rīga: Zinātne, 1971–1982.
- Fortson IV Benjamin W. 2004, *Indo-European Language and Culture*, Blackwell Publishing.
- Fortunatov Ph[ilip] 1880, Zur vergleichenden Betonungslehre der lituslavischen Sprachen, *AslPh* 4, 575–589.
- Fraenkel LEW – Ernst Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch 1–2*, 1962–1965, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Garde Paul 1965, Accentuation et morphologie, *La linguistique* 2, 25–39 [= Garde 2006, 85–93].
- Garde Paul 1966a, Fonction des oppositions tonales dans les langues slaves du Sud, *BSL* 61 (1), 42–55 [= Garde 2006, 109–117].
- Garde Paul 1966b, Les propriétés accentuelles des morphèmes serbo-croates, *Scando-Slavica* 12, 152–172 [= Garde 2006, 118–130].
- Garde Paul 1968a, *L'accent*, Paris: Presses universitaires de France.
- Garde Paul 1968b, Note sur l'enclise et la proclise en macédonien, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 11, 31–37 [= Garde 2006, 131–136].
- Garde Paul 1976, *Histoire de l'accentuation slave* 1, Paris: Institut d'études slaves.
- Garde Paul 1978, Modèle de description de l'accent russe, *BSL* 73, 367–400 [= Garde 2006, 158–176].
- Garde Paul 1980, *Grammaire russe 1. Phonologie-morphologie*, Paris: Institut d'études slaves.
- Garde Paul 2006, *Le mot, l'accent, la phrase*, Paris: Institut d'études slaves.

- Girdenis Aleksas 1967, Mažeikių tarmės prozodija, In Aleksas Girdenis, *Mažeikių tarmės fonologinė sistema*, Filol. m. kand. disertacija (n. v.), 72–137 [= Girdenis KD 1, 89–119].
- Girdenis Aleksas 1972, Lietuvių kalbos vardažodžio priesagų kirčio susiformavimas, *Blt* 1 priedas, 66–72 [= Girdenis KD 1, 258–265].
- Girdenis Aleksas 1994, Kirčiavimas, In Vytautas Ambrazas (red.), *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla (kiti leidimai: 1996, 1997, 2005), 49–53 [= Girdenis KD 3, 237–242].
- Girdenis Aleksas 1999, Enklitikai; Kirčiuotės; Proklitikai, In Vytautas Ambrazas (red.), *Lietuvių kalbos enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (antrasis leidimas: 2008), 181, 320–321 [= Girdenis KD 3, 407–408], 510–511.
- Girdenis Aleksas 2003, *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Girdenis Aleksas, Genovaitė Kačiušienė 2006, Dvibalsių priegaidės: šiaurės žemaičiai ir šiaurės panevėžiškiai, In Džiuljeta Maskuliūnienė, Kazimieras Župerka (sud.) *Acta humanitaria universitatis Saulensis*, Šiauliai, 35–40.
- Girdenis Aleksas, Kazimieras Kuzavinis 1997, Kelios mintys dėl baltų vardažodžio kirčiavimo paradigmų ir jų raidos, In Bonifacas Stundžia (ats. red.), *VIII tarptautinis baltistų kongresas*, Vilnius, 76–78 [= Girdenis KD 396–397 (tik dalis originalaus teksto)].
- Girdenis Aleksas, Vytautas Mažiulis 2000, Prūsų kalbos trumpųjų balsių fonologinė sistema, In [IX] *Tarptautinis baltistų kongresas „Baltų kalbos amžių kaitoje“: Pranešimų tezės*, Rīga: LU, Latviešu valodas institūts, 90–92 [= Girdenis KD 3, 413–415].
- Girdenis KD – Aleksas Girdenis, *Kalbotyros darbai* 1–3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000–2001.
- Hjelmslev Louis 1936–1937, Accent, intonation, quantité, *StB* 6, 1–57.
- Holzer Georg 2003, Urslavische Phonologie, *Wiener slavistisches Jahrbuch* 49, 23–40 (n. v.).
- Young Steven R. 1994, Endzelin’s law and acute tone in Latvian, *LgB* 3, 101–108.
- Young Steven [R.] 1999, “Kortlandt’s hypothesis” and Old Prussian stress, *Blt* 34(1), 9–15.
- Young Steven [R.] 2008, The marking of tone on mixed diphthongs in Old Prussian: a Lithuanian parallel, *BF* 17(1/2), 121–129.
- Jakobson Roman 1937, On ancient Greek prosody (originalas lenkų kalba, n. v.), In *Z zagadnień poetyki* 6 [= Jakobson 2002, 262–271].
- Jakobson Roman 2002, *Selected Writings* 1. *Phonological Studies*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter (trečiasis papildytas leidimas, ankstesni leidimai: 1962, 1971).
- Jasanoff Jay H. 2004, Acute vs. circumflex: some notes on PIE and post-PIE prosodic phonology, In Adam Hyllested, Anders Richardt Jørgensen, Jenny Helena Larsson, Thomas Olander, *Per aspera ad asteriscos. Studia Indogermanica in honorem Jens Elmegård Rasmussen sexagenarii Idibus Martiis anno MMIV* (= Wolfgang Meid [Hrg.], *Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft* 112), Innsbruck 2004, 247–255.
- Kačiušienė Genovaitė, Aleksas Girdenis 1997, Rytų aukštaičių ir šiaurės žemaičių priegaidės. Bendrybės ir skirtumai, *Klb* 46(1), 31–36 [= Girdenis KD 3, 279–284].
- Kazlauskas Jonas 1967 (rec.), *Acta Baltico-Slavica* 3, Baltica in honorem Iohannis Otrębski, 1966, *Blt* 3(2), 237–243 [= Kazlauskas RR 2, 236–246].
- Kazlauskas Jonas 1968, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, Vilnius: Mintis [= Kazlauskas RR 1].
- Kazlauskas RR – Jonas Kazlauskas, *Rinktiniai raštai* 1–2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- Kaukienė Audronė 1998, Prūsų kalbos veiksmažodžių struktūros ypatumai, *Blt* 33(1), 15–37.
- Kaukienė Audronė 2004, *Prūsų kalbos tyrinėjimai*, Klaipėda.
- Klein Jared S. 1992, *On verbal accentuation in the Rigveda* (= *American Oriental Society Essay Number 11*), New Haven, Connecticut: American oriental society.
- Klusis Mikelis 1989, *Prūsų kalba*, Vilnius.

- Kluisis Mikelis, Bonifacas Stundžia 1995, *Pirmoji prūsų knyga. The first Prussian[n] book*, Vilnius: Pradai.
- Kluisis Mikkelis 2007, *Old Prussian written monuments*, Kaunas: Lithuanian's World Center for Advancement of Culture, Science and Education.
- Kortlandt Frederik 1974, Old Prussian accentuation, *KZ* 88, 299–306.
- Kortlandt Frederik 1975, *Slavic accentuation. A study in relative chronology*, Lisse, Netherlands: The Peter de Ridder Press.
- Kortlandt Frederik 1977, Historical laws of Baltic accentuation, *Blt* 13(2), 319–330.
- Kortlandt Frederik 1985, Long vowels in Balto-Slavic, *Blt* 21(2), 112–124.
- Kortlandt Frederik 1987, The formation of the Old Prussian present tense, *Blt* 22(2), 104–111.
- Kortlandt Frederik 1998, The Old Prussian preterit, In T. M. Николаева (отв. ред.), *Полуторопов. К 70-летию Владимира Николаевича Топорова*, Москва: Индрик, 144–147.
- Kortlandt Frederik 1999a, Double consonants in Old Prussian, *RB* 5, 75–80.
- Kortlandt Frederik 1999b, Old Prussian verb classes, *Blt* 34(1), 17–21.
- Kortlandt Frederik 2000, The Prussian accent shift, *Blt* 34(2), 193–197.
- Kriugiškytė Dovilė 2009, *Lietuvių priesaginių hidronimų kirčiavimas*, Magistro darbas, Vilniaus universitetas.
- Kuiper Franciscus B. J. 1942, *Notes on Vedic noun-inflexion*, Amsterdam: Uitgave van de N. V. Noord-Hollandische Uitgevers Maatschappij.
- Kuryłowicz Jerzy 1958, *L'accentuation des langues indo-européennes*, Wrocław, Kraków: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk.
- Kudzinowski Czesław 1977, *Indeks-słownik do „Daukšos Postilė“ 1–2*, Poznań: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Larsson Jenny Helena 2005, The orthographic variants <oa> and <ea> – traces of accent in the Elbing vocabulary, In Günter Schweiger (hrsg.), *Indogermanica. Festschrift Gert Klingenschmitt. Indische, iranische und indogermanische Studien dem verehrten Jubilar dargebracht zu seinem fünfundsechzigsten Geburtstag*, Mairering: Schweiger VWT Verlag, 359–375.
- Lasch Agathe 1914, *Mittelniederdeutsche Grammatik*, Halle: M. Niemeyer.
- Lehfeldt Werner 2001, *Einführung in die morphologische Konzeption der slavischen Akzentologie*, München: Verlag Otto Sagner [pirmasis leidimas: 1993 m.].
- Lehfeldt Werner 2003, *Akzent und Betonung im Russischen*, München: Verlag Otto Sagner [vertimas į rusų kalbą: Лефельдт 2006].
- Lubotsky Alexander M. 1988, *The system of nominal accentuation in Sanskrit and Proto-Indo-European*, Leiden, New York, København, Köln: E. J. Brill.
- LVDA – Benita Laumane (zinātniskā vadītāja), *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika*, Rīga: Zinātne, 1999.
- Macdonnell Arthur A. 1968, *Vedic grammar*, Varanasi, Delhi: Indological Book House (pirmasis leidimas: Strassburg, 1910).
- Matešić Josip 1970, *Der Wortakzent in der serbokroatischen Schriftsprache*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Mažiulis Vytautas 2000, Pastabos dėl prūsų veiksmažodžių, *Blt* 34(2), 185–186.
- Mažiulis Vytautas 2004, *Prūsų kalbos istorinė gramatika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Mažiulis PKEŽ – Vytautas Mažiulis, *Prūsų kalbos etimologijos žodynas 1–4*, Vilnius, 1988–1997.
- Mažiulis PKP – Vytautas Mažiulis, *Prūsų kalbos paminklai 1–2*, Vilnius: Mintis (1), Mokslas (2), 1966–1981.
- Meier-Brügger 2002, *Indogermanische Sprachwissenschaft* (8., überarbeitete und ergänzte Auflage der früheren Darstellung von Hans Krahe. Unter Mitarbeit von Matthias Fritz und Manfred Mayrhofer), Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Mikulėnienė Danguolė 1989, Metatonija morfonologijos požiūriu, *Klb* 40(1), 45–51.
- Mikulėnienė Danguolė 1998, Dėl cirkumfleksinės metatonijos lietuvių kalbos dūriniuose, *Blt* 33(1), 59–64.
- Mikulėnienė Danguolė 2003, Vardažodinių priesagų vedinių raida, *BF* 11(2), 47–52.

- Mikulėnienė Danguolė 2005, *Cirkumfleksinė metatonija lietuvių kalbos vardažodiniuose daiktavardžiuose ir jos kilmė*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Mikulėnienė Danguolė, Antanas Pakerys, Bonifacas Stundžia 2007, *Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo žinynas*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Milewski Tadeusz 1966, Przyczynki do akcentologii bałtosłowiańskiej, *ABSl* 3, 113–126.
- Murinienė Lina, Aleksas Girdešis 2001, Kirčio atitraukimo į proklitiką savitumai rytinėje šiaurės žemaičių tarmėje, *Blt* 36(1), 87–102.
- MLS – Helmut Glück (Hrg.), *Metzler Lexikon Sprache*, Stuttgart, Weimar: Verlag. J. B. Metzler, 1993.
- Olander Thomas 2004, The ending-stressed word-forms of the Baltic and Slavic mobile paradigms, In Adam Hyllested, Anders Richardt Jørgensen, Jenny Helena Larsson, Thomas Olander, *Per aspera ad asteriscos. Studia Indogermanica in honorem Jens Elmegård Rasmussen sexagenarii Idibus Martiis anno MMIV* (= Wolfgang Meid [Hrg.], *Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft* 112), Innsbruck 2004, 407–417.
- Olander Thomas 2006, *Accentual mobility. The prehistory of the Balto-Slavic mobile accent paradigms*, Ph.D. dissertation, University of Copenhagen.
- Olander Thomas 2007, The Proto-Slavic prosodic system, In *Third International Workshop on Balto-Slavic Accentology, Leiden University, 27–29, July 2007* (pranešimų tezės), 13.
- Olander Thomas 2009, The accentuation of Old Prussian *deius* ‘god’, in Thomas Olander, Jenny Helena Larsson (eds.), *Stressing the past. Papers on Baltic and Slavic accentology* (= *Studies in Slavic and General Linguistics* 35), Amsterdam, New York: Rodopi, 83–92.
- Orel Vladimir 2000, *A concise historical grammar of the Albanian language*, Leiden, Boston, Köln: Brill.
- Ostrowski Norbert 1994, Die Verbalstämme im altpreußischen Enchiridion, *LgB* 3, 163–176.
- Pakerys Antanas 1988, Daiktavardžių kirčiavimas. Darijų priebalsinių priesagų vediniai, *Klb* 39(1), 60–69.
- Pakerys Antanas 1994, *Akcentologija 1. Daiktavardis ir būdvardis*, Kaunas: Šviesa.
- Pakerys Antanas 2002, *Akcentologija 2. Skaitvardis, įvardis, veiksmažodis, prieveiksmis, dalelytė, prielinksnis, jungtukas, jaustukas, išiktukas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Pakerys Antanas 2008, Dėl akcentinės lietuvių kalbos vardažodžių priesagų galios, *Blt* 43(1), 17–29.
- Palmaitis [Mykolas] Letas 1976, Prūsų kalbos negimininių įvardžių formų kilmė, *Blt* 12(2), 156–165.
- Palmaitis Mykolas Letas 1990, Borussica 4. Akzent im Elbinger Vokabular, *Blt* 26(2), 111–113.
- Palmaitis [Mykolas] Letas 1991, Probleme der Rekonstruktion der altpreußischen Sprache, In Albertas Rosinas (red.), *VI tarptautinis baltistų kongresas. 1991 m. spalio 2–4 d. Pranešimų tezės*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 67–68.
- Palmaitis [Mykolas] Letas 1998, *Baltų kalbų gramatinės sistemos raida*, Kaunas: Šviesa.
- Palmaitis Mykolas Letas 2000, Über strukturelle Besonderheiten des preußischen (altpreußischen) Verbs, *Blt* 34(2), 187–191.
- Parenti Alessandro 1998, Old Prussian abstract nouns in *-sna*, *-senna*, *-sennis*, In Alfred Bammesberger (Hrg.), *Baltistik: Aufgaben und Methoden*, Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter.
- Pauli Carl 1870, Preußische Studien, *Beiträge zur vergleichenden Sprachwissenschaft* 6, 231–432 [n.v.].
- Pedersen Holger 1926, *La cinquième déclinaison latine*, København: Bianco Lunos Bogtrykkeri.
- Pedersen Holger 1933, *Études lituaniennes*, København: Levin & Munksgaard.

- Pokorny IEW – Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* 1–2, Bern, München: Francke, 1959–1969.
- Poliakovas Olegas 2005, Filipas Fortunatovas ir indoeuropiečių akcentologijos pradžia, *BF* 14(1), 105–123.
- Probert Philomen 2003, *A new short guide to the accentuation of Ancient Greek*, Bristol Classical Press.
- Probert Philomen 2006, *Ancient Greek Accentuation. Synchronic patterns, frequency effects, and prehistory*, Oxford, New York: Oxford University Press.
- Rasmussen Jens Elmegård 1985, On Hirt's law and laryngeal vocalization, *Arbejdsrapporter udsendt af Institut for Lingvistik, Københavns Universitet* 5, 179–213 [= Rasmussen 1999, 170–198].
- Rasmussen Jens Elmegård 1992, Die Vorgeschichte der baltoslavischen Akzentuierung – Beiträge zu einer vereinfachten Lösung, In Bernd Barschel, Maria Kozianska, Karin Weber (Hrsg.), *Indogermanisch, Slawisch und Baltisch* (= *Slavistische Beiträge* 285), München, 173–200 [= Rasmussen 1999, 467–489].
- Rasmussen Jens Elmegård 1999, *Selected papers on Indo-European linguistics. With section on comparative Eskimo linguistics* 1–2, Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Ringe Don 2006, *A linguistic history of English 1. From Proto-Indo-European to Proto-Germanic*, New York: Oxford University Press.
- Rinkevičius Vytautas 2005, *Vardažodžių kirčiavimas prūsų kalbos III katekizme*, Magistro darbas, Vilniaus universitetas.
- Rinkevičius Vytautas 2006, Prūsų kalbos pirminių vardažodžių morfemų akcentinė galia, *Blt* 41(2), 205–217.
- Rinkevičius Vytautas 2009, Dėl pr. *-ing-* priegaidės, *Blt* 44(1), 65–75.
- Rix Helmut 1992, *Historische Grammatik des Griechischen* (2., korrigierte Auflage), Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft (pirmasis leidimas: 1976).
- Rysiewicz Zygmunt 1938–1940, L'accentuation dell'antico prussiano, *StB* 4, 88–147 (n.v.) [= Rysiewicz 1956, 112–161].
- Rysiewicz Zygmunt 1956, *Studia językoznawcze*, Wrocław: Zakład imienia Ossolińskich – Wydawnictwo.
- Rudzīte Marta 1964, *Latviešu dialektoloģija*, Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.
- Saussure Ferdinand de 1894, A propos de l'accentuation lituanienne (Intonations et accent proprement dit), *BSL* 7, 425–446 [= Saussure 1922, 490–512; vertimas į rusų kalbą: Cочрюр 1977, 598–619].
- Saussure Ferdinand de 1896, Accentuation lituanienne, *IF Anzeiger* 6, 157 [= Saussure 1922, 526–538; vertimas į rusų kalbą: Cочрюр 1977, 620–632].
- Saussure Ferdinand de 1922, *Recueil des publications scientifiques [de Ferdinand de Saussure]*, Lausanne, Genève, Neuchâtel, Vevey, Montreux, Berne: Librairie Payot & Cie.
- Schindler Jochem 1975, Zum Ablaut der neutralen s-Stämme des Indogermanischen, In Helmut Rix (Hrsg.), *Flexion und Wortbildung. Akten der V. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft. Regensburg, 9.–14. September 1973*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 259–267.
- Schmalstieg William R. 1959, The alternation *e/a* in Old Prussian: a phonemic interpretation, *Annali* 1(2), 191–195.
- Schmalstieg William R. 1974, *An Old Prussian grammar. The phonology and morphology of the three catechisms*, University Park and London: The Pennsylvania State University Press.
- Schmalstieg William R. 1976, *Studies in Old Prussian. A critical review of the relevant literature in the field since 1945*, University Park and London: The Pennsylvania State University Press.
- Schmalstieg William R. 2000, Comments on a recent debate about Old Prussian stress placement, *Blt* 35(1), 21–27.
- Schmalstieg William R. 2001, The accentuation of mixed diphthongs in Old Prussian, *LgB* 9, 143–146.
- Schmid Wolfgang P. 1963, *Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum*, Wiesbaden: Otto Harrasowitz.

- Schrijver Peter 1991, *The reflexes of the Proto-Indo-European laryngeals in Latin*, Amsterdam, Atlanta: Rodopi.
- Seržants Ilja 2003, Die Intonationen der suffixalen und Endsilben im Lettischen. Synchronie und Diachronie, *BF* 12(1), 83–122.
- Skardžius Pranas 1935, *Daukšos akcentologija*, Kaunas: V.D.U. Humanitarinių Mokslų Fakulteto leidinys [= Skardžius RR 5, 37–347].
- Skardžius Pranas 1943, *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija. Lietuvių kalbos institutas [= Skardžius RR 1].
- Skardžius RR – Pranas Skardžius, *Rinktiniai raštai* 1–5, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla (1), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (2–5), 1996–1999.
- Smoczyński Wojciech 1989a, *Studia balto-słowiańskie* 1, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk.
- Smoczyński Wojciech 1989b, Zur Schreibung im apr. Enchiridion (I), *Blt* 3(1) priedas, 179–195.
- Smoczyński Wojciech 1990, Zur altpreußischen Akzentographie, *Rivista di linguistica* 2, 179–199.
- Smoczyński Wojciech 1991, Apr. *femmē*: über eine unbeachtete Abbréviation, In Albertas Rosinas (red.), *VI tarptautinis baltistų kongresas. 1991 m. spalio 2–4 d. Pranešimų tezės*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 81–82.
- Smoczyński Wojciech 1992, Die altpreußische Entnasalisierung und ihre Folgen für die Deutung der Deklinationendungen, In Wojciech Smoczyński, Axel Holvoet (eds.), *Colloquium Pruthenicum primum. Papers from the First international conference on Old Prussian held in Warsaw, September 30th – October 1st, 1991*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 47–83.
- Smoczyński Wojciech 1997, Staropruskie Enchiridion: Abbréviation du mot de fin de la phrase, *Slavistica Vilnensis* 1997 (= *Klb* 46[2]), 29–50.
- Smoczyński Wojciech 2005, *Lexikon der altpreußischen Verben*, [= Wolfgang Meid (Hrg.), *Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft* 117], Innsbruck.
- Smoczyński Wojciech 2007, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wilno: Wydawnictwo Uniwersytetu Wileńskiego.
- Stang Christian S. 1942, *Das slavische und baltische Verbum*, Oslo: I Kommissjon Hos Jacob Dybwad.
- Stang Christian S. 1957, *Slavonic accentuation*, Oslo: I Kommissjon Hos H. Achehoug & Co. (W. Nygaard) (antrasis leidimas: 1965).
- Stang Christian S. 1966, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.
- Stundžia Bonifacas 1981, Dėl cirkumfleksinės metatonijos išvestiniuose lietuvių kalbos daiktavardžiuose, *Blt* 17(1), 58–65.
- Stundžia Bonifacas 1985, Endzelyno dėsnių statistinė analizė: daiktavardis ir būdvardis, *Blt* 21(2), 142–151.
- Stundžia Bonifacas 1990 (rec.), Wojciech Smoczyński, *Studia balto-słowiańskie* 1, 1989, *Blt* 26(2), 189–191.
- Stundžia Bonifacas 1993, Morfemų ir žodžių akcentinė klasifikacija, *Klb* 42(1), 54–75.
- Stundžia Bonifacas 1995a, *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo sistema*, Vilnius: VU Baltų filologijos katedra.
- Stundžia Bonifacas 1995b, On the accentuation of prefixed verbs in Lithuanian, *LgB* 4, 75–82.
- Stundžia Bonifacas 1996, *Lietuvių kalbos kirčiavimas. Mokytojo knyga*, Vilnius: Baltos lankos.
- Stundžia Bonifacas 2009a, *Bendrinės lietuvių kalbos akcentologija*, Rankraštis.
- Stundžia Bonifacas 2009b, Neomobiliosios kirčiavimo paradigmos lietuvių kalboje klausimu, In 45. *Artura Ozola dienas konference: baltu valodas diahroniskā un areālā aspektā. Veltījums Jurim Plāķim (1869–1942) 140 gadadienā. Referātu anotācijas un kopsavilkumi. Rīga, 2009. gada 20.–21. marts*, Rīga: Latvijas universitātes Baltu valodniecības katedra, 46–47.

- Stundžia Bonifacas 2009c, The spread and development of neomobility in Lithuanian, In *Fifth International Workshop on Balto-Slavic Accentology. Silesian University in Opava, 7.7–10.7.2009* (pranešimų tezės), 13–14.
- Trautmann Reinhold 1910, *Die altpreussischen Sprachdenkmäler. Einleitung, Texte, Grammatik, Wörterbuch*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Trubetzkoy N[ikolaj] S. 1977, *Grundzüge der Phonologie*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (6. Auflage; pirmasis leidimas: 1958)
- Urbutis Vincas 1978, *Žodžių darybos teorija*, Vilnius: Mokslas (antrasis leidimas: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009).
- Vanagas Aleksandras 1970, *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, Vilnius: Mintis.
- Vendryes Joseph 1938, *Traité d'accentuation grecque*, Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Vermeer Willem 2001, Critical observations on the *modus operandi* of the Moscow Accentological School [= Lehfeldt 2001, 131–161].
- Verner Karl 1876, Eine ausnahme der ersten lautverschiebung, *KZ* 23, 97–130.
- Widmer Paul 2004, *Das Korn des weiten Feldes. Interne Derivation, Derivationskette und Flexionssklassenhierarchie: Aspekte der nominalen Wortbildung im Urindogermanischen* [= Wolfgang Meid (Hrg.), *Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft* 111], Innsbruck.
- Wijk Nicolaas van 1918, *Altpreussische Studien*, Haag: Martinus Nijhoff.
- Wijk Nicolaas van 1923, *Die baltischen und slavischen Akzent- und Intonationssysteme*, Amsterdam: Uitgave der Koninklijke akademie van wetenschappen.
- Wijk Nicolaas van 1924a, Das Gesetz De Saussures im Altpreussischen, *TZ* 2, 29–31.
- Wijk Nicolaas van 1924b, Ein Fall von altpreußischer Metatonie, *KZ* 52, 151–152.
- Winter Werner 1978, The distribution of short and long vowels in stems of the type Lith. *ėsti* : *vėsti* : *mėsti* and OCS *jasti* : *vesti* : *mesti* in Baltic and Slavic languages, In Jacek Fisiak (ed.), *Recent developments in historical phonology*. The Hague, Paris, New York: Mouton, 431–446 [= Winter 2005, 655–670].
- Winter Werner 2005, *Kleine Schriften. Selected Writings* 1–2, Bremen: Hempen Verlag.
- Zinkevičius LKIG – Zigmąs Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika* 1–2, Vilnius: Mokslas, 1980–1981.
- Булаховский Леонид А. 1959, Акцентологическая проблематика вопроса о славяно-балтийском языковом единстве, In E. Sokols (atb. red.), *Rakstu krājums. Veltījums akadēmīķim profesoram Dr. Jānim Endzelīnam viņa 85 dzīves un 65 darba gadu atcerei*, Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 55–77.
- Гирденис Алексас 1973, Западнолитовские и древнепрусские слоговые акценты, In *Балтийские языки и их взаимосвязи со славянскими, финно-угорскими и германскими языками: Тезисы докладов научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения Я. Эндзеліна*, Рига: Зинатне, 1973, 71–75 [= Girdenis KD 1, 318–321].
- Гирденис Алексас 1982, Опыт морфонологической интерпретации северожемайтской аттракции ударения, *Blt* 18(2), 179–188 [= Girdenis KD 2, 272–284].
- Гирденис Алексас, Геноваите Качюшкене 1987, Вторичные типы слоговых интонаций в литовских диалектах, *Proceedings to XIth ICPHS. The Eleventh International Congress of Phonetic Sciences. August 1–7, 1987. Tallinn. Estonia, U.S.S.R.* 5, Tallinn, 91–94 [= Girdenis KD 2, 327–332].
- Дыбо Владимир А. 1961, Сокращение долгот в кельто-италийских языках и его значение для балто-славянской и индоевропейской акцентологии, *ВСЯ* 5, 9–34.
- Дыбо Владимир А. 1974, Афганское ударение и его значение для индоевропейской и балто-славянской акцентологии, *БСИ* (1974).
- Дыбо Владимир А. 1977, О фразовых модификациях ударения в праславянском, *Советское славяноведение* 1971/6, 77–84.
- Дыбо Владимир А. 1977, Работы Ф. де Соссюра по балтийской акцентологии [= Соссюр 1977, 583–597].
- Дыбо Владимир А. 1980, Балто-славянская акцентная система с типологической точки зрения и проблема реконструкции индоевропейского акцента

[1], In Т. М. Судник (ред.), *Балто-славянские этноязыковые контакты*, Москва: Наука, 91–149.

Дыбо Владимир А. 1981а, К вопросу о системе порождения акцентных типов производных имен в прабалтийском, *БСИ* (1980), 65–89.

Дыбо Владимир А. 1981b, *Славянская акцентология. Опыт сравнения системы акцентных парадигм в праславянском*, Москва: Наука.

Дыбо Владимир А. 1982, Праславянское распределение акцентных типов в презенсе тематических глаголов с корнями на нешумные (материалы к реконструкции), *БСИ* (1981), 205–261.

Дыбо Владимир А. 1989, Балто-славянская акцентная система с типологической точки зрения и проблема реконструкции индоевропейского акцента [2], *БСИ* (1987), 238–248.

Дыбо Владимир А. 1997, Балто-славянская акцентологическая реконструкция и индоевропейская акцентология, In А. С. Касьян, Ф. Р. Минолос (ред.), *Studia linguarum* [1], 53–189.

Дыбо Владимир А. 1998а, Балто-славянская акцентная система с типологической точки зрения и проблема реконструкции индоевропейского акцента [3], *БСИ* (1997), 118–205.

Дыбо Владимир А. 1998b, О системе акцентных парадигм в прусском языке (материалы к акцентологии прусского языка. I), *Славяноведение* 1998/3, 5–18.

Дыбо Владимир А. 2000а, Из балто-славянской акцентологии. Проблема закона Фортунатова и поправка к закону Ф. де Соссюра, *БСИ* 14 (1998–1999), 27–82.

Дыбо Владимир А. 2000b, *Морфонологизованные парадигматические акцентные системы. Типология и генезис* 1, Москва: Языки русской культуры.

Дыбо Владимир А. 2003, Балто-славянская акцентологическая реконструкция и индоевропейская акцентология, In А. М. Молдован (отв. ред.), *Славянское языкознание. XIII Международный съезд славистов. Любляна, 2003 г. Доклады российской делегации*, Москва: Индрик, 131–161.

Дыбо Владимир А. 2005, Балтийская сравнительно-историческая и литовская историческая акцентологии, *Аспекты компаративистики* 1, 177–213.

Дыбо Владимир А. 2006, Порождение акцентных типов производных имен в балтийском, *БСИ* 17, 116–249.

Дыбо Владимир А. 2007а, Рефлексы индоевропейских слоговых долгих плавных и носовых в кельто-италийских языках (в защиту концепции Х. Педерсена), *Аспекты компаративистики* 2, 11–27.

Дыбо Владимир А. 2007b, Система акцентных парадигм в прусском глаголе, (*Third International Workshop on Balto-Slavic Accentology, Leiden University, 27–29, July 2007, padala*).

Дыбо Владимир А. 2008а, Германское сокращение индоевропейских долгот, германский «Verschärfung» (Закон Хольцмана) и балто-славянская акцентология, *Аспекты компаративистики* 3, 537–608.

Дыбо Владимир А. 2008b, Система порождения акцентных типов производных в балто-славянском праязыке и балто-славянская метатония, In А. М. Молдован (отв. ред.), *Славянское языкознание. XIV Международный съезд славистов. Охрид, 10–16 сентября 2008 г. Доклады российской делегации*, Москва: Индрик, 145–182.

Дыбо Владимир А. 2009а, О системе акцентных парадигм в прусском языке, *БСИ* 18, 131–182.

Дыбо Владимир А. 2009b, Система порождения акцентных типов производных в балто-славянском праязыке, In Thomas Olander, Jenny Helena Larsson (eds.), *Stressing the past. Papers on Baltic and Slavic accentology* (= *Studies in Slavic and General Linguistics* 35), Amsterdam, New York: Rodopi, 21–45.

Дыбо Владимир А., Галина И. Замятина, Сергей Л. Николаев 1990, *Основы славянской акцентологии*, Москва: Наука.

Дыбо Владимир А., Галина И. Замятина, Сергей Л. Николаев 1993, *Основы славянской акцентологии. Словарь. Непроизводные основы мужского рода. Вып. 1*, Москва: Наука.

- Елизаренкова Татьяна Я. 1982, Грамматика ведийского языка, Москва: Наука.
- Зализняк Андрей А. 1967, *Русское именное словоизменение*, Москва: Наука.
- Зализняк Андрей А. 1985, *От праславянской акцентуации к русской*, Москва: Наука.
- Зализняк Андрей А. 2005, Грамматический очерк санскрита, In Вера А. Кочергина, *Санскритско-русский словарь*, Москва: Академический проект, Альма матер (pirmasis leidimas: 1978), 785–895.
- Зализняк ГСРЯ – Андрей А. Зализняк, *Грамматический словарь русского языка. Словоизменение*, Москва: Русский язык (Įvairūs leidimai: pirmasis – 1977, paskutinis – 2008; elektroninė versija: <http://starling.rinet.ru/cgi-bin/main.cgi?flags=eygtmnl>; Rengiant disertaciją, naudotasi antruoju leidimu [1980]).
- Иллич-Свитыч Владислав М. 1963, *Именная акцентуация в балтийском и славянском. Судьба акцентуационных парадигм*, Москва: Издательство Академии наук СССР.
- Иллич-Свитыч Владислав М. 1967, Сравнительная грамматика славянских языков, In Ф. П. Филин (отв. ред.), *Советское языкознание за 50 лет*, Москва: Наука, 73–87.
- Курилович Ежи 1962, Система русского ударения, In Ежи Курилович, *Очерки по лингвистике*, Москва: Издательство иностранной литературы, 436–444.
- Лефельдт Вернер 2006, *Акцент и ударение в русском языке*, Москва: Языки славянской культуры [versta iš: Lehfeldt 2003].
- Мелье А[нтуанъ]1902, О нѣкоторыхъ аномаліяхъ ударенія въ славянскихъ именахъ, *РФВ* 48, 193–200.
- Николаев Сергей Л. 1986, *Балто-славянская акцентуационная система и ее индоевропейские истоки*, Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Москва.
- Николаев Сергей Л. 1989, Балто-славянская акцентуационная система и ее индоевропейские истоки, In Р. В. Булатова, Владимир А. Дыбо (отв. ред.), *Историческая акцентология и сравнительно-исторический метод*, Москва: Наука, 46–109.
- Ослон Михаил В. 2009, *Акцентная система языка Юрия Крижанича*, Афтореферат на соискание учёной степени кандидата филологических наук, Москва: Российский государственный гуманитарный университет.
- Редькин В. А. 1970, Ударение, In Н. Ю. Шведова (отв. ред.), *Грамматика современного русского литературного языка*, Москва: 1970, 425–461.
- Соссюр Фердинанд де 1977, *Труды по языкознанию*, Москва: Прогресс.
- Суханова М. С. 1980, Основные сведения об ударении; Ударение существительных; Ударение местоимений-существительных; Ударение прилагательных; Ударение числительных; Ударение глаголов, In Н. Ю. Шведова (отв. ред.), *Русская грамматика 1*, Москва: Наука, 90–95, 511–530, 565–581, 681–702.
- Суханова М. С. 1990, Ударение (общая характеристика); Ударение существительных; Ударение прилагательных; Ударение числительных; Ударение глаголов, In Н. Ю. Шведова, В. В. Лопатин (ред.), *Русская грамматика*, Москва: Русский язык, 36–39, 185–202, 239–245, 257–258, 310–325.
- Топоров ПЯ – Владимир Н. Топоров, *Прусский язык. Словарь А–D, E–H, I–K, K–L, L*, Москва: Наука, 1975–1990.
- Федянина Нина А. 1976, *Ударение в современном русском языке*, Москва: Русский язык.
- Фортуатовъ Ф[илиппъ Ѡ.] 1895, Обь удареніи и долготѣ въ балтійскихъ языкахъ I. Удареніе въ прусскомъ языкѣ, *РФВ* 33, 252–297 (vertimas į vokiečių kalbą: *ВВ* 22, 1897).
- Фортуатовъ Ф[илиппъ] Ѡ. 1897, *Критический разборъ сочиненія профессора Императорскаго Варшавскаго университета Г. К. Ульянова «Значенія глагольныхъ основъ въ литовско-славянскомъ языкѣ. Части I–II (Варшава, 1891–95 г.)*, Санктпетербургъ: Типографія Императорской академіи наукъ.

Эндзелин Ян 1901, Заметки к латышской акцентовке, *Известія Отделенія русскаго языка и словесности императорской Академіи наук*, 6 (4), 140–149 [= Endzelins DI 1, 196–203].

Эндзелин Ян 1916, К литовской акцентуации и имен. пад. множ. ч. основ на -о, *Известія Отделенія русскаго языка и словесности императорской Академіи наук* 21 (2), 295–312 [= Endzelins DI 2, 591–606].

Якобсон Роман 1963, Опыт фонологического подхода к историческим вопросам славянской акцентологии, In *American Contributions to the 5th International Congress of Slavists, Sofia 1963, 1*, The Hague, 153–178 [= Jakobson 2002, 664–689].

UNIVERSITÄT VILNIUS

Vytautas Rinkevičius

DAS ALTPREUSSISCHE AKZENTSYSTEM

Zusammenfassung der Doktordissertation

Geisteswissenschaften, Philologie (04 H)

Vilnius, 2009

Die Dissertation wurde an der Universität Vilnius von 2005 bis 2009 angefertigt.

Wissenschaftlicher Betreuer:

Prof. Dr. habil. **Bonifacas Stundžia** (Universität Vilnius, Geisteswissenschaften, Philologie – 04 H)

Die Dissertation wird vor dem Rat der Wissenschaftsrichtung Philologie der Universität Vilnius verteidigt:

Vorsitzender:

Prof. Dr. habil. **Albertas Rosinas** (Universität Vilnius, Geisteswissenschaften, Philologie – 04 H)

Mitglieder:

Prof. Dr. habil. **Antanas Pakerys** (Pädagogische Universität Vilnius, Geisteswissenschaften, Philologie – 04 H)

Prof. Dr. habil. **Bonifacas Stundžia** (Universität Vilnius, Geisteswissenschaften, Philologie – 04 H)

Prof. Dr. **Grasilda Blažienė** (Institut für Litauische Sprache, Geisteswissenschaften, Philologie – 04 H)

Doz. Dr. **Miguel Villanueva Svensson** (Vytautas Magnus Universität, Geisteswissenschaften, Philologie – 04 H)

Opponenten:

Prof. Dr. habil. **Aleksas Girdenis** (Universität Vilnius, Geisteswissenschaften, Philologie – 04 H)

Doz. Dr. **Aleksej Andronov** (Staatliche Universität Sankt Petersburg, Geisteswissenschaften, Philologie – 04 H)

Die Dissertation wird in einer öffentlichen Sitzung des Rates der Wissenschaftsrichtung Philologie am 18. Dezember 2009 um 15 Uhr im Studienraum Germanistik (A9) der Universität Vilnius verteidigt.

Adresse: Universiteto 5, LT-01513, Vilnius, Litauen.

Die Zusammenfassung der Doktordissertation wurde am __. November 2009 abgesendet.

Die Dissertation kann in der Bibliothek der Universität Vilnius eingesehen werden.

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Vytautas Rinkevičius

PRŪSŲ KALBOS KIRČIAVIMO SISTEMA

Daktaro disertacijos santrauka

Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Vilnius, 2009

Disertacija rengta 2005–2009 m. Vilniaus universitete.

Mokslinis vadovas:

prof. habil. dr. **Bonifacas Stundžia** (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Disertacija ginama Vilniaus universiteto Filologijos mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas:

prof. habil. dr. **Albertas Rosinas** (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Nariai:

prof. habil. dr. **Antanas Pakerys** (Vilniaus pedagoginis universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

prof. habil. dr. **Bonifacas Stundžia** (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

prof. dr. **Grasilda Blažienė** (Lietuvių kalbos institutas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

doc. dr. **Miguel Villanueva Svensson** (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Oponentai:

prof. habil. dr. **Aleksas Girdenis** (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

doc. dr. **Aleksej Andronov** (Sankt-Peterburgo valstybinis universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Disertacija bus ginama viešame Filologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2009 m. gruodžio 18 d. 15 val. Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Germanistikos studijų kabinete (auditorija A9).

Adresas: Universiteto g. 5, LT-01513, Vilnius, Lietuva.

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2009 m. lapkričio mėn. __ d.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje.

EINLEITUNG

Forschungsobjekt. In der Dissertation wird das altpreußische (apr.) Akzentsystem, das von der Orthographie der apr. Sprachdenkmäler indirekt dargestellt wird, beschrieben. Die Hauptschwierigkeit, auf die man in der Untersuchung stößt, ist die Dürftigkeit und geringe Zuverlässigkeit des für die Analyse relevanten in den Texten belegten Materials. Vollständig ausführliche und objektive Beschreibung des apr. Akzentsystems ist deswegen nicht möglich. Am zahlreichsten belegt sind suffigierte Nomina, auf deren Akzentuierung in der Dissertation die größte Aufmerksamkeit gerichtet wird. Beschreibungen übriger Teile des Systems sind wegen der oben genannten Gründe nicht so ausführlich und mehr oder weniger hypothetisch.

Forschungsquellen. Die Hauptquelle der Untersuchung ist die Orthographie des 3. apr. Katechismus (Enchiridion, 1561), weil dieser Text das einzige apr. Sprachdenkmal, das genügend zuverlässige Beispiele der Wörter mit klarer Akzentstelle enthält, ist. Beispiele von anderen Sprachdenkmälern (den ersten zwei Katechismen und dem Elbinger Vokabular) werden nur in besonderen Fällen als zusätzliche Argumente, die Schlussfolgerungen der Untersuchung nicht ändern können, vorgebracht.

Ziel und Aufgaben. Das Ziel der Dissertation ist eine ausführliche (insoweit das dürftig belegte Material eine Beurteilung zulässt) Rekonstruktion des synchronischen Zustands des apr. Akzentsystems und Feststellung möglicher Entwicklungstendenzen des Systems. Um dieses Ziel zu erreichen, werden folgende Aufgaben gestellt: a) die Prinzipien, nach denen betonte Silben der belegten Wörter anhand der Orthographie der Texte identifiziert werden können, klar zu bestimmen; b) die Eigenschaften der Morpheme, welche die Akzentuierung flektierbarer Wörter bestimmen, festzustellen und nach solchen Eigenschaften fundierte eine akzentologische Klassifikation der Morpheme vorzulegen; c) Akzentparadigmen der in den Texten belegten apr. Wörter festzustellen (akzentologische Klassifikation der Wörter vorzulegen); d) Faktoren, die Akzentuierung abgeleiteter Wörter bestimmen, festzustellen; e) das Akzentsystem des Altpreußischen mit Systemen der verwandten Sprachen zu vergleichen, ihre Übereinstimmungen zu konstatieren und Unterschiede zu erklären.

Methodologie. Die methodologische Basis der in der Dissertation vorgenommenen synchronischen Untersuchung ist die morphologische Akzentologiekonzeption, die in Forschungen zur Akzentologie der anderen baltischen und slavischen Sprachen mit freiem Akzent schon breit entwickelt ist. Dieser Konzeption nach wird der Akzent für eine morphologische Erscheinung gehalten: Die Stelle des Akzents im Wort (in anderen Wörtern, Hervorhebung einer bestimmten Silbe [d.h. einer phonologischen Einheit]) ist von Akzenteigenschaften der Morpheme (d. h. der morphologischen Einheiten) des Worts abhängig. Das Wesen der Untersuchung ist also die Feststellung solcher Eigenschaften der Morpheme und ihrer Wirkung auf die Stelle des Akzents im Wort. Die Basis der diachronischen Untersuchung ist die vergleichende Methode. Das durch synchronische Untersuchung beschriebene System und verschiedene Teile des Systems werden mit Akzentsystemen der verwandten Sprachen (zuerst des Litauischen und der slavischen Sprachen) verglichen und in Fällen von Unterschieden werden mögliche diachronische Tendenzen des altpreußischen Akzentsystems festgestellt.

Übersicht über die bisherigen Forschungen zum Thema der Dissertation. Die Mehrheit von Untersuchungen zur apr. Akzentologie besteht aus Diskussionen zur apr. Akzentographie. Im Jahr 1895 hat F. Fortunatov festgestellt, dass betonte Längen im 3. Katechismus durch einen Längenstrich dargestellt werden, und diese Behauptung wird fast von allen späteren Forschern anerkannt. Weniger anerkannt ist die Meinung von R. Trautmann, dass die betonten Kürzen durch nachvokalische Doppelkonsonanten dargestellt werden, als auch die Vermutung von F. Kortlandt, dass Doppelkonsonanten Betonung folgender Silben darstellen. Die Theorie von Fortunatov wurde von Z. Rysiewicz kritisiert und dieser Kritik folgend hat W. Smoczyński eine alternative Konzeption der apr. Akzentographie veröffentlicht. Einzelne Probleme der Akzentographie des Elbinger Vokabulars wurden in Werken von F. Fortunatov, E. Berneker, L. Palmaitis, J. H. Larsson u.a. besprochen. Allgemeiner Konsensus zur apr. Akzentographie ist noch nicht erreicht, deswegen ist die oben genannte Aufgabe a) der Dissertation unabwendbar.

Breit diskutiert werden verschiedene Akzentverschiebungsgesetze, besonders das im Jahre 1974 von F. Kortlandt entdeckte Gesetz der Akzentübertragung des Akzents von jeder kurzen Silbe auf eine folgende Silbe (anerkannt auch von R. Derksen, V.

Dybo). In der ersten Hälfte des 20. Jh. wurde auch das Gesetz von Saussure-Fortunatov für das Altpreußische von verschiedenen Verfassern (A. Bezenberger, R. Trautmann, J. Endzelin, mit Beschränkungen auch von N. van Wijk, G. Bonfante) postuliert, aber heute nur von V. Dybo in neuer Formulierung akzeptiert.

Systematische Aspekte der apr. Akzentuation sind bisher noch nicht genügend erforscht. Von Versuchen der akzentologischen Klassifizierung flektierbarer Wörter kann man Untersuchungen von T. Milewski und V. Dybo nennen. Besonders wenig ist die Rolle des Akzents bei der Wortbildung erforscht. Außer einzelnen Bemerkungen von R. Trautmann über Akzentuierung der präfigierten Wörter ist die von V. Dybo veröffentlichte Beschreibung der Akzentuierung der suffigierten Nomina das einzige Beispiel für eine Untersuchung zur Akzentuierung der apr. abgeleiteten Wörter.

Neuheit und Aktualität der Untersuchung. Die vorliegende Dissertation ist der erste Versuch das ganze System der apr. Akzentuation durch oben genannte Methodik zu beschreiben. Auf diese Weise füllt sie die bisher existierende Lücke in der Pruthenistik aus und kann neben gleichen Beschreibungen des litauischen und der slavischen Akzentsysteme auch Geltung für nachkommende synchronische und diachronische Untersuchungen zur baltoslavischen Akzentologie haben. Von anderen Werken zur altpreußischen Akzentologie unterscheidet sie sich zuallererst durch die systematische Betrachtung der belegten Fakten der apr. Akzentuierung. In der Untersuchung werden *alle* für die Analyse relevanten apr. Beispiele angeführt, die mit der Hilfe der Datenbank der apr. Lexik ausgewählt werden. Die Datenbank ermöglicht es, alle in den Sprachdenkmälern belegten oder anhand von anderen Gliedern der Derivationskette rekonstruierten apr. Wörter nach ausgesuchten Kriterien (grammatischen Charakteristiken, Belegungsquelle, Vorhandensein oder Fehlen der bestimmten Orthographieelemente, die Akzentuierung darstellen könnten, u.v.a.m.) zu sortieren. Als Ausgangspunkt der Untersuchung dienen die in den Texten belegten mehr oder weniger zuverlässigen internen Fakten des Altpreußischen selbst. Angaben der verwandten Sprachen, welche mit apr. Entsprechungen übereinstimmen oder nicht, werden erst in einem zweiten Schritt der Untersuchung nur als zusätzliche Argumente, die manchmal diachronische Tendenzen begründen können, und (im Gegensatz zu vielen anderen Werken der apr. Akzentologie) nicht als Rekonstruktionsmittel des synchronischen Akzentsystems vorgebracht.

Die zu verteidigenden Behauptungen.

1. In altpreußischen Sprachdenkmälern wird der Akzent nicht angezeigt und kann nur anhand indirekter orthographischer Hinweise (Vorhandensein oder Fehlen des Längenstrichs, vokalische Digraphen, Verwendung verschiedener Buchstaben, um das gleichen Phonem darzustellen) erkannt werden.

2. Man kann zumindest eine Akzenteigenschaft der apr. Morpheme (die Akzentkraft) feststellen, nach der die Morpheme nach starken und schwachen klassifiziert werden können; anhand der Akzentkraft der Stämme können zumindest zwei Akzentparadigmen der flektierbaren Wörter (zumindest der Nomina) festgestellt werden: Barytona und Mobilia.

3. Die Akzentuierung eines großen Teils der Wörter kann durch die ererbte syntagmatische Regel definiert werden: den Akzent trägt das erste starke Morphem des Worts oder (im Fall des Fehlens solcher Morpheme) das erste Morphem überhaupt.

4. Im Altpreußischen kann die Tendenz schwacher Nominalsuffixe stark zu werden beobachtet werden, die mit dem Wandel des Flexionstyps und/oder der Wortart, als auch mit der Bestrebung den mobilen Akzenttyp der suffigierten Nomina zu eliminieren zusammenhing. Das Nebenmerkmal der Tendenz war die *métatonie douce*.

5. Im Altpreussischen existierten phonologische Wörter, die nur aus Klitika bestanden und durch automatischen Akzent auf der ersten Silbe charakterisiert wurden.

Approbation der Arbeit. Die Ergebnisse der in der Dissertation vorgenommenen Untersuchung wurden von Verfasser schon präsentiert:

a) in den Vorträgen an den internationalen wissenschaftlichen Konferenzen:

1. *Accentuation of Old Prussian nouns with the suffixes -inīk-/-enīk- and -ik-/-īk-* // Das 3. Internationale Arbeitstreffen zur baltoslavischen Akzentologie (*International Workshop on Balto-Slavic Accentology*), Universität Leiden, Holland, 27.–29. Juli 2007;
2. *Balto-Slavic weak (recessive) nominal suffixes in Old Prussian* // Das 4. Internationale Arbeitstreffen zur baltoslavischen Akzentologie, Scheibbs, Österreich, 02.–04. Juli 2008;

3. *Accentuation of Old Prussian suffixed verbs* // Das 5. Internationale Arbeitstreffen zur baltoslavischen Akzentologie, Schlesische Universität Opava, Tschechien, 7.–10. Juli 2009;

b) im Gastvortrag *Der altpreußische Nominalakzent (im Bezug auf die rekonstruierten baltoslavischen Akzentmuster)* am Institut für Vergleichende indogermanische Sprachwissenschaft der Friedrich-Alexander Universität Erlangen-Nürnberg, Deutschland, 10. Juli 2007;

c) in den Aufsätzen (s. Publikationsliste).

Die Dissertation wurde am Lehrstuhl für Baltistik der Universität Vilnius am 28. September 2009 diskutiert und für die Verteidigung empfohlen.

Struktur der Dissertation. Die Dissertation besteht aus drei einleitenden Kapiteln („Vorrede“, „Übersicht über die Forschungen zur altpreußischen Akzentuation“, „Methodologie und Terminologie“), vier Forschungskapiteln („Der altpreußische Akzent [allgemeine Bestimmungen]“, „Nominale Akzentuierung“, „Verbale Akzentuierung“, „Akzent im Text“), Schlussfolgerungen und Bibliographieliste. In den Kapiteln „Nominale Akzentuierung“ und „Verbale Akzentuierung“ wird die Rolle des Akzents in Flexion und Derivation in verschiedenen Subkapiteln beschrieben.

UNTESUCHUNGSERGEBNISSE

1. DER ALTPREUSSISCHE AKZENT (ALLGEMEINE BESTIMMUNGEN)

1.1. Feststellung der betonten Silben im Text

Akzent ist in den Texten nicht angezeigt und kann nur anhand folgender indirekter orthographischer Hinweise erkannt werden:

- 1) Buchstaben mit dem Längenstrich (\bar{a} , \bar{e} , \bar{o} , \bar{u} , $\bar{i} = ij$) im 1. Katechismus, die darstellen:
 - lange Vokale (z.B. *wīrans*), die in der Sprache der Katechismen wahrscheinlich nur in betonten Silben möglich waren;
 - die erste Komponente der zirkumflektierten Diphthonge (z.B. *rānkan*);
 - (selten) die erste (*pogāunai*) oder die zweite (*pogaūt*) Komponente der akutierten Diphthonge; meistens wird die Silbenintonation der akutierten Diphthonge in der Orthographie nicht dargestellt (vgl. *ainan* 19x : *āinan* 1x);
- 2) systematisches Fehlen des Längenzeichens, welches den akutierten Diphthong oder die unbetonte Silbe widerspiegelt (z.B. *kermenes* 5x [Gen. Sg. *kermenès*], vgl. *kērmēn-* 5x [übrige Formen]);
- 3) vokalische Digraphen in übrigen Texten (d.h. nicht im 3. Katechismus), die die selbe Funktion wie der Längenstrich erfüllen (z.B., *pallapsaey*);
- 4) Verwendung verschiedener Buchstaben um das gleiche Phonem darzustellen, welche Reduktion unbetonter Vokale widerspiegeln (z.B., *attrātwei* : *ettrāi*).

Es gibt nicht genügend Gründe zu denken, dass der Akzent auch anhand der Verwendung von Doppelkonsonanten erkannt werden könnte (so meinen, z.B. R. Trautmann, F. Kortlandt). Doppelkonsonanten müssen deshalb nur als Zeichen der Kürze des vorgehenden Vokals interpretiert werden. Nicht begründet ist auch die Behauptung, dass der Längenstrich und vokalische Digraphen nicht die Länge, sondern den Akzent darstellen (Z. Rysiewicz, W. Smoczyński), weil Verwendung dieser orthographischen Mittel in einsilbigen Wörtern (z. B. *dāt*, *daeczt*) nicht motiviert ist und Nicht-Verwendung in kurzen betonten Silben eine Erklärung braucht.

1.2. Akzent

Der Akzent war im Altpreußischen frei (vgl. *grīkai*, *mergūmans*, *widdewū*, *perdwigubūsnan* usw.) und beweglich (vgl. *mērgan* : *mergūmans*). Wörter, die zur gleichen grammatischen Kategorie gehören, können unterschiedlich akzentuiert werden (z.B. *grīkai* : *pallapsaey*), deswegen muss das Altpreußische in der Klasse der Sprachen mit „paradigmatischem Akzent“ (der Klassifikation von V. Dybo folgend) zugeordnet werden. Das heißt, dass flektierbare Wörter nach Akzentparadigmen klassifiziert werden müssen und eine Abhängigkeit der Akzentuierung abgeleiteter Wörter von den Akzentparadigmen ihrer Grundwörter zu erwarten ist. Die genaue phonetische Qualität des apr. Akzents kann nicht festgestellt werden, aber man kann behaupten, dass er auf der Ebene der Phonologie mit Aufhebungen der phonologischen Gegensätze in unbetonten Silben zusammenhing („phonologischer dynamischer Akzent“, nach der Terminologie von A. Girdenis).

1.3. Silbenintonationen

Zumindest in Diphthongen wurde der Unterschied zwischen den Reflexen der ostbaltischen Silbenintonationen im Altpreußischen bewahrt. In zirkumflektierten Diphthongen wurde die erste Komponente gelängt (z.B. *rānkan*), während wahrscheinlich keine der Komponenten akutierte Diphthonge gelängt wurde (vgl. *ainan* 19x). Da die Existenz der Silbenintonationen in Langvokalen anhand der Orthographie des 3. Katechismus nicht nachgewiesen werden kann, kann man auch nicht sagen, ob der Unterschied zwischen zirkumflektierten und akutierten Diphthongen als prosodischer oder segmentaler phonologischer Gegensatz in der Sprache des 3. Katechismus interpretiert werden muss. Die Existenz des prosodischen Gegensatzes zumindest in nachurbaltischer Zeit kann nur anhand des entgegengesetzten Verhältnisses zwischen langen und kurzen Diphthongvokalen im Urbaltischen (vgl. urbalt. **rānk-an* vs. apr. *rānk-an*) und der Theorie von J. H. Larsson, nach der Schreibungen wie *soalis* im Elbinger Vokabular metatonischen Zirkumflex in Langvokalen darstellen, begründet werden.

1.4. Diachronische Prozesse

In diesem Abschnitt werden drei in früherer Literatur für das Altpreußische postulierte Akzentverschiebungsgesetze und ihre Realität diskutiert. Das Gesetz von Saussure-Fortunatov hat in der traditionellen Formulierung im Altpreußischen nicht gegolten, wie die Beispiele wie Akk.Pl. *rānkans*, *āusins* (vgl. lit. *rankàs*, *ausìs*) klar zeigen. Die Vermutung von N. van Wijk und G. Bonfante, dass das Gesetz nur im Inlaut (meistens im Infinitivsuffix) gegolten hat, ist nicht genügend begründet, weil Suffixakzent in Infinitiven auch anderer Herkunft sein kann (z.B. mobiler Akzentuierung). Die Meinung von V. Dybo, dass das Gesetz nur auf starke (dominante) akutierte Silbe den Akzent übertrug, ist auch fragwürdig, weil alle belegten Beispiele mit möglichem auf diese Weise übertragenem Akzent (z.B. Nom.Sg. *spignā*) wahrscheinlicher als zu mobilem Akzentparadigma gehörende Wörter interpretiert werden müssen. Das Gesetz von Kortlandt ist auch nicht genügend begründet (wenn man nicht Doppelkonsonanten für Akzentszeichen hält), weil ursprüngliche Wurzelakzentuierung solcher Wörter wie *semmē*, *tennā* usw. nicht zweifellos ist (vgl. ursl. **zemljā* Ap. c, lit. *anàs* Ap. 4). Das von V. Dybo festgestellte Gesetz der Zurückziehung des Akzents von zirkumflektierten Endsilben kann wegen der Existenz der Form Nom.Pl. *pallapsaey* und wegen fehlender Belege zweifelloser mobiler Wörter mit zurückgezogenem Akzent nicht nachgewiesen werden.

2. NOMINALE AKZENTUIERUNG

2.1. Flexion

Die Grundlage für eine akzentologische Klassifikation flektierbarer Wörter sind die Akzenteigenschaften ihrer Stämme. Zumindest eine solche Eigenschaft, die der Terminologie von P. Garde folgend „die Akzentkraft“ in der Dissertation genannt wird, kann für apr. Nominalstämme festgestellt werden. Nominalstämme können stark oder schwach sein. Stark sind die Stämme, die in allen Formen des Paradigmas

akzentuiert werden, während die Stämme, die den Akzent nur in einigen Formen tragen, schwach sind. Demnach werden zumindest zwei nominale Akzentparadigmen festgestellt: Barytona (Nomina mit starken Stämmen, z.B. *wijr-s*, *wijr-an*, *wijr-ai*, *wijr-imans*, *wīr-ans*) und Mobilia (Nomina mit schwachen Stämmen, z.B. *mērg-an* : *merg-ūmans*). Die Endungen können auch stark oder schwach sein. Schwache Endungen werden nie akzentuiert, während starke den Akzent in der Position nach schwachen Stämmen bekommen. Für die Feststellung mehrerer Akzenteigenschaften der Morpheme resp. mehrerer Akzentparadigmen gibt es nicht genügend Gründe.

Direkt sind nur fünf mobile Nomina belegt: 1) *mērg-an* : *merg-ūmans*; 2) *spīgsnan* : *spīgsnā*; 3) *aīnan* : *ainā*; 4) *āntran* : *antrā*; 5) *piēncts* : *piēnctā*. Die zuverlässigste Weise nominale Akzentparadigmen festzustellen ist die Untersuchung der belegten Formen mit starken Endungen. Bei Barytona sind sie stammakzentuiert, während sie bei Mobilia endungsakzentuiert sind. Es sind nur wenige solche Formen mit klarer Akzentstelle belegt, und das erschwert nicht nur die Feststellung der Akzentparadigmen, sondern auch die Feststellung der Akzentkraft mancher Endungen.

Akzentkraft der Endungen. Mehr oder weniger zuverlässig können die folgenden nominalen Endungen für starke Morpheme gehalten werden: Nom. Sg. *-ā* (*-ū*) des *ā*-Stamms; Nom. Sg. *-ē* des *ē*-Stamms; Nom. Pl. *-ai* des *a*-Stamms; Dat. Sg. Mask. *-āsmu* der Pronomina und Adjektive; Dat. Pl. *-āmans* des *ā*-Stamms; Dat. Pl. *-amans* des *a*-Stamms; möglicherweise auch Gen. Sg. *-es* des *C*-Stamms.

Schwach könnten zuallererst die Akk. Sg. Endungen aller Stämme, auch Nom. Sg. *-s* des *a*-Stamms sein. Möglicherweise schwach waren auch wie in den verwandten Sprachen die Nom. Pl. Endungen der *ā*-, *ē*-, *i*-, *u*- Stämme, Dat. Sg. und Akk. Pl. Endungen aller Stämme und, im Gegensatz zu den verwandten Sprachen, die Gen. Sg. Endung *-as* des *ā*-Stamms.

Akzentkraft der Stämme. Folgende mehr oder weniger zuverlässige Barytona wurden durch die oben genannte Methode festgestellt: *grīkai*, *cixtianai*, *rūkai*, *wijrai* (*wijrimans*); *dūrai*, *kārtai*, *mīlai*; *kīrki*, *kurpi*, *mūti*, *rīki*, *tapali*, *teisi*; *brāti*, *duckti*; *bratrīkai*, *malnijikai*, *malnijikikai* (*malnijikamans*); *schlūsīnikai*, *sendraugiwēldnikai*, *auschautenīkamans*; *druwīngimans*; *gurijnai*; *tickrōmai*; *weldūnai*; *billīsna* (wenn das keine Gen. Pl. Form ist), *enteikūsna*, *powackīsna*, *salūbsna*; *deiūtisku*, *empijreisku*, *perōnisku*, *perōni*; zweifellose Fälle: *kaulei*, *wirdemans*; *uremmans*; *kaāubri*, *strigli*; *pogautei*.

Mobile Nomina sind: *gallū*, *gennāmans*, *mensā*, *mergūmans*, *widdewū*; *tennā*, *twaiā*; *ainā*, *antrā*, *piencktā*; *imtā*; *semmē*; möglicherweise *kermenes*; *pallapsaey*, *cixtīsnā*, *etwerpsnā*, *spīgsnā*; *aucktimmiskū*.

Problem des Paradigmas des festen Endungsakzents. Die Existenz eines solchen von verschiedenen Autoren postulierten Akzentparadigmas kann anhand des belegten internen apr. Materials nicht zweifellos begründet werden, weil erwartete Formen mit akzentuierten bl.-sl. schwachen Endungen (z.B. Akk. Sg. °*deiwān*, °*gennān*, Nom. Pl. °*gennās* oder ähnliche) unbelegt oder ohne Längenstrich belegt sind. Wenn man das Gesetz von Kortlandt nicht akzeptiert, müssen die Wörter *semmē*, *gennāmans*, *widdewū* als Mobilia interpretiert werden. Die Vermutung von N. van Wijk, J. Endzelin, Ch. Stang über Bewahrung der uridg. Oxytona scheint beim heutigen Zustand der baltoslavischen historischen Akzentologie nicht mehr überzeugend. Systematische Belege bestimmter Wörter ohne Längenstrich (z.B. *deiws*) bleiben problematisch. Eine bessere Erklärung als die von Z. Rysiewicz, dass religiöse Termini, deren Aussprache von deutschen Pfarrern schon erkannt gewesen sein müsste, systematisch ohne Längenstrich dargestellt wurden, ist noch nicht vorgeschlagen worden. Die Behauptung von T. Olander, dass fragliche Belege ererbte Enklinomena mit zirkumflektierten Wurzeln darstellen, erfordert eine überzeugende Erklärung, warum der Längenstrich in zirkumflektierten Mobilia wie *mērgan* (vgl. *mergūmans*), *āntran* (vgl. *antrā*), *piēncts* (vgl. *piencktā*) verwendet wurde.

2.2 Wortbildung

Suffigierte Nomina. Zumindest drei Akzenttypen der suffigierten Nomina sind belegt: der feste Grundstammakzent, der feste Suffixakzent und der mobile Akzent (wahrscheinlich vom Grundstamm auf die Endung). Die Akzentuierung der suffigierten Nomina war im Altpreußischen von der phonetischen Struktur des Suffixes (Vorhandensein oder Fehlen des Vokals), der Akzentkraft des Suffixes (stark oder schwach) und zumindest teilweise von Akzentparadigmen ihrer Grundwörter (d.h. der Akzentkraft des Grundstamms) abhängig.

Die Suffixe *-inīk-* / *-enīk-* und *-ik-* (auch *-īk-* ?) können als starke Morpheme interpretiert werden. Die Ableitungen mit diesen Suffixen von Barytona hatten den festen Grundstammakzent (z.B. *grīk-enix* ← *grīk-ai*; *wijr-ik-an* ← *wijr-ai*), während die Ableitungen von Mobilia den festen Suffixakzent hatten (z.B. *mal-nijk-ai* ← *mald-ai*, vgl. sl. *mōldъ* Ap. c). Dieser Zustand war aus dem Urbaltoslavischen ererbt.

Die Ableitungen mit dem Suffix *-ing-* sind entweder mit dem Grundstammakzent (z.B. *nigīdings*) oder mit dem Suffixakzent (z.B. *labbīngs*) belegt. Zumindest im Fall von *druwīngimans* ist der Suffixakzent fest (die Ableitung ist Barytonon). In Ableitungen des *-Vo-ing-* Typs wird der Suffixakzent durch Akzentuierung der dem Suffix *-ing-* vorangehenden Komponente realisiert, vgl. *wert-īngs* : *wert-īw-ing-s*. Die Abhängigkeit des Grundstamm- resp. Suffixakzents von Akzentparadigmen der Grundwörter kann man wegen fehlender Belege von Grundwörter mit klarer Akzentstelle nicht feststellen, aber die Existenz der suffixakzentuierten Ableitungen weist auf Akzentstärke dieses Suffixes hin, die mit der Akzentschwäche der urlitauischen Entsprechung des Suffixes nicht übereinstimmt. Von den ostbaltischen Entsprechungen unterscheiden sich altpreußische Ableitungen mit *-ing-* auch durch Silbenintonation (apr. Zirkumflex : ostbl. Akut), Vorhandensein von *īa*-stämmigen Formen (vgl. *niseilewingis*) und Vorhandensein von Substantiven neben ererbten Adjektiven (vgl. *naunīngs* III 87₈ 'Neuling'; in ostbaltischen Sprachen – nur Adjektive). Dieser Zustand kann im Rahmen der Theorie der baltoslavischen Metatonie von S. Nikolaev erklärt werden (Wandel des sekundären Adjektivsuffixes von schwachem akutierten Morphem zu starkem zirkumflektierten Morphem in Ableitungen mit dem starken sekundären Substantivsuffix *-īa-*). Eine alternative Erklärung des Zirkumflexes im fraglichen Suffix könnte die vermutliche Aufhebung des Silbenintonationsgegensatzes in unbetonten Silben (vor der Zeit, als das Suffix stark wurde) sein.

Die Mehrheit der Nomina mit dem Suffix *-isk-* sind mit dem Grundstammakzent, der zumindest in den Wörtern *deiwūtisku*, *empijreisku*, *perōnisku* fest und wahrscheinlich von Barytonese der Grundwörter abhängig war, belegt. Mobiler Akzent der Ableitung *aucktimmiskū* war wahrscheinlich von mobilem Grundwort (vgl. lett. *aūgt*, *aūgstis*) vorherbestimmt. Akzentschwäche des Suffixes war aus dem Urbaltoslavischen ererbt. Da apr. Ableitungen mit *-isk-* nicht nur Adjektive

(wie in den ostbaltischen Sprachen), sondern auch Substantive enthalten, ist sekundäre Stärke des Suffixes nach der Theorie von Nikolaev im Altpreußischen theoretisch möglich, aber wegen der Kürze des Suffixvokals kann vermuteter Suffixakzent, der für Ableitungen mit starken Suffixen charakteristisch ist, nicht nachgewiesen werden.

Altpreußische feminine Verbalabstrakta auf *-snā* hatten entweder den festen Grundstammakzent (meistens in Ableitungen von sekundären Verben, z.B. *enteikūsna*) oder den mobilen Akzent (zumindest in einem Teil von Ableitungen von primären Verben, z.B. *etwerpsnā*). Das weist auf die Akzentschwäche des Suffixes hin, die auch in litauischen mundartlichen Ableitungen wie *bėgsenà* 3a bewahrt ist. Im Altpreußischen gab es auch sekundäre (d.h. nachurbaltische) *ja*-stämmige maskuline Ableitungen auf *-sennis*, die fast in allen Fällen ohne Längenstrich belegt und höchstwahrscheinlich suffixakzentuiert sind. Substantive auf *-sennis* wurden fast nur von primären Verben abgeleitet. Manche belegte Verben haben auch genaue Entsprechungen auf *-snā* (vgl. *etwerpsennian* : *etwerpsnā*). Man kann vermuten, dass *-sn-(ā)* eine synkopierte Variante von **-sen-(ā)* ist und dass mobile *ā*-stämmige Ableitungen auf *-snā* durch suffixakzentuierte *ja*-stämmige Ableitungen ersetzt wurden. Also kann dieselbe Tendenz schwacher Suffixe stark zu werden wie auch bei Nomina mit dem Suffix *-ing-* (möglicherweise auch *-isk-*) beobachtet werden.

Die Untersuchung der apr. suffigierten Nomina hat gezeigt, dass die Erscheinung das erste starke Morphem des Worts (das erste schwache Morphem, wenn das Wort nur schwache Morpheme enthält) zu akzentuieren im Altpreußischen aus dem Urbaltoslavischen ererbt war. Von anderen baltischen und slavischen Sprachen unterscheidet sich das Altpreußische durch größere Menge der starken Morpheme, die wahrscheinlich durch die Tendenz schwacher Morpheme in der Bildung sekundärer *ja*-stämmigen und/oder von Adjektiven substantivierten Ableitungen stark zu werden, auch durch die Bestrebung den im synchronischen Kontext nicht motivierten mobilen Akzenttyp der suffigierten Nomina zu eliminieren erklärt werden kann.

Wegen der Dürftigkeit des belegten Materials ist es schwer zu sagen, ob es im Altpreußischen dominante Suffixe (oder „kategorialer Akzent“, nach der Terminologie von V. Dybo), d.h. Suffixe, deren Ableitungen von Akzentparadigmen der Grundwörtern unabhängig war und deren Existenz aus typologischen Gründen zu erwarten ist, gab. Beispiele für solche Suffixe oder zumindest Tendenzen ihrer

Entstehung könnten durch Nicht-Übereinstimmung zwischen dem Akzenttyp der Ableitung und dem Akzentparadigma des Grundworts erkannt werden (z.B. *brātrikai* : *brāti*; *guriņnai* : lett. *guŗt*; *kaimīnan* : *káimas* 1, lett. *kaĩmiņš*).

Präfigierte Nomina. Wegen der Dürftigkeit des belegten Materials werden echte Präfixableitungen zusammen mit Flexionsableitungen von präfigierten Grundwörtern besprochen. Man kann zumindest zwei Akzenttypen der präfigierten Nomina feststellen: den festen Wurzelakzent (z.B. *pogalban*, vgl. *pogālb-enik-an* und lit. *pagálba* 1) und den mobilen Akzent (vom Präfix auf die Endung) (z.B. *āuschautins*, vgl. *auschaut-enīk-amans*; *pallaiips* : *pallapsaey*). Mit Ausnahme des Präfixes *ni-*, das wahrscheinlich nie akzentuiert wurde, können übrige Nominalpräfixe als schwache Morpheme, die nur in Wörtern, die keine starken Morpheme enthalten, den Akzent bekommen konnten, interpretiert werden.

Die belegten Beispiele der nicht-präfigierten Flexionsableitungen und der Komposita sind für eine Analyse ihrer Akzentuierung nicht genügend.

3. VERBALE AKZENTUIERUNG

3.1. Flexion

Anhand der Akzentuierung der deverbalen Nomina (z.B. *aumūsnan* : *etwerpsnā*) und der Partizipien (z.B. *stānintei* : *giwāntei*) können zwei Arten von Verbalwurzeln festgestellt werden, obwohl es problematisch ist die Identität dieses Unterschieds mit dem Unterschied zwischen baltoslavischen barytonierten und mobilen Verben zu begründen. Die Existenz von zwei verschiedenen Akzentklassen in den Paradigmen der finiten Verbalformen kann anhand der belegten Beispiele nicht festgestellt werden. Vermeintliche Übereinstimmung der von manchen Autoren (z.B. Ch. Stang, V. Dybo) anhand der Verwendung der Doppelkonsonanten festgestellten zwei altpreußischen verbalen Akzentparadigmen mit ostbaltischen und slavischen Entsprechungen ist wegen der subjektiven Interpretation der apr. Orthographie und Verbalmorphologie, als auch wegen der Irrelevanz mancher ostbaltischer Beispiele nicht überzeugend.

3.2. Wortbildung

Suffigierte Verben. Die Interpretation der altpreußischen suffigierten Verben ist direkt von Interpretation der altpreußischen Verbalmorphologie abhängig. Das wichtigste morphologische Problem, das mit den suffigierten Verben verbunden ist, ist die Interpretation der sogenannten halbthematischen Präsensstämme, deren Existenz im Altpreußischen von manchen Pruthenisten in Abrede gestellt wird.

Zumindest drei Akzenttypen der suffigierten Verben können festgestellt werden: der bewegliche, von der Wurzel (im Präsensstamm) auf das Suffix (im Infinitivstamm) springende Akzent, der unbewegliche Wurzelakzent und der unbewegliche Suffixakzent. Der bewegliche Akzent könnte nur für Verben mit halbthematischen Präsensstämmen charakteristisch sein. Nur Wurzel- und Suffix- Akzenttypen wurden wahrscheinlich für Verben mit den Suffixen *-in-* und *-au-* charakteristisch, obwohl der Suffixakzent wegen der Akutierung des Suffixes in tautosyllabischer Stellung und wegen der Kürze des Suffixvokals in heterosyllabischer Stellung nicht zahlreich belegt ist. Bei Verben mit den Suffixen *-ē-/-ī-* und *-ā-/-ī-* sind nur suffixakzentuierte Formen belegt. Wurzelakzent ist in dieser Klasse nur zu vermuten. Bei Verben mit den Suffixen *-ā-*, *-ū-*, *-i-/-ī-* sind alle drei Typen mehr oder weniger zuverlässig belegt, aber die verhältnismäßig kleine Menge der belegten Beispiele und Schwierigkeiten ihrer morphologischen Interpretation lassen die Distribution der Akzenttypen nicht deutlich feststellen. Die Abhängigkeit der Akzenttypen von der Akzentkraft der Verbalwurzeln (Grundstämme) kann man nicht begründen.

Präfigierte Verben. Außer dem möglicherweise fehlerhaften Fall *aūpallai* 1x (neben *aupallai* 3x) sind alle präfigierten Verben entweder mit dem unakzentuierten Präfix (z.B. *alāut*) oder ohne Längenstrich (z.B. *enimt*) belegt. Im letzten Fall hat die Mehrheit von belegten Verben Wurzeln mit kurzem Vokal oder akutiertem Diphthong. Wenn sowohl präfigierte als auch nicht-präfigierte Formen des selben Verbs belegt sind, unterscheidet sich ihre Akzentuierung nicht (z.B. *schlūsimai* : *perschlūsimai*; *stallē* : *perstallē*). Alle diese Umstände lassen ganz vorsichtig vermuten, dass Verbalpräfixe im Altpreußischen möglicherweise nicht akzentuiert wurden.

IV. AKZENT IM TEXT

Die Orthographie des 3. Katechismus lässt mit ziemlicher Sicherheit vermuten, dass zwei Proklitika im Altpreußischen eine einzelne Taktgruppe mit dem automatischen Akzent auf dem ersten Proklitikon im Verlauf der Rede bildeten. Solche proklitisch-enklitische Gruppen bestehen (zumindest in den belegten Fällen) aus einer Präposition und einer einsilbigen Akkusativform des Pronomens (z.B. *ēnstan*). Wegen der inkonsequenten Orthographie ist nicht die Zusammenschreibung der Wörter, sondern der unerwartete Akzent auf der Präposition der einzige Weg, um solche Taktgruppen zu identifizieren (vgl. *pērwans* : *pēr wans*). In Verbindungen mit mehrsilbigen Pronomina und übrigen Nomina wird die Präposition nicht akzentuiert (z.B. *enstēismu*, *emperbandāsnan*). Solche Fälle wie *pēr-stans wāldnikans* zeigen, dass Proklitika ihre einzelne Taktgruppe, aber nicht eine Taktgruppe mit einem unakzentuierten akzentogenen Wort bilden. Als Relikte der urbaltoslavischen Enklinomena könnten vielleicht die adverbialisierten Wortgruppen *endangon*, *nosemmien*, die systematisch zusammen und ohne Längenstrich (möglicherweise wegen der religiösen Semantik) geschrieben werden (vgl. die einmalige Belegung mit dem Akzent auf dem Proklitikon *pō dangon*) gelten.

SCHLUSSFOLGERUNGEN

1. In altpreußischen Sprachdenkmälern wird der Akzent nicht angezeigt und kann nur anhand indirekter orthographischer Hinweise (Vorhandensein oder Fehlen des Längenstrichs, vokalische Digraphen, Verwendung verschiedener Buchstaben, um das gleichen Phonem darzustellen) erkannt werden.

2. Man kann zumindest eine Akzenteigenschaft der Morpheme (die Akzentkraft) feststellen, nach der die Morpheme nach starken und schwachen klassifiziert werden können.

3. Zumindest zwei Akzentparadigmen der flektierbaren Wörter (zumindest der Nomina) können festgestellt werden: Barytona und Mobilia.

4. Drei Akzenttypen der suffigierten Nomina können festgestellt werden: der feste Grundstammakzent, der feste Suffixakzent, und der mobile Akzent (von der Wurzel auf die Endung). Ihre Distribution ist von der Akzentkraft des Suffixes und der Akzentkraft des Grundstamms abhängig.

5. Die Akzentuierung eines großen Teils der Wörter (zumindest der Nomina) kann durch die ererbte syntagmatische Regel definiert werden: den Akzent trägt das erste starke Morphem des Worts oder (im Fall des Fehlens solcher Morpheme) das erste Morphem überhaupt.

6. Im Altpreußischen kann die Tendenz schwacher Nominalsuffixe stark zu werden beobachtet werden, die mit dem Wandel des Flexionstyps und/oder der Wortart, als auch mit der Bestrebung den mobilen Akzenttyp der suffigierten Nomina zu eliminieren zusammenhing. Das Nebenmerkmal der Tendenz war die *métatonie douce*.

7. Drei Akzenttypen der suffigierten Verba können festgestellt werden: der bewegliche Akzent (von der Wurzel auf das Suffix), der Wurzelakzent und der Suffixakzent.

8. Die Mehrheit der Nominalpräfixe können für schwache Morpheme gehalten werden, während Verbalpräfixe und das Nominalpräfix *ni-* wahrscheinlich keinen Einfluss auf die Akzentuierung der Wörter hatten.

9. Im Verlauf der Rede bildeten zwei Proklitika eine einzelne Taktgruppe (phonologisches Wort) mit automatischem Akzent auf der ersten Silbe.

PRŪSŲ KALBOS KIRČIAVIMO SISTEMA

Reziümė

Tyrimo objektas. Disertacijoje aprašoma prūsų kalbos kirčiavimo sistema, galimà atsekti iš jos tekstų rašybos. Pagrindinis sunkumas, su kuriuo susiduriama tyrime – negausiai šaltiniuose paliudytos tyrimui tinkamos medžiagos trūkumas ir jos patikimumas, dėl to visiškai išsamus ir objektyvus prūsų kalbos kirčiavimo sistemos aprašas nėra įmanomas. Daugiausia duomenų šaltiniai teikia priesaginių vardažodžių kirčiavimo analizei, kuriai disertacijoje skiriamas didžiausias dėmesys. Kitų sistemos grandžių aprašai dėl minėtų objektyvių priežasčių yra ne tokie išsamūs ir daugiau ar mažiau hipotetiniai.

Tyrimo šaltiniai. Pagrindiniu tyrimo šaltiniu laikomas III katekizmas, teikiantis daugiausia duomenų apie spėjamą prūsų kalbos žodžių kirčio vietą, leidžiančių daryti bent kiek patikimesnius apibendrinimus ir svaresnes išvadas. Tik atskirais atvejais medžiaga papildoma nevienodo patikimumo ir esminių išvadų nekeičiančiais pavieniais pavyzdžiais iš kitų šaltinių – pirmųjų dviejų katekizmų ir Elbingo žodynelio.

Tikslai ir uždaviniai. Disertacijos tikslas – atkurti kiek įmanoma išsamesnį sinchroninį prūsų kalbos kirčiavimo sistemos vaizdą ir nustatyti galimas šios sistemos raidos tendencijas. Šiam tikslui pasiekti keliami uždaviniai: a) aiškiai apsibrėžti prūsų kalbos žodžių kirčiuoto skiemens nustatymo iš šaltinių rašybos principus; b) nustatyti kirčiavimą lemiančias kaitomų žodžių (atskirai vardažodžių ir veiksmažodžių) morfemų ypatybes ir pateikti jomis grįstą akcentinę morfemų klasifikaciją; c) nustatyti šaltiniuose paliudytų prūsų kalbos žodžių akcentines paradigmas (pateikti žodžių akcentinę klasifikaciją); d) nustatyti išvestinių žodžių kirčiavimą lemiančius veiksnius; e) palyginti prūsų kalbos kirčiavimo sistemą su giminiškų kalbų kirčiavimo sistemomis, konstatuoti jų sutapimus ir motyvuoti skirtumus.

Metodologija. Disertacijoje atliekamo sinchroninio tyrimo metodologinis pagrindas – morfologinės akcentologijos koncepcija, išplėta lietuvių ir, daugiausia, slavų kalbų akcentologijos tyrimuose. Pagal šią koncepciją kirtis laikomas morfonologiniu reiškiniu, o jo vieta žodyje (kirčiuotas skiemo) priklausančiu nuo žodį sudarančių morfemų akcentinių savybių. Taigi tyrimo esmę sudaro tokių morfemų

charakteristikų ir jų poveikio kirčio vietai nustatymas. Diachroninio tyrimo pagrindas – lyginamasis metodas. Sinchroniniu tyrimu aprašyta sistema ir jos atskiros grandys lyginamos su giminiškų kalbų (visų pirma lietuvių ir slavų kalbų) kirčiavimo sistemų duomenimis, nesutapimų atvejais konstatuojant galimas prūsų kalbos kirčiavimo sistemos raidos tendencijas.

Disertacijos naujumas ir aktualumas. Disertacija aktuali tuo, kad tai yra pirmas bandymas minėtają metodiką aprašyti visą prūsų kalbos kirčiavimo sistemą – taip ji ne tik užpildo iki tol buvusią spragą prūsistikos tyrimuose, bet ir, greta panašaus pobūdžio lietuvių ir slavų kalbų aprašų, gali turėti reikšmės tolimesniems sinchroniniams ar diachroniniams baltų bei slavų kalbų akcentologijos tyrimams. Iš kitų prūsų kalbos akcentologijos darbų ji išsiskiria visų pirma sisteminiu požiūriu į paliudytus prūsų kalbos kirčiavimo faktus. Joje operuojama *visa* tyrimui tinkama prūsų kalbos medžiaga, atsirenkama remiantis susidaryta išsamia kompiuterine prūsų kalbos leksikos duomenų baze, leidžiančia rūšiuoti visus šaltiniuose paliudytus ar rekonstruojamus iš kitų darybos grandžių prūsų kalbos žodžius pagal pasirinktus kriterijus (gramatines charakteristikas, pavartojimo šaltinį, tam tikrų kirčiavimą galinčių atspindėti rašybos elementų buvimą ar nebuvimą etc.). Taip pat pabrėžtina, kad, kitaip nei nemažoje dalyje kitų prūsų kalbos kirčiavimui skirtų darbų, tyrimo išeities tašku laikomi visų pirma šaltiniuose paliudyti daugiau ar mažiau patikimi pačios prūsų kalbos faktai. Giminiškų kalbų duomenys, sutampantys su prūsų kalbos medžiaga arba ne, pateikiami palyginimui tik kaip papildomas argumentas, kartais galintis motyvuoti tam tikras diachronines tendencijas, bet ne kaip prūsų kalbos kirčiavimo sistemos rekonstrukcijos priemonė.

Ginamieji teiginiai:

1. Prūsų kalbos šaltiniuose kirtis nežymimas ir galimas nustatyti tik iš netiesioginių rašybos elementų: brūkšnelio vartojimo ar sistemingo nevartojimo, balsinių digrafų, skirtingų raidžių vartojimo vienam garsui žymėti.

2. Gālįma skirti mažiausiai vieną kaitomų žodžių morfemų akcentinę savybę – akcentinę galią, pagal kurią morfemos skirstytinos į stipriąsias ir silpnąsias, o remiantis žodžių kamienų akcentine galia atitinkamai skirtinos mažiausiai dvi kaitomų žodžių (bent jau vardažodžių) akcentinės paradigmos – baritoninė ir mobilioji.

3. Nemažos dalies žodžių kirčiavimą galima apibrėžti paveldėtąja sintagmine kirčio vietos nustatymo taisykle: kirtį gauna pirmoji akcentiškai stiprioji žodžio morfema, o tokių nesant – pirmoji žodžio morfema apskritai.

4. Prūsų kalbai buvusi būdinga silpnųjų nedominacinių vardažodžio priesagų virtimo stipriosiomis tendencija (jos šalutinis požymis – cirkumfleksinė metatonija), susijusi su linksniavimo tipo ir/ar kalbos dalies pakeitimu bei siekiu panaikinti mobilųjį priesaginių vardažodžių kirčiavimo tipą.

5. Prūsų kalboje būta fonologinių žodžių, sudarytų vien iš klitikų ir kirčiuojamų automatinio pirmojo skiemens kirčiu.

Darbo aprobavimas. Disertacijoje atlikto tyrimo rezultatai autoriaus jau buvo pristatyti:

a) tarptautinėse konferencijose skaitytuose moksliniuose pranešimuose:

1. *Accentuation of Old Prussian nouns with the suffixes -inīk-/-enīk- and -ik-/-īk- // III tarptautinis baltų ir slavų kalbų akcentologijos seminaras (International Workshop on Balto-Slavic Accentology)*, Leideno universitetas, Nyderlandai, 2007 m. liepos 27–29 d.;
2. *Balto-Slavic weak (recessive) nominal suffixes in Old Prussian // IV tarptautinis baltų ir slavų kalbų akcentologijos seminaras*, Scheibbs, Austrija, 2008 m. liepos 2–4 d.;
3. *Accentuation of Old Prussian suffixed verbs // V tarptautinis baltų ir slavų kalbų akcentologijos seminaras*, Silezijos universitetas Opavoje, Čekija, 2009 m. liepos 7–10 d.;

b) mokslinėje paskaitoje *Der altpreußische Nominalakzent (im Bezug auf die rekonstruierten baltoslavischen Akzentmuster)* (Prūsų kalbos vardažodžių kirtis [lyginant su rekonstruotaisiais baltų-slavų kirčiavimo modeliais]), skaitytoje Friedricho-Alexanderio universiteto Lyginamosios indoeuropiečių kalbotyros institute Erlangene (Vokietija) 2007 m. liepos 10 d.;

c) moksliniuose straipsniuose (žr. publikacijų sąrašą).

Disertacija buvo svarstyta Vilniaus universiteto Baltistikos katedros posėdyje 2009 m. spalio 28 d. ir rekomenduota gynimui.

Disertacijos struktūra. Disertaciją sudaro trys įvadiniai skyriai („Įvadas“, „Prūsų kalbos kirčiavimo tyrimų apžvalga“, „Metodologija ir terminija“), keturi

tiriamieji skyriai („Prūsų kalbos kirtis [bendrieji dalykai]“, „Vardažodžių kirčiavimas“, „Veiksmožodžių kirčiavimas“, „Kirtis tekste“), išvados ir literatūros sąrašas. Skyriuose „Vardažodžių kirčiavimas“ ir „Veiksmožodžių kirčiavimas“ atskiruose poskyriuose aptariamas kirčio vaidmuo atitinkamos kalbos dalies kaityboje ir žodžių daryboje.

Tyrimo rezultatai ir išvados:

1. Prūsų kalbos tekstuose kirtis nėra žymimas. Žodžių kirčio vietą šaltinių rašyba netiesiogiai atspindi daugiausia tik tais atvejais, kai kirčiuoto skiemens pagrindą sudaro ilgasis balsis ar cirkumfleksinis diftongas, t. y. kai toks iš prigimties ilgasis balsis ar poziciškai pailgėjęs cirkumfleksinio diftongo pirmasis komponentas būna pažymėtas brūkšneliu III katekizme ar (nenuosekliai) balsiniais digrafais kituose tekstuose. Skiemens su trumpuoju balsiu ar akūtinu diftongu kirtis tegali būti numanomas. Kartais apie nekirčiuotą žodžio skiemenį galima spręsti iš sistemingo brūkšnelio nebuvimo žodžio pozicijoje, kurioje kitais atvejais brūkšnelis vartojamas nuosekliai, arba nekirčiuotų balsių žymėjimo skirtingomis raidėmis.

2. Prūsų kalbos kirtis laisvasis, o jos žodžių kirčio vietą lemia morfemų akcentinės savybės. Tyrimui prieinamų duomenų kiekis leidžia skirti mažiausiai vieną morfemų savybę – akcentinę galią, pagal kurią morfemos skirstytinos į stipriąsias ir silpnąsias. Pagal šaknų (kamienu) akcentinę galią skiriamos mažiausiai dvi žodžių (bent jau vardažodžių) akcentinės paradigmos – baritoninė ir mobilioji. Nustatyti daugiau morfemų savybių resp. žodžių akc. paradigmų remiantis turimais duomenimis negalima.

3. Stipriosiomis (bent vienoje formoje kirčiuotomis) galima laikyti šias prūsų kalbos vardažodžių galūnes: *ā* kamieno nom. sg. *-ā (-ū)*; *ē* kamieno nom. sg. *-ē*; *a* kamieno nom. pl. *-ai*; įvardžių ir būdvardžių dat. sg. masc. *-āsmu*; *ā* kamieno dat. pl. *-āmans*, *a* kamieno dat. pl. *-amans*; galbūt ir *C* kamieno gen. sg. *-es*.

4. Silpnosiomis (niekada nekirčiuojamomis) laikytinos visų kamienu acc. sg. galūnės, taip pat *a* kamieno nom. pl. priebalsinė (taigi negalinti išvis būti kirčiuota) galūnė *-s*. Galbūt, kaip ir giminiškose kalbose, silpnosios buvo ir *ā*, *ē*, *i*, *u* kamienu nom. pl., taip pat visų kamienu dat. sg. bei acc. pl. galūnės, be to, skirtingai nei kitose kalbose, *ā* kamieno gen. sg. galūnė *-as*.

5. Konstatuoti šie daugiau ar mažiau patikimi baritoninio kirčiavimo, t. y. turintys stipriuosius (visada kirčiuotus) kamienus, vardažodžiai: *grīkai*, *cixtianai*, *rūkai*, *wijrai* (*wijrimans*); *dūrai*, *kārtai*, *mīlai*; *kīrki*, *kurpi*, *mūti*, *rīki*, *tapali*, *teisi*; *brāti*, *duckti*;

bratrīkai, malnijikai, malnijikikai (malnijikamans); schlūsinikai, sendraugiwēldnikai, auschautenīkamans; druwīngimans; gurijnai; tickrōmai; weldūnai; billīsna (jei ne gen. pl.), *enteikūsna, powackīsna, salūbsna; deiwūtisku, empijreisku, perōnisku, perōni*; abejotini atvejai: *kaulei, wirdemans; uremmans; kaāubri, strigli; pogautei*.

6. Mobiliojo kirčiavimo, t. y. turintys silpnuosius (nekirčiuotus prieš silpnąsias galūnes) kamienus, vardažodžiai: *gallū, gennāmans, mensā, mergūmans, widdewū; tennā, twaiā; ainā, antrā, piencktā; imtā; semmē; galbūt kermenes; pallapsaey, crixtisnā, etwerpsnā, spignā; aucktimmiskū*.

7. Stipriosios (bent viename žodyje kirčiuotos) priesagos buvo *-inīk-* / *-enīk-*, *-ing-* (*-Vv-ing-*), *-sen-(is)*, taip pat greičiausiai *-ik-* (*-īk-*?). Jų vediniai iš baritonų būdavo kirčiuojami pastoviu kirčiu pamatiniame kamienne; o vediniai iš mobiliojo kirčiavimo žodžių – pastoviu kirčiu priesagoje.

8. Silpnosiomis laikytinos priesagos *-isk-*, *-sn-(ā)* [*< -sen-*], taip pat, matyt, visos priebalsinės priesagos (*-s-*, *-t-*, *-st-* etc.), kurios, nesudarydamos atskiro skiemens, ir negali būti kirčiuotos. Jų vediniai iš baritonų kirčiuojami pastoviu kirčiu pamatiniame kamienne; o vediniai iš mobiliųjų žodžių – kilnojamuoju iš pamatinio kamieno į galūnę kirčiu.

9. Galbūt prūsų kalboje veikė silpnųjų priesagų perėjimo į stipriųjų klasę tendencija, kurią suponuoti verčia stipriōsios priesagos *-ing-* ir rekonstruojamos silpnosios pralietuvių *-ing-* akcentinės galios nesutapimas, taip pat spėjamo priesaginio kirčio priesagos *-sen-(is)* vedinių gausa greta sinonimiškų mobiliojo kirčio *-sn-(ā)* vedinių. Ar dėl šios tendencijos galėjusi gauti kirtį silpnoji priesaga *-isk-* ir ar galėję būti likę mobiliųjų priesagos *-ing-* vedinių relikto, dėl pavyzdžių stokos bei dėl kirčiuoto trumpojo skiemens neatsispindėjimo rašyboje pasakyti negalima.

10. Tikėtina, kad minėtoji tendencija, turinti paralelių ir giminiškose kalbose, susijusi su išvestinių vardažodžių linksniavimo tipo pakeitimu ir / arba daiktavardžių daryba iš priesaginių būdvardžių. Šalutinis šio reiškinio rezultatas galėjusi būti cirkumfleksinė metatonija priesagoje *-ing-*. Kita cirkumflekso šioje priesagoje atsiradimo priežastis galėjusi būti priegaidžių neutralizacija nekirčiuotuose skiemenyse prieš priesagai tampant stipriąja.

11. Nemažos dalies žodžių (bent jau vardažodžių) kirčiavimą galima apibrėžti paveldėtąja sintagmine kirčio vietos nustatymo taisykle: kirtį gauna pirmoji akcentiškai stiprioji žodžio morfema, o tokių nesant – pirmoji žodžio morfema apskritai.

12. Nėra pakankamai pavyzdžių, kurie leistų spręsti, ar prūsų kalbos vardažodžių priesagoms buvusi būdinga akcentinės dominacijos savybė, t. y. ar buvo tokių priesagų, kurių visi vediniai būtų kirčiuojami arba vien pastoviu (šakniniu ar priesaginiu), arba vien kilnojamuoju kirčiu. Su išlygomis tokiomis būtų galima laikyti, pvz., priesagas *-ūn-*, *-īn-*.

13. Pamatiniam kamienė kirčiuotos priesaginių vedinių iš daugiaskiemenių žodžių formos išlaiko pamatinio žodžio kamieno kirčio vietą.

14. Remiantis šaltinių duomenimis, vardažodžių priešdėliai gali būti kirčiuoti arba ne, tačiau priešdėlinių morfemų akcentinėms savybėms nustatyti paliudytų pavyzdžių nepakanka. Galima rekonstruoti mažiausiai du vardažodžių su priešdėliais kirčiavimo tipus: pastovaus šakninio ir kilnojamojo iš priešdėlio į galūnę kirčio, tačiau pasakyti, kiek jų kirčiavimas priklausė nuo atskirų priešdėlių, kiek nuo šaknies, o kiek nuo darybos afikso, jei tai ne priešdėlinis vedinys, akcentinių savybių, neįmanoma. Tikėtina, kad priešdėliai galėję funkcionuoti kaip silpnosios morfemos. Vedinių iš priešdėlinių priesaginių veiksmažodžių priešdėlis, kaip ir pamatinių veiksmažodžių formose, niekada nekirčiuojamas.

15. Nepriešdėlinių galūninės darybos bei sudurtinių vardažodžių kirčiavimo dėsningumams aptarti šaltiniuose paliudytų pavyzdžių nepakanka.

16. Dvejopą veiksmažodžių šaknų akcentinę galią suponuoti leidžia veiksmažodinių vardažodžių bei dalyvių kirčiavimas, tačiau įrodyti, kad egzistavo skirtingos veiksmažodžių akcentinės paradigmos, besireiškusios nevienodu asmenuojamųjų formų kirčiavimu, neįmanoma.

17. Galima skirti mažiausiai tris priesaginių veiksmažodžių kirčiavimo tipus: kilnojamojo iš šaknies (esamojo laiko kamienė) į priesagą (bendraties kamienė) kirčio, šaknies kirčio (abiejuose kamienuose) ir priesagos kirčio (abiejuose kamienuose). Nustatyti veiksmažodžių priklausymo kuriam nors iš šių tipų motyvų nepakanka duomenų.

18. Neįmanoma tvirtai įrodyti, kad veiksmažodžių priešdėliai galėję būti kirčiuoti.

19. Visai patikimai galima teigti, kad prūsų kalbai buvęs būdingas reiškinys kirčiuoti proklitinių-enklitinių taktinių grupių, kurias dažniausiai sudarydavo prielinksnis ir vienskiemenė įvardžio forma, pirmąjį skiemenį.

PUBLIKATIONEN ZUM THEMA DER DISSERTATION

1. Prūsų kalbos pirminių vardažodžių morfemų akcentinė galia, *Baltistica* 41(2), 205–217.
2. Dėl pr. *-ing-* priegaidės, *Baltistica* 44(1), 65–75.
3. Akzentuierung der altpreussischen Substantiva mit den Suffixen *-enīk-* / *-inīk-* und *-ik-* / *-īk-* (erscheint in den Beiträgen zum *3rd International Workshop on Balto-Slavic Accentology, Leiden University, 27–29 July 2007*).
4. Baltoslavische schwache (rezessive) Nominalsuffixe im Altpreußischen (erscheint in den Beiträgen zum *4th International Workshop on Balto-Slavic Accentology, Scheibbs, Rathaus, 02.–04. Juli 2008*).

Vytautas Rinkevičius (geb. 1981) studierte litauische Philologie und lettische Sprache an der Universität Vilnius (1999–2003) und erwarb den Grad eines Bakkalaureus der Philologie. Nach dem Abschluss des Magisterstudiums in litauischer Sprachwissenschaft an der Universität Vilnius erwarb er im Jahre 2005 den Grad eines Magisters der Philologie. Von 2005 bis 2009 studierte er als Doktorand baltische Sprachen (Wissenschaftsrichtung Philologie) an der Universität Vilnius. Studienaufenthalte an folgenden Institutionen: Universität Lettlands Riga (2003), Friedrich-Alexander Universität Erlangen-Nürnberg (Deutschland, 2006–2007), Russische Staatliche Universität für Geisteswissenschaften Moskau (2008). Wissenschaftliche Hilfskraft an der Friedrich-Alexander Universität Erlangen-Nürnberg (Dozent für Altpreußisch), Assistent an der Universität Vilnius (Dozent für Lettisch und Akzentologie des Gegenwartslitauischen) und Teilnahme am vom Lehrstuhl für Baltistik der Universität Vilnius durchgeführten Projekt der etymologischen Datenbank des Litauischen).

Vytautas Rinkevičius (g. 1981) 1999–2003 m. studijavo lietuvių filologiją su užsienio (latvių) kalba Vilniaus universitete ir įgijo filologijos bakalauro kvalifikacinį laipsnį. 2005 m., Vilniaus universitete baigęs lietuvių kalbotyros magistro studijų programą, įgijo filologijos magistro kvalifikaciją. 2005–2009 m. studijavo Vilniaus universiteto filologijos mokslo krypties baltų kalbų šakos doktorantūroje. Disertantas yra stažavęsis ar buvęs išvykęs dalinių studijų į šias institucijas: Latvijos universitetą Rygoje (2002 m.), Friedricho-Alexanderio universitetą Erlangene (Vokietija, 2006–2007 m.), Rusijos valstybinį humanitarinį universitetą Maskvoje (2008 m.). Disertantas yra dirbęs moksliniu padėjėju Friedricho-Alexanderio universitete Erlangene (dėstytas dalykas: prūsų kalba), asistentu Vilniaus universitete (dėstyti dalykai: latvių kalba, dabartinės lietuvių kalbos akcentologija), dalyvavęs Vilniaus universiteto Baltistikos katedros vykdomame lietuvių kalbos etimologinės duomenų bazės rengimo projekte.